

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HIZLI KENTLEŞME SÜRECİNİN TOPLUMSAL
YAPIYA ETKİLERİ: BATMAN ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Emrullah TÜRK

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

HAZİRAN - 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

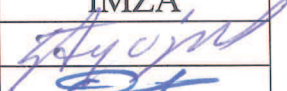

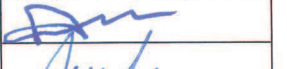

HIZLI KENTLEŞME SÜRECİNİN TOPLUMSAL
YAPIYA ETKİLERİ:BATMAN ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Emrullah TÜRK

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

“ Bu tez 20/06/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. Ertan ÖZENSEL	Başarılı	
Prof.Dr. H. Musa TAŞDELEN	Başarılı	
Doç.Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Başarılı	
Doç.Dr. İrfan HAŞLAK	Başarılı	
Yrd.Doç.Dr. Ferhat TEKİN	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emrullah TÜRK

20/06/2016

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasına zemin oluşturan doktora sürecinin başlangıcından bu yana bana güvenen ve Tezimin yazım aşamasında çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden beni yüreklendiren ve pozitif enerji veren danışmanım Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan'a; böylesi bir süreci yaşamama vesile olan saygıdeğer hocalarım; Prof. Dr. Sami Şener, Prof. Dr. H. Musa Taşdelen ve Doç. Dr. İsmail Hira'ya, Tez İzleme jürimde tez konusu, sınırları ve uygulama süreciyle ilgili yol gösterici önerileri ve eleştirileri için Doç. Dr. İrfan Haşlak'a en içten teşekkürlerimi belirtmek isterim. Ayrıca lisans döneminden beri örnek akademisyen modeli olan ve bu uğurda beni her zaman destekleyen sevgili ağabeyim Doç.Dr. Suvat Parin'e, Zekeriya Menak'a; öğretmenlik yaptığım dönemde beni bu yolda destekleyen başta Batman Demiryol İlkokulundaki idarecilerim Yusuf Bıçakçı, Mehmet Yıldız, Serdal Çelik ve diğer tüm öğretmen arkadaşlarıma; Çalışmanın uygulama aşamasında bana kente dair farklı konularda bilgilere ulaşmamda yardımcı olan tüm kurum amirleri ve yerel yöneticilere, Batman Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hakkı Ertan'a, alan araştırması sürecinde fedakârlıklarıyla yanımda olan ve tüm zorluklara rağmen uygulamayı başarıyla bitirmemde yanımda olan Sosyoloji Bölümünün ilk göz ağrıları olan adlarını tek tek burada zikredemediğim tüm öğrencilerime, sokaklarda bizlere mesai saatleri dışında destek olan öğretmen arkadaşlarıma, fotoğraflarıyla çalışmaya zenginlik katan İrfan Tapan'a, gazeteci Arif Arslan'a, Şehmus Kalkan'a, kadim dostlarım Mahmut Işık ve Veysi Kalkan'a teşekkürlerimi iletirim. Kıymetli eleştirileriyle her an desteğini hissettiğim sevgili kardeşim Dr. Serdar Nerse'ye, Doktora dönem arkadaşlarım Adem Bölükbaşı'na, Abdurrahman Özkan ve M. Veysel Karataş'a; Amid Aslan ve Emrah Türk'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu vesileyle bu çalışmamda emeği geçen, yardımları ve desteklerini esirgemeyen herkese teşekkür ediyorum.

Son olarak ilim yolunda yılgınlık gösterdiğim her anımda, bana ilim aşkıyla bir rehber olan canım babam ile sıcaklığıyla her daim dağınık hallerime sabır gösterip destekleyen canım anneme ve ailemin diğer tüm fertlerine çok şey borçluyum. Bu çalışmayı, bitişini görmeyi sabırsızlıkla beklediği halde; Dicle Nehrinin çamurlu ve azgın sularında vefat eden Sevgili Babaanneme adıyorum.

Emrullah TÜRK

20/06/2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
GRAFİK LİSTESİ	v
HARİTA LİSTESİ	vi
FOTOĞRAF LİSTESİ	vii
TABLO LİSTESİ	viii
ÖZET	xiii
SUMMARY	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
1.1. Kent Tartışmaları	9
1.1.1. Teorik Tartışmalarda Kent	9
1.1.2. Kent ve Kır Dikotomisi	17
1.1.3. Kentsel Yaşamın İki Yüzü: Kentleşme ve Kentlileşme	25
1.2. Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme	31
1.2.1. Toplumsal Yapı ve Değişme	31
1.2.2. Toplumsal Değişme Çizgileri	34
1.3. Toplumsal Bir Olgu Olarak Göç	42
1.3.1. Türkiye’de Göç Hareketliliği	45
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE KENTLEŞME PRATIĞI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME	49
2.1. Türkiye’de Kentleşme Pratiği	49
2.2. Türkiye Kentleşmesine Dönemsel Bir Bakış	56
2.2.1. 1923-1950 Yılları Arası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci	56
2.2.2. 1950-1980 Yılları Arası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci	60
2.2.3. 1980 ve Sonrası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci	64
2.3. Türkiye Kentleşme Pratiğinde Karşılaşılan Sorunlar	65

2.4. Batman’da Kentleşme ve Toplumsal Değişme	75
2.4.1. Batman’ın Tarihçesi	75
2.4.2. Batman’da Sosyo-Demografik Yapı	77
2.4.3. Batman’ın Ulaşım Olanakları	81
2.4.4. Kentsel Gelişim ve TPAO’nun Etkisi	82
2.4.4.1. Birinci Ana Dönem: Ekonomi Merkezli Gerçekleşen Göçler	82
2.4.4.2. İkinci Dönem: Siyasal, İdari ve Ekonomik Gereçeklerle Gerçekleşen Göçler	84
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	90
3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	92
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	94
3.3. Araştırmanın Temel Hipotezleri ve Alt Hipotezler.....	94
3.4. Veri Değerlendirme Teknikleri ve Araçlar	97
BÖLÜM 4: BULGULAR.....	99
4.1. Batman’da Kentleşme ve Toplumsal Değişim.....	100
4.1.1. Sosyo-Ekonomik Göstergeler	100
4.1.2. Göç Durumu ve Önceki Yerle Bağlantılar.....	128
4.1.3. Aile İlişkileri ve Değişim.....	138
4.1.3.1. Aile Kompozisyonu ve Çocuk Konusundaki Tutum ve Davranışlar	138
4.1.3.2. Kadının Çalışması, Nikâh ve Boşanma İle İlgili Tutum	153
4.1.3.3. Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri	158
4.1.4. Etnik Kimlik ve Dil Durumu	163
4.2. Algı ve Tutumlar	168
4.2.1. Siyasallıkla İlgili Değişken ve Tutumlar	168
4.2.2. Dini Tutum.....	173
4.2.3. Sosyal Sermaye Düzeyi ve Serbest Zaman Kullanımı	177
4.2.4. Kente İlişkin Tutumlar	180
4.2.5. Kentleşme Sürecinde Meydana Gelen Değişime ve Kente Bakış	184
4.2.6. Kendini Kentli Olarak Tanımlama ve Kentlilik Bilinci.....	198

4.2.7. Hipotezlerin Sınanması, Verilerin Çapraz Tablo Sunumu ve Analizleri.....202

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	218
KAYNAKÇA	226
EKLER.....	239
ÖZGEÇMİŞ.....	256

KISALTMALAR

ASPB	: Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİKA	: Dicle Kalkınma Ajansı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KDRP	: Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TP	: Türkiye Petrolleri
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi	139
---	-----

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Batman Alansal Gelişimi (1955- 2015).....	82
Harita 2: Niteliklerine Göre Batman'da Konut Dağılımı	116

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1 : Batman'da Çarpık Kentleşme.....	111
Fotoğraf 2 : S(i)teril Mahalle Örneği	113
Fotoğraf 3 : Batman'da Modern Kentleşme Örneği.....	114
Fotoğraf 4 : Kenti Kuşatan Gecekondu Mahalleleri	117
Fotoğraf 5 : Batman'da Hızlı Kentleşme	118
Fotoğraf 6 : İluh Köyü ve Pilot Rafineri(1950).....	249
Fotoğraf 7 : Rafineri ve Etrafında Başlayan Yapılaşma (1955).....	249
Fotoğraf 8 : Demiryolu/Çarşı (1960).....	250
Fotoğraf 9 : Çarşı Mahallesi (1970)	250
Fotoğraf 10 : Turgut Özal Bulvarı (1983)	251
Fotoğraf 11 : Esentepe'den Kente Bakış (1984)	251
Fotoğraf 12 : Yıllarda Esentepe Çevresi (1992).....	252
Fotoğraf 13 : Genel Görünüm Batman (2013)	252
Fotoğraf 14 : Turgut Özal Bulvarı (2014).....	253
Fotoğraf 15 : Turgut Özal Bulvarı Devamı (2014)	253

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: Yıllar İtibariyle Kır Ve Kent Nüfusunda Meydana Gelen Değişme.....	50
Tablo 2	: Kentleşme Dönem ve Katmanları	56
Tablo 3	: 1927- 1950 Yılları Arasında Kent ve Kır Nüfusları Oranındaki Değişmeler	59
Tablo 4	: 1950- 1980 Yılları Arasında Kent ve Kır Nüfusları Oranındaki Değişmeler	61
Tablo 5	: 1980 Ve Sonrası Kent ve Kır Nüfusları Oranındaki Değişmeler	64
Tablo 6	: Coğrafi Bölgelere Göre Kentleşme Düzeyleri (%).....	72
Tablo 7	: Batman Kent Merkezi Ve İlçelerin Nüfus Miktarları	78
Tablo 8	: Yaş Bağımlılık Oranı	79
Tablo 9	: Ortalama Hane Halkı Büyüklükleri	80
Tablo 10	: Okuryazarlık Göstergeleri.....	80
Tablo 11	: Yaş Dağılımları	100
Tablo 12	: Cinsiyet Durum Dağılımı.....	100
Tablo 13	: Katılımcıların Eğitim Durumu	101
Tablo 14	: Cinsiyet İle Eğitim Durumu.....	102
Tablo 15	: Cinsiyet İle Çalışma Durumu.....	102
Tablo 16	: Katılımcı Çalışmıyor İse Nedeni	103
Tablo 17	: Meslek Dağılımı.....	104
Tablo 18	: Ailenin Aylık Geliri	106
Tablo 19	: Doğum Yeri Dağılımı	107
Tablo 20	: Konut Mülkiyet Durumu.....	108
Tablo 21	: Mülkiyeti Ediniş Biçimi.....	108
Tablo 22	: Oturulan Mahalle İle Oturulan Konut Türü Dağılımı.....	110
Tablo 23	: Mahallelerin Niteliklerine Göre Sınıflandırılması	115
Tablo 24	: Oturulan Mahalle İle Oturulan Konutun Oda Sayısı	119
Tablo 25	: Sahip Olunanlar	121
Tablo 26	: Araba Sahipliği	122
Tablo 27	: Sahip Olunduğu Belirtilen Arabanın Yaşı	122
Tablo 28	: Mahallelere Göre Araba Sahipliği	122

Tablo 29	: Oturulan Mahalleye Göre Sosyal Güvence Durumu	124
Tablo 30	: Kentteki İlk Yerleşim Yeri: Mahalle	125
Tablo 31	: Kentteki Son Yerleşim Yeri: Mahalle.....	126
Tablo 32	: Mahalle Değişirme Durumu	127
Tablo 33	: Mahalle Değişirme Nedeni	127
Tablo 34	: Göç Yoluyla Gelme Durumu	128
Tablo 35	: Göç Yılı.....	129
Tablo 36	: Batman Kent Merkezinde Yaşanılan Süre	129
Tablo 37	: Göç Öncesi Hanedeki Kişi Sayısı.....	130
Tablo 38	: Göç Öncesi Aynı Hanede Kimlerle Kaldığı	130
Tablo 39	: Göç Öncesi Konut Türü	132
Tablo 40	: Batman'a Göç Etmeye Zorlayan En Önemli Nedenler.....	132
Tablo 41	: Batman'ı Tercih Etmelerindeki En Önemli Nedenler	133
Tablo 42	: Batman'a Göç Etmelerine Kimlerin Yardım Ettiği	134
Tablo 43	: Batman'da Karşılaştığı İlk Güçlükler	135
Tablo 1	: Güçlüklere Karşı Yardımı Nereden Aldığı.....	135
Tablo 45	: Memleketi Ziyaret Etme Durumu	136
Tablo 46	: Memleketi Ziyaret Etme Sıklığı.....	136
Tablo 47	: Memleketi Ziyaret Etme Nedenleri	137
Tablo 48	: Ekonomik Durum Karşılaştırma	137
Tablo 49	: Memlekete Dönme Arzusu	138
Tablo 50	: Aynı Çatı Altında Kimlerle Birlikte Oturduğu	140
Tablo 51	: Çocuk Sayısı	141
Tablo 52	: Kız Çocuklarının Eğitimine Bakış	141
Tablo 53	: Erkek Çocuklarının Eğitimine Bakış	142
Tablo 54	: Yıllara Göre Okullaşma Oranı	142
Tablo 55	: İdeal Çocuk Sayısı	144
Tablo 56	: Ebeveynlerde Başlık Parası Verme Durumu	145
Tablo 57	: Çocuklarda Başlık Parası Verilmesi Durumu	146
Tablo 58	: Ebeveynlerde Evlilik Usulü	146
Tablo 59	: Çocuklarda Evlilik Usulüne Bakış.....	147
Tablo 60	: Kişinin Eşiyle Yakınlık Düzeyi	148

Tablo 61	: Eş Seçimine Yönelik Algılar	149
Tablo 62	: Ebeveynlerde Düğün Biçimi	150
Tablo 63	: Çocukların Düğünlerine Yönelik Algı	151
Tablo 64	: Aile İçi Karar Mekanizması	152
Tablo 65	: Kadının Çalışma Durumuna Bakış	153
Tablo 66	: Kadının Çalışma Alanlarına Bakış	154
Tablo 67	: Resmi Nikahla İlgili Tutum	155
Tablo 68	: Yakın Çevrede Boşanma Durumu	156
Tablo 69	: Boşanmaya Bakış Açısı	156
Tablo 70	: Boşanma Nedenleri	156
Tablo 71	: Akrabalık Ağı	159
Tablo 72	: Akrabalarla Görüşme Sıklığı	159
Tablo 73	: Sosyal Çevreyle Görüşme Durumu	160
Tablo 74	: Komşularla İlişki Düzeyi	160
Tablo 75	: Maddi İhtiyaç Halinde Borç Temin Etme Şekli	161
Tablo 76	: Hastalık Ve Ölüm Gibi Durumlarda Kimlerden Yardım Aldığı	162
Tablo 77	: Etnik Kimlik Dağılımı	164
Tablo 78	: Gündelik İlişkilerde Kullanılan Dil	165
Tablo 79	: Aile İçinde Kullanılan Dil	166
Tablo 80	: Yakın Çevrede Kullanılan Dil	166
Tablo 81	: Kamu Kurumlarında Tercih Edilen Dil	167
Tablo 82	: Siyasal Kimlik (Kendini Nasıl Tanımladığı)	168
Tablo 83	: Seçmen Davranışı: Genel Seçim (2011)	170
Tablo 84	: Seçmen Davranışı: Yerel Seçim (2014)	170
Tablo 85	: Mesleki Kuruluşa Üyelik Durumu (Sadece Çalışanlar)	171
Tablo 86	: Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği	171
Tablo 87	: Siyasi Parti Üyeliği	171
Tablo 88	: Dini Cemaat Üyeliği	171
Tablo 89	: Kent Yaşamında Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği	172
Tablo 90	: Mezhep Dağılımı	174
Tablo 91	: Dini Görevleri Yerine Getirme Durumu	175
Tablo 92	: Bireyin Dinsel Yaşamında Ailenin Rolü/Etkisi	175

Tablo 93	: Ailenin Birey Üzerinde Zorlayıcı Olma Durumu	176
Tablo 94	: Bireyin Aile Üzerinde Zorlayıcı Olma Durumu	176
Tablo 95	: Kent ve Dindarlık.....	176
Tablo 96	: Sosyal Çevreye Olan Güven	178
Tablo 97	: Menfaate Dayalı İlişki.....	178
Tablo 98	: Yardımseverlik ve Çıkar Durumu.....	178
Tablo 99	: Serbest Zamanı Kullanma Durumu	179
Tablo 100	: Farklı Kentte Yaşama Arzusu.....	181
Tablo 101	: Farklı Kentte Yaşama Arzusunun Nedenleri	181
Tablo 102	: TPAO İle İlgili Tutum	182
Tablo 103	: Batman’da Olumlu Değişmeler	186
Tablo 104	: Batman’da Olumsuz Değişmeler	187
Tablo 105	: Batman’da Kültürel Olumlu Değişmeler	191
Tablo 106	: Batman’da Kültürel Olumsuz Değişmeler.....	193
Tablo 107	: Batman’ın En Önemli Sorunu.....	195
Tablo 108	: Resmi Kurumlarla İlişki Düzeyi	197
Tablo 109	: Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi.....	197
Tablo 110	: Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi	197
Tablo 111	: Kimlik Tanımlaması	199
Tablo 112	: Katılımcının Kentli Tanımı.....	200
Tablo 113	: Katılımcının Kentli Hissetme Durumu	200
Tablo 114	: Katılımcının Kente Ait Hissetme Durumu	201
Tablo 115	: Katılımcının Şehir Dışına Çıkma Sıklığı	202
Tablo 116	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Kız Çocuğunun Eğitimine Bakış Açısı	203
Tablo 117	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- İdeal Çocuk Sayısına Bakış Açısı	204
Tablo 118	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Başlık Parası Verme Durumu	205
Tablo 119	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Çocukların Evliliklerinde Eşle Yakınlık Durumu.....	206
Tablo 2	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Boşanmaya Bakış Acısı	207
Tablo 121	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Aile İçi Karar Mekanizması.....	208
Tablo 122	: Katılımcının Eğitim Düzeyi- Kadının Çalışmasına İlişkin Tutumu	209
Tablo 123	: Katılımcının Gelir Düzeyi- İdeal Çocuk Sayısına İlişkin Tutumu	210

Tablo 124 : Katılımcının Gelir Düzeyi- Boşanmaya İlişkin Tutum.....	211
Tablo 125 : Katılımcının Gelir Düzeyi- Aile İçi Karar Mekanizması	211
Tablo 126 : Katılımcının Gelir Düzeyi- Kadının Çalışmasına İlişkin Tutumu.....	212
Tablo 127 : Katılımcının Gelir Düzeyi- Evlilik Usulü.....	213
Tablo 128 : Katılımcının Gelir Düzeyi İle Kentlileşme Durumu.....	214
Tablo 129 : Eğitim Düzeyi İle Kentlileşme Durumu	214
Tablo 130 : Oturulan Konutun Türü İle Kentlileşme Durumu.....	215
Tablo 131 : Sosyal Güvenlik Durumu İle Kentlileşme Durumu.....	216
Tablo 132 : Katılımcının Kentte Kalış Süresi İle Kentlileşme Durumu	217

Tezin Başlığı: Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği

Tezin Yazarı: Emrullah TÜRK **Danışman:** Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

Kabul Tarihi: 20 Haziran 2016 **Sayfa Sayısı:** xiv (ön kısım) + 239 (tez) + 17 (ek)

Anabilimdalı: Sosyoloji

Bu çalışmada, 1950’li yıllardan itibaren bir köy yerleşim yeri etrafında kurulan sanayi tesislerinin (Petrol Rafinerisi) etkisiyle bölgeye yönelen göçlerin ortaya çıkardığı Batman’ın kentleşme serüveni ile bu süreçte toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda meydana gelen değişimler ele alınmaktadır. Çalışmanın esas amaçlarından biri; kentleşme sürecinin lokomotifini olan sanayileşmenin sonraki yıllarda etkisini hızla yitirdiği ve daha farklı faktörlerin devreye girmesiyle son dönem (1990-2016) Batman’ın hızlı kentleşme sürecindeki yeni dinamiklerin ortaya konulmasıdır. Hızlı kentleşme sürecinde başta aile ilişkileri olmak üzere toplumsal yapıyı oluşturan diğer unsurlarda değişimler yaşandığı ve kentte yaşanan bu değişimin sosyal bilimler için önemli bir araştırma konusu olduğu gerçeğinden hareketle, bugüne dek Batman’da bu kapsamda bir toplumsal yapı analizi yapılmamış olması, çalışmanın en temel belirleyicilerinden olmuştur.

Çalışmada, kentleşme sürecinde ortaya çıkan değişimi tespit etmek amacıyla nicel ve nitel yöntemler kullanılarak, karma bir örnek ortaya konulmuştur. Betimsel bir çalışma tipinin derinlemesine bilgilerle irdelenmesi için hem nitel hem de nicel yöntemin farklı tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmada kuramsal ve uygulama temellerine dikkat edilerek, Batman merkezde anket tekniği ile nicel ve derinlemesine görüşme tekniğiyle de nitel yöntem kullanılmıştır. Buradaki temel gaye, nicel yöntemle elde edilen verilere nitel araştırma yoluyla daha derinlemesine bilgiler katmaktır. Bu bağlamda, sosyo-ekonomik ve demografik birçok değişken kullanılarak Batman’da meydana gelen hızlı kentleşme, toplumsal yapıya dair değişimler, toplumsal bazı eğilimler ve kentleşme durumu incelenmiştir. Sonuçta; Batman’ın kentleşme sürecini başlatan unsurun sanayileşme olduğu halde sonraki yıllarda sanayileşmenin kentleşme üzerinde etkisinin ne düzeyde olduğu, Batman’a gerçekleşen göçlerin temel dinamiklerinin neler olduğu, hızlı kentleşme sonrası toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda ne gibi değişimler yaşandığı ve ne tür sorunlar ortaya çıktığı, bazı toplumsal konulara ve kentleşmeye ilişkin tutumların ne düzeyde olduğu gibi birçok durum, anket, görüşme ve gözlemlere dayandırılarak açıklanmıştır. Araştırma bulguları, ülkemizde yaşanan kentleşme süreci ve bu süreçte yaşananlar açısından Batman özelinde bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sanayileşme, Kentleşme, Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme, Batman

Title of the Thesis: The Effects of Rapid Urbanization Process on Social Structure: Batman	
Author: Emrullah TÜRK	Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa Kemal ŞAN
Date: 20 June 2016	Nu. of pages : xiv (pre text) + 239 (main body) +17 (app.)
Department: Sociology	
<p>This article discusses the urbanization process of Batman, the city having been established by migration towards the region under the influence of industrial plants (Oil Refinery) installed around a village since 1950s and the social structural changes occurred within the process. One of the main purposes of the study is to show that the industrialization which is the locomotive of urbanization process has rapidly lost its effects in Batman in the following years and to explain the new dynamics put forward with the introduction of different factors in recent times (1990-2016) in the city. Considering that the factors especially the family relationships forming the social structure have changed during the rapid urbanization process and the fact that this change experienced in the city is an important research topic for social sciences, that no other analysis of the social structure in this context in Batman has been carried out so far is the main determinant of this study. Both qualitative and quantitative methods were applied in the study to determine the changes appeared within the urbanization process and different techniques of these methods were used to examine this descriptive study in detail. Questionnaire and interview techniques were conducted in the city center taking the theoretical and basic applications of the study into account. The main aim of this is to add the deeper information obtained by the qualitative method to the data provided by the quantitative technique. In this regard, this study has investigated the rapid urbanization, social structural changes and some social trends and the state of urbanization in Batman by using many socio-economic and demographic variables. Finally, this study has given answers to several questions such as at what level the effects of industrialization on urbanization in Batman in the following years are though it was the main factor to start urbanization in the first years, what the fundamental dynamics of the immigration to Batman are, what changes have been experienced on the elements forming the social structure after rapid urbanization and, consequently, what types of problems have been appeared and how people see certain social issues and urbanization process by the help of questionnaire, interview and observation techniques. To conclude, the results have shown that there is a specific differentiation in Batman in terms of urbanization process and its effects in our country</p>	
Keywords: Immigration, Industrialization, Urbanization, Social structure and Social change, Batman	

GİRİŞ

Toplumları tarihsel süreç içerisinde derinden etkileyen önemli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri, göçebe toplulukların yerleşik hayata geçişinde etkili olan “tarım devrimi”nin ardından gelişen köyler ile modern kentlerin ortaya çıkışını sağlayan ve “sanayi devrimi” olarak adlandırılan, büyük toplumsal değişmelere yol açan süreçtir. İnsanların yerleşik hayata geçişinden bu yana farklı büyüklüklerde kentler kurulmuştur. Ancak özü itibariyle bir değişme süreci olarak değerlendirilebilecek “modernleşme” sürecinde, “kentleşme” olgusu sanayileşmeyle birlikte artış göstermiştir. “ Ulaşım ve haberleşmenin gelişmesiyle kentlerin önemi daha fazla artmıştır. Sanayi üretimi tarımdan daha önemli hale gelecek kadar geliştikçe nüfus kentlerde toplanmaya başlamıştır. Yeni üretim tarzı beraberinde büyük hacimlerde üreten sanayinin koordinasyon, idare, dağıtım fonksiyonları için değişik tarzda ihtisaslaşmış yeni grupların doğmasını sağlamıştır” (Kıray, 2006: 130-131). Bu süreç aynı zamanda toplumsal değişimin de hızını arttırmıştır.

Kentleşme ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; kentleşme, toplumsal değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak görülen bir olgudur. Kentleşme süreçleri toplumların iç dinamiklerinden kaynaklı farklılıklar arz etmekle birlikte, sosyal, kültürel, ekonomik, dini, siyasal bileşen ve yapılarda değişime neden olan bir olgudur. Bir başka açıdan bakıldığında ise; kentleşme aynı zamanda toplumsal değişimler sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Toplumda yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal değişimler de kentleşme sürecini başlatan başlıca unsurları oluşturmaktadır (Kartal, 1978:4-5).

Türkiye’de “modernleşme” ve “çağdaşlaşma” çabaları yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Nüfusunun büyük bir bölümü kırsal alanlarda yaşayan bir ülkede “modernleşme” ve “çağdaşlaşma” idealleri bağlamında kentleşme süreci devlet politikalarıyla desteklenmiş, bu ideallerin ancak kentli bir toplum var edildiği takdirde gerçekleşebileceği inancı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte hızlı bir kentleşme sürecini başlatmıştır. İlk dönemlerde yavaş ilerleyen kentleşme süreci 1950’li yıllardan sonra daha hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Tarımdaki yenilikler, dış ilişkiler, toprak sahipliği, kırsal alanda ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, siyasal sorunlar, cezbedici

kentsel yaşam gibi daha birçok neden bu sürecin hızlanmasında etkili olan gelişmelerdir.

Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlayan hızlı kentleşme süreci, ilk dönemlerde devlet eliyle Anadolu’nun bazı kasabalarında kurulan sanayi tesislerinin etkisi ve tarımsal alanda yaşanan yapısal değişiklikler sonucu kırsal alanlarda yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalması sonucunda gelişmiştir. Bu süreç çoğunluğu kırsal alanlardan olmak üzere ülkenin farklı bölgelerinden başlangıçta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlere ve ardından hızla büyüyen diğer kentlere doğru bir içgöç dalgasını doğurmuştur. Bu yönüyle Türkiye’deki kentleşme serüveni Avrupa’da sanayileşmeye bağlı olan kentleşme sürecinden daha farklı şekilde ve farklı dinamikler üzerinden ilerlemiştir.

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu coğrafyasında petrole (halk arasında Kara Altın olarak adlandırılan) dayalı sanayileşmeye bağlı olarak doğan ancak sonraki yıllarda sanayileşmeden bağımsız bir şekilde hızla büyüyen bir kentte, mekândaki farklılaşma ve dönüşüm ile toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardaki değişimin Batman yerelinde ne tür sonuçlar doğurduğu sorgulanarak açıklanmaya çalışıldı. Ayrıca İl merkezinde yıllar içinde meydana gelen değişim, çeşitli değişkenlerden elde edilen verilerin analizi çerçevesinde irdelendi.

Kentsel toplumsal değişme olgusunun sağlıklı bir şekilde analizinin ancak kavramsal ve kuramsal tartışmalarla olabileceğine ilişkin düşüncelerden dolayı çalışmanın ilk bölümünde kuramsal tartışmalar ve bu olgulara yönelik ortaya konulan eleştirel anlayışlar değerlendirilmeye çalışıldı. İlk olarak klasik sosyologların kuramları bağlamında kente bakış açıları ile kent sosyolojisi bakımından önemli çalışmalara imza atmış Chicago Ekolü ve son dönemde kente ilişkin çalışmalar yürüten sosyologların görüşleri irdelenmeye çalışıldı. Ardından kır-kent dikotomisi, toplumsal yapı ve toplumsal değişme, göç, kentleşme ve kentlileşme kavramlarının değişik düşünürler tarafından nasıl tanımlandığı üzerinde duruldu.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de kentleşme ve toplumsal değişmeye dair kuramsal tartışmalar ele alınmaya çalışıldı. Bu bağlamda 1950’li yıllardan itibaren hızlanan kentleşme olgusunun, sanayileşmeden ziyade çoğunlukla kırsal alanlarda yaşanan sıkıntılardan kaynaklı olarak, kırdan kentlere ve gelişmemiş bölgelerden

gelişmiş bölgelere doğru yönelen içgöçler sonucu olduğu açıklanmaya çalışıldı. Türkiye’deki kentleşme ve iç göç olgusu demografik, sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşümleri dikkate alarak belirli dönemler halinde ele alındı. Bunun yanında kentleşme nedenleri ve kentleşmeye ilişkin sorunlar Türkiye’ye has özellikler bağlamında tartışıldı.

1950’li yıllardan önce ülkede özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir’e yönelen göçler olmasına rağmen bu süreç ülke genelinde ciddi bir kentleşme sürecini var edememiştir. Oysa tarımsal yapıdaki hızlı değişim ve kırsalda yaşanan demografik, sosyal ve ekonomik dönüşümler 1950’li yıllardan sonra hızlı bir kentleşme sürecinin içerisine girilmesine yol açmıştır. Ancak nüfusun kentlere yığılması ile sanayileşme birbiriyle eşzamanlı ilerleyemediğinden kentler üzerinde ciddi baskıların doğmasına ve kentlerin işlevlerini yerine getirememesine de yol açmıştır. 1980’li yıllardan sonra ülke içerisinde meydana gelen siyasal kargaşa ve 1990’lardaki “Ülke içinde yerinden edilme/zorunlu içgöçler” sonrası ülke genelinde kentleşme düzeyi daha da artmış ve kentler başta gecekondulaşma ve işsizlik olmak üzere daha birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu bölümde Türkiye kentleşmesinin tüm bu dinamiklerin yarattığı etkiler sonucu, nasıl bir süreç izlediği ele alındı.

Ayrıca çalışmanın bu bölümünde, Batman’daki kentsel toplumsal değişme açıklanmaya çalışıldı. Kentin kısa tarihi, sosyo-demografik boyutları ile ekonomik boyutlarının tartışıldığı bu bölümde sanayileşme ve ulaşım olanaklarıyla beraber bir köy yerleşiminin etrafında bir kentin ortaya çıkış öyküsü mütalaa edildi.

Üçüncü bölümde araştırma yöntemine dair bilgiler verildi. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda nicel ve nitel yöntem ile bu iki yöntemin bir arada olduğu karma yöntemle de çalışmalar yürütülebilmektedir. Bu tez çalışmasında da karma yöntem esas alındı. Betimsel bir çalışma tipinin derinlemesine bilgilerle irdelenmesi için hem nitel hem de nicel yöntemin farklı tekniklerinden yararlandı. Buradaki temel amaç nicel yöntemle elde edilen yüzeysel verilere, nitel araştırma yoluyla daha derinlemesine bilgiler katmaktır. Bu bağlamda saha verileri araştırma soru formlarından, görüşmelerden ve gözlemlerden edinilen bilgilere dayanmaktadır.

Araştırmanın dördüncü ve son bölümünde ise gerek anket gerekse mülakat ve gözlem tekniğiyle elde edilen verilerin yorumları yapıldı. Kentleşme ve toplumsal değişmeye

dair bulgular öncelikle farklı istatistiki teknikler kullanılarak analitik bir incelemeye tâbi tutuldu. Ancak: bu verilerin toplumsal değişmeye dair sınırlı bilgiler sunma ihtimali dikkate alınarak alanda görüşülen kişi ve kurum temsilcilerinin paylaştıkları bilgiler ile alandaki gözlemler harmanlanıp çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanıldı. Bu bağlamda içgöç, kentleşme süreci ve toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda meydana gelen değişmeye ilişkin hususlar Batman özelinde değerlendirilmeye çalışıldı.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın temel konusu, köy statüsü taşıyan bir yerleşim yeri (Elih/İluh adıyla bilinen) yakınlarında devlet imkânlarıyla kurulan sanayi tesisinin (Petrol Rafinerisi¹) etrafında oluşan kentin (Batman) kentleşme sürecini, fonksiyonlarını ve bu süreçte yaşanan sorunları ortaya koymaktır. Ayrıca kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik faktörlerin toplumsal yapıyı oluşturan bileşenlerde meydana getirdiği değişimin düzeyi ve kapsamını açığa çıkarmaktır.

Bu bağlamda, kentte yaşayan nüfusun kompozisyonu, sosyo-ekonomik durumu, aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, eğitim, serbest zaman, din, siyasi tutum ile kentli tutum ve davranışların yapısal özellikleri, değişim eğilimleri ve düzeyi bu araştırmada üzerinde durulan konulardandır. Kısacası bu çalışma sanayileşmeyle birlikte oluşan bir kentin sosyal hayatını analiz etmek için yapılmaktadır.

Kentleşme, toplumsal değişimin hem nedeni hem de sonucu sayılmaktadır. Kentleşme bir yandan toplum yapısını oluşturan unsurlarda yarattığı etki nedeniyle toplumsal değişimin nedeni sayılmakta; diğer taraftan toplumsal değişimin sonucu olan bir süreci ifade etmektedir. Bu araştırmada kentleşme her iki yönüyle toplumsal değişimin bir dinamiği olarak ele alınmaktadır.

1940'lı yıllarda henüz küçük bir köy statüsünde olan İluh'un (Batman kenti ortaya çıkmadan önce de var olan ve şuan kentin mahallesi konumuna gelen köy) yakınında kurulan rafineri sayesinde hızla büyümesiyle kentin ortaya çıkması toplumbilim açısından değerlendirilmesi gereken ender vakalardandır. Çünkü ülke genelinde kentlerin büyük bölümü (Kırıkkale ve Karabük gibi Batman ile başlangıçta benzer bir

¹ Çalışma boyunca Rafineri olarak kastedilen Petrol işleme tesisi ilk zamanlar TPAO'ya bağlı bir birim iken halen TÜPRAŞ adı altında işlevini sürdürmeye devam ettirmektedir.

süreç yaşayan kentler hariç) öncesinde küçük olsa da nihayetinde bir kasaba görünümü taşımaktadır. Batman ise, kurulan petrol sanayi tesisleri öncesinde yanı başında bulunan bir köy ve akarsuyun geçtiği bir yöreden ibarettir. Kent nüvesi sanayileşme ile oluştuğundan kent literatüründe sanayinin kurduğu kentlere örnek olarak gösterilmektedir.

Batman'ı diğer kentlerden ayıran bir diğer yönü ise, ülkenin diğer kentlerinin çoğundan farklı olarak salt ekonomik gelişmeler nedeniyle değil, güvenlik kaygısıyla da ciddi oranda göç almış olduğu ve bu olgunun da hızlı bir kentleşme süreciyle beraber okunması gerektiği gerçeğidir. Bilhassa bu süreç, 1985-2000 yılları arasında kente göç nedenlerinin başında güvenlik amaçlı göçler (“güdümlü”, “zorunlu” ya da “yerinden edilme” şeklinde kavramsallaştırılmış) şeklinde okunabilir.

Sanayileşme kentleşme sürecini başlatmasına rağmen, özellikle petrole dayalı petrokimya endüstrisinin kurul(a)maması sonucu yıllar içerisinde kentleşmenin lokomotifi olma özelliğini yitirmiştir. Buna rağmen güvenlik nedeniyle yaşanan içgöçler ve 1990 yılında il statüsünün verilmesi, tayinler gibi daha birçok nedenden dolayı kentleşme hızlı bir şekilde devam etmiştir. Neticede; kimi yönleriyle Batman kentleşme sürecinin başlangıç aşaması başka kentlerle benzerlikler gösterse de yukarıda sırasıyla ele alınan diğer faktörlerin etkileriyle düşünüldüğünde benzerlerinden ayrırmakta, ***sanayileşmeyle doğup sanayileş(e)meden büyüyen bir kent modeli*** ortaya çıktığını varsaymaktayız.

Batman kentinin çalışma konusu olarak seçilmesi bir rastlantı değildir. Öncelikle bir sosyal bilimci için içerisinde yaşadığı toplumu gözlemlemek ve o topluma dair henüz açığa çıkarılmamış bazı gerçeklikleri çalışma konusu yapmak oldukça heyecan vericidir. Bunun yanı sıra “sanayi kentleri” adı altında anıldığı halde sanayileşme sürecinin bir kente getirmesi beklenen standartlara erişemeyen, ancak hızlı bir şekilde kentleşmeye de devam eden ve toplumsal yapısında bir takım değişiklikler yaşayan bir yerleşim yerinin sosyolojik açıdan analiz edilme fikri, Batman'ı nadir bir inceleme konusu haline getirmektedir.

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Araştırmanın amacı, ilk etapta petrolün getirmiş olduğu ekonomik dinamizmle oluşan merkez ve bu merkeze eklenen nüfus ile sonraki yıllarda sanayileşmeden büyük oranda bağımsız olarak büyüyen bir kentin kentleşme sürecini neden ve sonuçlarıyla ele almaktır. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kentleşme sonrası sosyal hayatın analiz edilmeye çalışıldığı bu çalışmada; **toplumsal yapıyı oluşturan unsurların tamamına yakınının betimlenmesi** amaçlanmaktadır. Ayrıca alanda uygulanan anket formunun geniş kapsamlı olması, kentin bir nevi hafızası konumundaki yaşlı bireylerle görüşmeler yapılması ve kentle ilgili mevcut literatürün ve resmî dokümanların taranması, daha sonraki çalışmalara veri oluşturma ve karşılaştırmalar yapma olanağı sunması bakımından uzun vadede önem arz etmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Batman ilinin araştırmaya konu edilmesi tesadüfi değildir. Çünkü Türkiye’de kentleşme süreci bağlamında Karabük, Ereğli, Kırıkkale ve Batman benzer özellikler göstermektedir. Mübeccel Belik Kıray'ın (1964) “*Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*” adlı çalışması ülkemizde bu alanda yapılmış ilk ve öncü çalışmalardandır. Fındıkoğlu'nun (1962) aynı döneme denk gelen “Kuruluşunun 25. Yılında Karabük” adlı çalışması ve Beşir Atalay'ın (1983) Kırıkkale ile ilgili “*Sanayileşme ve Sosyal Değişme*” çalışması da bu konuda örnek olması açısından önemlidir. Batman'da son yarım asırda özelde de son çeyrek asırda meydana gelen hızlı kentleşme ve toplumsal değişmeye dair yukarıdaki örneklere benzer kapsamlı bir çalışmanın olmayışı ya da sadece kısmi olarak kente değinen çalışmaların yer alıyor olması, bu çalışmanın yapılmasını teşvik eden birincil faktörlerdir. Bu bağlamda Batman'ın kentleşme ve kentlileşme süreci ile toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda meydana gelen değişimleri ele alan bu kapsamda bir çalışmanın olmayışı araştırmayı özgün kılacak, sonuçlarıyla ilgili yazına bilimsel bir zenginlik katacak ve bu alanda belirsiz kalan bazı yönleri aydınlatıcı bir nitelik taşıyacaktır. Bu çalışmanın, Batman kentleşmesi ve toplumsal değişimine dair önemli veriler ortaya koyması bakımından sonraki çalışmalara da öncülük etmesi beklenmektedir.

Araştırmanın Problemi

Araştırmanın konusu ve amaçları çerçevesinde bu tezin ana problemi, Batman kentleşme sürecini başlatan nedenler ve sonuçlarının şu anki görünümü ile kentte yaşayan hane halkı reislerinin sosyo-ekonomik durumlarının, aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, kültürel, dini ve siyasal tutumlar üzerindeki etkisi ve bu bağlamda sosyal sermaye düzeyi ile bu değişkenlerden bazılarının kentleşme düzeyine etkileridir. Daha açık bir ifadeyle bu tezin ana problemine ulaşana dek şu sorulara cevap arandığı söylenebilir:

- i. Batman'ın kentleşme sürecini başlatan ve hızlandıran nedenler nelerdir?
- ii. Batman'ın kentleşme sürecinde sanayileşmenin etkisi nedir? Sanayileşmenin günümüzdeki etkileri ne düzeydedir?
- iii. Batman'ın kentleşme sürecini "sağlıklı" ya da "sağlıksız" kentleşme süreçleri gibi başlıklar altında değerlendirebilir miyiz?
- iv. Kentleşme sürecinde mekânsal ayrışma var mıdır? Varsa bunun göstergeleri nelerdir?
- v. Kentte bir yoksulluk haritası oluşturmak istendiği takdirde bunun mekândaki görünümü ne şekildedir?
- vi. Kentleşme süreciyle birlikte aile, akrabalık, komşuluk ilişkilerinde ne gibi değişimler yaşanmaktadır?
- vii. Batman'da sosyal sermaye ve kentleşme ne düzeydedir?
- viii. Kentleşme bağlamında mekânsal ve sosyo-kültürel anlamda yaşanan değişimler nelerdir?
- ix. Son olarak çalışma boyunca elde edilen sonuçlardan hareketle Batman özelinde bir kentleşme modelinden söz etmek mümkün müdür?

Birden fazla soruyla irdelenmeye çalışılan Batman'ın kentleşme süreci ile bu sürecin toplumsal yapıya etkileri konusunun ana problemini şu temel soru belirlemektedir: Batman'ın hızlı kentleşme süreci ve bu sürecin ortaya çıkardığı sonuçlar nelerdir?

Ayrıca bu süreç, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarda ne gibi değişimlere neden olmaktadır?

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kent Tartışmaları

Olguların nedenlerini, bir düzen içinde oluşup oluşmadıklarını ve aralarındaki ilişkileri aydınlatmak, aynı zamanda da bunların bağlı olduğu kimi yasaların bulunup bulunmadığını ortaya koymak amacıyla kentsel toplumsal değişmeye dair düşünceler sisteminin tartışılması gerekmektedir. Bu nedenle, kent bilim kuramı da denilen kentsel toplulukların neden var oldukları, temel yapılarının neler olduğu ve nasıl büyüdüleri geçerli açıklamalara muhtaçtır. Bu şekilde hem bizim çalışmamızda hem de diğer çalışmalara yardımcı olması bakımından kentler ve kentteki toplumun hayatı ile ilgili geleceğe dair kestirimler (prediction) (Wang, Vd. 2011) de bulunmaya yardımcı olması da kuramın başlıca işlevleri (Keleş, 2010: 109) arasında olacaktır. Dolayısıyla kentleşme hızı, kente ilgi, kentte ortaya çıkan değişimlerin ele alınma süreci gibi yaklaşımların öncesinden başlayarak değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Kente ilgi, ekonomik ilginin yanında sosyal sorumluluklarla birlikte 19. yüzyıl başlarından itibaren artmıştır (Tosics, 2011:4). İlk dönemlerde kent, bilim insanlarının teorilerinde bir araç işlevi görmekteyken; sonraki dönemlerde artan kentleşmeyle birlikte kentler daha fazla araştırmaya konu olmuş ve farklı disiplinlerin ilgisini çekmiştir.

Kentlerin tarihi uygarlık tarihi olarak kabul edilmektedir. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçişinden bu yana değişik formlarda ortaya çıkan kentler, aynı zamanda toplumsal yapı ve değişme ile ilgili çalışmalar yürüten araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Binlerce yıllık mazisi olmasına rağmen kent olgusuna ilişkin çalışmaların artışı, sanayileşme sonrası hızlanan bir sürece dayanmaktadır. Sanayileşmeyle ortaya çıkan toplumsal değişme aşağıda kısaca değinilecek olan kuram ve kuramcılarının fikirlerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

1.1.1. Teorik Tartışmalarda Kent

Sosyolojide kent çalışmalarını hızlandırıcı unsurun 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşadığı hızlı kentleşme süreci olduğu varsayılabilir (Hatt ve Reiss, 2002). Kentleşme olgusunu, yaşanan toplumsal değişmeleri merkeze alan bir anlayışla ele alan düşünürler kent sosyolojisinin

oluşumunda öncü rol almışlardır. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi her düşünür farklı bir biçimde sınıflamıştır. Saint-Simon'un tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş fikrinden sonra sosyoloji tarihinde en önemli grup sınıflamalardan biri Ferdinand Tönnies'in insan topluluklarını *cemaat* ve *cemiyet* şeklinde iki kategoride toplamasıdır. Ona göre insanlık tarihi, ırk, etnik köken ve kültür bakımından farklılaşmamış, sıcak, samimi ve homojen toplulukların oluşturduğu *cemaat* tipinden farklılaşmanın egemen olduğu *cemiyet* tipi topluma doğrudur. Bu gelişme sürecinde köy birinci tip, şehir ise ikinci tipten bir sosyal grup olarak ortaya çıkmaktadır (Yörük, 1968: 9-10) Alman sosyoloğun bu sınıflaması daha sonraları Durkheim gibi sosyologları da etkilemiştir. Bu tür sınıflamalar kent- kırsal veya kent-köy ayırımını daha iyi algılama ve topluma bütüncül (holistik) temelde bakma adına önemli görülebilir.

Durkheim toplumsal varlığın koşulu olan *consensus*'un nasıl gerçekleştirilebileceği sorusuna doktora tezi olan *De la Division du Travail Social (Toplumsal İş Bölümü Üzerine)* adlı eserinde dayanışmanın iki biçimi, mekânîk ve organik dayanışma arasında ayırım yaparak cevap vermiştir. Ona göre mekânîk dayanışma, benzeşme dayanışmasıdır. Yani bu dayanışma tipinin egemen olduğu toplumda bireyler birbirinden pek az farklıdır. Aynı duygular, inançlardan dolayı henüz farklılaşmadığından toplum tutarlıdır. Oysa organik dayanışma biçimi, düşünce birliğinin yani topluluğun tutarlı birliğinin farklılaşması ile doğan bir dayanışma biçimidir. Bu farklılaşma beraberinde *consensus* gerçekleşir (Aron, 2010:229-230). Kent bu açıdan *consensus*'un gerçekleştiği mekândır. Çünkü kentler, farklılaşmayla beraber toplumsal işbölümünün geliştiği mekânlardır.

Durkheim'in kent yazınında değerlendirilmesi bu eksenle yapılabilir. Ona göre toplumda işbölümü iki unsurla artar. İlki maddi olarak değişen yoğunluktur ki bununla nüfus yoğunluğunu kasteder. İkincisi ise toplumun üyeleri arasındaki etkileşimi ve toplumsal ilişkileri anlatan manevi yoğunluktur. Durkheim bu iki unsur çerçevesinde bir toplumdaki kentleşmeyi manevi yoğunluğun belirlediğini öne sürer (Keleş, 2010:120). Durkheim, Spencer gibi insan topluluklarının *basit cemiyetler* ve *karmaşık cemiyetler* olarak ikiye ayırmış ve insanlığın gelişimini *basit cemiyetlerden karmaşık cemiyetlere* doğru olduğunu ileri sürmüştür. Ama aynı zamanda, *basit cemiyetlerde* mekânîk

dayanışma karmaşıklarda ise organik dayanışma'nın temel olduğunu söylemesi bakımından Tönnies'e yaklaşmıştır (Yörükan, 1968:10).

19. yüzyıl sosyologları kentleşmeyi kendi sosyal teori anlayışları çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Kent sosyolojisinin ilk nüvesi bu dönemde oluşmuş olsa da tam olarak kurumsallaşmış bir kent sosyolojisinden bahsetmek mümkün değildir. Marx, Weber ve Simmel, kenti bütün yönleriyle ele almak yerine, toplumsal hayattaki diğer etkenlerin daha kapsamlı bir analizini yaparak incelemişlerdir (Güllüpinar, 2012: 2). Bu düşünürler daha çok toplumsal değişme sonucu ortaya çıkan sorunlara nasıl çözüm getirilebileceği üzerinde yoğunlaşmışlardır. Onlar için kent, teorilerinin ispatında bir araç konumundadır. Bu yüzden kent sosyolojisi bağlamında bir teori ortaya koyduklarını söylemek oldukça zordur. Feodal toplumdan kapitalist topluma geçişte ortaya çıkan sorunlara çözüm yolu arayan bu düşünürlerin fikirleri, sosyoloji alanında klasikler olarak tanımlanmalarını ve sosyolojinin genç alt disiplini olan kent sosyolojisinde de temel referans kaynakları haline gelmelerini sağlamıştır. Alt yapının üst yapıyı meydana getirdiğini iddia eden Marx, kent ve tarihsel evrim konusunda da belirli bir felsefi görüşe sahiptir. Kapitalizm ile ilgili çelişkileri de vurgulamanın yanında onun asıl bilimsel çabası, kapitalist rejimin kendi gözünde kaçınılmaz olan evrimini bilimsel olarak göstermeye çalışmaktır (Aron, 2010:109). Marx için kent, bu gelişimin son aşamasındaki bir araç konumundadır. Marx'ın çözümlenmelerinde kır-kent ayrımı işbölümüne dayandırılmaktadır. Marx'a göre; Ortaçağ'a kadar feodal yapının hâkim olduğu insan topluluklarının tarihi kırsal kesim tarihidir ve kır-kent ayrımı ilk kez bu dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaçağ'da tüccarların ticari bağlantıları sonucu kentler kırdan farklılaşmaya başlamış, kentlerin birbirleriyle ilişkisi, sermayenin birikimi dolayısıyla kentlerdeki işbölümünün farklılaşmasını desteklemiştir. Bu durum yeni endüstrilerin doğuşunu getirmiş ve sanayi kentleri arası yeni üretim farklılaşmalarını var etmiştir. Ancak Lonca'ların etkili olduğu bazı kentlerde sanayileşme işgücü hareketliliğinin engellenmesinden dolayı sınırlı kalmıştır. Nihai olarak sanayi kentleri, Loncaların etkili olduğu yerleşim yerlerinden uzak ve enerji kaynağına yakın yerlerde kurulmuştur (Aslanoğlu, 2000:58-59). "Marx, kenti işbölümü ile özel mülkiyetin karakterize ettiği bütün toplumlarda bulunan özerk bir genel yapı olarak ele almakta; onu, türlü üretim biçimlerinin mülkiyet ilişkilerine göre biçim değiştiren heterojen bir kurum olarak görmek arasında gidip gelmektedir" (Holton,

1999:34). Bu yönüyle Marx, kenti kapitalizmin başladığı aynı zamanda işçi sınıfının örgütlendiği bir merkez olarak değerlendirmektedir. Kentler kapitalizmin kaçınılmaz sonunun hazırlandığı mekânlar olması açısından önemlidir. Marx ve Engels'in kent ile ilgili görüşlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı Alman İdeolojisi (2013) adlı eserlerinde kentte işbölümünün artmış olması nedeniyle köye karşı olumsuz tavır alırlar. Köy yaşamını “aptalca” bir yaşam (idiocy of rural life) olarak değerlendirirler. Kentler üretim araçlarının, anamalin, gereksinimlerin toplandığı yerler olarak tanımlanır ve kentler sanayileşmenin ürünü olarak değerlendirilir. Bunun yanında “Kentsoyluları” ve “emekçileri” yaratan kent olduğundan bu mekân aynı zamanda sınıf bilinci ve yapısının oluşmasına yol açar. Nihai olarak kent bu zıtlıklar yoluyla “beklenen son”un gelişini kolaylaştıran bir etmen olarak değerlendirilir. Oysa kırsal yaşam, onu yaratacak özelliklere sahip değildir (Keleş, 2010: 118-119). Marx, kenti başlı başına bir araştırma konusu haline getirmekten ziyade, toplumların tarihsel evrimini bilimsel yollarla açıklamanın bir aracı olarak gördüğü ve kıra rağmen kenti önemseydiği söylenebilir. Ancak, kapitalizmin karşı konulamaz yükselişi Marx'ın teorisinin uygulamayacağı sonucunu doğurmuş ve kapitalizmin etkisiyle kentler devrimci bir anlayışın yükseldiği mekânlâr konumuna dönüşmemiştir.

Kent olgusuyla ilgili olarak feodal toplum biçiminden kapitalizme geçiş sürecinin değerlendirilmesi ve toplumsal değişimde etkili bir unsur olması bağlamında Weber ile Marx yakın fikirler öne sürmüşlerdir. “Weber ile Marx, kenti Batı Avrupa’da feodalizmden kapitalizme dönüşümün analiz nesnesi olarak görmüşlerdir” (Aslanoğlu, 2000:58). Weber'in kent ile ilgili analizlerinde, sosyolojik genellemelere varırken kullandığı “ideal tip” kavramıyla karşılaşılır. Kent, feodal toplum biçiminden kapitalizme geçişte neden etkili olduğunun sorgulanması noktasında ideal tip olarak değerlendirilmiştir. Weber, kenti tarımdan çok ticaretin egemen olduğu ve siyasi anlamda görece özerklik taşıyan yerler olarak değerlendirmektedir. İktisadi ve siyasi boyutlarını bir araya getirerek Weber, ideal kentini oluşturmaktadır. (Aslanoğlu, 2000:59). O tek başına nüfusun ya da ticari faaliyetlerin kenti tanımlama da yetersiz kalacağından hareketle tek bir kent tipi yerine tüketici ve üretici kent, politik ve idari kent ile kale ve garnizon kenti gibi tiplleşmelere girişmiştir (Weber, 2003:89-101) Ona göre kent siyasal bir birimdir. Bunun yanında üretim ve değişim koşullarının belirlendiği bir yerdir. Kentte siyasal rolün simgeleri olarak, bir kalenin ve askeri gücün

bulunması siyasal rolüne işaret eder. Weber, ideal bir kent tipinin özellikleri arasında pazaryeri, kaleyi, mahkeme ve özel hukuk sistemini, bir arada yaşamayı ve kısmi özerkliği sayar. Kentdaşların (hemşerilerin) kimi hak ve görevlerini yerine getirmek adına toplanmaları yalnız Batı kentlerine özgü bir durum olduğu, oysa, kale ve pazar yerlerinin hem batı hem de doğu kentlerinde bulunduğunu savunur (Keleş, 2010:120-121) Weber'in tüm bu tipleştirmeleri, kentleri ve beraberinde de toplumu anlamının kavramlaştırması olarak değerlendirilebilir.

Marx, Durkheim ve Weber gibi çağdaşlarının aksine Simmel sosyal hayatın mikro düzeyi ile ilgilenmektedir (Thorns, 2010: 96). Kentleri çoğu zaman yalnızca bir yaşam alanı olarak ve herkesin birleştiği bir kişilik tipinin yaratıldığı mekânlar olarak tanımlamaktadır. Kenti ekonomik, mesleki ve toplumsal hayatın temposundan dolayı kasaba veya taşra hayatından ayırarak ele almaktadır. Ayrıca metropol veya kentlerin para ekonomisinin yeri olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra, dakiklik, hesaplanabilirlik, kesinlik metropole özgü varoluş tarzının karmaşık ve kapsayıcılığı tarafından hayata dayatıldığını savunmaktadır. Ayrıca metropol bağımsızlık, bireycilik, özgürlük ve eşitlik gibi çok boyutlu özelliği ile farklı bir insan tipinin ortaya çıktığı mekânlar olduğunu savunmaktadır (Simmel, 2009: 317-329). Tüm bu görüşler çoğunlukla bireysel yaşam üzerinden modern hayata dair çözümlerinin ortaya konulmaya başlandığı ve klasik görüşten modern yaşam görüşüne, ona uygun mekânsal evrime doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Bütüncül bir kent kuramı oluşturma iddiasıyla ortaya çıkan ve klasik teorilerin güçlendirilmesine yönelik düşünceler olmuştur.

Kentleşme yazınında kentlerin sosyo-ekonomik yapısı ve mekânsal gelişimi çeşitli kuramlar doğrultusunda ele alınmaktadır. Bu kuramlardan ilki modern sanayi kentinde, kentsel büyüme ve mekânsal ayrılaşma sorununu açıklamayı amaçlayan kentsel ekolojik kuramdır. İnsan topluluklarının çevreye uyumunu sorgulayan kentsel ekoloji, sistemli olarak kenti inceleyen ilk kuramdır. Kentsel ekoloji, birey ve kurumların fiziksel dağılım, yerleşim ve örgütlenme biçimlerini analiz ederek, nüfus topluluğunun örgütlenme sağlayarak çevresel uyumu kolaylaştıracağı varsayımını savunur. (Aslanoğlu, 2000:25).

Amerika’da kent sosyolojisi alanındaki çalışmalarla adından en çok söz edilen Chicago Okulu olmuştur. Kentte ortaya çıkan psikolojik ve uyum problemleri ile ortaya çıkabilecek ekolojik problemler ve hızlı değişimler 1920’lerden itibaren ele alınmıştır (Tuna, 1987:55). Modern anlamda ilk kent bilim okuluna ev sahipliği yapan Chicago Üniversitesinin kent çalışmaları 20. Yüzyılın başlarında günümüze dek önemli etkileri olmuştur. Çevre bilimsel (ekolojik) yaklaşım olarak da adlandırılan bu düşünceye göre, canlıların birbirleriyle olan ilişkilerinin yaşam çevrelerinin düzenlenmesi üzerindeki etkileri gibi kentlerde yaşayanların hayatlarını sürdürmek için ilişkiye girmeleri, işbirliği ya da çatışma içinde olmaları da kentin biçimini büyük ölçüde belirler. Buna göre kent, bir bakıma doğal bir biçimde, işyeri, eğlenme, dinlenme ve sanayi alanları gibi bölgelere ayrılır (Duru ve Alkan, 2002:11).

Chicago Okulu’nda kent üzerine yapılan araştırmaların özellikle odaklandığı iki konu vardır. Bunlardan ilki kentlerin mekânsal düzenlenme biçiminin toplumsal ilişkilere olan etkisidir. Bir diğeri ise kentlilerin yaşam biçimlerinin, geleneklerinin oluşturduğu kültürel yaşamdır. Çevrebilimsel yaklaşımın temellerinin atıldığı bu ilk çalışmalarda sadece doğal çevrenin değil aynı zamanda yerli topluluğun mekânda yerleşme biçiminin yani insan eliyle oluşturulmuş çevrenin de incelenmesi gerektiği savunulmuştur. Araştırmalar nüfus dağılımını, yerleşim yerlerini, iş ve ticaret bölgeleri gibi insan ürününü kapsayabilen nitelikte haritaların hazırlanmasına dayanıyordu. Bu yolla mesela “çocuk suçlarına en çok hangi özelliğe sahip kent bölgelerinde rastlandığı” gibi toplumbilimsel çıkarımlara ulaşılabiliyordu. (Duru ve Alkan, 2002:12)

Birey-çevre ilişkisi, Chicago okulunun kenti ele alış biçimine etki etmiştir. Çünkü Chicago okulunun ortaya çıkışına doğrudan doğruya Chicago şehri sebep olmuştur. 1830’lu yıllarda 190 civarında bir nüfusu olan Chicago 1840 yılında 4.479, 1850 yılında 28.269, 1860 yılında 108.206 nüfusa ulaşmıştır. 1930 yılında ise 3.373.753’e yükseldiği bilindiğine göre 1860’dan 1930’a kadar geçen 70 yılda Chicago 31 kat büyümüştür. Chicago’nun Avrupa ırkından aldığı hızlı göç beraberinde hızlı sanayileşme ve mekânsal büyümeyi doğurmuştur. Chicago şehir sınırları içinde 4659 km demiryolu ile ulaşım daha çok yaygınlaşmış ve hızlı göç almıştır. Hızlı göç ve sonucunda ortaya çıkan bireysel/toplumsal sorunlar ve çözüm yolları Chicago Okulu’nun temel çalışma alanlarını oluşturmuştur (Tuna, 1987:57-58).

Amerika’da sosyolojinin akademik anlamda yaygınlaşmasının şehir ile ilgili çalışmalarla paralel olarak geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Amerika’da şehrin doğası ve sorunlarına ilişkin dikkatlerin yoğunlaştığı dönemin başında sosyolojide de canlanma yaşanmaktadır. 1900 yılı ile birlikte ilk akademik sosyoloji bölümleri kuruluyor, Chicago Üniversitesi’ndeki sosyologlar öncülüğünde sosyoloji profesyonel ve özerk bir bilim olarak kurumlaşmaya başlıyordu. Chicago Üniversitesi’nde 1915-25 yılları arasında kentle ilgili tutulan bir dizi makale, tez ve araştırmalar kitaplaştırıldı. Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie’nin *The City (Şehir)* adlı kitabı Amerika’da sosyologlar tarafından gerçekleştirilen sistematik bir şehir teorisinin başlangıcına işaret etmektedir (Martindale ve Neuwirth, 2003:22-23).1915-1935 yılları arasında R. E. Park ve Chicago Üniversitesi’ndeki öğrenciler tarafından genel kent sorunları ve kentleşme hatları belirginleştirilmekteydi. Park’ın 1915 yılında yazdığı “*The City as a Social Laboratory*” ve Louis Wirth’ün ileriki bir tarihte yazdığı “*Urbanism as a Way of Life*” adlı makalesi okulun kent çalışmalarına yönelik genel yaklaşımlarını özetlemektedir. (Hatt ve Reiss, 2002:128)

Park ve daha sonra Wirth, kent yaşamı üzerine üç ayrı toplum bilimsel araştırma alanının bulunduğunu, bunların “Kentın Çevrebilimi, toplumsal örgütlenmesi ve içinde yaşayan kentliler” olduğunu kabul etmişlerdir. Bu minvalde Park ve öğrencilerinin ilk çalışmaları ahlâk bozulması, Yahudi gettoları, arsa değeri veya fuhuş gibi olguların yukarıda bahsedilen üç yönünü de kapsamaktaydı. (Hatt ve Reiss, 2002: 129-130)

Sosyologlar genellikle yeni bir kuram geliştirilirken kendisinden önceki ve aynı dönemde yaşadığı düşünürlerden ve onların kuramlarından etkilenmektedir. Kentsel ekoloji disiplinini geliştirirken Park, Thomas, Darwin, Durkheim gibi birçok düşünürden etkilenmiştir. Park Darwin’den kuramsal çatıyı, Durkheim’den yöntemi almıştır. Darwin’in biyolojik analogileri kuramsal çatının oluşumunda, Durkheim’in birey-toplum ilişkisi ise yöntem anlayışında etkili olmuştur. (Aslanoğlu, 2000: 26-27).

Şehir olgusunu kaleme aldığı “Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler” adlı bölümde Park, bu olguyu coğrafi ve ekolojik, iktisadi, siyasi vb. gibi birçok yönden ele almaktadır(Park,2015:37-85). Şehir tanımı olarak sadece bir insan yığından ya da farklı kurumların var olduğu bir yerleşim alanı olarak tanımlamaz. Ona göre şehir, onu oluşturan insanların içinden geçtikleri hayati

süreci de kapsar; doğanın ve özellikle insan doğasının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Park insanın dünyaya tutkuları, içgüdüleri ve kontrolsüz istekleriyle geldiğini, uygarlığın insanın bu ilkel güdülerini dengelemek için gerekli olduğunu savunmuştur. Bireysel özgürlük ve sosyal kontrol arasındaki bu gerilim Park'ın kavramlaşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre “kentler bir yandan aile, köy ve kiliseler tarafından sağlanan birliğin bozulmasıyla her türlü düşüncenin peşine takılma tehlikesi taşıyan yığınların istila ettiği mekânlar olarak tanımlanırken bir diğer yandan farklı sosyal örgütlenmelerin kurulacağı alanlar olarak da ifade edilmektedir(...) Park kentin doğal ve değişmeyen güçlerin etkisiyle oluştuğunu vurgulamakta ve kentleri insan doğasının bir ürünü olarak algılamaktadır. Ona göre kent içinde çöküntü alanlarını, gettoları kaldırmak, insanın içgüdülerini yok etmekle eş anlamlıdır” (Aslanoğlu, 2000:26).

Park, Darwin'in yaşama ağı diye tabir ettiği bitki ve hayvanların bir arada yaşamalarından kaynaklı mücadele ve yarışma sürecinin var ettiği hakimiyet ilişkisini insan topluluklarına uyarlar, ona göre Hakimiyet İlkesi'nde nasıl ki uzun boylu bitkiler kısa olanlara göre ışığı daha fazla alabiliyorsa, insan yerleşmelerinde de sanayi ve ticaret alanları uzun vadede ana kentsel gelişime çizgisini belirlemektedir. Bu açıklamalar ekseninde Hakimiyet İlkesi kentin genel ekolojik dokusunu tanımlamakta ve kentsel alanların birbirleriyle olan işlevsel ilişkisinin altını çizmektedir. (Aslanoğlu, 2000:27). Park kentsel alanları farklı ırk, kültür ve ekonomik statüden oluşan bireylerden oluştuğundan dolayı doğal alanlar olarak tanımlar. Çünkü kent düzensiz bir rekabet ve çatışma ortamı olduğundan doğal bir alandır. (Aslanoğlu, 2000:27-28). Ayrıca Park , özel kültür tipleriyle bir “kültürel alanı”, temsil etmesi anlamında kenti “medeni insanın doğal yaşam alanı” (habitatu) olarak değerlendirmektedir. Ona göre; kentin kendine ait yasaları olduğu ve buna uyulduğu, fiziksel ve moral düzende yapılacak olan keyfi değişikliklerin de bir sınırının olduğunu belirtmektedir. Her mahalle kendi sakinlerinin nitelik ve özelliklerini yansıtmaktadır. Zaman içerisinde değişmeler olsa bile göçmen ve ırk kolonileri (ya da “getto” denilen yerler) ve nüfus ayırım alanları, kendilerini sürdürme eğilimi göstermektedirler. (Martindale ve Neuwirth, 2003:23).Nihai olarak Park'a göre kent, bütün insan davranışlarının bir “toplumsal laboratuvarı” hükmündedir. Bu bağlamda kent toplum bilimi, toplumsal bilimlerde genellemeler yapabilecek bir temeldir (Hatt ve Reiss, 2002:129).

Okulun bir diğeri temsilcisi Burgess (2015: 89-104) ise kaleme aldığı makalesinde şehrin yayılmasını, ardından da kent metabolizmasının ve hareketliliğinin yayılmayla yakından ilişkili olan süreçleri incelemektedir. Bu yayılmayı eş merkezli çember üzerinden açıklamaya çalışmakta; hareketliliğin ise “topluluğun nabız atışı” olarak düşünülebileceğini söylemektedir. McKenzie (2015:121) ise insan topluluklarını ekolojik bir sınıflama üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre topluluk içindeki her oluşum veya ekolojik örgütlenme, nüfusun içeriğine uygun öğelerini seçen veya manyetik bir güç gibi onları kendine çeken, bu arada uyumsuz birimleri iten ve böylece kent nüfusunda biyolojik ve kültürel bölünmeler yaratan bir niteliktedir. Son olarak modern kent ekolünün temsilcilerinden Wirth (2002) ise; kenti bir yaşam biçimi olarak tanımlamaya çalışmaktadır.

Farklı kent düşünceleri/algıları arasında iletişim eksikliği ve yoğun tartışmalar olduğu halde, Harvey, Castells ve Pahl’ın çalışmaları arasında belirgin bir işbölümü söz konusudur. Harvey ve Castells kentin ekonomik boyutuna dikkatle eğilirken, Pahl ise kentsel siyasal süreçlere dikkat çeker. Harvey ekonomik süreçlerin sermaye boyutunu incelerken, Castells de emek gücünün yeniden üretimi sürecini ele almaktadır. Öte yandan, Pahl ise kentsel siyasal süreçlere yerel yönetim ve yöneticilerinin rolünü vurgulamaktadır. Harvey kentsel sürecin kendisinden çok, kentsel sürecin dışsal çevresine ve kısıtlamalarına, yani makro bağlama gönderme de bulunurken, Castells ve Pahl ise toplu tüketim ve kentsel siyasal süreçlere odaklanmaktadır (Şengül, 2009: 25). İşte bu iş bölümü kentin birçok açıdan değerlendirilmesine olanak tanımakta ve daha geniş bir kent tanımına ulaşılmasını sağlamaktadır.

1.1.2. Kent ve Kır Dikotomisi

Kentleşme sürecinin başlangıcı eski dönemlere kadar uzanmakta olup, birbirinden farklı bileşenlerle ilişkili bir süreçten ortaya çıkmıştır. İnsanlığın yerleşim döneminin somut göstergesi olan kentleşme süreci gün geçtikçe daha eski kanıtlarla ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle uygarlıkların doğuşu gün geçtikçe kentleşme süreciyle özdeşleşmektedir. Atina, Hitit, Mısır, Babil, Roma, Osmanlı ve sonunda modern kentin ortaya çıkışı çok karmaşık bir toplumsal yapı ve birbirinden farklı ilişkilerin sonucu olarak sanayi kentleri ve post-modern zamanda da mega kentler ortaya çıkmıştır.

Kent, karmaşık yapısı ve işlevlerinin çeşitliliğinden dolayı birçok bilim dalının da konusu olmaktadır. Bu yönüyle “disiplinler arası” bir özelliğe sahiptir. Kente ilişkin konular, sosyoloji, ekonomi, coğrafya, mimarlık, mühendislik, kamu yönetimi, sosyal psikoloji, tarih, sanat tarihi, kriminoloji, jeoloji ve demografya gibi bilim dallarıyla yakından ilgilidir. Her bilim dalı kenti kendi ilgi alanı içerisinde değerlendirmektedir.

Sosyolojinin genç bir alt disiplini olan *kent sosyolojisi*, “ilk kentlerin nasıl ortaya çıktığını, tarihsel süreç içinde nasıl değişim gösterdiğini, farklı üretim biçimlerinin kentler üzerindeki etkisini, sanayileşme ve kentleşme ilişkisi başta olmak üzere; kentleşme ile aile yapısındaki siyasal davranışlarda, kültürde kısaca toplumsal yapıda meydana gelen bütün değişimleri incelemeye çalışır” (Erkan, 2010: 14). Kentleşme, kentleşme olgularının yanı sıra gecekondulaşma, çarpık yapılaşma, artan suçluluk durumları, yeni yerleşim türleri, uyum problemi gibi başlıklar sosyologların üzerinde durdukları ve birçok araştırma yaptıkları konulardır. Bu gibi konular her geçen gün toplumsal değişimin bir gereği olarak, yapı, faktör ve ilişkilerde değişimin sonuçları olarak yeni kentsel sosyal olgular olarak kent sosyolojisinin ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Tüm bu konulara ilişkin çalışmalar kent sosyolojisi literatürünün birikimine ciddi katkılar sunmaktadır.

Sosyolojinin önemli konularından biri kent tartışmaları açısından kır ve kentin ayrışmasıdır. Kenti anlayabilmenin ilk basamağı kırdan farklılaşan yönlerini belirlemekten geçmektedir. Kır–kent ayrımının tanımlanmasında hiç şüphesiz Ferdinand Tönnies’in insan topluluklarını *cemaat* ve *cemiyet* olmak üzere iki büyük kategoride toplaması etkili olmuştur. Tönnies’ten etkilenen Durkheim ise cemiyetleri dayanışma biçimlerine göre *mekânîk* ve *organik* şeklinde tanımlamıştır. Kendi kendine yeten, işbölümü ve uzmanlaşmanın az olduğu cemiyetlerin mekânîk dayanışma üzerine kurulduğunu, işbölümü ve işlevsel uzmanlaşmanın olduğu cemiyetlerde ise organik dayanışmanın olduğu savunmaktadır. Tönnies ve H. Spencer’den etkilenen Franklin Giddings ise kan bağına dayalı akrabalığa *etnik cemiyet* çıkar ve işbirliğine dayanan insan topluluklarına ise *demotik cemiyet* derken; H. Becker ise *kutsal* ve *laik* topluluk ayrımını ortaya koymuş ve Robert Redfield ise *folk cemiyet* ile *şehir cemiyet* sınıflaması yapmıştır (Tatlıdil, 1989: 5-6).

İşte tüm bu sınıflamalar kır-kent ayrımını daha belirgin bir şekilde gösterebilme çabaları olarak değerlendirilebilir. Ancak modernleşme ve küreselleşmeyle birlikte kır-kent ayrımının hızla ortadan kalktığı, teknolojik gelişmelerin de bunu desteklediği söylenebilir.

Sorokin ve Zimmerman şehirleşme tanımını köy ve şehir toplumlarının yapı farklılıkları üzerinden izah etmektedirler. Bu farklılıklar sekiz ana başlık altında toplamaktadırlar:

- i. Mekân farklılıkları
- ii. Çevre farklılıkları
- iii. Cemaatlerin ölçek farklılıkları
- iv. Nüfus yoğunluğu
- v. Nüfus homojenliği
- vi. Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma
- vii. Sosyal hareketlilik
- viii. Sosyal ilişkiler sistemi (Mann, 1970 akt. Sezal, 1992: 25)

Bunlara kısaca değinilecek olursa; köydeki en baskın meslek çiftçilik olmakta ve bütün aileyi kapsamaktadır. Oysa şehirde işbölümüyle mesleki farklılaşmalar ortaya çıkmakta ve meslek tüm aileyi kapsamamaktadır. Köyde doğal ortamlar hakim iken şehirlerde insan eliyle şekillenmiş bir çevre ile karşılaşmaktadır. Köylerde küçük cemaat tipi bir topluluk varken şehirlerde cemiyet denilen sayıca daha fazla ve karmaşık olan bir yapı söz konusudur. Köylerde nüfus yoğunluğu az şehirlerde fazladır. Bunun yanı sıra köyler daha homojen, sosyal farklılaşmanın, mobilitenin az olduğu ve sosyal ilişkilerin daha samimi bir şekilde sürdürüldüğü alanlar iken; şehirler ise heterojen, sosyal farklılaşmanın ve mobilitenin yoğun olduğu ve sosyal ilişkiler noktasında daha sık ve karmaşık ilişkiler ağına sahiptir (Sezal, 1992: 25-28). Köy ve şehirlere ilişkin bir başka değerlendirme ise ağırlıklı olarak fiziki ortamları ve toplumsal yapıları üzerinden yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler çerçevesinde köy doğal ortam, temiz hava, doğaya yakınlık ve gürültünün olmadığı fiziki ortam ile huzurlu, sosyal ilişkilerin iyi olması, düşük yoğunluk ve güven ortamının olduğu yerleşim yerleridir. Şehir ise genel olarak

modern, estetik olarak daha güzel, temiz, güvenli ve her alanda daha fazla çeşitliliği içerisinde barındıran bir yerleşim birimi olarak algılanmaktadır. Buna karşılık kent ortamı ise kültür düzeyinin yüksek olduğu insanların barındığı, ulaşım, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin belediye veya diğer kamu kurumları tarafından sunulması, daha fazla erişilebilir olduğu ve tiyatro, sinema gibi kültürel faaliyetlerin sürdürüldüğü yerleşim birimleridir (Ayata ve Ayata-Güneş, 1996: 112-113).

Kenti kırdan ayıran ölçütlerin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Kent olgusunu tanımlama noktasında üzerinde tam bir uzlaşma sağlanan ölçütler olmasa da literatürde bunların dört ana kümede toplandığı söylenebilir. Bunların ilki *nüfus ölçütü*dür. Bu ölçüte göre bazı araştırmacılar nüfusu belli büyüklüğe ulaşmış yerleşmelere “şehir” ondan daha küçük yerlere de “köy” adı vermektedirler. Bir diğer ölçüt ise yerleşmenin *idari statüsü*dür. Buna göre il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus “şehirsel nüfus” sayılmaktadır. Ancak bazen de belediyelerde yaşayan nüfus da şehir nüfusu olarak alınmakta olmasına rağmen ülkemizde bulunan birçok belediye köy karakterindeki yerleşmeler olduğundan bu ölçüt yeterli sayılmamaktadır. Üçüncü bir ölçüt ise yerleşmelerdeki *nüfusun bileşimidir*. Buna göre bir yerin şehir adını taşıyabilmesi için o yerdeki nüfusun büyük çoğunluğunun tarım dışı iş gücü çeşitleriyle uğraşması gerekmektedir. Son olarak da şehirler bazı *sosyolojik ölçütler* kullanılarak tanımlanmaktadır. Bu ölçütte ise insan, işbölümü, uzmanlaşma, yoğunluk ve heterojenlik gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır (Yavuz, Keleş ve Geray, 1973: 23-24). Bu tanımlamaya benzer bir şekilde Sencer (1979:4-8) kentin diğer yerleşim yerlerinden ayrılmasında çoğunlukla demografik ölçütün kullanıldığını belirtmektedir. Bu açıdan kent çalışmalarında nüfus sınırı noktasında değişik önerilerin ortaya konulduğu görülmektedir. Nüfus ölçütüne göre kentsel sınırlar çalışmalarda farklı sınırlarda ele alınmaktadır. Kent çalışmalarında bir kentin sahip olması gereken en düşük nüfus sınırı 3 bin (Selen, 1957), (Darkot, 1954), 5 bin (Tunçdilek, 1959) ve 10 binlik (Keleş, 1961; Tümertekin, 1965; Geray, 1969) olmak üzere farklı büyüklüklerde saptandığı ve bu sınırı aşan yerleşim yerlerinin ancak kent sayılabildiği görülmektedir. Kentler sektörlerin yoğunluk durumlarına göre de kırsaldan ayrılmaktadır. Kentler ticaret, endüstri ve hizmet sektörlerinin, son dönemlerde de finans sektörü ve bilişim sektörlerinin yoğun olduğu tarım ve hayvancılık gibi kırsal üretim faaliyetleri dışından kalan alanlar olarak kırlardan ayrılır. Kentlere dair diğer bir tanımlama da toplumsal

farklılaşmanın, hareketliliğin, örgütlenmenin daha yoğun olduğu ve nüfusun çoğunlukla il ve ilçe merkezi konumunda bulunan yerleşmelerde konumlandığı yerler şeklinde idari olarak tanımlanmıştır.

Kent çalışmalarında ortak bir tanım ve ölçütlerde bir uzlaşma bulunmadığı görülmektedir. Ancak kent çalışmalarında;

- i. Nüfus ve demografik değişim
- ii. İdari, yönetsel ya da siyasi
- iii. Ekonomik ve işlevsel
- iv. Toplum bilimsel ve sosyolojik ölçütler kullanılmaktadır (Ertürk, 1997:44-50; Kurt, 2003:14-16; Kaya, 2004:16-17; Özer, 2004,s.3-4; Erkan, 2010:11-18).

Ölçütler irdelendiğinde tek başına bir nüfus birikiminin o yeri kent olarak tanımlamada yeterli olamayacağı nüfusun yanı sıra üretim biçimindeki değişim, uzmanlaşma ve heterojenlik gibi birkaç ölçütün bir arada olmasından hareketle bir tanım yapılabileceği söylenebilir. Bu çalışmada tüm ölçütlerin etkisiyle ortaya çıkan bir kentin gelişim ve değişim süreçleri irdelenirken kentin tanımlanması ihtiyacı doğmaktadır. Kent kavramı, Latince'deki yurttaşlık (*civitas*) ve hemşerilik gibi bir dizi kavramdan türemiştir. İngilizce *city*, Fransızca'da *cit *, İtalyanca'da *citta*, İspanyolca'da *ciudad* bu kavrama karşılık gelmektedir (Holton, 1999: 13). Kentin tanımlanmasında demografik, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel faktörlerden yararlanılmaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacıların bir bölümü tek bir ölçütü ön plana çıkarmaktayken; bazı araştırmacılar ise birden fazla ölçütü kenti tanımlamaktadır. Ancak ölçütler noktasındaki net olmayan durum ve kentin dinamik yapısı, üzerinde tam olarak uzlaşmış bir kent tanımından söz edebilmeyi zorlaştırmaktadır. Sosyolojiye ve kente ilişkin ilk tanımlar Batı kaynaklı olduğundan, bu kaynaklarda kentin nasıl tanımlandığına bakmak gerekir.

Sosyoloji tarihinde ilk şehir tanımını Rene Maunier *Şehirlerin Menşei ve Ekonomik Fonksiyonu* (1910) adlı eserinde vermiştir. Kendisinden önce yapılan tüm tanımları gözden geçiren Maunier'e şehir tanımları *morfolojik*, *fonksiyonel* ve iki tipi içine alan *karma* esasa dayalı üç grupta incelemiştir. Ona göre her üç tanım biçimi de sadece bazı şehir tiplerine uygun gelmekte ve dolayısıyla sosyolojik bir değer taşımamaktadır. Şehir

tanımlarının olabildiğince değişmez unsurları kapsadığı zaman *sosyolojik bir tanım* olabileceğini ileri sürmüştür. Şehri, nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar ve mezhepler gibi çeşitli heterojen grupları kapsayan karmaşık bir yerleşme grubu (Maunier, 1910'dan akt. Yörükan, 1968:15-17) şeklinde tanımlamıştır. Maunier'in bundan bir asır önce yapmış olduğu bu tanım, o günün koşulları açısından kapsayıcı olabilir. Ancak bugünün şartlarında şehirleri salt bu özellikler üzerinden tanımlamak kent sosyolojisinin geldiği nokta açısından eksik bir tanımlama gibi görülebilir.

Kentle uygarlığı özdeşleştirmekten doğan tartışmaları toplum bilimsel ve tarihsel bir çerçeve içinde ele alan Holton'a (1999:12) göre kentlerle Batı uygarlığının yükselişi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu sıkı ikili ilişkiyi en dinamik ve farklı yönleriyle 20.yüzyılda Lewis Mumford' un *The City in History* (1961) ve Gordon Childe'in *Ortadoğu'dan başlayan Urban Revolution* (1950) adlı çalışmalarında görmek mümkündür. Çalışmasını Batı uygarlığıyla sınırlı tutan, kentin biçimleri, işlevleri ve amaçlarını irdeleyen Mumford'a (2013:11-13) göre; Kent nedir? Nasıl ortaya çıktı? İşlevleri nelerdir? Sorularının tamamına cevap olabilecek tek bir tanım yoktur ve tek bir betimlemede kentin tüm dönüşümlerini karşılayabilecek yeterlilikte olamaz. Kentin kökenleri karanlıkta, gömülü veya silik durumdadır ve gelecekte nasıl bir hal alacağını öngörmek son derece zordur.

Kenti, *Tüketici* ve *Üretici* tiplere ayırarak açıklamaya çalışan Weber (2003:85-92) sanayi öncesi kentleri ya da Ortaçağ tipi şehirlerini *tüketici kent* tanımıyla; uluslararası ticaretin, büyük bankaların, anonim şirketlerinin mekânı olan modern sanayi şehirlerini ise *Üretici Kent* şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre eğer şehirlerin ekonomik açıdan sınıflandırılması mümkünse bunun da şehirlerin hâkim ekonomik bileşeni açısından yapılması gerekir. Ekonomik faktörleri merkeze alan bir diğer tanıma göre kentler, insanların yaşamlarını sürdürdüğü, ekonomik ve sosyal gereksinimlere yanıt verecek şekilde genişleyen yerler olarak tanımlanmaktadır (Harris ve Ullman, 2002:55). Kenti tek bir faktör üzerinden tanımlamanın yetersiz olacağını savunan Huot'a göre ise kent, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin çeşitliliğini karakterize etmektedir (Huot, 2000: 33). Yani tek başına nüfus ya da tek başına ekonomik faaliyetler kenti tanımlama da yetersiz

kalmaktadır. Birçok yazarın da değindiği gibi temel faktörlerin yanı sıra daha birçok faktörün dahil edildiği bir kent tanımı daha kapsayıcı olabilir.

Kent sosyolojisi alanında Chicago ekolünün temsilcileri tarafından yapılan tanımlara da değinmek gerekmektedir. Bu ekolün en önemli temsilcilerinden ve alandaki çalışmalarıyla kent sosyolojisine ciddi katkılar sunan Park'a (2015:37)göre;

“Şehir, münferit olarak yığınlarından ve sosyal koşulların uygunluğundan sokaklar, binalar, elektrik ışıkları, tramvaylar, telefonlar vb.- daha fazlasıdır. Benzer şekilde sadece kurumların ve idari aygıtların mahkemeler, hastaneler, okullar, polis ve farklı alanlardaki memurlar- oluşturdukları gruptan da daha fazlasıdır. Şehir, daha ziyade bir ruh hâline, birtakım gelenek ve âdetlere ve bu âdetlerin özünde yer alan düzenlenmiş davranışlara ve duyarlılığa karşılık gelir. Başka bir deyişle şehir, yalnızca bir fiziki mekanizma ya da sonradan üretilmiş bir yapı değildir. Onu oluşturan insanların içinden geçtikleri hayati süreci de kapsar; doğanın ve özellikle insan doğasının bir ürünüdür”

Kendisini toplumsal ekolojist ve çevreci bir aktivist olarak tanımlayan Bookchin'e (1999: 9-12) göre ise; “en iyimser tanımla kent bir eko-topluluktur”. Bookchin, kenti çevre için bir tehdit olarak değil, çoğu zaman doğayla denge içerisinde yaşamış, insani, etik ve ekolojik bir topluluk olarak gözler önüne serip kenti ve yurttaşı toplumsal ekoloji dilinden yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır.

Kent sosyolojisi açısından ortaya koyduğu fikirleri hâlen tartışılan Wirth'e (2002:85) göre; "toplum bilimsel amaçlarla bir kent, toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların görece olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması biçiminde tanımlanabilir". Tanımdan da anlaşılacağı üzere Wirth'te kentsellikle heterojenliğin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Kent alanına ilişkin ülkemizdeki çalışmalara bakıldığında yukarıdaki tanımlarla büyük oranda örtüşen tanımların ön plana çıktığı görülmektedir. Toplum bilimcilerin kent tanımlamalarına bakıldığında küçük nüanslar dışında birbirine yakın tanımlamaların olduğu görülmektedir. Sencer (1979:8) kenti “çoğunlukla tarım dışı kesimlerde yoğunlaşmış 10 binin üstünde bir nüfusu bulunan, farklılaşmış ve örgütlü bir fiziksel, toplumsal ve yönetsel bütünlüğe sahip olan yerleşme” birimi olarak tanımlarken, Keleş (1998:75) ise "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme,

barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşim birimi” olarak tanımlamaktadır. Bir başka açıdan kente bakıldığında ise, kentin “insanlık tarihinin belli bir anında ve belli koşullarla oluşan ve sosyal, kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari, estetik yönü ile temayüz eden bir yaşam alanı” (Alver, 2012:9) olarak tanımlandığı görülür. “Kent bir yönüyle de kamusal alanın temsil edildiği mekân olarak da tanımlanabilir” (Bağlı ve Binici, 2005:20). Kentsel çalışmalar yazınına siyasal iktidar perspektifinden bir katkı yapmayı hedefleyen Şengül (2009:15) ise modern kenti, çelişen çıkarların en önemli çatışma alanlarından biri olarak tanımlamaktadır. Bu mücadelelerin yalnızca (kentsel) mekânda değil, aynı zamanda kent mekânı üzerine de verildiğini savunmaktadır. Araştırılan konu, alan ve araştırmanın yapıldığı zamana göre kente getirilen tanımlamalar değişebildiği gibi, toplumsal değişimin yapıları ve unsurlarına göre de değişmektedir. Sonuçta, birbirine benzer ifadeler içeren tanımlar bir arada düşünüldüğünde kent, tarım dışı üretimin yapıldığı, tarımsal üretimin denetlendiği, dağıtımın eşgüdümlendiği (Şenyapılı, 1978:29) büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış (Aslanoğlu, 2000:13) ya da bu düzeyi aşmış (Tekeli, 2011a:18), nüfus birikiminin, uzmanlaşmanın, işbölümünün, sanayileşmenin, ikincil ilişkilerin yoğun bir biçimde yaşandığı (Duru ve Alkan, 2002: 7), farklı sosyal sınıflardan oluşan (Ertürk, 1997: 42), dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu (Bal, 2015: 32), mekân ve zaman içindeki insan yerleşmesinin, belli özellikler taşıyan (Şenyapılı Ö. vd., 1971: 4) ve her ülkenin kendi özelliklerine göre kriterlerini belirlediği (İsbir, 1991: 8) yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir.

Nihayetinde kent çalışmalarında öne çıkan parametreler ışığında; *kent, belirli bir mekân üzerinde insanların yoğunlaştığı, heterojenliğin ve büyük oranda ikincil ilişkilerin hâkim olduğu, tarımsal faaliyetlerden ziyade tarım dışı ekonomik faaliyetlerin (sanayi ve hizmetler sektörü gibi) yoğun olduğu ve kontrol edildiği, belirli bir örgütlenme ve hiyerarşik biçiminin hâkim olduğu, yatay ve dikey hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı, sosyal ve kültürel aktiviteler noktasında görece daha zengin, sivil toplum örgütlerinin etkin olduğu, imkânsızlıkların yanı sıra fırsatların bol olduğu, kendine özgü*

daha birçok özelliğinden dolayı kır/köy yerleşimlerinden farklılaşmış yerler olarak tanımlanabilir.

1.1.3. Kentsel Yaşamın İki Yüzü: Kentleşme ve Kentlileşme

Kent olgusunun tanımlanmasında yaşanan farklılıklara benzer şekilde, kentleşme ve kentlileşme olgularının tanımlanmasında da farklılıklar mevcuttur. Geniş olarak kentsel çalışmalarda, özelde de kentsel toplumsal çalışmalarda kentleşme ve kentlileşmenin ne olduğu ya da ne olmadığı konusu oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Kente dair getirilen ölçütler çoğu zaman kentleşmenin de sınırlarını oluştururken, diğer yandan kentleşmenin kentin tanımından tamamen farklı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada kentleşme olgusu açıklanırken, kentleşmenin yalnızca kent ölçütleri ile açıklanamayacağı ama onun sınırları içinde olacağını, toplumsal değişme bileşenlerinin (iktisadi, sosyal, kültürel, çevresel, siyasal) de etkili olduğunu belirtmeliyiz.

Sezal (1992: 21) ve Erkan (2010:18-19) kent ve kentleşme kavramlarının çoğunlukla birbirine karıştırıldığını; bu iki kavram birbirinden farklı olmakla birlikte, kentleşme kavramının kent kavramıyla beraber düşünülmesi gerektiğini savunur. Erkan, kentleşmeyi kentin bir ya da birden fazla yönde değişmesinin ve kentten farklı olarak devam eden bir sürecin ifadesi, Tekeli (2011a:17) ise kentin belli bir yönde değişmesi olayı olarak tanımlamaktadır.

Sencer (1979:2-3), kentleşmenin belli bir gelişme sürecinde kaynağını bulan yeni ve çok yönlü bir oluşum olarak değişik ve çeşitli görünüşler taşıdığını savunmaktadır. Bu görünüşleri demografik, ekonomik, fiziksel, toplumsal ve yönetsel yönlerdir. İlk olarak kentleşme nüfusun kent yerleşmelerinde yoğunlaşması noktasında demografik bir olaydır. Kentleşmenin ikinci yönü ise ekonomik kesimler arası bir nüfus aktarım sürecidir. Burada kır toplulukları iş gücü kentlere yönelir. Kırlarda tarım başlıca ekonomik uğraşı olmasına rağmen kentlerde bu uğraş ticaret, sanayi ve hizmet sektörleri şeklinde kendini gösterir. Kentleşme, fiziksel çevre ve yaşam koşullarında beliren bir değişimdir. Kentleşme, bir yönüyle de toplumsal değişme sürecidir. Bu süreç örgütlü olmayan toplulukların örgütlü bir birliktelik kurma sürecidir. Kentleşme son olarak bir yönetsel örgütlenme sürecidir. Köy topluluklarında yönetsel örgütlenme yeterli olmamasına rağmen kentte yönetimin çok organlı ve merkezi bir dizge içinde örgütlendiği görülmektedir.

Kentleşme sürecini Kartal (1983: 33-36) ve Ertürk (1997: 14-19) iki uçlu olgular bütünü olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda kentleşme iki ucu olan bir çözülme, yoğunlaşma ve akım olayıdır. Bu iki uçtan biri kırsal diğeri ise kenttir. Çözülme kırsal olmaktadırken yoğunlaşma ise kentte gerçekleşmektedir. Çözülme ve yoğunlaşma özelliklerine göre akım da kırsal ve kent arasında olmaktadır. Yani bu üç olgu bir bütünün parçaları konumundadır. Tüm bu işleyiş biçimi kentleşme sürecini oluşturmaktadır. Şöyle ki, tarımsal üretimin yapıldığı yerler olan kırsal yerleşim alanlarında tarımda makineleşme, ürün türlerinin değişmesi ve entansif tarıma geçiş, toprak kullanımında ve tarımsal üretimin örgütleniş biçiminde değişime neden olmakta ve nüfusun büyük bir bölümü topraktan kopmaktadır. Bu durumda kırsal çözülme denilen olayı başlatır. Kırsaldaki çözülme, kentlerde iş olanakları yaratan sanayi ve hizmet kuruluşlarının olmasının yanında barınma, eğitim, sağlık, ulaşım ve diğer kentsel olanaklardan dolayı kentte yoğunlaşma denilen olaya neden olur. Nüfus ve ekonomik kaynakların kırsaldan kente akması farklı nicelik ve niteliklerde olmakla beraber kentten de kırsala nüfus ve ekonomik kaynaklar akar. Bu olayda kırsal ve kent arasındaki akımı oluşturur. Kamu politikalarında bu akımın nitelik, nicelik, zaman ve mekân bağlamında değerlendirilip ülke ekonomisi için olumlu sonuçlar yaratmasına dönük faaliyetlerde kentleşme sürecinin sağlıklı olup olmamasını etkiler.

Kentleşme dar ve geniş anlamıyla ele alınmaktadır. Buna göre dar anlamda kentleşme; kentlerin sayılarının ve içerdiği nüfusun artmasıdır. Kentsel nüfusun artışı ya doğal yolla; doğumların ölümlerden fazla olması sonucu ya da göçlerle gerçekleşmektedir. Bu anlamda dar kentleşme tanımı temelde demografiktir. Geniş anlamıyla kentleşme ise daha çok sanayileşme ve ekonomik gelişme sonucunda kent sayılarının artması ve kentlerin büyümesi demektir. Bu da yüksek bir örgütlenme ve uzmanlaşma düzeyini beraberinde getirir ve insanlar arası etkileşimlerde kentlere özgü farklılaşmalara neden olan bir nüfus yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Üretim biçiminin değişmesinin ağırlık kazandığı kentleşme, tarımsal üretimden tarım dışı üretime bir geçişi anlatır. Köyün kent olma süreci tarımsal fonksiyonların yerini sanayi ve hizmet fonksiyonlarının almasıyla alakalıdır. Üretimin denetlenme fonksiyonu kentlerde toplanırken kentler büyür, yoğunluk kazanır, türdeş olmama ve bütünleşme dereceleri artar (Keleş,2010:27). İşte ülkelerin kentleşme dereceleri de bu geçiş süreci içinde

aldıkları yere göre değişir (Yavuz, Keleş ve Geray, 1973:22). Bir başka açıdan ise, kentleşmeyle ilgili tanımlar üç başlık altında değerlendirilmektedir:

i. Ekonomik-demografik tanımlar:

- Kırdan kente doğru göç
- Milli gelir ve istihdam yapısında ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kaymasıyla alakalı evrensel ve nicelleştirilebilir bir süreçtir.
- Ekonomideki yapısal değişiklikler, tarımda modernleşme, nüfus yapısındaki değişimler vb. nedenlerin bir sonucu

ii. Sosyo-ekonomik tanımlar:

- Sanayileşme ve hizmet sektörleriyle aynı doğrultu ve hızda değiştiği, bu sektörlerle aynı şekilde mekâna yayıldığı ve istihdamdaki niteliksel gelişmelerle ilişkilendirildiği ölçüde ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırıcı bir faktör

iii. Sosyo-politik, kültürel veya felsefi tanımlar:

- Toplumdaki yapısal değişmelerin her türde, her yönde ve her şekildeki göstergesi
- Ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel faaliyetlerin mekâna yansıması ve mekânı şekillendirmesi süreci (Tolan,1996:161).

Kent, uygarlığımızda önemli bir yere sahip olmasına rağmen kentleşmenin doğasına ve kentleşme sürecine ilişkin bilgilerimiz yetersizdir. Bugüne kadar kentsel yaşamın özelliklerini ortaya koyma adına coğrafyacilar, tarihçiler, iktisatçılar ve siyaset bilimciler konuyu kendi disiplinleri çerçevesinde ele almıştır. Oysa kente toplum bilimsel açıdan yaklaşmak ve insan toplumunun özel bir biçimi olarak kentin niteliklerini ortaya koymak diğer tanımların yerini almak amacı taşımaksızın, bu tanımlar arasındaki ilişkiyi vurgulamaya yarayabilir. Kentin toplum bilimsel tanımını ortaya koymak, insanın grup yaşamının farklı bir biçimini temsil eden kentleşmenin özelliklerinin neler olduğunun belirlenmesinde yararlı olabilir (Wirth, 2002: 80).

Kentlileşme ya da bir diğer deyişle şehirleşme çoğu kez kentleşmeyle aynı şey zannedilmekle birlikte ondan farklı bir olgudur. “Kentlileşme, kentleşme neticesinde toplumsal değişimin insanların davranış ve ilişkilerinde, değer yargılarında, maddî ve manevî yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma süreci” olarak ifade edilebilir (Keleş, 1998: 80). Kentli insana has davranışların ortaya çıkışını ve bu davranışların bireysel yaşamda, aile yaşamında ve diğer toplumsal gruplar içerisinde nasıl geliştiğini gösteren bu olgu “sosyal,ekonomik, siyasi, estetik, psikolojik boyutta ve inanç boyutunda olmak üzere altı farklı yönüyle gözlemlenebilir” (Bal, 2015: 120). “Kentli birey, geniş ölçüde, ekonomik, siyasal, eğitimsel, dinsel ya da kültürel alanlardaki gönüllü örgütlerin etkinlikleri sayesinde, kişiliğini ifade eder, geliştirir, statü kazanır ve uğraş alanını oluşturan eylemleri sürdürebilir” (Kaya, 2004: 19) Bu bağlamda “kentlileşme” veya “kentli olmak” bireysel bir değişimi ifade eder. Bu da toplumsal düzeydeki kentleşmenin bireysel düzeye yansımalarıdır. Birey odaklı olduğu için de cemiyet içindeki ferdi merkeze alan sosyal psikolojik bir boyutu vardır. Bu anlamda kırdan kente göç eden kişinin kente özgü işler yaparak kente özgü davranışlar geliştirmesi ve kent hayatının ona verdiği bütün imkânlardan faydalanması yönünde bir değişimdir (Erkut,1995: 59-60).

Kentlileşme aynı zamanda bireyin kentsel örgütleri kullanmasıyla da ilişkili bir kavramdır. Sosyolog Ayşe Öncü'nün (1976) de ifade ettiği gibi kentli, örgütlerin yoğurup, şekillendirdiği insandır (akt. Şenyapılı, 1978:36). Şenyapılı (1978:94) da kentlileşmenin düzeyini belirleyen ölçütün örgüt kullanma derecesiyle ilgili olduğunu söylemektedir. Köyden kente göç eden bireylerin kentin tüketim normlarının benimsedikçe kentli olduklarını savunmalarını sağlayan tüketim pazarı önemli bir araç pozisyonundadır. Köylüler kentin tüketim pazarına çekildikçe, kentle bütünleştikleri, kentli oldukları sanısını taşırlar (Şenyapılı, 1978:14). Ancak kentsel örgütleri kullanmadıkça bu nüfus çağdaş “kentli” tanımlarına aykırı düşmektedir (Şenyapılı, 1978:37). Yani bireylerin kentlileşme düzeyi, kentin örgütlerden kurulu ağına bireyin ne kadar dâhil olup olmadığıyla alakalıdır. Bu ağ bireylerin sadece kentteki tüketim pazarına dâhil olmasından ibaret değildir. Aynı zamanda kente özgü kuralları ve bu kurallara uyma pratiklerini de içermektedir. Chicago okulunun önemli temsilcilerinden Louis Wirth (2002), kent ve bir yaşam biçimi olarak tanımladığı kentlileşmeyi

irdelerken her ikisini de belirli bir gelişme süreci içerisinde değerlendirmektedir. Wirth'e (2002:79-82) göre;

“Kent; birdenbire ortaya çıkmamış bir gelişme sürecinin ürünüdür. Kentin yaşam biçimi üzerindeki etkilerinin ise eski topluluklara egemen olan yaşam biçimlerini dikkate almadan bilinemeyeceğini belirtir. Toplumsal yaşamımızın tarıma, tımara ve köye dayanan daha eski toplumlara dayandığı gerçeğinden hareketle, yaşam biçimi üzerinde kırdan kente göç edenlerin eski yaşam biçimlerinin de etkide bulunduğunu söyler. Bundan dolayı da kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler bulmayı beklememek gerekir. Kentlileşmeyi, sadece kentin fiziksel varlığı veya katı bir biçimde mekânla sınırlandığımızda bir yaşam biçimi olan kentlileşmeye uygun bir kavram geliştirmek zordur. Teknolojik gelişmeler kentlerin rolünü, arttırarak kentsel yaşam biçimini kentin kendi sınırları dışına taşımıştır. Kentlerin özellikle de büyük kentlerin baskınlığının sanayi, ticaret, ulaşım ve iletişim ağları, gazeteler, radyo istasyonları, tiyatrolar, operalar, kütüphaneler, müzeler, hastaneler, üniversiteler, araştırma ve yayın merkezleri, iş kurumları, din ve hayır kurumları gibi kültürel ya da dinlenme ve eğlenceye dönük donanımların kentlerde yoğunlaşmasından kaynaklandığı kabul edilebilir. Bu araçlar sayesinde kent, bir çekim merkezi haline bürünüp kırsal bölgeler üzerinde etkisini arttırdıkça kentsel ve kırsal yaşam biçimleri arasındaki farklar artacaktır. Kentleşme artık, sadece insanların kent denilen yere çekme süreci olarak kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir. Kentleşme aynı zamanda kentlerin büyümesiyle birlikte yaşam biçiminin niteliğindeki değişiklikleri de vurgulamaktadır”.

Kentlileşmenin gerçekleşebilmesi için belirli aşamalar vardır. Bunlardan ilki kente gelen bireylerin kentte kalıcı olmaya karar vermeleridir. Bir başka aşaması da ekonomiktir. Kişinin kentte yaşamasını anlamlı kılan bir iş sahibi olması için kentli tarafından olumlu görülmesi gerekmektedir. İşportacılık, değnekçilik gibi marjinal sektör diye tabir edilen işler kişinin kentle uyumunu engeller. Bir diğer aşama ise kişinin eğitim ve kültür düzeyinin artmasıdır. İlk nesillerde bu zor olduğu için kentlileşmeyi de beklemek çok gerçekçi bir yaklaşım değildir. Son olarak kişinin kente özgü davranış kalıpları edinmesi kentlileşmenin son aşaması olarak değerlendirilir ve bu aşama da bir nesilde gerçekleşemeyecek kadar uzun bir süreç gerektirmektedir (Kaya, 2004: 142-143). İşte kente göç yoluyla gelen bu nüfusun kentte belirli bir kararlılık kazanması yani kenttin

sürekli yerlileri konumuna gelme sürecine kentlileşme denilmekte ve kentlileşme bir toplumsal değişme ve uyum sürecini ifade etmektedir (Sencer, 1979: 292). Bu süreçte nüfus ile kent arasında gelgitler yaşanmakta zamanla kente özgü davranış kalıplarına uyum ya da ona karşı direnç oluşmakta; bu durum ise kent ile bütünleşme ya da bütünleşememeye neden olmaktadır. *Bireyin kent ile bütünleşme süreci aynı zamanda kentlileşme düzeyini* de belirlemektedir.

Bütünleşme (Integration) kavramı sözlük anlamıyla tek parça kılma, tamamlama veya bir parçayı da bütüne katma anlamlarına gelmektedir. Köyden kente göç etmiş kişilerin ilk zamanlar kentteki örgütleri kullanma yoğunlukları oldukça düşüktür. Kenti tanımazlar ve iş ya da barınma çevrelerinin dışına pek çıkmazlar. Kentte yaşadıkları halde kentten kopukturlar. Yani ilk dönemde bütünleşmemiş nüfus niteliğindedirler. Bir topluluğun öteki toplulukla kaynaşması anlamında kullanılan bütünleşme genellikle kır nüfusunun kentli nüfusla kaynaşarak tek parça haline gelmesini ifade eder. Bu bağlamda bütünleşme kentleşmenin niteliğini açıklayan önemli bir ölçüttür. Bütünleşememe ise daha çok temelde ekonomik temelli bir durumdur (Şenyapılı, 1978: 71-72). Kente göç yoluyla gelen bireylerin kent ortamında ilk karşılaştığı sorunların başında işsizlik gelmektedir. İşsizlikle geçen süre, kişinin yeni yerleştiği mekâna uyumunu zorlaştırmakta ve kent ile bütünleşmesine engel teşkil etmektedir.

Kentlileşmeyi, kırdaki çözülme sonucu kente göç eden nüfusun kırın özelliklerinden sıyrılıp kentin özelliklerini kazanma süreci olarak tanımlayan Kartal'a (1983:21-23) göre bu süreç iki yönlüdür. Bunlardan ilki "ekonomik bakımdan kentlileşme" dediği, kişinin geçimini tamamen kente veya kente özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesiyle gerçekleşmektedir. "Sosyal bakımdan kentlileşme" ise kır kökenli insanın farklı konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimleri, sosyal ve manevi değer yargılarını benimsemesiyle gerçekleşmektedir. İşte kent ile bütünleşme sonucu ortaya çıkan bu ortak değerler ise kent kültürünü oluşturmaktadır.

Kırsaldan kente göç edenlerin kent ile olan ilişkileri konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır. İlki belirli bir dönem sonunda kırsal nüfusun sahip olduğu değerlerin (aile, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, dayanışma) zayıflama ve ortadan kalkma eğiliminde olacağıdır. Geleneksel değerlerin yerini kentsel değerlerin alması beklenmektedir. Bir diğer görüşe göre ise "kırsal ile bağımlı kesmeyen köylüler kent ile uyum noktasında

sıkıntı yaşamaktadır. Yoğun göç alan yerler bundan dolayı köyleşme ya da köylüleşme durumunu yaşamaktadır. Gecekondu alanları kentsel teknoloji içinde doğal çevrenin devam etmesi, köy kültürünün ve kırsal yaşam modelinin göçmenlerce yeniden üretilmesi ya da korunması sağlanmaktadır” (Karpat, 1976, akt. Tatlıdil, 1989: 5). Birey ölçeğinde bir değişimin ifadesi olan kentlileşme aynı kent içerisinde semtler arasında dahi farklılık arz edebilmektedir. Buna ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal birçok boyut etki eder. Örneğin; yeterli düzeyde kamu hizmetleri alamayan bir semtteki bireylerin kentle bütünleşme düzeyi ile her türlü kamu hizmetine rahatlıkla ulaşabilen bir semtteki bireyin kentle bütünleşme düzeyi farklılık arz edebilir. Kentin imkânlarından yararlanamayan bireylerin kentlileşme düzeyi daha düşük; kentin imkânlarından yararlanan bireylerin ise kentlileşme düzeyinin daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir.

Kentlileşme, kente özgü tutum ve davranışların edinildiği süreç olarak değerlendirildiğinde acaba kır ile ilişkilerin tamamen koparılmasına dair savunulan görüşler ne kadar haklı konumdadır. Şöyle ki, geleneksel yaşam biçimlerinden kopuk bir kent yaşamı kişiyi kentlileştirmekten ziyade kent içerisinde gerçek kimliği ile kentlileşemeyen kimliği arasında bir sıkışıklığa yol açmaz mı? Ya da kentlileşme, kişilerin geleneksel değerlerinden sıyrılmadan da gerçekleşemez mi? İşte bu sorular kentleşme süreci içerisinde vuku bulan kentlileşmeye ilişkin, üzerinde daha çok tartışma yürütülmesi gereken konulardır. Wirth'in(2002) de yukarıda ifade ettiği gibi çoğunluğunu kırsaldan göç edenlerin oluşturduğu bir kent ortamında kırsal yaşam pratiklerinin etkisinin sürebileceği gerçeğinden hareketle; kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin farklılıklar beklemek oldukça zordur. Kent ile bütünleşmenin önündeki en büyük iki engel olarak gördüğümüz ekonomik ve eğitim boyutlarındaki sıkıntılar sürdükçe, bireylerin kentle bütünleşme süreci uzamakta ve bu durum kentlileşmeyi olumsuz etkilemektedir.

1.2. Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme

1.2.1. Toplumsal Yapı ve Değişme

Kentte meydana gelen değişim sürecinin tanımlanabilmesi için öncelikle toplumda meydana gelen değişimi etkileyen öge, kurum ve faktörlerin iyi belirlenmesi ve hangi

konular etrafında ele alındığının bilinmesi gerekmektedir. Toplumsal yapı, öge veya olguların neyi ifade ettiği açıklanmalıdır.

Toplumsal yapı kavramı genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak ta sosyoloji disiplininde büyük bir öneme sahiptir. Öyle ki, sosyolojinin kavramsal tanımında, toplumsal yapı kavramı toplumsal değişme kavramıyla birlikte sosyoloji biliminin kurucu unsurlarındandır. Kavramın içerdiği anlamların genişliğinden ötürü üzerinde uzlaşmış bir tanım yoktur. Buna rağmen; sistem, ilişkiler, bütünlük, kurum, süreklilik, sınıf, tabakalaşma, değişme, denge gibi kavramlar toplumsal yapıyı anlamamıza yardımcı olan kavramlardır.

Toplumsal yapı kavramı ilk kez H. Spencer tarafından kullanılmıştır. Ancak Spencer'ın biyolojik benzetmelerindeki aşırılığın etkisiyle açığa kavuşmayan bu kavram farklı sosyolog ve antropologlar tarafından değişik içeriklerle kullanılmıştır. Bunlardan bazılarının tanımlamalarına bakılacak olursa, örneğin; Radcliffe-Brown, toplumsal yapıyı kişilerarası tüm ilişkiler olarak görmektedir. Kişilere özgü farklılıklardan ziyade genel ilişkileri analiz etmektedir. Brown'un toplumsal yapı tanımının kapsamının geniş olduğunu eleştiren Firth ise, sosyal eylemde geçici ve süreklilik gösteren unsurlar arasında bir ayırımın yapmanın ve yapı fikrini toplumun bütününden ayırmanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Ginsberg'e göre toplumsal yapı sürekli ve örgütlenmiş ilişkilerin oluşturduğu temel grup ve kurumlardan meydana gelmektedir. Nadel ise toplumsal yapıyı nüfustan hareketle, bireylerarası davranışlardaki roller çerçevesinde değerlendirmektedir. Gerth ve Mills ise toplumsal yapıyı "kurum" anahtar kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir (Gökçe, 1996:2-3). Fichter (2012:90) ise toplumsal yapı kavramıyla, toplumun parça ve birimlerinin düzenliliğine işaret etmektedir.

Toplum üzerine yapılan tartışmaların ve ortaya konulan modellerin hemen hepsinin toplumsal yapı ile ilgili olarak üç kavram üzerinde uzlaştıkları görülmektedir. Bunlar: i) etkileşim, ii) bütünlük ve iii) sınıf kavramlarıdır(Kongar,2011:282). Toplumsal yapıya ilişkin çalışmalarında "bütünü parçalara bölerek incelemeye çalışmak ve daha sonra incelediği bu parçaları yeniden bütünleştirme yaklaşımı"ni benimseyen Yasa'ya (Tüzün,1996:226) göre toplum bilimsel açıdan toplumsal yapı, bir topluluğun toplumsal düzeni, kuruluşu, işleyişi ve bir takım görevleri yerine getiren örgütlü bir düzen olarak

tanımlanabilir. Bu yapının işleyebilmesi için sağlam temellere dayanması gerekir. Toplumsal yapının ana değer ve ölçüleri demografi, etnik yapı ve kültür öğeleriyle ilişkilidir. Yapıya ilişkin tartışmalar bu öğelere dayalı somut veri ve ölçülere dayandırılmadığı sürece anlaşılması güç bir olgudur (Yasa, 1970:1-13). İster ilkel, ister tarımsal, ister modern ve kentsel sanayi toplumu, ister bunların değişim süreçlerinde ortaya çıkan çeşitlemelerden biri olsun, her yapı, kurumlar, insan ilişkileri ve bunların karşılıklı etkileşimlerinden doğan toplumsal değerlerden oluşan bir bütündür (Kıray, 2006:329). Bütünü oluşturan parçaların işleyişi ve birbirleriyle olan bağları bir düzen oluşturmaktadır. Hem Yasa hem de Kıray çalışmalarında bu ilişkiye dikkat çekmektedir.

Toplumsal yapının kurucu unsurları, nüfus, çevre ve yerleşim, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, siyaset, hukuk, aile ve dindir. Bu unsurlar hep birlikte uyumlu bir bütünlük halinde toplumsal yapıyı ve birbirine bağımlı bir sistemi oluşturmaktadır. Bunların herhangi birindeki bir değişme, diğer unsurları da etkilemektedir. Toplumsal ilişkiler bir düzen içerisinde biçimlenmiş ve sıralanmıştır. İlişkiler bütününe biçimlediği toplumsal yapı hiçbir zaman mutlak bir süreklilik göstermez. Ancak her toplumsal yapının kendi içinde bir yapısal dengesi ve göreceli sürekliliği vardır. Toplumların dinamik yapısı değişen dengelerin yerine yenilerinin almasını kaçınılmaz kılmaktadır. Her işlevsel bölünme farklı kurumların doğuşuna neden olmaktadır. Nihai olarak ayrı ayrı parçaların (öğelerin) sistemli ve düzenli ilişkilerden doğan bütünlüğe yapı denir. Bir yapının oluşabilmesi için sadece parçaların yan yana getirilmesi demek değildir. Parçalar arasında anlamlı ilişkilerin kurulması yani bir etkileşimin olması demektir. Örneğin; aile yapısı denildiğinde aile bireyleri arasındaki ilişki, otorite görüntüleri akla gelmektedir. Bunlar arasındaki bağımlılık ilişkileri yapı açısından esastır. Yapıyı oluşturan parçaların sahip oldukları farklı nitelikler değişik toplumsal yapıları doğurur. Her toplumsal yapının kendine özgü ilişki biçimleri vardır. Örneğin; Türkiye'nin toplumsal yapısı ile Japonya'nın toplumsal yapısının farklı oluşu öğelerin farklılığından değil öğeler arası ilişki biçiminin farklılığından kaynaklanmaktadır (Gökçe,1996:3-6).

Toplumsal yapıyı belirleyen bir diğer faktör de sosyal tabakalaşmadır. Sosyal tabakalaşma nitelik ve nicelik yönü değişen insan topluluklarında rastlanan bir

gelişmedir. Genel olarak tabakalaşma, otorite, itibar, statü ve güce göre hiyerarşik olarak sıralanır (Erkal, 1984:57-60). Bir toplumun yapısına dair yapılacak çalışmalarda; o insan topluluğunun mekânda yerleşme biçiminden tutun da nüfusun niteliklerindeki farklılıklara, aynı zamanda o topluluktaki sosyal tabakalaşmanın otoriteye dayalı bir tabakalaşma mı yoksa eğitime dayalı bir tabakalaşma mı olduğu gerçekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Aile, akrabalık, dil, gelenek, siyasal örgüt yani devlet gibi kültür öğelerinden oluşan bütünü etkenlerinin bir değişkeni konumunda olan toplumsal yapı, çeşitli yön ve öğeleriyle çok karmaşık bir makinanın iç örgütünü andırmaktadır. Bu yapının herhangi bir yanındaki değişme öteki yanlarına da geçer. Örneğin; bilimsel araştırmalarla ölümden sonra başka bir dünyanın var olduğu ya da olmadığına ispat edildiğini varsaydığımızda, her iki durumda da dinsel inançlarımızda birtakım değişimler olacaktır (Yasa, 1970:12-13) Toplumsal yapı, toplumsal değişmeye göre daha yavaş değişim gösterdiğinden; yapıda meydana gelen ani bir değişimin toplumun genelinde hızlı değişmelere yol açması kuvvetle muhtemeldir.

Nihai olarak toplumsal yapı ve değişme olgusu birbirleriyle yakından ilgilidir. Yapıya ilişkin tartışmalara değinmeksizin toplumsal değişmeyi ele almak eksik bir çabanın ürünü olabilir. Bu bilgiler ışığında toplumsal değişme kavramına değinelim.

1.2.2. Toplumsal Değişme Çizgileri

Toplumsal değişme meselesi kent ve kentleşme ekseninde ele alınırken çoğunlukla gelişme ve ilerleme söylemleriyle karıştırılmaktadır. Kimi zaman yoğun göçlerin de bir neticesi olan toplumsal değişme ve kent ilişkisi, aynı şekilde sanayileşme olgusuyla da karıştırılmaktadır. Elbette yoğun göçler sonrasında büyüyen bir köyün civarında kurulan yerleşim yerleri kentleşme süreciyle neticelenmekte ve bundaki başat faktör çoğu zaman sanayi olabilmektedir. Sanayileşme bu açıdan tetikleyici, değişime yol açıcı bir faktör iken değişim kentleşmeye doğru bir süreç olarak tanım bulmaktadır. Değişimin boyutlarını ortaya çıkarmak adına göç ve kentleşme olgularının yanı sıra toplumsal değişme olgusunun da irdelenmesi gerekmektedir. Bu başlık altında değişme ve gelişme ayrımı, toplumsal değişmeye ilişkin tanımlar ve faktörler ile toplumsal değişmenin kuramsal boyutu üzerinde durulacaktır.

Değişme, önceki bir durum veya oluş tarzındaki çeşitlenmeler olarak tanımlanır (Fichter, 2012: 194). İnsan ve evren boyutunda düşünüldüğünde ise insanlığın bir kaderi olarak belirlemektedir. Çünkü insanlık tarihi doğum ile ölüm arasında bir süreç içerisinde devam etmektedir. Evren de hep aynı durmamakta ancak yok oluş anlamında bir değişim de geçirmemektedir. Ancak işleyişi bağlamında devamlı bir hareket halindedir. Bu hareketlilik de zaman ve mekâna bağlı olarak insan ve nesnelere değişmesine neden olmaktadır. Değişme kavramı, hız, şekil vb. açılardan zamana, mekâna ve yaşam koşullarına göre de değişmektedir. Çünkü her insan ve toplumun hayata bakış ve algılayışı şartlara göre değişmektedir. Zaman olgusu devamlı akmakta olduğundan insan ve onunla ilgili faktörlerde sürekli değişmekte ve farklı şekiller almaktadır. Bu değişim nesnel unsurlarda olduğu gibi, bu nesnelere yön ve şekil veren insan zihninde de olabilmektedir. Ancak bu değişim nesnel unsurlarda hızlı iken zihinsel olanlarda daha yavaştır. Aslında evrende insanla ilgili olan tüm değişmelerin merkezinde insan yer almaktadır. İnsan bağımsız bir değişken gibi tüm unsurları etkilemektedir. İşte tüm bu işleyişte meydana gelen farklılıklar değişme kavramıyla açıklanmaktadır (Akdoğan, 2004:38-40).Değişme her toplum ya da grupta belli bir süreç içinde olabilmektedir. Yani bir köy toplumunu ele aldığımızda bugünkü sosyal, kültürel, ekonomik yapı ile elli yıl önceki durum arasında farklılıklar, değişmeler görmek olağandır. Aynı olgu şehirler için de söz konusudur. Değişmeyi incelemek için bir toplum veya grup ele alınıp, meydana gelen değişmeyi belli bir süreçte araştırmak mümkündür. Değişme konusundaki çalışmalar da konuyu bu şekilde ele alıp gerçekleştiren yapıtlardır”(Akkayan, 1979:5).

Değişme nötr bir kavram olsa da gelişme ve ilerleme ile karıştırılmamalıdır. Diğer yandan değişimin pozitif ve negatif eğilimi de bulunabilir. İlerleme ya da gelişme kavramı ise beğenilen, kabul edilen, istendik yönde gerçekleşmiş bilinçli bir harekettir (Tezcan. 1984:7)İktisadi refahın artışı, beşeri kaynakların gelişmesi, orta sınıflaşma, rasyonel düşünme alışkanlığının yaygınlaşması, sosyal ve kültürel seviyenin yükselmesi, fert ve toplum menfaatlerinin paralel olduğu görüşünün yaygınlaşması diğergamlık gibi özelliklerin gelişmesi açısından birer kriterdir. Bunların yanında demokrasi ile yönetim, sosyal ve ekonomik katılmayı da bu kapsam içinde değerlendirebiliriz (Erkal, 1982:119).Değişme ve gelişme olaylarının daha çok özdeksel (maddi) kültür öğelerinde yer aldığı tinsel (manevi) alandaki değişmelerin bunların

etkilerine uğradığı ve aynı hızla bunları izleyemediği bir gerçektir. Ülkemizde görülen bu değişmelerin genelde dış etkilerle oluştuğu görülmektedir (Yasa, 1970:12-13). Bu bağlamda, bir toplumdaki değişmeler doğal işleyiş ve gelişme özelliği göstermiyor ve bir takım dış etkiler sonucu ortaya çıkıyorsa, bu durum değişmeden çok değiştirme olarak tanımlanabilir (Şener, 1991: 97). Böylesi değiştirme sonrası ortaya çıkan toplumsal değişmeler toplum yapısını olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü manevi kültür unsurları uzun bir tarihsel geçmişe dayanmaktadır. Bu tarihi geçmiş dikkate alınmaksızın maddi kültürde dış etkiler sonucu yapılan her türlü değiştirmeye toplumsal direnç gösterilmesi kuvvetle muhtemeldir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaşanan toplumsal sorunların büyük bir bölümü, toplumun dinamik yapısından kaynaklı değişmelerden ziyade değiştirme anlayışının hâkim olmasıyla açıklanabilir.

Değişme kavramı olumlu ve olumsuz bir anlam taşıırken, gelişme kavramı ise sadece olumlu anlamda kullanılmaktadır. Gelişme var olan bir düzeyden daha iyi bir düzeye yükselmeyi ifade etmektedir. Bu yönüyle gelişme toplumların ulaşmak istedikleri hedef olarak belirlenmekte; hatta toplumlar, geri kalmış, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Ancak bu tür ayrımların neye göre yapıldığı ise ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Sonuç olarak toplumsal değişmeyi tanımlamanın zor olduğu söylenmelidir. Çünkü bir anlamda her zaman, her şey değişmektedir. Yunan filozofu Herakleitos'un "bir insan iki defa aynı nehre giremez" sözü bizlere değişimi felsefi boyutta anlatmaktadır. "İnsanlık tarihi, yüzyıllar boyu süregelen denemelerle kuşaktan kuşağa aktarılan yeniliklerin, alışkanlıkların, töre ve yasakların kısacası yaşamı sürdürme çabasının tarihi" (Childe, 2010: 20) olarak değerlendirildiğinde, toplumsal değişimin de "insanın kendisini çevreleyen koşullardaki farklılaşmalara uyum yeteneğinden kaynaklanmakta" (Sunar, 2014:2) olduğu söylenebilir. İnsanlar ihtiyaç duyulan yeniliklere denemeler sonunda ulaşılmakta; bu süreçte doğa değiştirilirken aynı zaman da insanlığın kendisi de değişmektedir. Toplum bilimciler de bu olgunun birey boyutundan ziyade toplum boyutuna eğilmekte ve değişimin toplumların kaçınılmaz özelliklerinden biri olduğu üzerinde uzlaşmaktadır.

Toplumsal değişme toplumun yapısı, kültürü, kurumları ile ilişkili geniş bir kavram olduğundan; bu kavramın genel ve geniş bir tanımının yapılabilmesi için toplumsal

değişmeyle ilgili bazı boyutlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar; “değişmenin evreni (büyük, orta ve küçük), vadesi (kısa, orta ve uzun), hızı (yavaş, aşamalı, evrimsel değişimler ve hızlı, asli, devrimsel değişimler), yönü (ileri, geri), içeriği (sosyokültürel, psikolojik, sosyolojik, kurumsal, iktisadi vb.), neticesi (barışçıl ve şiddetli) ve amili (yapı ve aktör) olarak sıralanabilir” (Sunar, 2014:3).

Toplumsal değişme toplumun yapısında izlenebilen bir değişmedir. Toplumun yapısını oluşturan nüfusun nitelik ve niceliğinde, sosyal tabakalaşma ve yerleşme şekillerinde görülebilir. Örneğin; sosyal tabakalaşma piramidinin üst basamaklarında hem gelir hem de eğitim ve kültürel açıdan bir gelişme yaşandığı için bir bireyin az çocuk yapma eğilimi göstermesi ya da yerleşim yerini değiştirmesi eğilimi artabilir (Erkal, 1982:117). Bu örnekten hareketle alan araştırmasında bireylerin mahalle değişimi, az çocuk yapma eğilimi, çocukların eğitimi, kadının çalışma hayatına katılımı gibi toplumsal değişimin aile boyutundaki yansımaları açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

İster ilkel ister gelişmiş olsun hiçbir toplumu durgun, hareketsiz, statik olarak değerlendiremeyiz. Her toplumda yavaş ya da hızlı olsun sürekli bir değişme söz konusudur. Toplumsal yapı, davranış biçimleri, toplumsal sistemler ve kurallar sürekli olarak değişmektedir (Tezcan,1984:1-3). İnsanoğlunun ilk ve belki de en önemli değişimi avcı ve toplayıcılıktan üreticiliğe yani tarım toplumuna geçiştir. İnsanlar yeryüzünde yaklaşık iki milyon yıldır yaşamasına rağmen zamanın çok büyük kısmını (son on iki bin yıl hariç) avcı ve toplayıcılık yaparak geçirmiştir. Günümüzden sadece on iki bin yıl önce Dicle ve Fırat nehirleri arasında ve Orta Anadolu’da yeni bir yaşam tarzı gelişmiştir. Bu son derece farklı gelişme, değişim; yaşam tarzlarını sadece gıda sağlama tarzlarını değil, yaşamlarını dipten doruğa ne varsa değiştiren bir süreçtir. İnsanlar gıda toplamaktan gıda üretimine geçmiş, burada ortaya çıkan fazla ürünün korunması, farklı yerlere iletilmesi gibi konularda yeni farklılaşmış sosyal organizasyonları beraberinde getirmiştir. Ayrıca askeri düzenin oluşması, hukuk düzeninin doğması, yeni zanaat ve sanat tarzlarının doğması gibi yepyeni bir toplum yaşamı oluşturmuştur. Bu farklılaşma, uzmanlaşma ve örgütlenme toplumların ciddi bir biçimde değişimine neden olmuştur. On yedi ve on sekizinci yüzyılda Kuzey Batı Avrupa’da meydana gelen değişiklikler sonucunda tarıma dayalı toplum yerine sanayi toplumu oluşmuş ve bu değişiklik toplumun tüm yönleriyle değişmesine neden olmuştur

(Kıray. 2006:313-314). Bilimsel buluşlar, buhar gücü, petrol ve elektriğin enerji kaynağı olarak kullanımı, makineli tarım, ulaşım ve iletişimdeki ilerleme, tıpta gerçekleşen yenilikler gibi daha bir çok gelişim, insanlığın binlerce yıllık tarihi içinde son iki yüzyıla sığdırılmıştır (Yörükoğlu,1992:41-42). Tüm bu açıklamalardan ilkel toplumlarda değişme hızının oldukça yavaş olduğu, sanayi ve sonrası toplumlarda bu değişimin baş döndürücü bir hızla ilerlediği ve sürekliliği fikri ağırlık kazanmaktadır.

Değişimin sürekliliğine vurgu yapıldıktan sonra değişimin toplumsal sorun yaratma ya da yaratmama boyutlarına bakılmalıdır. Toplumsal değişme derece derece değişerek gerçekleşmektedir (Kıray. 2000: 18). Çok hızlı ve anormal bir biçimde olmadığı sürece toplumda var olan toplumsal kurumlar iyi ve düzenli bir şekilde işliyorsa, değişmeden kaynaklı bütün pürüzleri yutar ve değişimin sorunsuz bir şekilde sürüp gitmesini sağlar. Ancak toplumsal değişimler kurumları aşar ve birtakım yenilikler gerektirirse o zaman toplumsal sorun ortaya çıkar ve denge bozulur (Yasa, 1970:22)Bu konuyla bağlantılı olarak “*tampon mekanizma*” kavramına değinmek gerekir. Kıray (2000:19-20) değişimin yavaş ya da hızlı olma durumlarında değişimin bunalımsız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan, yeni beliren kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonları “tampon mekanizma” terimi ile ifade etmektedir. Ona göre sosyal yapının farklı yönleri bu tampon mekanizmalar sayesinde birbirine bağlanır, işlevsel bütünün parçası olmayan yanları ise kaybolur. Bu yolla orta hızdaki değişimler sonucunda toplumun nisbî bir denge durumunda kalması imkânı hasıl olur.

Son iki asırdır toplum teorisyenleri tarafından toplumsal değişme daha çok büyük boy kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Belli bir etkene dayandırılan hiçbir kuram, insanoğlunun avcı-toplayıcı topluluklardan tarım topluluklarına doğru evrilmesini, geleneksel toplum yapısından bugünkü karmaşık toplum yapısına doğru erişen çeşitliliği tamamen kapsayan bir açıklama getirememiştir. Yine de toplumsal değişmeyi sürekli bir şekilde etkileyen üç temel faktör vardır: fiziksel çevre, siyasî örgütlenme ve kültürel etmenler. Çağcıl dönemdeki etkenleri ise tarih boyunca toplumları etkileyen etkenlere benzer biçimde- fiziksel çevreyi ekonomik etkenlerin bütüncül önemi altına koyacak olmamız dışında- ekonomik etkiler, politik etkenler ve kültürel etkenler (Giddens, 2005: 42-44) şeklinde sıralanabilir. Bir başka tartışmaya göre toplumsal değişme

üzerinde etkili olduğu savunulan dört faktör bulunmaktadır. Bunlar; Fiziki çevre, biyolojik faktör, teknoloji ve kültür faktörüdür. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

1. Fiziki Çevre: İnsanların üzerinde yaşadığı coğrafi çevre onları etkilemektedir. Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerden biri olan fiziki çevre insan topluluklarının sosyal hayatlarını şekillendirmede etkilidir ancak tek başına yeterli değildir. Fiziki çevrenin toplumsal değişme üzerindeki etkileri Le Play ve İbni Haldun eğilmişlerdir. Le Play'e göre fiziki çevre ailenin yapısı üzerinde etkisi vardır. İbni Haldun ise her iklimin kendine özgü bir insan topluluğuna sahip olacağından bahsederek fiziki çevrenin etkisini vurgulamıştır(Erkal. 1982:132).
2. Biyolojik Faktör: Bu unsurda toplumsal değişmeyi tek başına açıklamada yetersizdir. Çünkü soy ve ırk özelliklerinin yanında, ferdi çevreleyen ve saran sosyal çevre fert üzerinde etkilidir (Erkal. 1982:133). Her iki unsurun da toplumsal değişmeyi etkileme noktasında ciddi bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Oysa kültür ve teknoloji yani toplumların maddi ve manevi unsurları sosyal değişim üzerinde en etkili iki unsurdur.
3. Teknoloji: Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerden biri de teknolojidir. Teknoloji, sanayileşmeyi hızlandıran üretimi arttıran bir faktördür. Teknolojinin üretiminde esas olan insan faktörüdür. Sanayi devrimiyle gelişen aydınlar sınıfı yeni tekniklerin bulunmasında öncülük yapmışlardır. Fiziki çevrede işlenmemiş halde bulunan kaynakların insan ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir duruma getirilmesi için girişilen bir dönüştürme faaliyeti olan teknoloji diğer faktörler gibi toplumsal değişmeye yol açabilmektedir (Erkal, 1984:84).
4. Kültür: Kültür faktörü toplumsal değişmeyi yönlendiren önemli bir faktördür. Bir insan topluluğunda toplumsal değişmenin ortaya çıkabilmesi insan unsurunun fiziki çevreyi işleyebilmesi ve teknolojinin kullanabilmesi, o topluluğun sahip olduğu kültürün yaratıcılığına bağlıdır. Kültür maddi ve manevi kültür olmak üzere ikiye ayrılmakta; manevi kültürün zenginliği de ortaya çıkabilecek toplumsal değişmelere yön vermektedir. Kültür faktörü sosyal dengenin bozulmaması ve toplum hayatı için gerekli olan toplumsal değişmelerin gerçekleşmesinde yardımcı olur. Maddi kültür sosyal gelişmeyi

destekleyerek üretimi ve verimi arttırmaktayken manevi kültür unsurlarında bir yozlaşmaya imkân vermemek gerekir. İçerisinde bulunduğumuz küresel dünya şartlarında manevi kültür unsurlarını muhafaza etmek elzem bir durumdur. Maddi kültürün bir yansıması olan teknolojik yenilikler topluma angaje edildiği süreçte manevi kültür unsurlarından da sıyrılmaya anlayışı toplumsal çözümleri beraberinde getirmektedir (Erkal.1984:86-87).

“İnsanlar toplu olarak bir arada yaşarlar. Bu yaşamlarının da bir düzeni vardır. İşte insanlara ve oluşturdukları yaşam düzenlerine toplum denilmektedir. Toplumun ne olduğundan çok ne tür özellikler taşıdığı önemlidir. Öncelikle toplumun belirli bir yerleşim yeri işgal ettiği bir arazi vardır. Bu arazi üzerinde bir nüfus, bu nüfusun birbirleriyle olan ilişkileri, doğayı değiştirmede kullandığı aletler (teknoloji), sosyal örgütlenme, inançları, değerleri ve düşünceleri bir bütünü yani toplumu var etmektedir. Toplumun saymış olduğumuz özelliklerindeki bir değişme diğer özelliklerinde de zincirleme değişmeye neden olur. Yani doğayı işleme tarzı değişirse nüfus değişir, nüfus değişirse yerleşme tarzı değişir, yerleşme tarzı değişirse sosyal örgütlenme veya değerler inanç sistemi değişir. Toplum durağan bir nitelik taşımadığından zincirleme reaksiyonla sürekli değişmektedir. Değişirken de kendini yeniden düzenler, yeniden bir bütün haline gelir” (Kıray. 2006:312-313). Toplumsal değişme kavramının altında toplumu bilinçlendiren iki temel çelişki yatmaktadır. İlki insan-doğa çelişkisidir. İkincisi ise insan-doğa çelişkisi sonucu ortaya çıkan insan-insan çelişkisidir.

İnsanın doğa ile çelişkisi adeta kendisini yok etmeye çalışan doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesi ile belirlenir. İnsanın yaşam mücadelesi doğayı denetim altına alıp ona egemen olma çabasıdır. Bu çaba zaman içerisinde insanda yarınını düşünme ve elde ettiği ürünleri biriktirme anlayışını var etmiştir. İşte tam da bu noktada insan insan çelişkisi başlar: Depo edilmiş malı olanlar ve olmayanlar. Yaşamını sürdürmek için gerekli besin maddeleri olanlar olmayanlar üzerinde egemenlik kurar. Üretim ve ilkel teknolojinin etkisiyle bu çelişki büyür ve yöneten-yönetilen ayrımı toplumda farklılaşmaya yol açar. Sonuç olarak teknolojik gelişmelerin getirdiği toplumsal değişimle beraber insanlar arası etkileşim ve ilişkiler dönüşmüştür. Dolayısıyla belirli bir toplumda belli bir zamandaki toplumsal değişimin arkasındaki itici güç ya

teknoloji ya da ideolojidir. Değişme bir kez başladıktan sonra ise teknoloji ve ideoloji de birbirlerini karşılıklı etkilemeye başlarlar (Kongar, 2011:23-24).

Toplumsal araştırmalarda üzerinde durulan değişme konuları aynı zamanda sosyo-kültürel sistemin nelerden oluştuğu konusunda fikir vermesi adına önemlidir. Bu konulardan bazıları şunlardır:

- i. Toplumsal statü ve rollerdeki değişmeler
- ii. Ekonomik varlıklardaki değişmeler
- iii. Nüfus artış hızındaki değişmeler
- iv. Üretim ilişkilerindeki değişmeler
- v. Aile ve akrabalık ilişkilerindeki değişmeler
- vi. Teknolojik değişmeler
- vii. Eğitim kurumundaki değişmeler
- viii. Sanatta değişmeler
- ix. Çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişmeler
- x. Dildeki değişmeler
- xi. Dinsel kurumların değişmesi
- xii. Gelenek göreneklerin değişmesi
- xiii. Kişilik değişmeleri
- xiv. Cinsel davranış, tutum ve değerlerinde değişme
- xv. Kitle iletişim sistemlerinin değişmesi (Tezcan, 1984:3).

Bu çalışmada, kentleşme sürecinde artan nüfus, ekonomik faaliyetlerdeki değişim, eğitim, aile ve akrabalık ilişkilerindeki değişmeler; dil, din, siyasal tutumlar ile gelenek ve göreneklerdeki değişimlere değinilmeye çalışılacaktır. Sanayileşme ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ışığında bir kentte meydana gelen demografik, ekonomik,

sosyo-kültürel değişmeleri sistemli bir şekilde ele almak literatür açısından sonraki çalışmalara veri oluşturabilmesi için de önem arz edecektir.

1.3. Toplumsal Bir Olgu Olarak Göç

Göç, insanlık tarihinin her döneminde var olan bir olgudur. Sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel yapıyla ilişkili olduğundan dolayı birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Bunlar; sosyoloji, coğrafya, ekonomi, antropoloji vb. gibi disiplinlerdir. Bu araştırma çerçevesinde göç olgusunun kentleşme süreciyle ilişkisi sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Bu olguya ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre göç, coğrafi yer değiştirme olayıdır. Göç, köy ve şehir gibi yerleşimler arasında meydana gelen nüfus alışverişidir. Mahalleler arası ya da semtler arası geçişler göç olarak adlandırılmaz. Bunun yanında iş seyahati, tatil, tedavi, ziyaret vb. amaçlar için yer değişikliği yapanlarda bu kategoride değerlendirilemez(Akkayan, 1979 : 21-22). Bu tanımdan hareketle her türlü yer değişiminin göç olarak değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Göçe ilişkin en temel husus zaman ve mekân boyutlarıdır.

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise; iç ve dış göç “yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine, bir ülkeden bir başka ülkeye gitme eylemi” (Keleş, 1998: 58) şeklinde tanımlanmaktadır. Göç öncelikle kendine has özellikleri olan bir süreçtir. Bunun en önemli öğeleri ise göçün kaynağı olan yerleşim, göç eden bireyler, göçün hedefi olan yerleşim ve bütün bu öğeleri içine alan göç olgusudur(İçduygu ve Ünal, 1998:39). Göç işte tüm bu öğelerden oluşmaktadır. Göç bazen tek bir sebebe bazen de birden fazla sebebe bağlı olarak gerçekleşmekte; statik olmaktan ziyade, nedenleri ve sonuçları itibariyle dinamik bir süreci ifade etmektedir (İçduygu ve Ünal, 1998:38). Yani eylemin etkileri daha sonraları da devam etmektedir (Çakır, 2011:210).

Göçü toplumbilim açısından ilginç kılan yönü, kişileri yeni bir topluluğa dahil eden ve böylece yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya getiren bir yer değiştirme olayı olmasıdır (Tekeli, 1998:9). Sanayileşmeyle beraber yükselen hızlı göç dalgasının neden olduğu en önemli sorun, göç edilen yerdeki yerleşim imkânları ve konut sorunu veya çarpık kentleşme değil, göç edenlerin yeni yerleştikleri yerlerde yaşadığı uyum sorunlarıdır. İnsanların sahip oldukları değer ve normlardan kolayca vazgeçmemesi,

köylülük, aşiret, toprak gibi eski bağlardan kopmamak, kentleşmeyi negatif yönde etkilemektedir (Bağlı ve Binici, 2005:87). Araştırmanın üzerinde durduğu süreçlerden biri de göçlerle oluşmuş bir kentte yaşayanların kentleşme düzeyleridir. Çünkü araştırma evrenimiz olan kentin ortaya çıkışı göç yoluyla olduğundan, bu kişilerin geldikleri yere uyum ya da uyumsuzluk durumu kentleşme süreci bağlamında kentleşmeyi de etkilemektedir.

Göç olgusunu toplum bilim açısından ilginç ya da önemli kılan bir diğer yönü ise toplumsal değişimle ilişkili kısmıdır. Göç olgusu toplumsal değişimle ilişkilendirildiğinde; toplumsal değişim sürecinde hem neden hem de sonuç olarak değerlendirilebilir. Çünkü “toplumların tarihine bakıldığında göçün sosyo-ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülecektir; dolayısıyla göç bir sonuçtur. Öte yandan göçün kendisinin de sosyo-ekonomik dönüşümlere yol açan bir etken olduğu gözden kaçırılmamalıdır ki bu anlamda da göç bir nedendir”(İçduygu ve Ünalın, 1998:39). Bu bağlamda araştırma süresince göç olgusu hem bağımsız hem de bağımlı değişken olması yönünden ele alınmaya çalışılmıştır. Göç sanayileşmenin etkisiyle insanların bir yerleşim yerinden kopup başka bir yerleşim yerine yerleşmesi bağlamında bir sonuç olarak; toplumsal yapıda değişimlere yol açması açısından da bir neden olarak araştırmaya konu olmaktadır.

Kişilerin bir yerden başka bir yere göç etme sebepleri sayısız denecek kadar çok ve karmaşıktır. Ancak tarihin her döneminde ekonomik faktör daha baskın belirleyen olmuştur. İnsanların daha iyi iş olanakları, ailelerin maddi şartlarını geliştirme isteği (Fichter,2012:181-182) nüfus artışıyla besin üretiminin aynı oranda olmaması, insanları bu ihtiyaçları giderebilecek farklı yerlere göçe zorlamaktadır. Günümüzde ekonomik nedenler hem köylerden şehirlere, hem de bir ülkeden diğer bir ülkeye göçün ana nedenlerinin başında yer alır (Karpat,2010:76). Bunun yanı sıra ekonomik olmayan nedenler de göçe sebep olabilir. Bunlar; siyasal işkencelerden veya ırk ayrımından kaçma arzusu, dini özgürlüklerini kullanabileceği yerleri aramak için, çocukların daha iyi eğitim almalarını sağlamak gibi birçok faktör göç sebebi olabilir (Fichter,2012:181-182).

Coğrafi ve bununla birlikte mesleki hareketliliğe yol açan şehirlere doğru göç olayı, genel olarak şehrin çekiciliği ve köyün iticiliği şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak

Türkiye’de sosyal yapı gerçekliği dikkate alındığında göçü doğuran sebepler şöyle sıralanabilir:

- i. Genel nüfus içerisinde genç yaş grubu oranının fazla oluşu
- ii. Tarım sektöründeki açık ve gizli işsizlik
- iii. Eğitim düzeyi ve hayat tarzında iyileşme
- iv. Eğitim alarak meslek edinme
- v. Refah seviyesinin artması
- vi. Ekilecek arazi darlığı ve toprağın miras yoluyla bölünmesi
- vii. Tarımda makineleşme
- viii. Kan davaları
- ix. Geniş aile otoritesinden kurtulma eğilimi
- x. Kırsal bölgelerde değer yargılarındaki değişiklikler
- xi. Mevsimlik göç ve mevsimlik işgücü
- xii. Doğal afetler
- xiii. Çocukların daha iyi bir öğrenim görmesi isteği ve daha da arttırılabilecek birçok nedenden dolayı insanlar sosyal çevrelerini değiştirerek bir takım beklentiler içerisine girebilmektedir (Erkal,1982 : 115- 116).

Sanayileşmeyle birlikte gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de göç yoğunlukla kırdan kentlere doğru olmuştur. Kırdan kentlere yönelen bu nüfusun yeterli oranlarda istihdam edilememesi sonucu kentlerde ortaya çıkan en temel sorun işsizliktir. Bunun yanı sıra altyapı sorunları, gecekondulaşma, kentlileşememe (Tatlıdil,1992:46-52) ve aile yapısında meydana gelen değişimler(Tütengil,1984:170) de hızlı göç dalgalarının kentlerde yarattığı diğer sonuçlar olarak sıralanabilir.

1.3.1. Türkiye’de Göç Hareketliliği

Türkiye ve aynı gelişmişlik düzeyinde olan birçok ülkede kent ve göçe bağlı kentleşme sorunları 1960’lı yıllardan itibaren araştırmalara konu olmuştur. 1960’lı yılların sonlarına kadar endüstriyel kalkınma ile kentleşme özdeşleştirilmiştir. Kentlere yönelen yoğun göç akımları Türkiye’nin kalkınmakta olduğunun göstergesi olarak algılanmıştır. 1927 yılından 1990 yılına kadar geçen sürede kent nüfusu 10 kez artarken genel nüfus 4.2, kırsal nüfus ise sadece 2.9 kez artmıştır. 1950’li yıllara kadar çok yavaş olan kentleşme süreci bu dönemden sonra yerleşim alanlarındaki nüfus hızla kentlere doğru kaymaya başlamıştır. Kentlere yönelen göçü düzenleyen herhangi bir aktif politika çizilmemesine rağmen, pasif tutumlarla kentlere göçün özendirildiği ileri sürülebilir (Tatlıdil,1992:46). Bunun en bariz örneği gecekondulaşmadır. Kırdan kente göçün kalkınma ile özdeş tutulması sonucu kentlerde artan gecekondulaşmaya dönemin hükümetleri çoğu zaman sessiz kalarak kentleşmenin hızlanmasına zemin hazırlamış; ancak sonraki dönemlerde bu yapılaşma kentler açısından birçok sorun oluşturmaya başlamıştır.

Göç olgusu üzerine yazılmış kaynaklara bakıldığında bu hareketliliğin irade, sınır, süre ve yerleşim yerine göre birçok açıdan sınıflandırıldığı görülmektedir. Aşağıda bu sınıflamalarla ilgili kısa bilgiler paylaşılmaktadır.

İrade bağlamında göç olgusu tanımlanırken, göçlerin iki genel tipte gerçekleştiği söylenmektedir. Bunlar Gönüllü ve Zorla. Gönüllü göçleri belirleyen birçok faktörün olduğu ve göçün gönüllü olduğu için kişiler üzerindeki etkilerinin zorla yaptırılan göçlerin etkilerinden daha farklı olduğu savunulmaktadır (Fichter,2012:181). Akkayan’ın (1979:22) serbest irade ile gerçekleşen göç olarak tanımladığı bu tipte kişiler daha iyi yaşam koşulları, iş ve mali olanaklar, güvenlik, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar elde edebilmek arzusu ile yer değiştirmektedir.

Fichter’in “Zorla” Akkayan’ın ise “Güdümlü (otoriter bir baskı ile) gerçekleşen göç” tipeştirmesine göre, bireyler kendi istekleri dışında çeşitli itici güçler sebebiyle yer değiştirmek zorunda kalırlar. Devletin sosyo-ekonomik sebeplerle veya güvenlik sebebiyle çeşitli alanlarda aldığı kararların uygulanması sonucunda nüfusta yarattığı hareketlilik güdümlü göçü oluşturmaktadır. Örneğin; Keban barajının yapımı için bölgedeki nüfusun göç ettirilmesi bu tür bir göçtür (Akkayan, 1979:23). Bunun yanı sıra

Batman kentleşme sürecini büyük oranda etkileyen, 1985-2000 yılları arası özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan “zorunlu içgöçler”de bu kategori altında değerlendirilebilir.

Gönüllü ekonomik göç süreci kültürel özellikleri azaltıcı, zorunlu siyasal göçler ise kültürel özellikleri öne çıkarıcı bir ortam yaratır. Gönüllü göç edenler göç ettikleri yerlerde kültürel özellikleri bakımından herhangi bir ayrımla karşılaşmadıkları sürece, göç ettikleri yerdeki gruplarla fazla bir sürtüşmeye girmeden yaşayabilmektedirler. Oysa zorla/güdümlü/zorunlu şeklinde kavramsallaştırılan göçlerin neden ve sonuçları bakımından gönüllü göçe göre çok farklı olduğu ve *etnik kimliklerin* ve *etnik grupları* oluşma ve yerleşmesiyle ilgili eğilimleri kendi içinde taşıdığı görülmektedir (Erder,2002:181-184).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan göçleri de “Ülke içinde yerinden edilme/zorla/güdümlü/zorunlu” göç adı altında değerlendirmek mümkündür. Bu göçler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaklaşık 15 yıllık (1984-1999) bir sürede, sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ve psikolojik birçok yansıması olan çok boyutlu bir sürecin adıdır. Sadece bu bölgeleri değil; aynı zamanda ülkenin başta büyükşehirleri olmak üzere bir çok şehrini sosyolojik manada derinden etkileyen ve etkileri halen devam eden bir sürecin adıdır.

Resmi kaynaklara göre “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) kapsamında 14 ilde 2009 itibariyle 62,448 haneden, 386,360 vatandaş güvenlik kaygısı nedeniyle yaşadıkları köylerden göç etmek zorunda kalmıştır” (Doruk, 2010: 45).Çalışmamızda kullanılan haliyle “zorunlu içgöçler” kırdan kentlere doğru olduğundan; bu süreç genelde ülkenin metropollerini özelde ise bölgedeki kentleri çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya getirmiştir. Bugün dahi süregelen bazı sorunlar o dönemlerde kentlere göç etmek zorunda kalanların kente uyum sağlayamama ya da siyasallaşma eğiliminden kaynaklı olabilmektedir. Güncel olan bu sorunlar son dönemlerde birçok araştırmacının ilgi alanını oluşturmaktadır.

Son zamanlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu da güdümlü gerçekleşen göçlerin ortaya çıkardığı sorunları azaltma adına geliştirilen bir takım sosyal yardım faaliyetleri ile tersine göç yani kentten köye geri dönüş amaçlanmıştır. 14 ilde uygulanan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesiyle (KDRP), 2009 yılı itibariyle 28.384 haneden, 187.867

kişinin eskiden yaşadığı köylerine geri dönüşleri sağlanmıştır (Doruk,2010:45) Ancak bu geri dönüşlerin ne kadar sağlıklı olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur.

Göç olgusunun tanımlanmasında kullanılan diğer sınıflamalara bakıldığında; klasikleşmiş olan ilk gruplama i) iç göçler ve ii) dış göçler (Akkayan,1979:23) şeklindedir. İçgöç bir ülkenin milli sınırları içindeki nüfusun (Akkayan,1979:23) ülkenin bir yerinden diğer yerine çalışmak veya yerleşmek amacıyla (Tümertekin,1984:137) hareketlerini tanımlamak üzere kullanılan bir kavramken, dış göç ise ülkelerin milli sınırlarını aşarak (her iki yönde de olabilir, milli sınırların içinden dışarıya doğru veya milli sınırların dışından içine doğru) belli amaçlar doğrultusunda gerçekleşen nüfus hareketleri (Akkayan, 1979 : 23) şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkemizdeki deneyimlerden hareketle kanaatimizce içgöç, *Bir ülke sınırları içinde başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel, siyasal birçok nedenden dolayı gönüllü ya da zorunlu olarak gerçekleşen yer değiştirme olayı* olarak tanımlanabilir.

İç ve dış göçler şeklindeki ayrım dışında, yaygın bir şekilde geçirilecek zamanın belirli olması ya da olmamasına göre i) mevsimlik göç, ii) daimi göç veya göç olayının hangi yerleşme yerleri arasında olduğuna dair i) kırdan –kente göç, ii) kentten-kente göç, iii) kentten-kıra göç ve iv) kırdan-kıra göç (Akkayan, 1979:23-25) şeklindeki tanımlamalardır.

Türkiye’de içgöç örneği kırdan kente hareketlilik bakımından ilk sıralardadır. En az oranda gerçekleşen göç ise kentten kıra doğru olan göçlerdir (Akkayan, 1979 : 23-25). Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan politikalar başta olmak üzere, göç ve diğer demografik hareketler, teknolojik ilerleme, mülkiyet ilişkileri gibi daha birçok neden, köylüler tabakasına mensup nüfusun azalmasına yol açmıştır (Nerse, 2016:243).

Türkiye’de kırdan şehirlere göç, tek yönlü ve devri göç şekliyle benzerlikler göstermektedir. Türkiye şehirleşmesinin temelindeki göç, tek yönlü göçtür. Önceleri erkek iş gücünün transferi ya da göçü şeklinde başlayan köyden kente gelip yerleşme daha sonraları aile fertlerini de getirme şeklinde dönüşmektedir. Devri göç yoluyla gelenler ise sanayinin yeni istihdam yaratmadaki yavaşlığından dolayı köye dönmek zorunda olan kişilerden oluşur. Göç hareketi köylünün tekrar köyüne dönmesi ile tamamlanmış olur. Türkiye’nin şehirleşmesinin sebeplerini Lewis’ın modeliyle

açıklamak zordur. Çünkü Lewis'ın ön gördüğü bir sanayileşme stratejisi uygulanmamaktadır. Tarımdan, tarım dışı sektörler planlı bir işgücü transferinin gerçekleşmesi halinde planlı bir şehirleşmeden bahsedilebilecekti. Todaro modeline göre ise kente göç edenlerin beklenen, ümit edilen gelir ile iş bulma ihtimalini rasyonel hesaplarla yapan köylülerden bahsetmek oldukça zordur. Çünkü Türkiye'de şehre göç edenler (Todaro modelinde olduğu gibi) büyük matematik hesapları yapmamakta, basit tahmin ve tecrübelerle dayanmaktadır. Sonuç olarak Todaro modeli tek başına değil, fakat itme ve çekme teorileriyle birlikte düşünüldüğünde gerçekçidir. Türkiye'deki şehirleşme olayı daha çok itme ve çekme modellerinin ortak tesirleri ve işleyişleri sonucunda meydana gelmektedir (Sezal, 1992: 67-69).

Türkiye'de 1950'ler sonrası kırdan kente yönelen içgöçlerin en temel sebebi topraksızlık, verimsiz topraklar ve bunlardan kaynaklı yoksulluk ile onun diğer yan etkilerinden kaynaklanmaktadır (Karpat,2010:76). Kırsal kesimdeki yüksek doğum oranlarının yanı sıra kırsal ekonomik koşulların bozulması sonucu, köylerin itici özelliği olduğunu göstermektedir. Tarımdaki makineleşme, köyde eksik istihdam ve gizli işsizlik sorunu pekişerek fazla iş gücünün emilememesi sonucu göç akımının başlamasına neden olmuştur. Türkiye de bu ilk göç hareketleri istisnai durumlar olmakla beraber genellikle metropollere olmuştur. Ancak zaman içerisinde köyün itici ve kentin çekici faktörleri sonucunda üç metropol kent dışında da göç çekim merkezleri oluşmuştur (Vergin,2000: 139-140). Tabii imkânların kentlerin özel karakterini belirlediği (Nirun, 1991:190) gerçeğinden hareketle Batman da yeraltı kaynaklarının etkisiyle içerisinde bulunduğu bölgede kısa sürede göç çekim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kentleşme süreci, yanı başında kurulan petrol rafinesinin yarattığı çekici faktör ile köylerde yaşanan olumsuzluklardan kaynaklanan itici faktörlerin etkisi ve demiryollarının iletici etkisi ile bir çekim merkezi haline gelmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda kentleşme sürecinin başlangıç aşaması ülkemizin diğer kentleriyle benzerlikler göstermekle birlikte; sonraki yıllarda yaşanan zorunlu içgöçler ile bambaşka bir seyir almıştır.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'DE KENTLEŞME PRATIĞI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

2.1. Türkiye'de Kentleşme Pratiği

Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren artan iç göç ve kentleşme olgusu sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Özellikle kırdan kentlere ve gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olan bu hareketlilik belli dönemlerde yavaşlıyor olsa da süreklilik arz etmiştir. Bu hareketlilik büyük oranda sosyal ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde ise güvenlik kaygısı, çatışma, toplumsal çözülme gibi birçok neden de eklenebilir.

Türkiye'de kentleşme ve toplumsal değişmeye ilişkin literatür oldukça zengindir. Başta kentleşme sürecini hızlandıran nedenler ve kentleşme sürecinde açığa çıkan sorunları irdeleyen çalışmalar ile toplumsal yapıda meydana gelen değişimler kentsel toplumsal değişmeye dair çalışmalarda genişçe yer almaktadır. Bu bağlamda, literatürde İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan, Orhan Türkdoğan, Yakut Sencer, Mübeccel B. Kıray, Birsen Gökçe, Ruşen Keleş, İlhan Tekeli, Önder Şenyapılı, Tansı Şenyapılı, Emre Kongar, Eyüp İspir, Kemal Kartal, İnan Özer ve Sema Erder'in ismiyle sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Türkiye kentleşmesi, ulus-devlet anlayışının “modernleşme” veya “çağdaşlaşma” çabalarından sonra hızlandığı söylenebilir. Osmanlı'nın devamı olmadığını gösterme amacıyla yapılan devrimlerin her biri halkı daha “modern” ya da daha “çağdaş” hale getirmenin çabalarıdır. İstanbul'un bırakılarak Ankara'nın Başkent olarak kabulü ve ilk planlı kentleşme hareketinin buradan başlatılması önemlidir. Çünkü Ankara'da uygulanacak planlı kent modeli başarılı olursa tüm ülkeye yayılacak ve bu başarı da yeni yönetimin bir tür kendini ispatı olarak görülecekti. Oysa Ankara başta olmak üzere 1950'ler sonrası büyükşehirlere yönelen nüfus hareketleri ve planlı kentleşmenin istendiği şekilde uygulan(a)maması sonucu kentler gecekondularına dönüşmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze doğru Türkiye'de kent lehine sürekli bir gelişim olduğu ve bu gelişimin çoğunlukla nüfusun pozitif yönlü gelişimi ile ilgili olduğu görülür.

Tablo 1
Yıllar İtibariyle Kır Ve Kent Nüfusunda Meydana Gelen Değişme

Yıllar	Toplam	Kent	Köy
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653
2012	75 627 384	58.448.431	17.178.953
2014	77.695.904	71.286.182	6.409.722

Kaynak: (TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve ADNKS, 2015)

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Türkiye’deki kentleşme esas itibariyle 1950’lerde başlayıp gelişen bir olay olmuştur. 1927 nüfus sayımında 13,6 milyon nüfusun 3,3 milyonu şehirlerde yaşamakta iken (yüzde 24.2), 1945’e gelindiğinde 18.8 milyona çıkan toplam 3.4 milyonu şehirlerde yaşamakta (yüzde 18.3) olduğu bilgisinden hareketle 1927-1945 yılları arasında şehirleşmenin oldukça durgun hatta gerileme gösterdiği görülmektedir. Oysa 1945-1985 yılları arası şehir nüfusu 3,4 milyondan 26,8 milyona çıkmış ve toplam nüfus (1985 yılı 50,6 milyon) içinde şehir nüfusu payı yüzde 18.3’ten yüzde 53’e çıkmıştır (Sezal, 1992:49-51). Bu yıllardan sonra da şehir nüfusu hızla artmıştır. 1990’da şehir nüfusu 33,6 milyona çıkmış ve toplam nüfus (1990 yılı 56.4 milyon) içinde şehir nüfusu payı yüzde 53’ten yüzde 59,6’ya çıkmıştır. 2000 yılında şehir nüfusu 44 milyona çıkmış ve toplam nüfus (2000 yılı 67,8 milyon) içinde şehir nüfusu payı yüzde 59,6’dan yüzde 64,9’a çıkmıştır. Son olarak 2010 yılında şehir nüfusu 54,8 milyona çıkmış ve toplam nüfus (2010 yılı 72,5 milyon) içinde şehir nüfusu payı yüzde 64,9’dan yüzde 75,5’e çıkmıştır (TÜİK, 2012). Yaklaşık 90 yıllık bir süre içinde sağlık koşullarındaki iyileşmelerin de etkisiyle doğal nüfus oranındaki artış yanında şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranının da hızla arttığı görülmektedir. Bu süre içinde köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (yüzde 75 civarında iken) ile

şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (yüzde 25 civarında olmasına rağmen) neredeyse yer değiştirmiş gibidir.

Türkiye'nin kentleşme modellemesi literatürde varolan tipolojiler ekseninde de tartışılabilir. Kentleşme;

- i. Weber'in tipolojisi,
- ii. Zanden'in kent tipleri ve
- iii. Burgess'in kent tipleri ekseninde tartışıldığında Weber ve Zanden'in şehir tipleri daha çok geçmiş şehirleşme tipleri olmalarından dolayı, Türkiye şehirleşmesini açıklamada doğrudan bir model teşkil etmediği görülür. Burgess'in şehir tipleri ise, günümüz şehirleşmesini anlamak bakımından önemlidir. Buna göre Burgess'in şehir tipleri başlığı altında başlıca üç şehir tipi bulunmaktadır:
 - i. Tek merkezli halkalar tipi
 - ii. Çok merkezli şehir tipi
 - iii. Çok kesimli merkez tipi

Türkiye'de şehir planlamasının uygulamada görülmeşi, şehirleşme politikasının olmayışı gibi sebepler Türkiye şehirleşmesinde en basit koşulların bile dikkate alınmaması Türkiye'deki şehirleşme tipini adeta boşlukta bırakmaktadır. Buna rağmen Burgess'in üç şehir tipiyle Türkiye'deki şehirleri karşılaştırdığımızda ilkin tek merkezli halkalar tipinde şehir türünden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Türkiye'deki hızlı ve yanlış şehirleşmenin etkisi bir tipolojinin oluşmasını engellemekle beraber; Burgess'ten hareketle Homer Hoyt'un geliştirdiği ve ortaya attığı "çok kesimli şehir tipi" (sektors) ülkemizdeki şehirleşmeyi kısmen de olsa karşılayabilecek bir tiptir. Bir model olarak Bursa'yı dikkate alırsa "çok kesimli şehir tipi" ön plana çıkmaktayken; İstanbul ise hem çok merkezli hem de çok kesimliyi andırır (Sezal, 1992:63-67).

Türkiye'nin toplumsal yapısını ve değişimini üç temel unsur üzerinden genel bir model çerçevesinde çözümlenmeye çalışan Kongar'a (1979:488) göre değişme, iç ve dış unsurlar ile kişilerin etkileşimi sonucunda biçimlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti

kuruluşundan itibaren aydınlanma geleneğine bağlı köktenci bir “çağdaşlaşma” veya “modernite” projesini uygulamaya çalışmıştır. Bu projenin dört ana boyutu olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki bilgiye, ahlâka, akılcı- evrenselci bir aydınlanma geleneğine bağlı bir yaklaşımın sergilenmesidir. İkinci boyut kapitalist gelişme ve özel mülkiyetin kurumsallaşmasını içeren ekonomik boyuttur. Üçüncüsü ulus devlet ve temsili demokrasinin kurumsallaşması ve son olarak eşitliğe dayalı özgür yurttaşın oluşturulmasıdır. Böylesi bir modernite projesi aslında gerçekte bir kentsel gelişme projesidir ve bu projenin başarısı kentsel gelişmenin olmasına bağlıdır. Toprağa bağlı köylü kitlelerinin çözümlenerek hareketlilik kazanması ve yeni ilişki biçimleri içine girmesi, yeni değerleri benimsemesi, kısacası yurttaş olma bilincine sahip olması, kentleşme/kentleşme ile yeni ulus devletin çağdaşlaşma projesinin gerçekleşmesi iç içe sürecek şekilde tasarlanmıştır (Sey akt. Tekeli, 2009:106). Bu yönüyle İstanbul yerine Ankara’nın başkent ilan edilip ilk planlı yerleşme faaliyetlerinin burada başlatılması ve başarılı olabilmesi için yoğun çabaların harcanması, köktenci bir “modernite” projesinin mekânda yansımaları göstermesi açısından önemlidir (Tekeli, 2009:110-111). Bir başka açıdan bakıldığında, “Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’nin dışa bağımlı dengesiz yerleşme sistemine bir tepki olarak yöneticilerin Ankara’yı başkent seçmesi, kentleşmenin ülke mekânında daha dengeli bir biçimde dağılımına neden olmuştur” (Tekeli, 2011a:38).

Elbette Türkiye’nin kentleşmesi salt Ankara’nın başkent yapılmasından sonraki süreçten ibaret değildir. Türkiye’de kent olgusunun geçmişi 10 bin yıla dayanmaktadır. Bu kentlerde tarımsal olmayan üretimin artışı, örgütlenme ve denetleme işlevlerindeki yoğunluk, sanayileşmeyle birlikte artış göstermekteydi. Ekonomik özelliklerdeki değişimin yanında tarihsel, yersel, kültürel, vb. özelliklerde dikkate alındığında Türkiye’ye özgü bir kentleşme olgusu söz konusu olmaktaydı. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise eski kentin yenileşmesi olayıdır. Bu süreç her ne kadar tarihsel, yersel, kültürel ve ekonomik farklılıklar olsa dahi öteki ulusların kentleşme olgularından çok da farklı değildir. Bir başka deyişle sanayi öncesi kentleşme ve sanayi sonrası kentleşme vardır. Bu yönüyle sanayileşme merkeze alındığında Türkiye’deki değişim önce tarımda başlamış, gereksinimler değişmiştir. Kentteki değişim ise sonradan gelmektedir (Şenyapılı Ö. vd., 1971:25). Kentleşmenin hız kazandığı ilk dönemlerde birkaç merkez diğer bütün şehir ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu durum ani ve

dengesiz bir dağılıma neden olmuştur (İsbir, 1991: 39). Özellikle üç büyük kente yönelen göçler kısa sürede bu kentleri ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye'deki kentleşme hareketi genel olarak kırsaldan kentlere yaşanan yoğun göç olgusu ile açıklanmaktadır. Kentleşme nedenlerinin anlatıldığı kaynaklara baktığımızda farklı kavramlarla karşılaşmaktayız. Örneğin kentleşme komisyonu kentleşme hareketini "iç" ve "dış" diye iki etmen üzerinden açıklamaktayken (Şenyapılı Ö. vd, 1971:28-32), Keleş (2010:31-37) ise ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik nedenlere dayandırmaktadır. Sencer (1979:36-69) ise kentleşme hareketini itici, çekici ve aracı nedenler üzerinden açıklamaktadır. Bu durum bir çelişkidir zira kentleşme hareketini farklı kavramlar üzerinden açıklama ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Aşağıda bu tanımlara kısaca değinilmektedir.

Özellikle tarım kesiminde makineleşmeden kaynaklanan topraktan kopma olayı, toprak sahipliğindeki kutuplaşma ve enstantif tarım (tütün, fındık gibi ürünlerin üretilmesi) faaliyetlerine geçiş nüfusun kentlere doğru göçüne neden olan *iç etmenler* olarak sıralanabilir. Bunun yanında II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Marshall Yardımı'nın Türkiye'deki sanayileşen değil, tarımda ihtisaslaşan bir ülke konumuna getirmesi amacıyla, Türkiye'ye çok kısa sürede 10.000'den fazla traktör girmiş ve tarımın makineleşmesine neden olmuştur. Bu yardımın 1950 sonrası ülke genelinde yayılması, spekülatif amaçlı kentsel yatırımların artması, tarımda makineleşme ve ulaşım olanaklarının dış unsurların baskısı (kapitalist emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda bir ulaşım ağı) ile artışı kentleşme noktasında *dış etmenler* olarak öne sürülmektedir (Şenyapılı Ö. vd., 1971:28-32). Türkiye'de nüfusun kentlere akın etmesinde bu etmenlerin değişik ölçülerde etkisi vardır. Ama her birinin payının ne kadar büyük olduğu konusunda görüş birliği yoktur (Keleş, 2010:63).

Tüm bu iç ve dış etmenler sonucunda ortaya çıkan en ilginç olgu, makineleşme ve yoğun tarım genişlemesi gibi tarımsal gelişmelerin, tarımsal emekten kopan kişi sayısını arttırmış olmasıdır. Bundan dolayı, tarımdaki yapısal değişimler ve nüfusun hızlı artışı, emek fazlası yaratmak açısından benzer sonuçlar doğurmaktadır. Kentsel ve endüstriyel yatırımların paralel olarak gelişmemesi, kırsal işsizlik sorununu akut gizli ya da açık işsizliğe dönüştürmektedir. Makinelerin insan gücünün yerine geçmesiyle oluşturduğu dolaysız etki, yarıcı/ortakçıların ya da kiracıların statüsünü tarımsal işçiye dönüştürmesi

olmuştur. Bu değişime dair yapılan tahminler traktör başına 4-9 işçi ya da yarıcının işini kaybettiği yönündedir. Makineleşme nedeniyle oluşan göç Türkiye için çok önemli bir düzeyde olmasa da Türkiye’de ilk nüfus hareketlerini başlatan önemli etkenlerden biridir (Kıray, 2007:68-70). Tarımsal toprakların işletmelere göre dağılımındaki dengesizlik, topraksız bu işsizlerin köyleri terk etmesine yol açmıştır. Ulaştırma ve haberleşme kolaylıkları, artan eğitim imkânları, hatta kan davası gibi olumsuzluklar da eklendiğinde bireylerin köylerden köylere, köylerden şehirlere ve şehirlerden de büyükşehirlere doğru (Tütengil, 1984: 164-166) hızlı göçü başlamıştır.

Kentleşme olgusu, başlıca *itici* (push), *iletici ve çekici* (pull) faktörlerin etkisiyle gerçekleşen bir nüfus hareketidir. İtici etkenler, çoğunlukla nüfusu kırsaldan ve tarımdan, kasabalara, kentlere ve büyük şehirlere iten etkenlerdir. İletici etkenler ise, kırsaldan kopan nüfusun, kentlere, büyük merkezlere taşıyan ulaşım imkânlarındaki gelişmedir. Çekici güçler ise, kırsal bölgelerden ayrılan ya da ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken sosyo-ekonomik etkenlerdir. Bunlara kısaca değinilecek olursa; tarım alanındaki iktisadi değişiklikler kitlenin yer değiştirme kararları üzerinde etkili olur. Bu değişikliklerden kaynaklı tarımda verimin ve gelirin azalması, gelir ve toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılışı, toprakların çok parçalanmış olması ve tarımsal makineleşme 1950’lerden bu yana kentlere göçün itici güçlerini oluşturmaktadır. İletici güçlerle kast edilen, ulaşım olanaklarındaki gelişmelerdir. Kentleşme hareketleri, mal ve hizmet değişiminin belli taşınma ve haberleşme ağları içinde, merkezileşmiş belli yerleşim noktalarına ve bu merkezlere bağlı çeşitli kademelerdeki yerleşimler arasında yoğunlaşmasından doğmaktadır. Ulaşım olanaklarının gelişmesi topraktan kopan köylüyü kentlere daha kolay taşımakta etkili olmuştur. Son olarak çekici güçlerden kasıt ise; 1927’de Teşvik-i Sanayi Kanununun özel yerli sermayeyi harekete geçirmekte yetersiz oluşu nedeniyle devlet eliyle bazı sanayi tesislerinin (dokuma, kağıt, seramik, kimya endüstrileri vb.) Anadolu kasabalarında kurulmasını sağlamıştır (Yavuz, Keleş ve Geray, 1973:33-37). Devlet bu hamlelerle sanayinin Anadolu içerisindeki gelişimini sağlayarak kentleşmenin ülke içinde dengeli bir şekilde ilerlemesini istemiş ve iş olanakları yaratmaya çalışmıştır. İşte bu çabalar da çekici güçler bağlamında değerlendirilmektedir. Bu açıklamaların yanında Sencer’in (1979:66-67) itici ve çekici güçlerden bağımsız olmadığını savunduğu iletici güçleri *aracı güçler* adı altında kavramlaştırmaktadır. Ona göre aracı güçler kentleşme

hareketinde çok etkin rol oynayan etmenlerden biridir. Aracı güçler çeşitli olmakla birlikte başlıcaları; güdüleyici, sürükleyici ve son olarak en etkin olanı ise iletici güçlerdir.

Son olarak, Özer (2004: 50) ise Türkiye'ye özgü nedenleri kentleşme komisyonunun yaklaşımı temelinde ele almıştır. Buna göre; demografik nedenler, tarımsal yapıdaki değişimler, iletici, çekici, siyasal-hukuksal ve sosyo-psikolojik nedenler, kentleşmenin oluşumunu hazırlayan iç etmenler olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra II. Dünya savaşı sonrası uluslararası ekonomik-toplumsal ve siyasal olayların Türkiye'de kentleşme sürecinde ne gibi değişimlere neden olduğu tartışmaları ise dış etmenler bağlamında ele alınmıştır. Tüm bu etkenler birbirini etkiledikleri gibi birbirinden de etkilenmektedir.

Genel olarak; Türkiye'nin kentleşme hareketi iç ve dış etmenler başlığı altında irdelenebilir. 1950'li yıllara kadar kent nüfusu ile kırsal nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranlarında ciddi değişimler yaşanmamıştır. Sağlık koşullarındaki olumlu değişimler sonucu artan nüfus, Marshall yardımlarının etkisiyle tarımsal yapıda yaşanan hızlı değişimler, kırsaldaki topraklarının miras yoluyla parçalanması ve bu toprakların zamanla "ağa" ya da "bey/beg" denilen kişilerin elinde toplanması, traktör sayısındaki artışla kırsal alanlardaki iş gücüne olan talebin azalması ile bu iş gücünün ekonomik sıkıntılar yaşaması, kentlerde nispeten sağlık, eğitim ve ulaşım koşullarının iyi olması, kan davaları, köy kavgaları ve özelde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan çatışmalı süreç gibi daha bir çok nedenden kaynaklı olarak; ülkemizde kırsalda yaşayan nüfus kentlere akın etmiştir.

Türkiye'nin kentleşme sürecinden önce yönetici elitlerin asıl odaklandıkları ilk yerleşim yerleri köyler olmuştur. "Cumhuriyet'in kuruluş döneminde köy ve köylülük, kalkınmanın temel aracı olarak görülmesine rağmen, o günün koşullarında yönetici elitlerin, kırsal kalkınma ile sanayi arasında net duruş sergileyememeleri, köylülüğün ihmal edilmesini beraberinde getirmiştir" (Özensel, 2014:149). Nihai olarak kentleşme "modernleşme" ve "çağdaşlaşma" anlayışının bir yansıması olarak milleti "köylülükten" kurtarmanın reçetesi gibi görülmeye başlanmıştır. Gerek iç gerekse dış etmenlerden kaynaklı hızlı değişimler sonucu nüfusun büyük bir bölümü 65 yıllık bir süre içerisinde kentlere yığılmaya başlamıştır. Tüm bu politikalar sonucu Cumhuriyetin ilk yıllarındaki

(1927) köy nüfusunun toplam nüfusa oranı % 75.78 iken (DPT ve DİE) bugün bu oran kentler lehine tam tersi oranlara dönüşmüştür.

2.2. Türkiye Kentleşmesine Dönemsel Bir Bakış

Cumhuriyet sonrası döneme ilişkin olarak, Türkiye’de üç ayrı kentleşme dönem ve üç kentleşme katmanı tanımlamak mümkündür:

Tablo 2
Kentleşme Dönem ve Katmanları

Dönemler	Kentleşme Katmanları	Yıllar
I. Dönem	Ulus-Devletin Kentleşmesi	1923-1950
II. Dönem	Emek Gücünün Kentleşmesi	1950-1980
III. Dönem	Sermayenin Kentleşmesi	1980 sonrası

Kaynak: (Şengül, 2009: 103)

“Ulus devletin oluşum sürecinde gerçekleşen ve başını devletin çektiği ilk kentleşme dönemi, Osmanlı döneminin imparatorluk temelli toprağa dayalı düzeninden, ulus-devlet merkezli bir düzene geçişi içermektedir.” İkinci dönem ise II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda kırsaldan gelen kentin yeni yoksulları, kendi sosyal-mekânsal yapılarını oluşturmuş ve bu oluşumlar ulus-devlet projesinin öngördüğü oluşumlarla büyük ölçüde çatışmıştır. Önceleri sorunlu olan bu ögeler daha sonraları mevcut yapının tamamlayıcı ögeleri haline gelebilmiştir. Son dönem ise sermaye kentlere daha önceleri sızamadığı alanlara sızarak hegemonik hale geldiği dönemdir. Bu durum mekânda yarattığı eşitsizlikler ve çelişkiler dikkate alındığında sorunsuz ve karşı çıkılmaz bir süreç değildir. Bu dönem devlet ve emek gücünün sermaye ile etkileşim içerisinde olduğu bir dönem olarak tanımlanabilir (Şengül, 2009:103-105). Bu dönemlerde yaşanan kentleşme ve toplumsal değişmeye ilişkin kısa bilgiler aşağıda paylaşılmaktadır.

2.2.1. 1923-1950 Yılları Arası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci

Modernleşmenin bir ülkü olarak benimsendiği bu dönemde öncelikli gaye kentlerin kendisini modernleştirmeydi. Kentlerin modernleştirilmesi konusunda başarılı olunması durumunda buralara göç edecek köylülerin de kent potası içinde modernleşecekleri öngörülmekteydi (Kömürcüoğlu, 2014:95). Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet

yaratma çabasında siyasi nitelik ön plana çıkmaktaydı. Batıda ulus-devlet, kapitalist üretimin bir düzenleme aracı olarak sanayileşmenin alt yapısını kurarken, Türkiye’de ulus-devlet siyasal bir nitelik taşımakta ve toplumsal bilinç düzeyini oluşturmaya çalışmaktaydı. Bu bağlamda, Türkiye, ulus-devlet ve köktenci bir çağdaşlaşma anlayışını sürdürebilme adına iki stratejiyi önemsemiştir. Bunlardan ilki ülke mekânının bir ulus-devlet mekânına dönüştürülmesi, ikinci ise kentlerin modernitenin yeri halinde düzenlenmesidir. Mekânsal stratejinin üç önemli ögesinin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki İstanbul’un bırakılıp Ankara’nın başkent olarak seçilmesidir. İkinci ögesi ülkeyi “demir ağlarla örmek” ve son ögesi ise 1929 krizi sonrası gelişen devletçilik politikası sonucu uygulanmaya başlayan sanayi planında öngörülen fabrikaların demiryolu güzergâhı üzerindeki küçük Anadolu kentlerinin seçilmesidir (Tekeli, 2011b:110-112).

Kentlerin modernleşmesi adına ilk olarak Ankara için Herman Jansen tarafından hazırlanan plan uygulanmaya başlandı. Radikal bir modernite projesi olan bu uygulama diğer kentlerde de planlı bir gelişmeyi öngörüyordu. Ayrıca bu dönemde ilk kez kent yönetimi ve planlanmasına ilişkin olarak üniversitelerde dersler verilmeye başlandı. Ankara’nın çağdaş bir kent olarak gerçekleştirilememesi Cumhuriyet rejiminin başarısızlığa uğraması anlamına geleceğinden dolayı bu proje ve planlar o dönemde ciddi bir şekilde uygulanmaya konulmuştur. (Tekeli, 2011b:112-116). Jansen’in imar planının başarısı için öne sürdüğü, İmar faaliyetlerinin güçlü bir elde toplanması ve arazi spekülasyonunun önüne geçilmesi şartlarından ancak ilki gerçekleşmiştir. Ankara İmar müdürlüğü olağanüstü yetkilere sahip kılınmıştır. Ancak güçlü elin spekülasyondan büyük çıkar sağlayanlarla işbirliği yapmasıyla Ankara çağdaş kent plancılığına uygun gelişme fırsatını yitirmiştir. Jansen bu acı gerçeği “Ankara imar planının altındaki imzamı silebilirsiniz!” şeklinde dile getirmiştir (Karaca, 1995:80-81). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan 20.000 nüfuslu büyükçe bir Anadolu kasabası olarak devraldığı Ankara kenti, 1923’te başkent yapıldıktan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. 1950’de 300.000’e yaklaşan kent nüfusu, 1960’ta 650.000’e, 1970’te 1,3 milyona yükseldi, 1980’de 2 milyonu aştı. Günümüzde 5 milyona varmıştır. Bu rakamlara bakıldığında son 60 yılda nüfusu yılda ortalama %10 artış göstermiştir” (Keleş, 2014:81). Ancak hızla büyüyen bir başkent modernitenin yeri halinde düzenlenmesi fikri güçlü ellerin spekülatörlerle işbirliği sonucu tam

manasıyla başarıya ulaşamamıştır. Ankara'nın çok kısa bir sürede gecekonduyla anılan bir kent haline gelmesi bunun en büyük kanıtıdır. Şöyle ki; Ankara'da gecekondu sayısı 1955 yılında 12.000 iken; 1975'te 202.000'e, 1995'te 450.000'e ve 2002 yılında ise 500.000'e çıkmıştır (Keleş, 2010:493-495). Bu rakamlar başlangıç noktasında uygulamaya konulan planların yanlış ellerde nasıl sonuçlar doğurduğunu göstermesi adına önemlidir.

“1920'lerin başında 13.6 milyon olan ülke nüfusunun 10.3 milyonu köylülerden oluşmaktaydı. Bu köylü nüfus arasında toprak ve gelir dağılımı noktasında ciddi bir dengesizlik vardı. Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan bir araştırmaya göre tarımla uğraşan ailelerin %1'i tarım topraklarının %40'ına sahip, ailelerin %87'sinin ise tarım topraklarının ancak % 35'ine sahip olduğunu gösteriyordu”. Bunun yanında okul, eğitim, ulaşım, sağlık gibi hizmetlerde köylüler ciddi olumsuzlukla karşı karşıya kalmışlardı. Yeni devlet bu olumsuzlukları ortadan kaldırabilme adına yapısal değişikliklere gitmiştir. Cumhuriyetin ilanının ertesini yılı çıkarılan *Köy Kanunu* ve ardından köylü üzerinde büyük bir yük olan *Aşar Vergisi*'nin kaldırılması (1925), Ankara'nın başkent ilan edilip ülkenin her yanına ulaşabilme ve dengeli bir gelişme sağlanması amacıyla Anadolu'nun değişik kasabalarına (Kayseri, Karabük, Kırıkkale, Malatya, Nazilli, Turhal gibi) fabrikalar kurulması gibi faaliyetlerin hemen hemen tamamı devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. 17 Nisan 1940 tarihinde kurulan Köy Enstitüleri, köy çocuklarının eğitim, bilgi ve becerilerinin artırılıp tekrar kendi köylülerine dönüp oraları kendi içinde değiştirip dönüştürmelerini amaçlamıştır. Kısa sürede yaygınlaşıp sayıları yirminin üstüne çıkmıştır (Kurt, 2003:60-65).

Ulus devletinin kaçınılmaz bir gerekçesi olarak ortaya çıkan kentleşme; özel mülkiyetin garanti altına alınması, vergilendirilmeden askere almaya kadar bir dizi işlevde kurumsallaşma ve önceki dönemlerden daha farklı biçimde merkezileşmenin sağlanmasının da kaçınılmaz boyutudur. Bu açıdan, Kemalizm orta sınıfın öncülüğünü yaptığı bir burjuva devrimi olarak modernleşme projesinin bir parçası konumunda olan, ulus-devleti oluşturma görevini üstlenmiştir. Bu dönemde kentsel gelişimin somut aktörleri, sadece devlet bürokrasisinin üyeleriyle sınırlı kalmamış, orta sınıfın da her alanda hegemonyası görülmüştür. Yani ulus-devlet ve orta sınıflar kentleşmeyi yönlendirici rol almışlardır. Kemalizm'in ulus-devlet anlayışını saç ayağını oluşturan ve

bu anlayışın temel ilkelerinden olan “Devletçilik” ilkesi ülkedeki ilk dönem kentleşme sürecinde belirleyici konumda olmuştur. Devlet eliyle kurulan fabrikalar Anadolu’da yeni bir kentleşmeyi doğurmuş olsa bile bu dönemde ülkenin Kurtuluş Savaşı sonrası yaşadığı ekonomik sıkıntılarda dikkate alındığında kentleşmenin istendik düzeyde gerçekleştiği söylenemez. Ankara merkezli bir kentleşme modeli, nüfusun çoğunluğu kırdan yaşayan bir ülkede II. Dünya Savaşının sonuna değin ciddi bir değişimi doğurmamış, bu dönemde hızlı bir göç ve kentleşme süreci yaşanmamıştır (Şengül, 2009: 111-114).

Tablo 3
1927- 1950 Yılları Arasında Kent ve Kırsal Nüfusları Oranındaki Değişmeler

Sayım Yılı	Kentli Nüfus Oranı	Köylü Nüfus Oranı
1927	24,2	75,8
1935	23,2	76,5
1940	24,4	75,6
1945	24,9	75,1
1950	25,0	75,0

Kaynak: (Koç, Eryurt, Adalı ve Seçkiner,2008:19)

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden başlayarak kırsaldan kente göçlerin sıklığı 1950’lere kadar yaklaşık 25 yıllık bir sürede kentleşme oranı % 1’lik bir artış civarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, 7.2 milyonluk nüfus artışının 5.4 milyonu köylerde, 1.8 milyonu ise kentlerde görülmüştür. Artan nüfusa rağmen kentleşme oranında ciddi bir değişim olmamıştır.

Nihai olarak, Türkiye’de 19. yüzyıl başından II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar olan dönemde kentleşme süreci oldukça yavaştır. Bu yavaş süreci toplumun geliştirilen kurumsal yapısı içerisinde denetim altına almak zor olmadığından kentleşme de büyük bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası ülke genelinde % 6’lık kentleşme hızı bir toplumsal sorun olarak algılanmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi yeni başkent olan Ankara’da kentleşme hızı yılda %6 civarında olmuş ve yeni rejim bu gelişmeyi denetleyebilecek kaynaklar ayırmayı başarmıştır (Tekeli, 2011a:41). Devlet marifetiyle demiryolları ulaşım ağının yaygınlaştırılması, nispeten sanayileşme ve modern kentler var etme süreci, sonraki yıllarda nüfusun kentlere

yönelmesine yol açmakla birlikte; yine de bu dönemi kentleşme hızının oldukça yavaş olduğu bir dönem olarak değerlendirmek gerekir. Asıl hızlı kentleşme süreci 1950’li yıllardan itibaren başlamaktadır. Özellikle kentlere yönelen göçler ve hızlı kentleşme ciddi sorunlar doğurmuştur. Mevcut yönetimlerin bu sorunlarla mücadele noktasında ciddi politikalar ortaya koyamaması sonucu başta gecekondulaşma ve işsizlik olmak üzere daha birçok sorunun daha da derinleşmesine yol açmıştır.

2.2.2. 1950-1980 Yılları Arası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci

Türkiye’de 1950’li yıllara kadar nüfusun %80’ine yakını tarımda basit teknoloji ile geçimlik ekonomi hakimdi. Türkiye dünyanın pek çok ülkesi ile birlikte 19. yüzyılda kısaca dış dinamikler diye özetlenen, yani kendinden önce sanayileşen ve dolayısıyla toprak, hammadde, pazar, siyasal güç arayan ülkelerin etkisiyle değişimi başlamıştır. Türkiye’de köylülerin ilk defa değişmesi öküz ve sabanın kitlesel olarak yok olması 1950’lere rastlar. 1950’ler ile birlikte insanların, gerek toprağı kullanma gerekse ürünleri değerlendirme biçimi değişmiş, tarıma yeni teknolojiler, yeni işletme biçimleri ve yeni ürünler girmeye başlamıştır. 1960’lara doğru değişimin bir diğer yönü olan kırdan kente göçler başlamaktadır. Topraktan kopmuş eski köylüler şehirleri hızla değiştirmeye başlamış ancak yeni yaşam biçimine kolayca geçememişlerdir (Kıray, 2006:317-318). “1950’lerde tarımdaki ve eski köylülükteki değişim ile birlikte, temel bir toplumsal ve yapısal dönüşüm başladı ve tüm topluma yayıldı. Değişim, binlerce yıl öncesine dayanan eski kırsal toplumu temelinden sarstı ve toplumsal tabakalaşma sistemini, meslek yapısını ve tüm insanî ilişkileri derinden etkiledi. Yeni hayat tarzları, tüketim alışkanlıkları, değişen değerler, metalaşmış yeni eğlence biçimleri, kitle iletişimin ve medyanın etkisinin artması, kadının statüsündeki değişiklikler başta olmak üzere hayatın ve toplumun her alanı köklü bir değişime uğradı. Türkiye’de son yıllarda gerçekleşen toplumsal değişim de bu tarihsel arka planla birlikte düşünülmelidir” (Kıray, 2006: 332-333).

Tablo 4
1950- 1980 Yılları Arasında Kent ve Kır Nüfusları Oranındaki Değişmeler

Sayım Yılı	Kentli Nüfus Oranı	Köylü Nüfus Oranı
1950	25,0	75,0
1955	28,8	71,2
1960	31,9	68,1
1965	34,4	65,6
1970	38,5	61,5
1975	41,8	58,2
1980	43,9	56,1

Kaynak: (Koç, Eryurt, Adalı ve Seçkiner, 2008: 19)

1950’li yıllardan itibaren kentleşme oranı sürekli artış göstermiştir (Tablo 4). Kentsel toplumsal değişme çalışmalarında da bu dönem, Türkiye’deki kentleşmenin gerçek manada başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de ‘hızlı kentleşme’ olarak adlandırılan bu süreç, bir yandan Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş tehlikesi nedeniyle, sıkı tasarruf politikası izlemiş olması ve biriken tasarrufların savaş sonrası sanayi ve hizmet alanlarına aktarılması ile diğer yandan da tarımsal yapıda nüfusun çözülerek kentlere akması ile başlamaktadır. Büyük kentlerde gecekondu bölgeleri oluşmuş, sanayide çalışan nüfusun oranı yükselmiş ve ekonominin yapısında hızlı dönüşümler başlamıştır (Keleş, 2010:446). Kırsaldaki hızlı makineleşme nedeniyle kentlere doğru artan ilk içgöçlerin nedeni olarak; mekanik açıklamalar ön plana çıkmıştır. İçgöç makineleşmenin açığa çıkardığı işgücüne bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak belirli bir dönemden sonra böylesi bir açıklamanın yetersiz olduğu kavranmış ve kırsal yapıdaki dönüşümü çözümleyen çalışmalar (Akşit 1966 ve 1998; Tekeli,2006) artmıştır.

Türkiye’nin yaklaşık 65-70 yıllık kentleşme serüveninin dönemler halinde incelenmesi toplumsal değişme ve kentleşme olgularını çözümlemeli olarak görmek açısından önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yeni oluşan geri kalmış birçok ülkede olduğu gibi, kalkınmayı sanayileşme ve tarımda makineleşme ile gerçekleştirmek isteyen, göreceli de olsa sermaye açısından birikimi olan büyük kentlerde üretimi destekleyen siyasal anlayışın, kırsalda işsiz kalan ırgat ve tarla sahiplerini kente itmesi

ile başlamıştır. Marshall Yardım Planı 1946'dan itibaren savaştan tükenmiş biçimde çıkan Batı Avrupa ülkelerine uygulanarak başlamış, daha sonraları diğer ülkelere de yayılmıştır.(Gürel, 2001: 133). Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir. 1948 yılı sonrası Marshall Yardımı Planı'yla Türkiye tarımı yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemdeki en önemli gelişme tarım topraklarının artması ve makineleşmedir. 1948-1955 yılları arası makineleşme hızlı artışla ekili alanlar ve tarımsal hasıla hızla büyümüştür. Kesinti ve dalgalanmalara rağmen bu dönem uzunca süren bir ana çizgiyi temsil etmektedir. 1980 yılına kadar devam ettiği söylenebilecek olan bu dönemin başlıca özellikleri tarımda makineleşmenin artması, kırdan kente iç göçün ve 1960'lı yıllardan sonra da dış göçün artması, ulaşım politikalarında demiryolu yerine karayoluna ağırlık verilmesi, tarımsal kredi ve teşviklerin artması gibi gelişmelerdir ve bu gelişmelerin toplumsal yapıdaki etkileri bu ana çizginin yönünü tayin etmiştir. 1948'de 1.750 olan traktör adedinin 1957'de 44.144 adede yükselmiş olması bu değişimi göstermede önemli bir veridir(Kurt, Hacı, 2003: 67-70). Bu dönüşümün yanı sıra makineleşmenin ithalata dayanıyor olması ülkeyi dış ödemeler noktasında sıkıntıya koymuştur. Bundan dolayı 1956 yılından sonra dış ödemeler açısından sıkıntılar yaşanınca ülkeye traktör girişi durmuştur. Tarım kesimindeki modernizasyon böylece ikinci döneme girmiştir. Bu dönem ise traktör sayısının 44.000 civarında sabit kaldığı dönem olarak değerlendirilebilir. Son olarak birinci beş yıllık planın uygulandığı 1963 yılından itibaren başlayan üçüncü dönemdir. Bir kısmı montajla da olsa ülke içinde traktör üretiminin başladığı bu dönemde traktör sayısı hızla artarak 1970'lere ulaşıldığında 100.000'e ulaşmış olup sonraki yıllarda da bu sayı artmaya devam etmiştir. 1948-1956 yılları arası tarım sektöründeki bu gelişmeleri dikkate aldığımızda ekili alanlardaki artış ve tarımsal üretimin çoğalmasına paralel olarak, tarımdaki makineleşme kırsal kesimlerdeki toplam işgücü talebini azaltmadığı söylenebilir. Oysa bilinen bir gerçek var ki, o da 1948-1956 yılları arasında köylerden kentlere büyük ölçüde göç olmuştur. Ancak bu göçleri salt traktör sayısındaki artışa bağlamak ya da nüfus artışına bağlamak yetersiz kalır, bu durumu anlayabilmek için daha temel nedenlere² inmek gerekir (Tekeli, 2010: 70-72). Bu temel nedenler arasında ekilen tarım alanlarındaki artışın sona ermesi, tarım girdilerindeki artış, tohum dağıtımı, tarımda doğal şartlara bağımlılığın azalması, ulaşım ağındaki ilerleme, işletme düzeyinde yapısal dönüşüm ve buna dayalı

² Türkiye'de yaşanan bu yapısal dönüşümler ve Kırdan kopuş sürecine ilişkin daha detaylı bilgiler için bakınız: Tekeli, İlhan, Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 68-95

olarak tarım kesiminde kredi ve borçlanma ihtiyacının artması, tefeci-tüccar mekanizması, toprağın kiraya verilmesi, topraksız ailelerin sayısındaki artış (Tekeli, 2010: 72-85) gibi doğrudan tarım ve tarımsal üretimle ilgili işler bulunmaktadır. Bunlar dışında dönemin iktidarı tarafından plansız kalkınma anlayışı içinde köylü vatandaşın (henüz ciddi manada bir hazırlık olmadığı) sanayide istihdam umudu ile kentlere göçmeye teşvik edilmesi (Gürel, 2001: 134) gibi nedenlerden dolayı köylerde yaşayan nüfusun ekonomik kaygılarının artması, daha iyi bir yaşam arzusu ve kentlerin birer çekim merkezi gibi görülmesi sonucu köylerden kentlere hareketlilik artmıştır. Önceleri üç büyük kente doğru olan göçler zamanla ülkenin büyüyen diğer kentlerine doğru devam etmiştir.

Türkiye 1950’li yıllardan itibaren içine girdiği göç süreciyle birlikte, büyük çapta bir sosyal değişim sürecini yaşamaya başlamıştır. Sadece mekân değişikliğini değil aynı zamanda sosyal mekân değişikliğini de içine alan bu süreç beraberinde köylü bir toplumun şehirli bir toplum niteliğini kazanmasını sağlamıştır. Şehirleşme sanayileşmeye dayanmaktan ziyade, değişik hizmet dallarında çalışanların sayılarının artmasına dayalı bir özellik taşımaktadır (Taşdelen, 1997: 13). 1955 yılında işgücünün % 82’si tarım, %9’u sanayi ve %9’u hizmet sektöründe iken 1980 yılında tarım sektöründeki işgücü % 61’e düşmüştür. Sanayi sektöründeki işgücü % 16 ve hizmet sektöründeki işgücü ise % 24’e yükselmiştir (Koç ve d. 2008: 22). Bu anlamda, Batı’da sanayileşme ile beraber ilerleyen kentleşme sürecinin aksine; ülkemizde sanayileşme hızı kentleşme hızının oldukça gerisinde kalmıştır. Kentleşme sanayileşmeyle birlikte ilerlemekten ziyade hizmet sektörüyle birlikte ilerlemektedir.

Son olarak, bu dönem karakteristiklerinden biri de tek parti döneminin geride bırakılmış olmasıdır. Bu özelliğiyle, tarımsal yapıda ciddi bir dönüşüm yaşanmış, sanayileşmede yoğun olarak dışa bağımlı ve liberal ekonomi anlayışının etkin olduğu, modern kentler var etme idealinin benimsendiği ve planlamanın başladığı bir dönem olmuştur. Bunun yanı sıra kentleşme sorunlarından gecekondulaşmanın ve marjinal sektörün çoğu kentte hâkimiyeti bu dönemden itibaren hissedilir hale gelmiş ve sonraki yıllarda etki alanı daha da genişlemiştir.

2.2.3. 1980 ve Sonrası Türkiye’de Kentleşme ve Toplumsal Değişme Süreci

1950’li yıllardan itibaren artan kentleşme hızı artan sorunlara rağmen bu dönemde de devam etmektedir. Aşağıdaki tablo bu değişimi göstermektedir.

Tablo 5
1980 Ve Sonrası Kent ve Kır Nüfusları Oranındaki Değişmeler

Sayım Yılı	Kentli Nüfus Oranı	Köylü Nüfus Oranı
1980	53,9	56,1
1990	59,0	41,0
2000	64,9	35,1
2008	75,0	25,0

Kaynak: TÜİK

1980 sonrası dönemde kentleşme hızı artarak devam etmektedir. 1950’li yıllardan itibaren kırdan kentlere yönelen nüfusun barınma ihtiyacını karşılayabilme adına ortaya çıkan gecekondulaşma, aynı zamanda popülist bazı politikalar sonucu kimi kesimlerin kentsel alanlarda rant yarattığı alanlar haline gelmiştir. Kentleşme sürecinde iktidarların palyatif çözümlerle bu sorunu ortadan kaldırma arzusu daha sonraları gecekondulaşmanın ülkenin bir çok kentinde ortaya çıkmasına yol açmış ve gecekondulaşma ülke açısından kronik bir sorun haline gelmiştir.

1980’lere kadar yeni kentli ‘yoksul’ kitlelerin masum barınağı kabul edilen gecekondulaşma bu yıllardan sonra kentleşme sürecinde ve siyasette farklı bir görüntü çizmektedir. 1980’ler sonrası artık gecekondular giderek daha da ticarileşmiş, “gecekondular mafyası”nın varlığından söz edilir olmuştur. Hukukumuzda olmadığı halde uygulamada kullanılan bir kavram olan “İmar Affı” özünde gecekonduyu önleme amacına yönelik olsa dahi; sonuçta tüm bu yasalar gecekonduların alanlarını oy deposu ve sorunlarını da birer oy alma aracı olarak gören siyasi partilerin elinde “yağmanın meşrulaştırılması”nın birer aracı haline dönüşmüştür (Okutan,1995:92-93). Kentleşmenin doğurduğu kamu yönetimi sorunlarını çözebilmek adına sık sık kaçak yapıların ve gecekonduların yasalarla bağışlanması yoluna başvurulduğunun en iyi örnekleri, 2805 (1983) ve 2981 (1984) sayılı yasalarla, 3194 sayılı İmar Yasası’nın (1985) kendisidir (Keleş,1986:149). Kentleşme sürecinde çıkarılan İmar ve gecekonduların afları telafisi olmayan sonuçlar doğurmuş ve palyatif olan bu çözümler daha derin sıkıntılar yaratmıştır.

Türkiye’de şehirlere göç hareketini Batılı tarzda sanayileşmeyle paralel olarak görmek başka bir deyişle bu hareketi sadece sanayileşmeye bağlamanın mümkün olmadığı bir gerçektir. Ancak Karabük gibi tamamen sanayileşmenin oluşturduğu şehirler de yok değildir. Fakat Türkiye’de sanayileşme hızı ile göç arasında ciddi bir dengesizlik bulunmaktadır. Bu durum göçlerle beraber, gizli işsizlik üzerindeki örtüyü kaldırmış ve iş gücünün sektörler arasındaki dağılımı etkilemiştir (Tütengil, 1984:167-168).Karabük örneğinde olduğu gibi Batman’ın ilk kentleşme hareketi sanayileşmeye bağlanabilir. Burada Batman’ı “Sanayileşmenin doğurduğu kent” olarak diğer örnekler arasında görebiliriz. Ancak sanayileşme ile paralel ilerlemeyen kentleşme hızı, ciddi bir gecekondulaşma ve işsizlik durumunu açığa çıkarmıştır. Kısa sürede yaşanan hızlı kentleşme ve beraberinde doğurduğu sorunlar dikkate alındığında Batman kentleşmesi “sanayileşmenin doğurup sanayileş(e)meden büyüyen bir kent modeli” olduğu varsayımını kuvvetlendirmektedir.

Nihai olarak bu dönemi, kentleşme ve toplumsal değişme bağlamında değerlendirecek olursak; gecekondulaşmanın yasal dayanaklarla arttığı, neo-liberal politikaların hâkim olmaya başladığı ve kentleşme hızının eskiye oranla düştüğü, kentsel dönüşüm ve toplu konut projelerinin kentleri sarmaya başladığı bir dönem olarak nitelendirebiliriz. Ayrıca hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşme, toplumsal yapıda değişmelere yol açmaktadır. 65-70 yıllık bir sürede nüfusun büyük bir bölümünün kentlere yığılması sonucu başta aile yapısı olmak üzere toplumun diğer kurumlarında farklı oranlarda değişimlere yol açmaktadır. Sonuç olarak kentleşme süreci ile toplumsal değişme birbirinden etkilenerek devam etmektedir.

2.3. Türkiye Kentleşme Pratiğinde Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye gibi hızlı kentleşen ülkelerin büyük çoğunluğunda kentleşme beraberinde bir takım sorunları doğurmaktadır. Bunlardan en önemlileri işsizlik ve geçim sıkıntısı, alt yapı ve ulaşım sorunu, arsa, konut ve gecekondular sorunu, kentle bütünleşme sorunu, asayiş sorunu, çevre gibi sorunlardan oluşmaktadır.

Kentleşmenin önemli sorunlarının başında işsizlik problemleri yer almaktadır. İşsizlikle ilgili problemlerini ele alırken, öncelikle işsizliğin ne olduğunun, sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Türkiye İstatistik

Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan işsizlik tanımlarında şu üç temel unsur vurgulanmaktadır (Sümer, Solak ve Harma, 2013:21);

- i. Kişinin bir işe sahip olmaması,
- ii. Çalışmaya hazır olması,
- iii. Aktif olarak iş arıyor olması.

İşsizliğin kökeninde birçok neden yatmaktadır. Küresel ekonomik şartlar, ülke ekonomisinin durumu, iş gücüne katılım oranları, teknolojik yenileşmeler, nüfus artış oranlarının yüksek oluşu, hızlı sosyo-ekonomik değişim ve beraberinde getirdiği göç, hızlı kentleşme, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve iş piyasasının etkin örgütlenememesi gibi sebepler işsizliğe yol açan başlıca nedenlerdendir (Sümer, Solak ve Harma, 2013:23). İşsizlik ve geçim sıkıntısı kentleşmenin her döneminde ilk karşılaşılan güçlükler olarak öncelik ve ağırlığını sürdürmektedir. İşsizlik, herhangi bir uğraşından yoksun olmak veya fırsatlara bağlı olarak çalışmak anlamı taşıırken, geçim sıkıntısı ise sürekli bir işe karşın elverişli bir yaşama koşulu sağlayamamak demektir. İşsizlik ve geçim sıkıntısı, anlam ve kapsamca birbirinden farklı olmakla birlikte, yakından ilişkili ve birbirini içeren öğelerdir (Sencer, 1979:213). Her iki öğenin de açığa çıkma nedeni olarak kentlerde yeterli düzeyde iş olanaklarının olmaması, nitelikli iş gücünün yetersizliği ve emeğin karşılığının alınamaması gibi gerekçelerdir.

Yeryüzünün her yanında, kentlerin çekme ve köylerin itme güçleri altında meydana gelen hareketliliğin sonucu olan kentleşme sürecinin planlı bir düzenlemeye konu yapılmaması köyden kentlere doğru olan bu akınlara, bir “erozyon” niteliği kazandırmaktadır. Köylerden göç sonucunda köylerin genç, atılgan, becerikli ve girişimci unsurların yitirilmesi bu kişilerin kentlerde büyüklerinin maddi ve manevi desteklerinden yoksun kalması, parlak iş umuduyla geldikleri kentlerde işsiz ya da gizli işsiz durumuna gelmeleri bu erozyonun yansımalarıdır. Ayrıca kente göç eden bireyler üzerinde küçük köy topluluğunun denetim işlevinin etkisi azaldığından toplum için yararlı olmayan, hatta zararlı yollara kapılma ihtimalleri de artmaktadır (Keleş, 2010: 70-71). Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin kentleşme sürecinde baş gösteren en kritik sorun kentlerin işsizlik tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır. Kentsel yerleşim birimlerinin oluşturduğu sistemler

kentte iş arayanlara yeterli düzeyde cevap verememektedir (Tatlıldil, 1993:59-60). Türkiye’de de mevcut durumda işsizlik giderek artmakta ve eğitim seviyesinin düşüklüğü de bu oranların katlanmasına neden olmaktadır.

Hızlı göçler, kentlerde belirli istihdam özelliklerine sahip bir sektör anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sektör, kalkınma yazınında “marjinal sektör” veya “informal sektör” diye adlandırılmaktadır (Tekeli, 1977: 45). “Türkiye’de 1950’ler sonrasında kentlerin ve sanayinin otomatik olarak istihdam kapasitesini sağlayacağı beklentisinin gerçekleşmemesi sonucu kentleşme her yıl gittikçe artan bir işsizlik meselesine yol açmıştır” (Sezal, 1992: 75). Türkiye’deki kentleşmenin “sağlıksız” olması, kentli nüfus oranının artış hızı çok yüksek iken tarım-dışı faaliyetlerin artış hızının, ya da başka bir deyişle, sanayileşme hızının yeterince yüksek olmayışından kaynaklanmaktadır. Kentler nüfusunun artış hızına paralel bir hızla sanayileşseler, örgütleşseler Türkiye’deki kentleşme sağlıklı olacak. Kırdan kente göçenlerin kentsel ya da tarım dışı işlerce emilmesi gerektiğine, kentleşmenin “sağlıklı” diye nitelenmesinin kentlerde barınan nüfusun kararlı ve yeterli gelir sağlayan kentsel örgütlü işlerde çalışma olanağı bulmasına bağlıdır. Ancak günümüzde kente göç edenlerin büyük bir kısmı kentteki geçimini enformel sektörlerde çalışarak sağlamaktadır. Bu sektörler işportacılık, ayakkabı boyama, simit satma sandviç satma, eskicilik, dolmuş muavinliği, değnekçilik, küfecilik, hamallık, oto yıkamacılığı, şip-şakçılık (fotoğrafçılık), bohçacılık, bilet karaborsacılık olarak sıralanabilir. Gelişmiş bir ekonomiye sahip toplumların kentlerinde örgütlenmelerin de yüksek bir gelişmişlik düzeyine sahip olması sebebiyle anlatılan türdeki örgütsüz işlere ve bu işlerle geçim sağlayanlara rastlanmaz (Şenyapılı, 1978: 35-51). Türkiye’de işsizlik sorunu başta eğitimde niteliğin artırılması ile nitelikli iş gücünün yaratılması, sürdürülebilir bir sanayileşme ve bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldıracak politikalar belirleyerek çözümlenebilir. Genç nüfusa sahip bir ülkede palyatif çözümlerle işsizliğin çözülemeyeceği, bu şekilde bu sorunun daha da kronik hale geleceği savunulabilir.

Hızlı kentleşmenin var ettiği ikinci bir sorun da alt yapı ve ulaşım sorunudur. Kentlerde doğal nüfus artışından bir kaç kat daha fazla nüfusun kentlere yığılması sonucu yol, kanalizasyon, elektrik su, doğalgaz, haberleşme gibi alt yapı hizmetleri yerine getirilememekte, bu konuda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında hızla

büyüyen kentlerde ulaşım ihtiyacının istenilen düzeyde karşılanamaması da sorunlara yol açmaktadır. Kentlerde toplu taşıma alanındaki yetersizlik kişilerin kentin farklı bölgelerine erişmesini de sınırlamaktadır. Bu durum dolaylı olarak kentle bütünleşmeyi de geciktirebilmektedir. Ayrıca kentlerin imar planlarında yollara gerektiğince alan bırakılmaması ve özel taşıt sayısının hızla artması ulaşım ile ilgili yoğun trafik ve park sorunlarına yol açmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde çok kısa mesafelerin çok uzun zamanda kat edilmesi, toplu taşıma olanaklarının istendik düzeyde olmaması, otopark ihtiyacının önceden planlanmaması sonucu “mafıyavari” çözümlerin açığa çıkması gibi birçok sorun hızlı kentleşmenin doğurduğu sorunlardan bazılarıdır.

Kentleşme sürecinin yarattığı sorunlardan üçüncüsü de “arsa”, “konut” ve “gecekondu” sorunudur. Bunların tek başlık altında irdelenmesi birbirleriyle olan sıkı ilişkiden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, kentlere göçen nüfus ilk olarak barınma ihtiyacını karşılamak durumundadır. Bu ihtiyaç bir arazi üzerinde bedeli ödenerek yapılan veyahut kiralanmış bir konut ya da bedeli ödenmeden ve yasal sınırlar dışında yapılan veyahut kiralanmış gecekondu ile karşılanmaktadır.

Batı kentsel toplumsal değişim literatüründe *slum* (gecekondu mahallesi) teriminin bilinen ilk yazılı tanımı, James Hardy Vaux'nun *Vocabulary of the Flash Language* (1812) başlıklı sözlüğünde geçer ve haraç alıp vermek veya yasadışı ticaret yapmak ile eş anlamlı olarak kullanılır. Kolera salgınının hüküm sürdüğü 1830- 1840 yılları arası yoksullar “slum” faaliyetinde bulunmaktan ziyade slumlarda yaşamaktaydı. Bundan anlaşılan kavramın bir eylemi ifade etmekten kentsel bir yerleşim yerinin ifade etmeye doğru evrildiğidir. Zaman içerisinde farklı çalışmalarda bu anlamda daha da değişimler yaşanır ve on dokuzuncu yüzyıldan itibaren gecekondu mahalleleri uluslararası bir fenomen olarak kabul edilir. Bu klasik gecekondu mahalleleri daha ziyade küçük bir alana sıkışmış, acayip görünüşlü mahalleler olarak tanımlanırken; reformcular Charles Booth'un gecekondu mahallelerinin ortak özelliğinin, virane evler, aşırı kalabalık, hastalık, yoksulluk ve ahlâk düşüklüğünün bir karışımı olduğu yönündeki yargısına katılırlar. BM'nin 2002'de Nairobi'de gerçekleştirdiği bir toplantıda ise resmen benimsenen tanım “yerleşimin fiziksel ve yasal özellikleriyle sınırlı”dır ve ölçülmesi daha zor olan “toplumsal boyutlar”dan uzak durur. Toplumsal boyut denilen çoğu zaman iktisadi ve toplumsal marjinalliğe karşılık gelmektedir. Kent çevresindeki

gecekonducularla kent içindeki arketipik ucuz kira evlerini de kapsayan bu çokuluslu yaklaşım, uygulamada gecekonduyu nitelendiren çok muhafazakâr bir ölçü birimidir (Davis, 2010:36-38). Batı literatüründe “slum” tipi yerleşimin yanı sıra ikinci tip yerleşme biçimine “shanty town” ya da “squatter settlement” denilmektedir. Bu yerleşim biçimi kırsal-kentsel etkileşim sonucu ortaya çıkan bir yerleşme biçimi olarak düşünülebilir. Ülkemizde gecekondu bölgelerinin meydana geliş nedenleri farklı olmakla birlikte yerleşme biçimleri ve özellikle daha iyi yaşama koşullarına sahip olma motivasyonu yönünden “shanty town”lara benzetilebilir (Gökçe, 1971:11). “Farklı ülkelerde farklı terimlerle ifade ediliyor gibi görünse de çeşitli dillerde ifade edilen tüm bu kavramlar, kendi toplumsal yapıları içerisinde bir anlam kazanmakta aralarında farklılıklar bulunmaktadır” (Özer, 2004:71). Bu açıklamalar doğrultusunda Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra sayıları hızla artan gecekondu mahallelerini “slum” ya da “sefalet yuvaları” adı altında değerlendirmek zordur. Çünkü bu tür yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasının toplumsal boyutları birbirinden oldukça farklıdır. Bu tür yerleşim yerlerinin literatürde “varoş” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak adı ister “gecekondu” isterse “varoş” olarak tanımlansın; bu mahallelerin kentte sosyo-ekonomik anlamda büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı altında yaşam sürdüğü, altyapı sorunlarının yoğun yaşandığı, suç oranının yüksek olduğu ve çoğunluğu kentle bütünleşmemiş bireylerin ikamet ettiği yerler olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de kentsel alanlarda arsa, konut ve gecekondu sorunu Ankara’nın Başkent ilan edilip planlı kentleşme idealinin uygulamaya konulduğu Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yıllarına denk düşmektedir. Ankara’nın imarı için çağrılan Herman Jansen’in imar planının başarısı için i) imar faaliyetlerinin güçlü bir elde toplanması, ii) arsa spekülasyonunun önüne geçilmesi şartlarını öne sürdüğü ve “Bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvette bir idareniz var mı?” sorusuna Mustafa Kemal’in oldukça sinirlendiği (Karaca, 1995:80) o günlerden bu günlere arsa ve konut spekülatörleri Jansen’i maalesef haklı çıkarmıştır. Ankara gibi yeni kurulan bir kentin çok kısa sürede gecekonducularla kaplanması, büyükşehirler başta olmak üzere çoğu kentte “arazi mafyası”nın türemesi, kentlerde imar planlarını uygulayanlar ile spekülatörlerin işbirliği yapması sonucu ortaya çıkan müthiş kentsel rant, ülkemizin birçok kentinde (Batman dahil) benzer sonuçlara yol açmıştır.

Kentlerdeki insanları hem toplumsal hem de fiziki şartlar bakımından hazırlıksız bir pozisyonda yakalayan göç dalgası, gelişmiş ülkelerden farklı olarak 1950'ler gibi geç bir süreçte (Bağlı, 2006:221) ve Dünya Savaşı'ndan ayrı bir süreç izleyerek hızlanmıştır. Türkiye'deki kentleşme, kentlerin yarattığı her türlü hizmeti ve sanayii aşan oranlara erişmesiyle, kentlere göç edenlerin kendi başlarının çaresine baktıkları gecekonduların artması olayı ile eşanlı bir duruma gelmiştir (Kongar, 1979: 35). Köylerden kentlere doğru artan hızlı göç sonrası kentlerde kronik bir konut ihtiyacının duyulması şaşırtıcı değildir. "Yoğun denetlenemeyen ve anarşik bir biçimde meydana gelen nüfus hareketlerinin yine denetlenemeyen belli bir konut stratejisine dayanmayan ve anarşik bir yerleşim türüne yol açması" doğaldır (Vergin, 1986:31). Nitekim bu düzlemde ilk dönemler, 1950-1980 ve 1980 sonrası dönemde kent sosyolojisi alanındaki çalışmalarda da eklemeler ve farklılaşmalar meydana gelmeye başlamıştır. İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan ve öncesinde Behice Boran'ların kır çevresiyle birlikte ele aldıkları değişim olgusu, 1950'li yıllardan sonra kırdaki yapısal dönüşümle beraber, yerini kentlere ilişkin öncü çalışmalara bırakmıştır. Gecekondular olgusu (Hart, 1969) ve kente yeni yerleşen kişilerin bütünleşme sürecine (Şenyapılı T., 1978, 1982 ve 1983) ilişkin çalışmalar artmıştır. Türkiye'deki kentleşmeyi farklı yönleriyle; tampon bölgeler, kırsallıktan sanayileşme ve kentleşmeye doğru dönüşüm çevresinde (Kıray, 1972) ve kentin mekânsal toplumsal uyum problemlerini (Tekeli, 1977) ele alan çalışmalar yaygınlaşmıştır.

Mekânsal toplumsal problemlerin yaygınlaşması çoğunlukla konut ekseninde, konut yetersizliğiyle birlikte ele alınan bir konu olmuştur. Piyasa ekonomisinin yaygın olmadığı, nüfus hareketliliğinin görece durağan olduğu toplumlarda *konut*, daha çok aileyi koruyan ve piyasa değeri olmayan *barınak* anlamı taşımaktaydı. Oysa ticarileşmenin ve özel mülkiyetin hâkim olduğu toplumlarda ise konut barınak olmanın ötesinde; gelir, yatırım, spekülasyon, birikim, güvence gibi çok karmaşık alanların kesiştiği çok önemli bir sektör haline gelmektedir (Erder, 2001:122). Türkiye'de, özellikle neoliberal dönemle beraber konut alanında kullanım dışı ticarileşme yaygınlaşmaya başlamıştır. Konut alışverişi ve piyasalaşma durumu ve hatta siteleşme kentleşmenin önemli bir göstergesi durumuna gelmiştir. Ülkemizde kırdan kentlere devinim sonucu hızlanan kentleşme sürecinin ilk dönemlerinde kentlerde daha çok yamaçlarda ve ulaşılması zor olan yerlerde barınmak amacıyla yapılan konutlar,

zamanla ticarileşmenin etkisiyle de kentsel rant oluşturmanın sektörü haline bürünmüştür. 1980’li yıllarda popülist politikalarla uygulanmaya başlanan imar aflarına paralel bir şekilde kentlerimizde *arazi mafyası* denilen bir sermaye grubu türemiştir. Özellikle büyükşehirlerde etkili olan bu gruplar kentlerin *gecekondu* alanlarına nüfuz ederek haksız kazancın ve gecekondulaşmanın artmasında en büyük rolü üstlenmiştir.

Türkiye’deki kentleşme olayında en temel ihtiyaçlardan biri olan konut sorunu “gecekondu” denilen yeni bir kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Büyük çoğunluğu geçim sıkıntısı nedeniyle köylerinden kopup gelen bu kişiler, kentlerde ne arsa alacak ne de onun üstüne Belediye İmar Yönetmeliği’ne uygun bir konut yaptırabilecek mali olanaklara sahiptir. Bundan dolayı çoğunlukla hazine arazisi, bazen de sahipli araziler üstüne kanuni mevzuatın dışında konut inşası yoluna başvurulmaktadır. Aile bireylerinin yanı sıra komşuların da yardımıyla nispeten gizlenerek yapılan duvarların üstüne bir gecede bir çatı konmasıyla bitirilen barınağa “gecekondu” denilmektedir (Gökçe, 1971:10). Kırdan kente göç edenlerin barınma problemlerine bir çözüm olarak ortaya çıkan gecekondu ihtiyacı, zaman içerisinde çevrenin kentle bütünleşmesinde tampon bölge işlevi görmüştür (Kıray, 2006:330). Gecekondulaşmayı az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olarak değerlendiren Tütengil (1984:168-170) ise, bu durumun kentleşmenin hızlanmaya başladığı yıllardan bu yana en önemli sorunlardan biri olduğunu savunmaktadır.

Kentleşmenin bir diğer sonucu ise, aile yapısında meydana gelen değişimlerdir. Şehre göç eden ailelerde “büyük aile” parçalanarak “çekirdek aile” eğilimi kuvvet kazanmıştır. Ayrıca kadının ev dışında çalışmasına dayalı olarak kadın erkek eşitliğine doğru bir bakış açısının oluşması, az çocuk sahibi olma eğilimi, nikâhsız yaşam biçimleri ve çocuk eğitime verilen önemin artması gibi sonuçları doğururken, sosyo-ekonomik durumlarda da değişime neden olmaktadır. Vasıfsız işsiz kitlelerinin var ettiği işsizlik ve ardından gezici satıcıların ortaya çıkması, suçluluk eğiliminde artış, cinsi suçlar ve fuhuş gibi olumsuzlukların yanında kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde karşılaşılan güçlükler en önemli sonuçlar arasında sayılabilir. Dolayısıyla, Türkiye’de “hızlı” ve “sağlıksız” kentleşme sürecinin kendine özgü yapısına dayalı olarak, ortaya çıkan birçok sorun bulunmaktadır.

Türkiye’de kentleşme pratiğinin ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise bölgelerarası dengesizliktir. Kırsal kesimden yoğun göç alan yerlerin ekonomik yapısına bakıldığında, istihdam yaratıcı ekonomik yatırımların bu yerleşim alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık kendi ekonomisini ya da kendi kentsel toplumsal çevresinin geliştiremeyen yerler de bulunmaktadır. Bu durum yalnız kır-kent arasındaki ekonomik dengesizliği değil, aynı zamanda bölgeler arası dengesizliğin varlığından da kaynaklanmaktadır (Tatlıdil, 1993:64). Bölgeler üzerinde bir değerlendirme yapıldığında; endüstrileşmenin olduğu bölgeler nüfusu toplarken diğer bölgeler nüfus kaybına uğramaktadır.“2000 yılı itibariyle bölgeler düzeyinde kent nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı, Marmara Bölgesinde % 79, Ege Bölgesinde % 61, Akdeniz Bölgesinde % 60, İç Anadolu Bölgesinde % 69, Karadeniz Bölgesinde % 49, Doğu Anadolu Bölgesinde % 53 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde % 63 olup, Türkiye ortalaması ise % 64,5’dir” (Bal, 2015:118). Türkiye’deki içgöçler daha öncede bahsedildiği üzere kırdan kente, ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş bölgelere ve çoğunlukla da doğudan batıya doğru gerçekleşmektedir.

Tablo 6
Coğrafi Bölgelere Göre Kentleşme Düzeyleri (%)

Bölgeler	1940	1960	1980	1985	1990
Marmara	35.1	43.3	68.7	74.1	75.1
Akdeniz	20.1	31.6	49.8	52.7	54.3
Ege	23.3	30.3	48.6	54.8	53.0
İç Anadolu	14.8	24.8	47.4	53.3	59.5
Güneydoğu Anadolu	15.8	16.1	36.5	39.9	53.5
Doğu Anadolu	9.3	13.4	27.2	31.1	37.5
Karadeniz	7.2	11.4	24.0	29.2	33.7
Türkiye	18.0	25.2	45.4	50.9	55.4

Kaynak: (Bal, 2015:118)

Bölgeler arasında en yüksek düzeyde kentleşme Marmara Bölgesinde gerçekleşirken en az kentleşme Karadeniz Bölgesinde görülmektedir. Karadeniz Bölgesinin göç veren bir bölge olması bu sonuca yol açmaktadır. İç Anadolu Bölgesi son dönemde gösterdiği artışla kentleşme düzeyi bakımından ikinci sırayı almakta ve Ege Bölgesinden önce gelmektedir. Kentleşme düzeyi ile nüfus artışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Karadeniz Bölgesi kırsal nüfus artış hızının en düşük düzeyde olduğu bölgedir. Bu bölgeyi Doğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Tüm bölgelerde kent nüfusu kırsaldan fazladır. Bu tablonun böyle gerçekleşmesinin temel nedeni köyden kente göç olgusudur. Güneydoğu Anadolu’da özellikle 1985-1990 yılları arasında ülkenin diğer bölgelerine oranla yaşanan hızlı kentleşme süreci ise, bölgede bu yıllardan itibaren başlayan çatışmaların kırsal alanda yaşayan nüfusun güvenlik kaygısıyla bölgedeki en yakın kentlere göç et(tiril)mesiyle açıklanabilir.

Türkiye’de kentleşme konusunda nesnel göstergelere sahip olmamıza rağmen nüfusun kentlileşme ve kentlileşememe konusunda derin tarihsel perspektif içinde değerlendirme yapabilecek verilere sahip değiliz. Son yıllarda, köylü gruplar ve kentteki gecekondu oturan yeni kentliler üzerinde yapılan sosyo-psikolojik değerlendirmeler, bu gruplar arasında önemli farklılıklar bulamamışlardır. Fakat bu bulgulardan yola çıkarak söz konusu grupların kentlileşmediği sonucu çıkarmak da derinlemesine yeni araştırmalar yapılmadan erken bir değerlendirme olur (Tekeli, 2011: 419). Bu çalışmada, her ne kadar bu yönde değerlendirme yapmamızı sağlayıcı verilere ulaşılsa dahi sosyo-psikolojik yönü ağır basan bu konu ile ilgili yorumlarda kesin yargılardan kaçınılmaya özen gösterilmiştir. Bu süreç üzerinden bir değerlendirmeye gidilecek olunursa; genelde ülkemizde ve özelde de Batman ilinde böylesi bir doğru orantının ortaya çıkmaması nedeniyle hızlı aynı zamanda da “sağlıksız” bir kentleşmeyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Bu yönüyle de bizim kentleşme sürecini batıdan bağımsız kendi dinamiklerimizle değerlendirmemiz daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Sosyal yaşam olanaklarından yararlanma durumu kentleşmenin seviyesini göstermektedir. Kentteki her grup sosyal yaşam olanaklarından eşit seviyede yararlanamadığından kentsel toplumun bir grubunda yoksunluk durumundan bahsedilebilmektedir. “Kentsel yoksunluk, kentin niteliksiz fiziki çevrelerinde yaşayan ve ekonomik anlamda zayıf maddi koşullara sahip alt sınıf gruplarının, ait oldukları toplumun faydalandıkları belli hizmet ve olanaklardan aynı oranlarda ve eşit şekilde faydalanamaması, belirli bir ölçüde sosyal dışlanmışlık ve bunun ortaya çıkarmış olduğu sosyal hoşnutsuzlukla ifade edilebilir bir kavramdır” (Özden, 2008:40-41). Kentsel yoksunluk ailevi, ekonomik ve sosyal etkenler sonucu toplumdan soyutlanmayı

beraberinde getiren bir durumu ifade etmektedir. Bu durum kentle bütünleşmenin önüne de set çekmektedir.

“Suç kentlerin yaygın problemlerinden birisidir ve kentler büyüdükçe kent suçları oranı da doğrusal bir artış” göstermekte(Özensel,2012:365) ve kente farklı etnik, kültürel, dinsel, mezhepsel kökenlerden gelen kitlelerin kentlere yığılmasıyla asayiş sorunları doğmaktadır (Gölbaşı, 2008:49). Kentte ekonomik ve sosyal anlamda tutunamayan ya da dini, ahlâki ve kültürel değerleri önemsemeyen bazı bireylerin asayiş bozucu eylemlerde bulunma ihtimali ortaya çıkmakta; kentler suç ve suçluların mekânı haline dönüşmektedir. Kentleşme sürecinde suçun niceliksel artışının yanı sıra nitelik olarak da çeşitlendiği söylenebilir. Bunlar; adi ve siyasi suçlar, fuhuş, madde bağımlılığı gibi. Bu kentleşme sürecinde toplumdaki topluma ya da gruptan gruba görece bir şekilde görülen sapmaya neden olmaktadır (İçli, 2001:1-3).

Son dönemlerde özellikle Batı ülkelerinde ve Amerika’da şehirleşme ve suç ilişkisini ortaya koymaya dönük birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların hemen hepsi birbirini doğrular nitelikte benzer sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlara göre; aynı ülke içinde değişik kültür bölgeleri, büyük şehirler, küçük şehirler, köyler, kırsal bölgeler arasında suçların işlenmesi, yoğunluğu, nitelik ve nicelikleri itibariyle farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca suç köylere ve küçük şehirlere nazaran büyük şehirlerde çok daha fazla olabilmektedir (Dönmezer, 1986:53). Gerçekten de şehirleşme ve suç ilişkisi incelendiğinde Türkiye için de benzer sonuçlara ulaşılabılır.

Kentleşme süreci dikkatle incelendiğinde özellikle 1980 sonrasında toplumsal yapıdaki çözümler cemaatçi, bütüncül, aşiret yapısını çözdüğü ve giderek bireyselleşmenin öne çıktığı görülür. Aşiret yapısındaki çözümler de beraberinde suç artışını getirmiştir. “Cemaat halinden cemiyet haline geçişle birlikte suçluluğun arttığı konusunda sosyologlar aynı görüştedirler. Karabük’ün kentleşmesine bakarsak; 1937 yılında 13 haneli bir köy iken herhangi bir suç davranışına yabancı durumdadır. Oysa 1937 sonrası nüfusun artışıyla birlikte bazı suçların ortaya çıktığı görülmektedir” (Görmez,1991:89).Aynı örnek Batman için de gösterilebilir. 1940’lı yıllarda 30-50 haneli bir köy iken herhangi bir suç davranışına yabancı durumda olan İluh köyü, yakınında kurulan sanayi tesisi sonrası artan nüfusla birlikte suçluluk artmaya başlamaktadır. Yapılan görüşmelerde de en çok bu durumdan yakınılmaktadır. 2016

yılıının Şubat ayında bir haber sitesinde çıkan “Batman’da 3 günde 27 hırsızlık vakası: Hırsızların üç gün içerisinde ev, işyeri, yankesicilik, motosiklet, oto, gasp ve açıktan hırsızlık yaptığı öğrenildi” (Sondakika,2016) şeklindeki haberi de bu durumun vahametini göstermesi adına önemli bir göstergedir.

Son olarak, marjinal hizmetlerde yığılmalar, işçi pazarları, trafik, park yeri, içme suyu, elektrik, otobüs sıkıntıları, kanalizasyon yetersizliği, okul, kitaplık, yeşil alan eksikliği gibi durumları ve bu süreçte özellikle gecekondulaşmayı toplumsal sosyal yaşam olanaklarının büyük kentlerdeki erozyonu ya da Aydemir’in ifadesiyle “kentlerin kanserleşmesi” (Keleş, 2004:75) olarak adlandırılabilir.

2.4. Batman’da Kentleşme ve Toplumsal Değişme

2.4.1. Batman’ın Tarihçesi

Türkiye’deki birçok kentin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Oysa Batman ise hızlı kentleşme sürecinin başladığı 1950’li yıllardan itibaren devlet eliyle sanayileşmenin var ettiği birkaç kentten birisidir. Bu yönüyle her ne kadar kentin nüvesi olarak kabul edilen İluh/Elih köyü köklü bir geçmişe dayansa da Batman kentinin ortaya çıkışı, sanayileşmeye dayanmaktadır. Bu yönüyle böylesi bir yerleşim yerinin asırlardır var olan birçok şehir merkezini geride bırakan bir hızda büyümesi sosyal bilimler açısından önemlidir.

Genç bir kent olduğundan dolayı, kent merkezine ilişkin fazla yazılı kaynak bulunmamaktadır. Kente ilişkin yazılı kaynaklardan ziyade köy statüsünde olduğu dönemleri dahi anlatabilecek kişilerle görüşme imkânının bulunması yazılı kaynaklara duyulacak ihtiyacı belli ölçülerde telafi etmektedir. Ancak çalışmamızdan kısa bir süre önce Arslan (2014) tarafından yapılmış çalışma (sözlü tarih) ile Batman ve çevresi hakkında Zengin’inin (2005), Batman Valiliği’nin (2009) ve Ekinci’nin (2015) yaptığı çalışmalar³ da mevcuttur.

Kent geçmişi çok uzun olmazsa bile bu geniş ve verimli ova tarihin her döneminde farklı devletlerin hüküm sürdüğü bir bölge olarak bilinmektedir. Hasankeyf ilçesi bunun

³ Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için Arslan, A. “Yüz Yüze Batman” (2014) adlı çalışması, Burhan Zengin, B. “Geçmişten Günümüze Batman” (2005), Batman Valiliği “I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu” ve Ekinci N. “Her Yönüyle Petrolün Kenti Batman ve İlçeleri Tarihi” (2015) adlı çalışmalara bakılabilir.

en güzel örneğidir. “Tarihi kaynaklara bakıldığı zaman, insanlığın ilk defa yerleşik düzene geçtiği ve akabinde medeniyetler kurduğu yerlerin başında Mezopotomya Havzasını teşkil eden Dicle ve Fırat Nehirleri arasında kalan bol alüvyonlu ovalar ve bereketli toprakların geldiği görülecektir. Kuzey Mezopotamya’yı sulayarak geçen Dicle Nehri ve onun yan kolları olan iki büyük çay Batman ve Garzan çaylarının Batman il sınırları içerisinde akması ve her üç akarsuyun Batmanda toplam 180 Km uzunlukta olması tarihi süreç içinde Batman’a büyük avantajlar sağlamıştır. Özellikle bu nehirler kıyısında yapılan bilimsel yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazı çalışmaları bu alanda çok sayıda yerleşkelerin Neolitik (Yontma Taş Devri) dönem yerleşmeleri olduğunu göstermiştir” (Batman Valiliği,2013: 2)

Ancak bu bölge/yöre ile ilgili en eski bilgiler halk hikayeleri, mitler ve Herodot tarihinde verilmektedir. Ortak verilere göre MED kralı Abtyagestin’in torunu Kyros karsıtı Erpagazso M.Ö. 550 yılında yenilince MED asilzadeleri arasındaki utancından dolayı MED’lerin yaşadığı Media bölgesinin kuzey batı ucundaki topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Başka bir görüşe göre de Kyros pers egemenliği altında kalmamak için bu bölgeye yerleşmiştir. Karaçalı, sazlık ve bataklıktan oluşan bu bölgenin ortasında yapay bir adacık oluşturup, adına han obası anlamında olan "Elekhan" denilmiştir (M.Ö. 546). Elekhan 194 yıl bağımsız ve mutlu bir dönem geçirerek 352 yılında Büyük İskender’in istilasına uğramıştır. Daha sonra Leseptoslar, Partlar, Romalılar, Sasani ve Bizans’ın hakimiyetine girmiştir. Artuklular, Moğollar, İlhanlılar, Celaliler, Karakoyunlu , Akkoyunlular ve 1500 yılında Safevilerin eline geçmiştir. 1514’te Safevi nüfuzundan kurtularak Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Topraklarına katılmıştır. 1515 yılında, 4. Murat’ın Bağdat seferi sırasında kendisine büyük yararlıklar gösteren Turhan oğlu Mahmut Paşa’ya Elekhan’ı içine alan Batman suyu ile Botan suyu arasında kalan bölgenin tamamını vermiştir. Bu gelişmeden sonra Elekhan telaffuz değişikliğine uğrayarak halk dilinde “Elah” zamanla "İluh" ismini almıştır. İluh köy birimi olarak kayıtlara geçmiş ve Siirt vilayeti, Elmedin kazasına bağlı olarak benliğini sürdürmüştür. Elmedine yerleşim birimi (Bugünkü İkiztepe/Gır bereşk) 1926-27 yılı ilkbaharında bugünkü Batman Çayının taşması nedeniyle haritadan silinmiş ve İluh/ Elih, köyü Beşiri (Kobin/Kubine) ilçesine bağlanmıştır. Batman isminin nereden geldiği hakkında net görüşler olmayıp, bir görüşe göre bugünkü Batman Çayının adı

1950'li yılların başında İluh/ Elih, köyüne verilmiştir(Batman Valiliği). Ayrıca kentin isminin tarihi geçmişine bakıldığında 18 Eylül 1865 tarihli bir Osmanlı kaynağında “Çeçen muhacirlerinin Batman Suyu yakınlarında *Yezidhanı Suyu* deresine kadar uzanan mahalle yerleştirilmesi işi...” (Ertan,2012:14) içerikli bir resmi yazıda bir akarsu, bölge ya da yöre adı olarak Batman isminin kullanıldığı görülmektedir.

Gerek Batman gerekse İluh ve Elmedine isimlerinin nereden geldiğine dair net bilgilere ulaşılamazsa dahi Elmedine kazası ve İluh/Elih köyü ile ilgili kaynak kişilerden edinilen bilgiler önemli ipuçları vermektedir:

“Diyarbakır’a bağlıydı. Daha sonra su götürdü orayı. Sonra insanlar buraya İluh’a geldi” (G.11)

“ Büyüklerimizin anlattığına göre, o dönemlerde Diyarbakır ile Siirt’in sınırı Kıra dağıydı. Elmedine Diyarbakire bağlıydı. Sel sularının etkisiyle ve hiçbir önlem (set) olmadığından dolayı Elmedine zaman içinde silinip gitti. Sona doğru birkaç ağaç ve mezarlıkları da kaybolup gitti” (G.12).

“Annem anlatırdı bana. Sel suları orayı yutmuş. Bizler de küçükken oraya gidip yüzerdik” (G.13)

Bu bilgilerden hareketle Batman’ın üzerinde kurulduğu yerleşim yerinin daha önceki dönemlerde bir kentin nüvesini oluşturabilecek bir nahiye/kaza geçmişte var olsa dahi (ki muhtemelen bu yerleşim yeri İluh deresi ile Batman çayının birleştiği bir noktada olmasından dolayı) zaman içerisinde sel sularının etkisiyle ortadan kaybolmuştur.

2.4.2. Batman’da Sosyo-Demografik Yapı

Batman, köy toplumsal yapısının karakteristik özelliklerinden kent toplumsal yapısının baskın özelliklerine doğru evrilmiş bir yerleşim birimidir. İluh köyünün küçük, birincil ilişkilerle hemhal, kendi düşünce ve yaşam dünyasıyla sınırlı, kerpiç ev yapısının insanı toprağa ve haneye bağladığı, ilkel tarımsal üretim ilişkilerinin tek yaşam kaynağı olduğu, modern eğitim ve kamu kurum ve hizmetlerinin olmadığı bir toplumsal yapıdan modernleşme süreciyle birlikte ikincil ve resmi ilişkilerin baskın hale gelmeye başladığı, modern kamu ve özel sektörün her türlü profesyonel hizmet imkanı sunduğu, modern bir üniversitenin kurulduğu, nüfus yoğunluğunun patlama yaşadığı, modern yapıların hızla arttığı, küçük ve orta ölçekli sanayi üretiminin göreceli bir istihdam

imkanını yarattığı, dünyayla iletişim içinde olan bir kent yapısına doğru dönüşüm geçirmiştir.

Bu yapısal tarihsel değişimler aile yaşantısından giyim tarzına, evlilik biçimlerinden dini yaşam biçimlerine, boş zaman kültüründen siyasal eğilimlere kadar toplumsal yapı bileşenlerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir.

Batman'ın temel çerçevesini çizdiğimiz bu yapısal durum ve toplumsal değişme gerçekliği, alan araştırmamızda ele aldığımız değişkenler doğrultusunda çalışma boyunca incelenmiştir. Elde ettiğimiz veriler ve ulaştığımız sonuçlar bu çalışmanın teorik kısmında belirtilen kavramsal çerçeveye anlamlı bir bütünlük arz etmektedir.

Kentleşmenin yoğun olduğu il ve benzer ilçe merkezlerinde nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir. Bilhassa petrol rafinerisinin yapılması ve sanayinin artışı, Batman'da sanayileşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım kanalları, yatırımların artması ve yaygınlaşması sonucu toplumsal alanda yapısal değişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Kırsal üretim faaliyetleriyle yoğun bir şekilde ilgilenen halk, ticaretle ilgilenmeye ve özellikle de sanayide çalışmaya başlamıştır. Zamanla kent merkezi ve ilçelerdeki nüfus da artmaya başlamıştır.

Tablo 7
Batman Kent Merkezi Ve İlçelerin Nüfus Miktarları

İlçe	İl/İlçe Merkezleri			Belde/Köyler			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Merkez	392.738	197.858	194.880	26.515	12.910	13.605	419.253	210.768	208.485
Beşiri	8.636	4.367	4.269	21.493	10.803	10.690	30.129	14.959	15.170
Gercüş	4.695	2.417	2.278	15.583	7.691	7.892	20.278	10.108	10.170
Kozluk	23.669	11.905	11.764	37.022	18.444	18.578	60.691	30.349	30.342
Sason	11.353	5.696	5.657	18.5595	9.559	8.996	29.908	15.255	14.653
Hasankeyf	3.118	1.606	1.512	3.256	1.610	1.646	6.374	3.216	3.158
TOPLAM	444.209	223.489	220.360	122.424	61.017	61.407	566.633	284.866	281.767

Kaynak: (TÜİK, ADNKS, 2015)

Nüfus artışının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunların başında Batman'da petrol rafinerisi ve buna bağlı olarak gelişen sanayidir. İşsizlik sorununun çözümüne yönelik ortaya çıkan sanayileşme öncelikle küçük tesislerle mümkün olmuştur. Bölge'deki nüfusun istihdamı için önemli bir alan olmaya başlayan yatırımlar sonrasında, toplum hayatının hızla değiştiği Batman'da, kültürel ve sosyal yapıda da farklılıklar öncelikle

göçebelik, yarı göçebelik, kırsal üretime bağlı faaliyetlerin ya kısmen ya da belli bir nüfus tarafından tamamen terk edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Çevre il ve ilçeler ile köylerdeki kimi aşiretler ve zorunlu göçlerle başlayan nüfus hareketleri, normalin üzerindeki göç, Batman'da da sağlıksız ve çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Aşiret sistemi, ağalık yapısı ve şeyhlik düzeni gibi geleneksel yaşam biçimleri halen Batman'da kısmen devam etse de çoğunlukla töre ve geleneklerle yönlendirilmiş yaşam biçimi kırsal kesimlerde kendini göstermektedir. Ancak kırsallığın dönüşmesi ve kentleşmenin hızla artması hem yaşam yapısında hem de diğer sosyal ve kültürel kurumlarda çözülmeye neden olmuştur. Şeyhlik ve ağalığın yerine kanaat önderliği gibi kurumlar önem kazanmaya başlamıştır.

Batman uzun dönemler boyunca genel anlamda kırsal özelliklerin hüküm sürdüğü bir yer olmuştur. Ancak son dönemlerde kentsel özelliklerin artması, Bölge'deki çatışmaların uzunca bir süre devam etmesi kente göçleri hızlandırmıştır. Ancak Batman kent merkezi hariç, diğer ilçelerde nüfus halen kırsal özellikler göstermektedir (Tablo 7). 2000'lerin başına kadar Batman'a bağlı kırsal alandan Batman kent merkezine ve diğer illere göçler meydana gelmiştir. Nüfus artış hızı %1,61 olan Batman'ın 1990'ların sonlarına kadar dışarıya göç fazlayken, son yıllarda nüfus kaybı %1'in dahi altına inmiştir. Son yıllarda nüfus kaybı %0,76 düzeyindedir.

Batman'da nüfusun 0-19 yaş arasında sıklaştığı görülmektedir. Ekonomik gelişmelere rağmen, sosyal yapıda aynı hızda düzelmeye ulaşamadığı belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Sosyo-ekonomik canlanmanın aynı paralellikte gerçekleşmemesi bağımlı nüfus oranının da yüksek olmasına neden olmaktadır.

Tablo 8
Yaş Bağımlılık Oranı

	Türkiye	Batman
Toplam yaş bağımlılık oranı (%)	47,57	68,52
Genç yaş bağımlılık oranı (0-14 yaş)	35,39	61,54
Yaşlı bağımlılık oranı (65+ yaş)	12,17	6,97

Kaynak: (TÜİK, 2015)

Geleneksel yapının sona ermesi aile yapısında değişimlere neden olmaktadır. Geniş aile tipinden çekirdek aile tipi ve yalnız yaşama şekli de denilebilen öğrenci hayatının

yaygınlaştığı görülmektedir. 2000 yılında 7 olan hane halkı büyüklüğü 2014 yılında 6,1 düzeyine inmiştir. Bu durum kırdan ve kentte farklılaşmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9
Ortalama Hane Halkı Büyüklükleri

İlçe	Toplam	Kent	Köy
Batman	6,42	6,17	7,30
Merkez	6,19	6,14	6,78

Kaynak: (TÜİK, 2015)

Kırsal özelliklerin giderek kaybolması hem de kentsel özelliklerin yaygınlaşması sosyal yapıda değişmelere de neden olmuştur. Hayvancılığa bağlı göçebe yaşam tarzı ve tarımsal üretime bağlı diğer sosyal ilişkilerin yavaş yavaş kaybolduğu, göçebe yaşam şeklinin yarı göçebe yaşam şekline doğru bir geçiş olduğu ve sonunda bu yaşam şeklinin terk edildiği görülmektedir.

Kırsal sosyal yaşam terk ediliyor olmasına rağmen kentsel özelliklerde aynı paralellikte artışın meydana gelmediği görülebilmektedir. Bunun en somut göstergesi ise eğitim oranlarında görülmektedir. Okullaşma oranı özellikle kadın nüfus grubunda halen düşüktür (Tablo 10). Okullaşma bakımından ise ilköğretim ve genel ortaöğretim grubunda bir yoğunlaşma olduğu görülebilmektedir.

Tablo 10
Okuryazarlık Göstergeleri

	6 Yaş ve Üstü		15 Yaş ve Üstü	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilen	227.486	203.070	163.726	142.320
Okuma yazma bilmeyen	6.012	27.648	5.920	27.562
Bilinmeyen	3.858	5.850	3.634	5.662

Kaynak: (TÜİK, 2015)

2000'ler sonrasında belirgin bir şekilde sosyal refah göstergelerinde bir iyileşme meydana gelmiştir. Bebek ölüm hızı %1,56 düzeylerine kadar inmiş ve doğuştan beklenen yaşam süresi ise artış (%78,7) göstermiştir. Bölge içinde sağlık olanaklarına ulaşım bakımından Batman en avantajlı il konumundadır. Batman'da sağlık göstergelerindeki iyileşmenin yanı sıra kültür ve ulaşım da iyileşmeler söz konusudur.

Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA) Bölgesi içinde iki müzeden birine sahip olan kent, son yıllarda toplam tiyatro gösterilerinin %90'ına yakınına ev sahipliği yapmıştır.

2.4.3. Batman'ın Ulaşım Olanakları

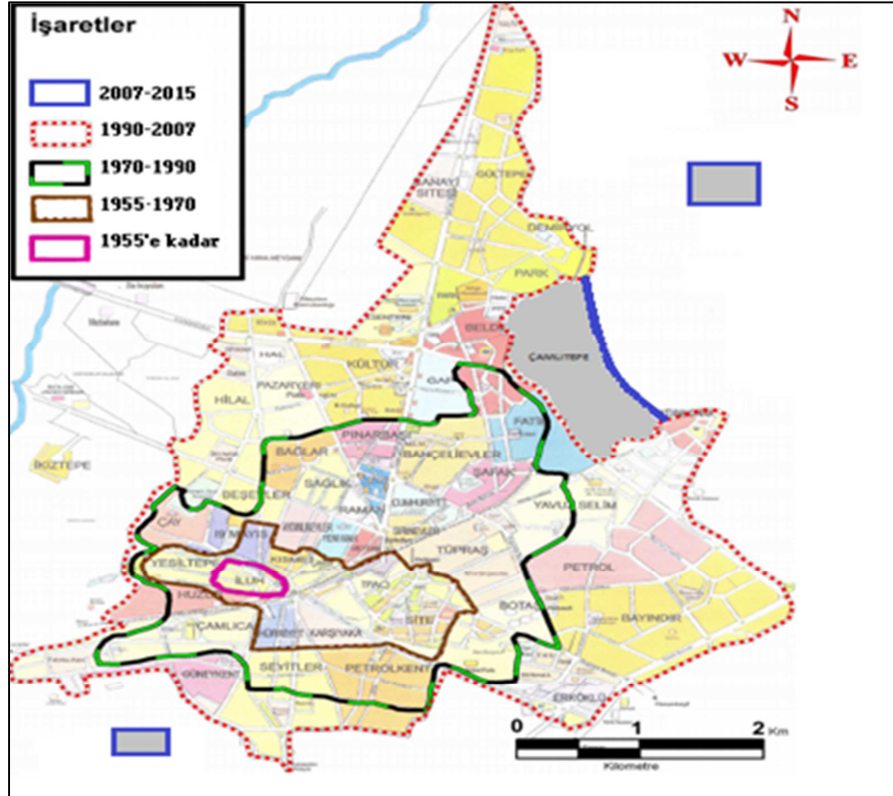
Kentin kuruluş yeri ve ulaşım olanakları sosyal açıdan değişmesine neden olurken, aynı zamanda ekonomik bakımdan da gelişmesini sağlayan önemli unsurlardır. Özellikle petrol rafinerisinin kuruluşu sürecinde sanayinin yerleşim yerinde kurulmasında ulaşım unsuru olarak demiryollarının etkisi büyüktür. Böylelikle sanayileşme (çekici etmen), kırsaldaki ekonomik sıkıntılar (itici etmen) ve demiryolu istasyonunun (iletici etmen) etkisiyle hızla büyüyen bir kent ortaya çıkarmıştır. Batman'ın ulaşım bakımından gelişimine paralel olarak sanayi açısından gelişimi kısa ve hızlı bir zamanda gerçekleşmiştir:

“Batman'a demiryollarının gelişi 1940'lı yıllara dayanmaktadır. Diyarbakır-Kurtalan hattı 160 kilometre olup, Batman Gar 90'ıncı kilometrede yer almaktadır. Batman İl sınırları içerisinde 50 kilometrelik demiryolu ağı mevcuttur. Raman'da zengin petrol yataklarının bulunması ve çıkarılması, 1950'li yıllarda TPAO'nun kurulmasıyla çıkarılan petrolün işlenmesi (Rafineri bölümü olan TÜPRAŞ'ın sonradan ayrılması) ekonomik anlamda Batman ve çevre illeri kalkındırmıştır. Demiryolları da bu anlamda çıkarılan ve işletilen petrolün iç piyasaya sürülmesinde öncü rol alarak taşıma işlemlerini yapmış ve yapmaya da devam etmektedir” (G.1)

Kentin uzun bir süre dış dünya ile bağlantısı sadece demiryollarıyla sağlanmıştır. Bugün bölgede demiryolları ulaşımında çağın gerekliliklerine uygun modernizasyonun yapılamaması nedeniyle yolcu taşımacılığında aktif rol alma işlevini devam ettirememektedir. Son yıllarda artan ulaşım olanaklarına rağmen hantal bir şekilde ilerleyen kenttin ulaşım ağı (Yıllardır bitirilemeyen Diyarbakır-Batman duble yolu, Güney çevre yolu ve kent içindeki yollar) trafik sıkışıklığına ve birçok ölümlü kazalara davetiye çıkarmaktadır. Kentin oldukça modern bir havalimanı olmasına rağmen sefer sayısı, hızla büyüyen bir kent için oldukça yetersiz kalmaktadır.

2.4.4. Kentsel Gelişim ve TPAO'nun Etkisi

Batman'ın petrol rafinerisinden önce, petrol rafinerisinin kurulduğu ilk yıllar ile sonraki yıllardaki kentleşme süreci, gelişimi birbirinden farklılaşmaktadır. 1940'larda demiryolunun gelişi, 1950'lerde petrol rafinerisinin kurulmasından 1980'lerin ortasına kadar ekonomik göçler söz konusuyken, 1990'larda siyasal (çatışma ve güvenlik temelli) göçlerle sosyo-ekonomik yapıda değişimler meydana gelmiştir. 1985 öncesi ve sonrası olarak iki ana dönemde Batman'ın gelişimi incelendiğinde ilk ana dönemi büyük oranda ekonomik koşulların; ikinci ana dönemi ise siyasal koşulların daha belirleyici olduğu söylenebilir. İlk dönemde TPAO ve Tüpraş'ın etkisiyle gelişen kent, ikinci dönemden itibaren zorunlu göçler, il statüsünün kazanılması ve diğer sebeplerden dolayı hızlı kentleşmeyle karşı karşıya kalmıştır.

Harita 1: Batman Alanı Gelişimi (1955- 2015)⁴

2.4.4.1. Birinci Ana Dönem: Ekonomi Merkezli Gerçekleşen Göçler

Bu dönemi kendi içerisinde ikiye ayırdığımızda Rafinerinin ilk kurulduğu ve istihdamın yoğun olduğu dönem (1950-1970) ile istihdam olanakların hızla azalmaya

⁴ Alaeddinoğlu F. (2010) tarafından daha önce hazırlanmış olan harita, araştırmacı tarafından güncelleştirilmiştir.

başladığı dönem (1970-1985) şeklinde sınıflandırabiliriz. 1950-1970 yılları arası Rafinerinin kurulup ardından iş amacıyla gelenlerin istihdam edildiği süreçtir. Bu dönemdeki nüfus hareketliliğini sanayileşmiş Batı toplumlarındaki iş gücü talebi ile gelişen göçlerle benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak yaptığımız görüşmeler bağlamında mekânda yayılma biçiminin ise oldukça gelişmiş-güzel gerçekleştiği söylenebilir. Bunda bir Belediye teşkilatının olmaması da belirleyici olmuştur.

“Belediye kurulmadan önce 1950’de hiç yol yoktu, her yer çamur ve topraktı. 1955’te belediye kuruldu. Daha sonra yavaş yavaş ilerledi belediye, iki cadde yaptı. O zamanlar Kurtalan, Bismil, Diyarbakır’dan insanlar geliyordu buraya iş için. Kimi kömür sattı, kimi odun sattı, kimi dükkan açtı. Yavaş yavaş şehir büyüdü. Kurulan ilk mahallemiz Akyürek’ti. Rafineriye yakındı ve insanlar oraya evler kurdular. O zamanlar Rafinerinin sınırları kapalı değildi” (G.11).

“İlk hatırladığım Batman bir köydü ve kerpiç evler vardı hep 30 ya da 40 hane vardı. Tren istasyonu vardı o zaman fakat yollar yoktu, hep çamura batardı petrol aramak için gelen iş makinaları. Daha petrol rafinerisi yoktu o zaman. 1950’ye kadar da böyle küçük bir köydü. 1957’de Amerika aracılığıyla petrol rafinerisi kuruldu. Petrol rafinerisinin sınırları belli değildi. Yaklaşık 3.000 işçi alındı. İşçilerin eğitim düzeylerine bakılmıyordu. Çevre köylerden gelen herkes başvurabiliyordu. Petrol rafinerisi yapımı bittikten sonra fazla işçiler işten çıkarıldılar. Petrol rafinerisinde çalışmaya başlayan işçiler ailelerini de Batman’a getirmeye başladılar, zamanla evler kurdular” (G.12)

1970-1985 yılları ise hâlen yakın il ve ilçelerden iş umuduyla gelen insanların kente akın ettiği bir dönem olarak değerlendirebiliriz. Bu dönemin başlarında göç yoluyla gelenlerin istihdam edilebilme oranı yüksek iken dönemin sonlarında Rafinerinin istihdam edebileceğinden fazla işgücünün kentte göç etmeye devam etmesi, kentin hazırlıksız yakalandığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Kentleşme süreci ile sanayileşmenin beraber ilerlememesi sonucu ülkemizin büyük çoğunluğunda görülen kentleşme sorunlarından biri olan gecekondulaşma bu dönemden itibaren hızla artmıştır. Özellikle İluh deresinin her iki yakasında altyapının bitirilmediği halde gelişmiş güzel konutların yapılması ve değişik dönemlerde çıkarılan imar aflarıyla hükümetlerin “oy deposu” şeklinde görülmeye başlanan gecekondu alanları ülkemizin diğer kentlerinde olduğu gibi, Batman’ın Periferisi olarak adlandırılacak mahallelerde gecekondu,

imkansızlık, sağlıklı ve düzenli bir planlamanın olmayışı ya da uygulan(a)mayışı gibi nedenlerle (kuzey yönü kısmen hariç olmak üzere) kenti adeta kuşatmıştır.

Önceleri içinde yüzülebilecek kadar temiz suyun aktığı bir dere sonraki yıllarda kentin kanayan yarası haline dönüşmüş; rafinerinin atık maddeleri ve yamaçlardan kopan toprak parçalarının dere yatağında birikmesi sonucu “İluh taşkınları” sorununu doğurmuş ve 2006 yılında yaşanan büyük taşkında yıkım ve ölümlere neden olmuştur. Bu sorun kent için hâlen çözülmeyi bekleyen ve dönem, dönem popülist söylemlerle gündeme getirilip çözümü vaadedilip henüz çözülmemiş olan bir sorundur.

2.4.4.2. İkinci Dönem: Siyasal, İdari ve Ekonomik Gerekçelerle Gerçekleşen Göçler

Bu dönemi kendi içerisinde ikiye ayırdığımızda; ilk dönemi (1986-2000), literatürde “Güdümlü göç/güvenlik amaçlı göç/ ülke içinde yerinden edilme/zorunlu göç/zorla göç” gibi kavramlarla ifadesini bulan çatışma ve şiddetin yoğun olduğu bir sürecin kente yönlendirdiği göçlerin arttığı bir dönemdir. Genelde ülkenin büyük kentlerine özelde ise Diyarbakır, Batman gibi kentlere güvenlik nedenli yoğun göçler yaşanmıştır. 1990 yılında il statüsüne kavuşması ve kurumların artışı da bölgeye tayin yoluyla gelenlerde ciddi artışa neden olmuştur. İl olma sürecinde yaşananlar ise şu şekilde özetlenebilir:

1955 genel nüfus sayımında İluh/Elih nüfusunun 4713 olarak kaydedilmesiyle 2 Kasım 1955 yılında Belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine 2 Eylül 1957 tarihinde ilçe teşkilatı olarak kabul edilmiştir. 1990 yılına kadar çok hızlı bir gelişme yaşayan Batman, 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla Türkiye'nin 72. ili olma unvanına kavuşmuştur (Batman Valiliği). Batman merkez nüfusunun 1965'li yıllardan itibaren bağlı bulunduğu Siirt il merkezinden daha yüksek olması kentte yaşayanlarca uzun yıllar il olma isteği hep canlı tutulmuş ve dönemin siyasal gelişmeleri de dikkate alınarak Batman'ın 72. İl olması kararlaştırılmıştır. Kentte büyük bir heyecan yaratan bu gelişmeyi o günlerden bu yana yayınlanan bir yerel gazete özel bir ek ile kent sakinlerine “ *Batman Çifte Bayram Yaşıyor*” manşetiyle duyurmuştur (Batman Çağdaş, 1990). Benzer haberler ulusal gazetelerin köşelerine “*Siirt'in Batman ve Şırnak İlçeleri il olma sevinci yaşıyor. İl olmalarıyla birlikte daha çok iş ve istihdamın sağlanacağı umudu yurttaşların yüzünden okunuyor*” (Milliyet-1,1990) “*Başbakan Akbulut Batman'a Ana adlı uçakla geldi. Batmanlılar Başbakanı*

havaalanında yan yana yatırılmış 35 kurbanlık koyun ile karşıladı”(Milliyet-2, 1990) şeklinde yansımıştır. Nüfusu 1965’li yıllardan itibaren bağlı bulunduğu kentten fazla olan Batman’ın ve dolayısıyla Batman’da yaşayanların yıllarca il olma isteği taşıdığını göstermektedir. Bu gelişme beraberinde yeni kurum ve kuruluşların kurulması, tayin yoluyla kente gelecek kişilerin sayısında artış yaşanması, başta inşaat sektörü olmak üzere birçok yeni uğraş alanının açığa çıkmasını da sağlamıştır. Kentleşme oranı arttıkça heterojen yapı, artan işbölümü ve uzmanlaşma da hâkim olmaya başlamıştır. Ancak artan göç oranına karşın istihdam olanaklarında ciddi bir gelişmenin sağlanamaması sonucu 1980’ler sonrası kentte ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Aşağıdaki cümleler genç bir kentin ilk dönemini özetleyen ifadelerdir: “1980’e kadar petrol rafinerisi için sürekli olarak Batman’a işçiler geldi. Gelen işçiler proje veya bir yerleşim programı yok diye kafalarına göre gecekondular evler yapmaya başladılar. Giderek mahalleler artmaya başladı. O zamanlar işsizlik yoktu. Huzur vardı. Batman sorunsuz bir kazaydı darbe ve sonrasında çatışmalar başlayana kadar. Bu çatışmalarla birlikte çevre illerden insanlar buraya gelmeye başladı. Buradaki zenginler de başka illere göç etti bu olaylardan dolayı. O zenginler gitmeseydi belki de Batman diğer şehirlerden daha gelişmiş bir şehir olurdu şimdi. Emin ol bu çatışmalardan öncesine kadar Batman kadar huzurlu, sorunsuz bir yer yoktu o zamanlar” (G.12)

Bu görüşler neredeyse yapılan bütün mülakatlarda yinelenen bir gerçeğe işaret etmektedir. 1980’li yıllara kadar kendi kendine yetebilen bir kent artık ekonomik sorunların yaşandığı bir merkeze dönüşmeye başlamaktadır. 1980’li yılların sonuna doğru zorunlu göçlerin de etkisiyle kente yığılan nüfusun, başta işsizlik ve gecekondulaşma olmak üzere birçok soruna yol açtığı söylenebilmektedir.

Bu dönemde de yukarıda anlatıldığı üzere gecekondulaşma hız kesmemiş ve kentin en önemli sorun alanlarından biri hâlini almıştır. Kente göç eden işgücü, Petrol Rafinerisinin yan kuruluşu olan Petro kimya sanayisi kurul(a)madığından sanayileşme ile kentleşme paralel ilerleyememiş sonuçta gizil işsizlik artmış ve enformel sektör (marjinal işler) yaygınlaşmıştır.

2000’li yıllar sonrası kentleşmede yeni yerleşim yerlerinin imara açılması ve planlamanın büyük oranda uygulanabilmesiyle kentleşme açısından daha planlı ve aynı

zamanda kentsel dönüşümlerin başladığı bir dönemdir. Ancak başta işsizlik olmak üzere, alt yapı, ulaşım, konut azlığı gibi birçok sorun da kentin fonksiyonel yönünün sekteye uğradığını gösteren bir dönem olarak ta görülebilir.

Kentleşme, Batı Avrupa ülkelerinde görüleceği üzere çoğunlukla sanayileşmeye bağlı ekonomik gelişmeyle (Bendix, 2004:163) paralel ele alınan bir olgudur. 19. yüzyıl sonrasında hızla dünyaya yayılan sanayileşme olgusu (Atalay, 1983:20) hızlı kentleşmenin de tetikleyicisi olmuştur. Sanayileşme, insan zihnindeki değişme bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ortaya çıkarmış ve kent sayılarının hızla artmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler sanayileşme ve kentleşme süreçleri üzerine çalışmaların artmasına da zemin hazırlamıştır. Amerikalı toplumbilimci Gideon Sjoberg (2002: 54) toplumları, ilkel, feodal ve sanayileşmiş kentsel toplum olarak üçe ayırmaktadır. “Her birine uygun düşen bir kent türü bulunduğundan ve kentsel toplulukların, ancak son iki toplum türünde bulunabileceğini belirtmekte”(Keleş, 2014: 24) ve sanayileşmenin sanayi öncesi ve sanayi kentleri arasındaki ayrımları değerlendirmede anahtar bir değişken olduğunu söylemektedir. Ona göre sanayi öncesi kentin ekolojik, ekonomik ve toplumsal yapısının bilinçli bir şekilde bilinmesi karşılaştırmalı kentsel topluluk çalışmalarının gelişimine katkı sunabilir (Sjoberg, 2002: 54).

Sanayileşmeyle bir yandan nüfusun büyük kentlerde toplandığı tezi vurgulanırken, bir yandan da büyük kentlerin aslında sanayi merkezleri olduğu varsayımına destek aranmıştır. “Türkiye’de sanayi kuruluşlarının hemen hemen hepsi büyük ya da küçük kentlerde kurulmuş ya da kuruldukları kasabaları kısa bir süre içinde büyükçe bir kent durumuna getirmiştir. İstanbul, sanayi kendine çeken büyük kentlere; Karabük, Ereğli, Batman, Kırıkkale, Seydişehir, İskenderun sanayinin kentleştirdiği kasabalara örnektirler” (Keleş, 2010:69). Bu bağlamda ülkemizde yukarıda da bahsedildiği üzere sanayileşme sonrası ortaya çıkan kentlerden biri olan Batman, diğer benzer kentlerden farklı olarak sanayinin kuruluş döneminde bir kent nüvesinden dahi söz edilemeyeceği (30-40 haneli bir köy) bir yerdir. Ülkenin diğer kentlerinde yaşanan süreçlerden farklı olarak Batman, köy ya da kentlerde yaşayan ve öncü nüfus olarak nitelendirilebilecek kişilerin Petrol rafinerisi etrafında yerleşimleriyle yepyeni bir kentin doğuş sürecini yaşayan bir yerdir. Bu yönüyle de benzer kuruluş süreci yaşadığı kentlerden de ayrılmaktadır.

Kentleşmeyi başlatan petrol rafinerisinin kuruluşu aynı zamanda Batman kentinin kuruluş öyküsüdür. Ülkemizde, Cumhuriyet öncesinde de petrol arama çabaları olmasına rağmen asıl faaliyetler Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ülke sınırlarında petrol arama yetkisi “Devletçilik” ilkesi gereğince 792 sayılı petrol kanunu çerçevesinde hükümete verilmiştir.1927 yılında Van-Muradiye ve 1928 yılında Mardin-Cizre bölgelerinde arama faaliyetlerinde bulunmuş olmakla birlikte istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. 22 Haziran1935 tarihinde yürürlüğe giren 2804 sayılı kanunla “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” kurulmuş olup devlet adına petrol arama yetkisi bu Enstitüye devredilmiştir. Raman Dağ’ının bir “petrol yapısı” olabileceği ilk defa 1934’te konu edilmiş ve ilk jeolojik çalışmalarda 1937 yılında yapılmıştır. Ardından 20 Nisan 1940’da Raman-1 kuyusunda 1048 metrede petrole rastlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından 1948 yılı Kasım ayında Raman-8 kuyusunun devreye girmesiyle (ekonomik anlamda ilk üretim) Batman Demiryolu üzerinde günde 200 ton kapasiteli Batman Pilot Rafinerisi faaliyete geçirilmiştir. Raman ve Garzan bölgelerindeki petrol sahalarının keşfi sonrası, ülkenin artan akaryakıt ihtiyacını karşılamak üzere Maden Tetkik Arama (MTA) hükümetle görüşmelerde bulunarak, bir rafineri yapımı için harekete geçmiş ve inşaat işini de Ralph M. Parsons şirketine ihale etmiştir. Tamamı öz sermaye ve peşin ödemeyle 1953 yılında yapımına başlanan rafineri 1955 yılında üretim faaliyetine başlamıştır. Esas kentleşme, ekonomik dinamizmini alarak bu yıldan itibaren hızlanmıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere siyasi dinamizmi zorunlu bir şekilde göçle gerçekleştirmiştir. “On yıla yakın bir süre içinde mühlet verilmeden boşaltılan veya yakılan 3 bin kadar köy, mezra ya da meskunlardaki” (Kurban ve Yeğen, 2012:49), “şehir merkezindeki zorunlu göç mağdurları, belki de 20 yıl gibi uzun bir süredir yeni yerlerinde de mağdur olmayı sürdürürken” (Kurban vd., 2008:195) her ne kadar siyasal yönlü olarak vurgulansa da aslında ekonomik açıdan da problemlerin de kaynağıdır. Bugün dahi kentin yoksulları, enformel işlerde çalışanların büyük çoğunluğu ve kentle bütünleşememiş kişilerin genellikle bu yolla kente göç edenlerden oluştuğu gözlemlenebilmektedir. “Türkiye’de zorunlu göç, sadece göç veren Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerini değil, ülkenin tamamını etkileyen toplumsal bir afettir. Sayesinde hayatlarını idame ettirdikleri tarımsal ekonomiden koparılan, malvarlıklarına erişimi bulunmayan ve kentsel ekonomiye eklenmek için gerekli becerilerden yoksun olan bu grup, girdikleri

ayakta kalma mücadelesinde bir çok problemle karşılaşırken, böylesi bir nüfusun varlığı, bölge şehirlerinde halihazırda yaşanan yoksulluk, işsizlik ve altyapı yetersizliği sorunlarının artmasına yol açmıştır” (Mahçupyan vd., 2008: 9).

2000’lerden itibaren siyasal düzelmeler ekonomide de hızlı gelişmelere yol açmıştır. Ancak işsizlik ve ekonomik gelişim bakımından 2013 sonrasında tekrar tersi bir değişim meydana gelmeye başlamıştır. 2014 yılına kadar Batman’da sanayi ve yan ürün hizmeti veren iş yerleri hızla açılırken (2011’de 278 iken 2013 yılında 388 olmuş), 2014 yılından itibaren ise (bu yıl içinde sanayi miktarı tekrar 359’a inmiştir) hızla kapanarak, sanayileşmede gerileme meydana gelmiştir. Ancak buna rağmen ekonomik açıdan Bölge içinde Batman önemli bir ticaret ve sanayi merkezi konumundadır. İhracat miktarı (kişi başı 91 dolar), ithalat miktarının (kişi başı 63 dolar) üstündedir. Batı’daki gelişmiş illerimizle karşılaştırıldığında oldukça düşük bir düzeyde olsa da Bölge içinde önemli bir düzeyde olduğu söylenmelidir. Son yıllarda sınır, özellikle de Habur Kapısı üzerinden Irak’la olan ticaret Batman’ın kentleşmesinde de önemli bir ivme kazanmasına yol açarken, 2014 yılı sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bazı kent merkezlerinde başlayan olaylar ekonomik yapının da zarar görmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak; Batman kentleşmesine bakıldığında iki farklı boyut dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki petrole dayalı bir sanayi bölgesi olmasından kaynaklı, başta kendi kırsalından olmak üzere yakın iller ve diğer bölgelerden akına uğramasıdır. İkincisi ise bölgede yaşanan çatışmalı süreçten ve il statüsünün kazanılmasından dolayı yaşanan nüfus akınıdır. 1950’lerden itibaren sanayileşmenin etkisiyle artan göçlere 1990’lı yıllarda eklenen “zorunlu göç”ler Batman kent merkezinde adeta bir nüfus patlamasına yol açmıştır. İşte bu süreç aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve siyasal bir takım değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Bu iki durum dünya üzerinde sanayileşmeyle paralel olarak büyüyen kentler için kullanılan bir *sağlıklı kentleşme* sorununun da tartışılmasını gerektirmektedir. Batman, modern kentlerin başlangıç aşamalarına benzer bir süreç izleyip yıllar içinde dayandığı sanayi tesislerinin istihdam oluşturma noktasında küçül(tül)mesine rağmen büyüyen ve bir o kadar da sorunlarla baş başa kalan bir kent görünümü vermektedir. Kentleşme sürecini başlatan Petrol Rafinerisi’nin istihdam olanakları, yıllar içerisinde yan

sanayinin de kurul(a)maması ve modernizasyonunun gerektiğince yapılmamasına rağmen; çoğunluğu ekonomik, güvenlik kaygıları ve tayinlerden dolayı kente göç edenlerin sayısı bir önceki yıllara göre hızla artmış ve bunun sonucunda *sağlıksız bir kentleşme süreci* yaşanmıştır.

Ayrıca henüz çok genç olan bir kentin, yanı başında gayet planlı bir şekilde gelişen “butik kent” örneği (Site mahallesi) olmasına rağmen; kentleşmenin tahmin edilenden daha hızlı ilerlemesinin etkisi, İmar planlarının güçlü/yetkin ellerde toplanmaması ya da toplanmış olsa dahi bu gücün gerçek manada uygulan(a)maması, kentsel alanda yaşanan *çarpık kentleşmeye*, popülist söylemlerle seyirci kalınması gibi birçok neden; bu kentin görünümünü olumsuz etkilemiş ve ideal bir kent modelinin ortaya çıkmasına engel olmuştur.

Sonuç olarak; Batman kentleşmesi Batılı örneklerde olduğu gibi sanayileşme ile başlamakta ancak sanayileşmeden azade bir biçimde enformel ve hizmetler sektörünün hâkimiyetinde büyümeye devam etmektedir. Bu açıdan Batman kentleşmesini açıklarken ilk kez tarafımızca kullanılan *sanayileşmeyle doğup, sanayileş(e)meden büyüyen bir kent modeli* kavramının, Batman toplumsal gerçekliğini ve kentleşme sürecini açıklamadaki gücünün sosyal bilimler tarafından kabul görmesi bu çalışmanın amaçlarındandır.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Genel olarak sosyal bilimler alanında olduğu gibi özelde sosyoloji alanındaki çalışmalar da iki farklı temele dayanan nitel veya nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmaktadır. Bu çalışmada, kentleşme sürecinde ortaya çıkan değişimi tespit etmek amacıyla nicel ve nitel yöntemler kullanılarak, karma bir model ortaya konulmuştur.

Betimsel bir çalışma tipinin derinlemesine bilgilerle irdelenmesi için hem nitel hem de nicel yöntemin farklı tekniklerinden yararlanılabilir. Bir araştırma sürecini derinlemesine öğrenmede (Ebrahim and Sullivan, 1995:196) tercih edilen nitel ve çoğunlukla teknik, sorulara ve pragmatik sonuçlara dayanan (Sukamolson, 2010:8) nicel çalışmalardaki yöntemsel farklılığın yanı sıra kullandıkları teknik ve araçlar da farklılaşmaktadır. Nitel araştırmalarda gözlem, derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri (Hancock, Ockleford ve Windridge, 2009:11), nicel araştırmalarda ise anket, telefon görüşmeleri, trend analizleri, korelasyonel araştırma teknikleri (Sukamolson, 2010:12) kullanılmaktadır. “Nicel araştırmada, sayısal veriler ve karakteristik olarak önceden belirlenip yapılandırılmış araştırma sorularını, kavramsal çerçeveler ve tasarımlar kullanılır. Nitel araştırmada ise sadece sayısal olmayan ve yapılandırılmamış verilerin kullanılmasından öte, başka daha genel olan ve çalışma ilerledikçe çok daha belirginleşen araştırma soruları ve yöntemler söz konusudur. Ancak, daha değişken olduğu için nitel araştırmayı bu türden ifadelerle nitelendirmek nicel araştırmada olduğundan daha zordur” (Punch,2011: 30).

Her iki yöntemin karma bir şekilde kullanımı sosyal bilimler açısından daha zengin sonuçları doğurmaktadır. Hem nicel hem de nitel yöntem kullanılmasının sebepleri bulunmaktadır. Sosyal bilimler alanında yürütülmekte olan araştırmaların esas amacı güvenilirlik ve geçerlilik meselesidir. Toplumsal olgu ve olayların temel şekillerinin, kentleşme dinamikleri ve kentsel etkileşimin hem bilimsel ve somut bir açıdan hem de derinlemesine bir biçimde en uygun yöntemlerle ele alınması bu amaç dâhilindedir. Bu nedenle çalışmada, araştırma sürecinin başlatılması ve sonuçlandırılması her iki yöntemin bazı teknik ve desenlerinin kullanılmasıyla mümkün olmuştur.

Batman’ın kentleşme sürecinde yaşanan değişim, esasında anket tekniğiyle elde edilen bilgilere dayandırılmak istense de bu durumu mülakatlarla da derinlemesine bir şekilde

irdelenme ihtiyacı duyulmuştur. Buradaki temel gaye nicel yöntemle elde edilen verilere, nitel araştırma yoluyla daha derinlemesine bilgiler katmaktır. Bu amaçla konuyla ilgili olarak bazı kurum ve kuruluşların yetkilileriyle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Batman'ın kentleşme süreci ve toplumsal değişmeye dair çalışmamıza kaynak oluşturabilecek kentin hafızası konumundaki kişilere kartopu yöntemiyle ulaşılarak görüşmeler yapılmıştır.

Kentsel toplumdaki değişim sürecini ortaya koymak amacıyla, alandaki hâkim literatüre bağlı kalınarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Betimsel bir çalışma için literatür kısmı oldukça önemli olarak görülmüş ve literatürde önerilen, karşılaştırılmış, örneklendirilmiş (Mack, 2005:1) bir çerçevede verilmeye çalışılmıştır. Araştırma konusu ve amacına yakın, birbirinden farklı çalışmalardan⁵ da yararlanılarak geniş bir soru formu oluşturulmuştur. İlgili kaynaklardan yararlanılarak çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi inşa edilmiştir.

Uygulama aşamasından önce benzer örnekler incelenmiştir. Benzer çalışmalarda kullanılan sorular ile uygulama için oluşturulan soru örnekleri karşılaştırılmıştır. Bu yolu takip etmemizin temel sebebi, hem çalışma alanıyla ilişkili diğer uygulamalardan farklı bir yaklaşım gerçekleştirme hem de daha geniş bilgi elde etme çabasıdır. Katılımcılar için hazırlanan formdaki soru sayısına bağlı ortaya çıkabilecek karışıklığı ve uygulama süresinin uzunluğu çalışmanın neticesinin daha yoğun pozitif ya da daha yoğun negatif yönelimli etkileyebileceğinden çalışmanın esas amacına odaklanarak, yalnızca ilişkili sorulara yer verilmiş ve soruların birbirini takip ederek ilerlemesi sağlanmıştır. Bu şekilde, soru formlarının belli bir akış içinde devam etmesi de sağlanmıştır. Nihayetinde alt varyasyonlarıyla birlikte toplam 102 sorudan oluşan form hazırlanmış ve anketlerin çoğunluğu yüz yüze uygulanmıştır.

Çalışma için örneklem tespitinde TÜİK verilerinden yararlanılmıştır. Örneklem evreni yansıtabilmesi için yaş, cinsiyet, gelir, mahalle, eğitim durumları gibi değişkenlere dikkat edilmiştir. Aynı zamanda uygulama için resmi izinler alınmıştır. Örneklem tespiti

⁵ Benzer araştırmalar için bakınız: KIRAY,M.B. (1964) "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası", KARTAL, S.K. (1978) "Kentleşme ve İnsan", ATALAY, B. (1983), "Sanayileşme ve Sosyal Değişme", MAZLUM, A. (2010), Kentleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma ve Bütünleşme: Mersin İli Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KOYUNCU, A. (2011), "1980'den Önce Kente Göç Edenlerin Tutunma Yolları: Konya Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi ve PARIN S. (2008). Kentsel Ortamda Bir Getto: Fatih Kadınlar Pazarı Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ardından birbirinden farklı sosyolojik özellikler gösteren gecekondular, karma ve tamamen ruhsatlı/merkez mahallelerde pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamada 17 hane reisiyle görüşülmüştür. Bu uygulama sırasında anket soruları içerisinde anlaşılmayan, sorunlu, işlemeyen soruların olup olmadığına bakılmış ve sorular yeniden düzenlenmiştir.

Çalışmanın teorik kısa arka planı ve buna uygun olarak formdaki soruların sorulma amacı da paylaşıldıktan sonra araştırmacı gözetiminde uzman bir ekip desteği alınarak uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında adreslerinde ulaşılamayan hane reislerinin bir kısmından ilerleyen bir zaman dilimi için randevu alınmış veya yedek olarak oluşturulan haneye geçilmiştir. Anket aracılığıyla elde edilen sayısal verilerin kent(li)leşme ve toplumsal değişme olgularıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgiler sunması fazla mümkün görünmediğinden; araştırma konusu ile ilgili olan kişi ve kurumlardaki temsilcilerle nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Buradan elde edilen veriler ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir. Son olarak araştırmacının sahaya ilişkin yıllara dayanan gözlemleri ile araştırma sürecindeki gözlemleri de araştırma bulgularının yorumlanmasında kullanılan bir diğer tekniktir. Dil iletişimi ile ilgili sorun yaşanmaması için dikkat edilmiş, gözlem notları ve ses kayıtları kişilerden izin alınarak tutulmuştur. Her günün sonunda kaydedilen ses kayıtları deşifre edilmiş ve gözlem notları revize edilmiştir.

Çalışmanın nicel kısmının çözümlenmesinde elde edilen veriler kodlanarak, SPSS programına girilmiştir. Dikkatle kodlanan verilerden düz ve çapraz tablolar oluşturulmuştur. Çalışma eksenindeki hipotezler de bu tablolardan elde edilen verilerle sınanmıştır. Nicel tabloların yorumlanması ve hipotezlerin çalışmanın amacı ekseninde sınanması için derinlemesine görüşmelerden yararlanılmış, elde edilen bilgilerle problemlerine dair çözüm kentleşme önerileri geliştirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Batman'da kent(li)leşme ve toplumsal değişimin ele alındığı bu çalışmanın evrenini Batman kent merkezindeki hanelerde yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Batman merkezdeki hanelerde yaşayan hane reisleri ise araştırmanın katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Çalışmanın esas amacı ekseninde, kentsel değişimin reel durumu hakkında kapsamlı bilgiler, hane halkı reislerinden alınabileceği fikri, katılımcıların

bunlar arasından belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, hanede hane halkı reisi konumunda olan erkek veya kadın bireylere sorular yöneltilmiştir.

Çalışma için Batman il merkezinde bulunan bütün mahalleleri (Site mahallesi özel güvenlik alanı olduğundan TÜİK'in belirlediği örneklem grubuna dâhil edilememektedir) içine alan bir örneklem grubu oluşturma adına TÜİK'ten bilgi talep edilmiştir. Çalışmada kapsanan kitle, Batman il merkezi dâhilindeki hanelerde daimi olarak ikamet eden fertleri temsilen hane reisleridir. Çalışmadaki hedef kitle ve araştırma alanı sivil ev/konut alanı olduğundan kurumsal nüfus⁶ kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü il merkezi toplam tahminleri üretecek şekilde hesaplanmıştır. Nihai örnekleme birimi olarak hane halkı ve örnek hane halkında yaşayan fertler ise gözlem birimi olarak ele alınmıştır. Araştırma tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasını ortalama 100 adresten (haneden) oluşan kümeler oluşturmaktadır. Kümelerin seçiminde PPS (büyüklüğüne orantılı seçim) yöntemi kullanılmıştır. Tasarım gereği 51 küme örneğe seçilmiştir.

İkinci aşamada ise, örneğe seçilen her kümeden sistematik seçim yöntemi kullanılarak 10 adres (hane) alınmıştır. Her örnek hanede, hane halkı reisi ile uygulama yapılması tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü hedeflenen tahminlere ulaşmak amacıyla 510 hane olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın örneklem çalışmasında kullanılan çerçeve 2007 yılında tamamlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne altlık oluşturan, Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT)'dir. ADNKS'de yapılan güncelleme, aynı zamanda UAVT'de (2015 şubat güncellenen adresler) güncellemeyi de sağladığından adres listeleme işlemlerine gerek duyulmadan örnek haneler doğrudan buradan alınmıştır. Örnek seçilen hane adreslerinde uygulama yapılamaması durumu göz önüne alınarak her adres için 2 ikame adres de seçilmiştir.

⁶ Kurumsal nüfus; yurt, hapisane, askeri kışla, hastane, otel, çocuk yuvalarında bulunan nüfusu içermektedir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın alanı Batman merkezdeki mahalleler ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada hem nicel hem de nitel kısımda bilgilerin elde edilmesinde sorulan sorular 1950'den günümüze hızla değişen Batman kentleşme sürecine yönelik olsa dahi özelde, 1990 sonrası kentleşme ve toplumsal değişimin yönünü ortaya çıkarmaya yöneliktir. Derinlemesine görüşmeler, birkaç nesil boyunca gerçekleşen dönüşümleri tasvir etmeyi amaçlayan sözlü tarih çalışması niteliğinde görüşmeler olup, yaşlı grupla gerçekleştirilmiştir. Anketler ise hane reisi konumundaki kişilere uygulanmıştır. Çalışmada, evrenin bütünü yerine bir örneklem seçilmiş olduğundan ve seçilen örneklem ile görüşmeler gerçekleştirildiğinden, evrenin temsili sorunu ile karşılaşılabilen gerçeği de bu çalışmanın sınırlılıklarındandır.

Çalışmada sosyal, ekonomik ve kültürel değişkenlere derinlemesine eğilinirken; siyasal ve dini değişkenler de kısmi olarak dikkate alınmıştır. Siyasal ve dini değişkenlerin derinlemesine ele alınması, zaman ve maddi imkânlar açısından daha geniş bir çalışmayı gerektirdiğinden sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bölge'nin temel şartları itibariyle böyle bir sınırlamaya gidilmiştir. Ayrıca Batman'ın kentleşme sürecinde sağlık, hukuk, iletişim, medya gibi değişkenler sınırlı tutulmuştur. Araştırmanın esas çerçevesi, toplumsal değişimin ele alınması; sosyal, ekonomik ve kültürel değişimin betimlenmesi üzerine temellendirilmiş ve toplumsal yapıyı oluşturan bazı değişkenler bu sebepten dolayı göz ardı edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Temel Hipotezleri ve Alt Hipotezler

Çalışmanın konusu, köy statüsü taşıyan bir yerleşim yeri (Elih/İluh adıyla bilinen) yakınlarında devlet imkânlarıyla kurulan sanayi tesisinin etrafında ortaya çıkan kentin (Batman) kentleşme süreci ve sorunlarını ortaya koymaktır. Ayrıca kentleşme sürecinde, sosyo-ekonomik faktörlerin toplumsal yapıyı oluşturan bileşenlerde meydana getirdiği değişimin düzeyi ve kapsamını açığa çıkarmaktır.

Araştırmanın temel hipotezleri, Batman ilinde yaşayan hane halkı reislerinin eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri, konut türü, sosyal güvenlik durumu, kentte kalış süreleri ile ilişkili olup, bu değişkenlerle kentsel toplumsal değişimin durumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Diğer değişkenler dâhil edilmiş olmakla birlikte, çoğunlukla eğitim ve

gelir düzeylerinin etkileri sınanmıştır. Bu temel değişkenler bireylerin kentsel yaşamla bütünleşmelerini, diğer bir deyişle kentlileşmelerini etkilemektedir. Ayrıca toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumlara ilişkin değişmelerde de bu değişkenler etkili olmaktadır.

Bu eksende çalışmada şu hipotezler oluşturulmuştur:

1. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kız çocuklarının okutulması gereken kademe arasında ilişki vardır. Buna göre, katılımcılardan eğitim düzeyi yüksek olanların kız çocuklarının en üst kademelere kadar okutulması noktasında fikir beyan etmeleri beklenir. Katılımcılardan eğitim düzeyi düşük olanlarının ise, kız çocuklarının daha düşük kademelerde okutulması noktasında fikir beyan etmeleri beklenir.
2. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kişinin ideal çocuk sayısına bakışı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların ideal çocuk sayısını düşük ifade etmesi beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise ideal çocuk sayısını daha yüksek ifade etmesi beklenir.
3. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kişinin başlık parası verme durumu arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların başlık parası verme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise başlık parası verme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.
4. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kişinin çocukların evliliklerinde eşle yakınlık durumu arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların çocukların evliliklerinde eşlerinin yakın çevreden (akraba) olmasını önemseme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise çocukların evliliklerinde eşlerinin yakın çevreden (akraba/köylü) olmasını önemseme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.
5. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kişinin boşanmaya bakış acısı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların boşanmayı olumsuz bir durum olarak görme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise boşanmayı olumsuz bir durum olarak görme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.

6. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kişinin ailede karar alma yetkisini paylaşımı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların ailede karar yetkisini sadece hane reisinin elinde bulundurma düzeyinin düşük olması beklenir. Eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların ise ailede karar yetkisini hane reisinin elinde bulundurma düzeyinin daha yüksek olması beklenir.
7. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kadının çalışmasına bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların kadın çalışmasına olumlu yaklaşım göstermesi beklenir. Eğitim düzeyi düşük olanların ise kadın çalışmasına yönelik olumlu tutumun az olması beklenir.
8. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile ideal ocuk sayısı bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi yüksek olanlar ideal ocuk sayısını düşük rakamlarla belirtmesi beklenir. Gelir düzeyi düşük olanların ise ideal ocuk sayısını yüksek rakamlarla belirtmesi beklenir.
9. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile boşanmaya bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi arttıca boşanmaya bakış açısı daha normal/doğal görme eğiliminin artması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da boşanmaya bakış açısının olumsuz olması beklenir.
10. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile kişinin ailede karar alma yetkisini paylaşımı arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıca ailede tek başına karar alma eğiliminin azalması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da tek başına karar alma eğiliminin artması beklenir.
11. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile kadının çalışmasına bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıca kadının çalışmasına bakış açısı olumsuz tutumun azalması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da kadının çalışmasına bakış açısında olumsuz tutumun artması beklenir.
12. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile evlilik usulü arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıca görücü, berdel gibi evlilikler yapma oranının düşük olması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da kişinin görücü, berdel gibi evlilikler yapma oranının artması beklenir.

13. *Gelir Düzeyi:* Gelir düzeyi ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi arttıkça kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin artması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin azalması beklenir.
14. *Eğitim Düzeyi:* Eğitim düzeyi ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin artması beklenir. Eğitim düzeyi azaldıkça da kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin azalması beklenir.
15. *Konut Durumu:* Kentte yaşayanların konut mülkiyeti ve konut türü ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre lüks apartman dairesi, site türü yüksek standartlı yerlerde oturan katılımcıların kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin yüksek olması beklenirken, gecekondulu gibi konutlarda oturanların kentlileşme (bütünleşme) daha az olması beklenir.
16. *Sosyal Güvenlik Durumu:* Kentte yaşayanların sosyal güvenlik durumu ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna mensup olanların kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin yüksek olması beklenirken, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna mensup olmayanların ise bütünleşme düzeyi daha az olması beklenir.
17. *Kentte kalış süresi:* Kentte kalış süresi ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre kentte kalış süresi arttıkça kişinin kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin artması beklenirken, kentte kalış süresi azaldıkça da kişinin kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin azalması beklenir.

3.4. Veri Değerlendirme Teknikleri ve Araçlar

Çalışmada iki farklı yöntemin sentezi söz konusu olduğundan, soru formları araştırmanın nicel kısmında ve yarı yapılandırılmış soru formu da nitel kısımda kullanılmıştır. Anketlerin analizinde SPSS (IBM Corp. Released 2011. IBM SPSS Statisticsfor Windows, *Version*20.0. Armonk, NY: IBM Corp.) istatistik paket programı kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmelerin deşifresi tamamlandıktan sonra, analiz edilmişlerdir. Anket formları ile elde edilen bilgiler, derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgi ve notlarla tamamlanmıştır. Çalışmanın nicel kısmındaki sürekli değişkenler için tanımlayıcı istatistikler; ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler

olarak ifade edilirken, kategorik değişkenler için sayı ve yüzde olarak ifade edilmiştir. Gruplar ile kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemede ise ki-kare testi yapılmıştır. SPSS programı kullanılarak, hesaplamalarda istatistik anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır.

BÖLÜM 4: BULGULAR

Çalışmanın ilk kısımlarında da belirtildiği üzere karma bir yöntem kullanılmış olup; öncelikle anket tekniği ve hemen ardından yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan bir soru protokolü ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu sayede Batmandaki kentsel ve toplumsal değişim sahadan elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler tablolastırılmış ve görsellik kazandırılmıştır. Böylelikle teoriyle bütüncül bir saha süreci izlenmiştir.

Batman'ın kentleşme süreciyle birlikte toplumsal yapıdaki değişimlerin analiz edildiği bu çalışmada; konu ile ilgili olarak belli değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar ile toplumsal yapı ve toplumsal değişim konularında belli nedensellik ilişkileri gösteren verilere ulaşılmıştır. Bunlar; kentte yaşayanlara ilişkin elde edilen sosyo-ekonomik, kültürel, etnik, dini, siyasal vb. gibi durum ve tutumlar ile kentleşme ve kentlileşmeye ilişkin bulgular, kentleşme ve toplumsal değişmeye ilişkin meseleleri daha iyi açıklamak üzere elde edilen verilerdir.

Çalışmamız, katılımcılardan alınan bilgilerle istatistiki analiz ve derinlemesine görüşme sonuçları ile bu sonuçlar üzerinden yapılan yorumlardan oluşmaktadır. Örnekleme oluşturan katılımcıların sosyo-ekonomik, demografik özellikleri gibi değişkenlere ilişkin bilgiler frekans tabloları ile gösterilmiştir. Değişkenler arasında yapılan analizlerin bilgileri ve yorumlar da tabloların altında verilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle, kentte yaşayanların kente ve toplumsal yapıya ilişkin konulardaki tutumlarını, tutum değişikliklerini ortaya çıkarmaya dönük bir çaba söz konusu olduğundan, örneklem grubunda yer alan hanelerde, hane reislerine ulaşılmaya dikkat edilmiştir. Ayrıca hane reisliği oranında erkekler lehine bir tablonun oluşmasına özen gösterilmiştir. Bunun nedeni ise ailede karar alma konusunda -her ne kadar 1 Ocak 2002 Türk Medeni Kanunu önünde kadın erkek eşitliği kabul edildiye de- geleneksel yaşam biçimi henüz egemen olduğundan erkeklerin hane üzerinde farklı konulara ilişkin hâkimiyetleri kadınlara oranla daha fazladır. Ancak uygulama esnasında hane reisinin kadın olduğu ya da o anda sorularımıza cevap verebileceğini beyan eden kadınlarla da uygulama gerçekleştirilmiştir.

4.1. Batman’da Kentleşme ve Toplumsal Değişim

4.1.1. Sosyo-Ekonomik Göstergeler

Çalışmanın bu bölümünde uygulamaya katılan hane reislerinin cinsiyet, yaş, eğitim, gelir durumu, araç sahipliği, mülkiyet türü, sosyal güvence gibi bilgilerine ulaşılmıştır. Bu veriler sosyo-ekonomik göstergelerin açığa çıkarılmasında önemlidir.

Araştırmaya her haneden bir kişi olmak üzere, 396’sı erkek (%77,6) ve 114’ü kadın (%22,4) olmak üzere 510 kişi katılmıştır. Bu katılımcılar, cinsiyet bağlamında birbirine oldukça uzak oranlarda temsil edilmektedir. Katılımcıların % 91,4’ü evli, %5,7’si bekâr, %2,4’ü eşi ölmüş, %0,6’sı ayrı yaşayan veya boşanmış kişilerden oluşmaktadır.

Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımları, Batman’da var olan toplam nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımından ziyade hane reisliği kavramı gözetilerek yapılmıştır. Aşağıdaki tablo 11 ve tablo 12’de bu durumu açık bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 11
Yaş Dağılımları

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
20 ve altı	6	1,2
21-30	78	15,3
31-40	178	34,9
41-50	140	27,5
51-60	71	13,9
61 ve üstü	37	7,3
Toplam	510	100

Tablo 12
Cinsiyet Durum Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Erkek	396	77,6
Kadın	114	22,4
Toplam	510	100

Gelişim psikolojisi açısından dönem kavramı belirli yaşlarda ayırıcı özellikleri olan aşamaları anlatmak için kullanılmaktadır (Terzi, 2012: 26). Buna göre katılımcıların %1,2'si ergenlik dönemi, %7,3'ü ise yaşlılık döneminde olan kişilerden oluşmaktadır. Geri kalan katılımcıların yarısı genç yetişkinlik dönemi diğer yarısı ise orta yaş döneminde olan bireylerden oluşmaktadır. Çalışmada yetişkin ve orta yaş döneminde olan bireylerin ağırlıklı olarak seçilmesindeki gaye; çalışmanın sonuçları açısından güvenilir ve rasyonel sonuçlara ulaşma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 13
Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Katılımcı Sayıları	Yüzde
Okur yazar değil	73	14,3
Okur yazar	35	6,9
İlkokul	138	27,1
Ortaokul	63	12,4
Lise	101	19,8
Önlisans	19	3,7
Üniversite	69	13,5
Yüksek lisans	10	2
Doktora	1	0,2
Diğer	1	0,2
Toplam	510	100

Katılımcılar içerisinde en büyük oran ilkokul mezunlarına aittir. Tablo 13'teki verilere göre bu oran %27,1'dir. Diğer verilere bakıldığında %14,3'ü okuryazar değil, %6,9'u okuryazar, %12,4'ü ortaokul, %19,8'i lise, %3,7'si önlisans, %13,5'i üniversite, %2,2 yüksek lisans ve doktora derecesine sahip olduğu görülmektedir.

Yaş ile eğitim durumu karşılaştırıldığında da okur-yazar olmayanların ya da eğitim düzeyi düşük olanların genellikle orta yaş ve yaşlılık döneminde olan bireyler olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin yaşı 51 ve üzeri olan bireylerin hiç biri ön lisans ya da lisans mezunu değildir. Bu yaş döneminde olan katılımcıların okuryazar olmayan ya da sadece okuryazar olup herhangi bir belgeye sahip olmayanların oranı ise % 50 dolayındadır. Bunun yanında lisansüstü eğitim seviyesinin de oldukça düşük olma nedenleri arasında kentte lisansüstü eğitim imkânlarının yetersiz olması gösterilebilir.

2007 yılında kurulan Batman Üniversitesi'nin de etkisiyle lisansüstü eğitim görenlerin sayısında belli bir artış gözlemlenmektedir.

Eğitim düzeylerine ilişkin verilere bakıldığında orta yaş üzeri bireylerin eğitim seviyelerinin düşük olma nedenleri tarihsel geçmişte aranmalıdır. Yakın dönemlere kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, özelde ise Batman ve kırsalında eğitim kurumlarındaki fiziki yetersizlikler (okul sayısının az oluşu, birleştirilmiş sınıflarda eğitim vb. gibi) yanı sıra öğretmen ihtiyacının istendik düzeyde karşılanamaması sonucu birçok kişi bu imkândan mahrum kalmıştır. Ayrıca bölgedeki çatışmalı süreç, feodal yapı ve bazı ailelerin eğitim konusunda bilinç düzeyinin düşük olması gibi sebeplerle bu nesilde eğitim imkânları kullanılamamıştır.

Tablo 14
Cinsiyet İle Eğitim Durumu

	Eğitim										
	O.Y. Değil	Okur Yazar	İlkokul	Orta Okul	Lise	Önlisans	Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Diğer	Toplam
(Erkek)Sayı	35	25	108	55	83	18	60	10	1	1	396
Yüzde	8,8	6,3	27,3	13,9	21,0	4,5	15,2	2,5	0,3	0,3	100
(Kadın)Sayı	38	10	30	8	18	1	9	0	0	0	114
Yüzde	33,3	8,8	26,3	7,0	15,8	0,9	7,9	0	0	0	100
Toplam	73	35	138	63	101	19	69	10	1	1	510
Yüzde	14,3	6,9	27,1	12,4	19,8	3,7	13,5	2,0	0,2	0,2	100

Eğitimin neredeyse tüm kademelerinde kadınlar erkeklere oranla daha dezavantajlı konumdadır. Kadınların her kademedede erkeklere oranla daha az eğitim görmesinin nedenleri arasında geçmiş dönemlerde kız çocuklarının okutulmamasına dair takınılan geleneksel tavır büyük rol oynamaktadır. Ancak günümüzde bu algı hızla değişmekte ve kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranları arasındaki makas hızla daralmaktadır.

Tablo 15
Cinsiyet İle Çalışma Durumu

		Çalışma durumu		Toplam
		Çalışıyor	Çalışmıyor	
Erkek	Sayı	277	119	396
	Yüzde	69,9	30,1	100,0
Kadın	Sayı	11	103	114
	Yüzde	9,6	90,4	100,0
Toplam	Sayı	288	222	510
	Yüzde	56,5	43,5	100,0

Tablo 15'teki verilere bakıldığında erkek katılımcıların %69,9'u çalışmakta iken %30,1'i ise çalışmamaktadır. Kadın katılımcıların ise sadece % 9,6'sının çalıştığı, % 90,4'ünün ise çalışmadığı görülmektedir. Çalışmayan kadınların tamamına yakını kendini bağımlı grupta (ev hanımı) tanımlamaktadır.

Tablo 16
Katılımcı Çalışmıyor İse Nedeni

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde ⁷
Bağımlı Grup (Ev Hanımı, Yaşlı, Öğrenci Vb.)	102	20,0	47,0
Emekli	46	9,0	21,2
Engelli	2	0,4	0,9
Hasta	8	1,6	3,7
Hükümlü	2	0,4	0,9
Meslek Var Ama İşsiz	12	2,4	5,5
Meslek Yok İşsiz	40	7,8	18,4
Başka	5	1,0	2,3
Toplam	217	42,5	100,0
Cevapsız	293	57,5	
Toplam	510	100,0	100,0

Çalışmayan katılımcıların çalışmama nedenlerine bakıldığında, büyük çoğunluğun bağımlı grup olarak değerlendirilen ev hanımlarından oluştuğu görülmektedir. Tablo 16'daki verilere göre bağımlı grubunun çalışmayanlar içindeki oranı %47'dir. Geriye alan %21,2'si emekli (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı), %0,9'u engelli, %3,7'si hasta, %0,9'u hükümlü, %5,5'i mesleği var olduğu halde işsiz, %18,4'ü mesleği olmayan işsizlerden ve %2,3'ü sebebini belirtmeyenlerden oluşmaktadır. Buradaki oranlardan en dikkat çekici olanı mesleği olduğu ya da olmadığı halde işsiz olanların oranıdır. Tabloda bu oran %23,9'dur.

⁷ Çalışma boyunca cevapsız soruların yüzdesi, diğer göstergelerin üzerine dağılımı sonucu, Geçerli Yüzde adı altında değerlendirilmektedir. Yorumlar daha çok geçerli yüzdeler üzerinden yapılmaktadır. Ancak bazı sorularda genel ortalamayı etkilemeyen yüzdelerde yorumlarda dikkate alınmamaktadır.

Tablo 17
Meslek Dağılımı

Meslekler	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yöneticiler	1	0,2	0,3
Profesyonel Meslek Mensupları	46	9,0	15,4
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek M.	14	2,7	4,7
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	40	7,8	13,4
Hizmet ve Satış Elemanları	83	16,3	27,9
Nitelikli Tarım Ormanlık ve Su Ürünleri	7	1,4	2,3
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	5	1,0	1,7
Tesis ve Makine Operatörleri	6	1,2	2,0
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	96	18,8	32,2
Toplam	298	58,4	100,0
Cevapsız	212	41,6	
Toplam	510	100,0	

Gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşme ile gelişmiş ülkelerdeki şehirleşme farklılıkları demografik ve ekonomik açılarından değerlendirilebilir. Demografik açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerde ölüm oranları şehir dışı yerleşme alanlarından daha düşük ve doğum oranları ise şehir dışı yerleşme alanlarından daha yüksektir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise gelişmiş ülkelerdeki şehirleşme ile sanayileşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Oysa, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişme *sanayi ekonomisi* aşamasına ya girmeden ya da girmiş olsalar dahi gerçek manada sanayileşmeden hizmet ekonomisine geçmektedirler. Hizmet aşamasına atlanmış olması sonucunda tarım ekonomisinde çalışanlar, sanayi alanına kaydırılmadığından ya da kayması gerçekleşmeden hizmet ekonomisine akın etmektedir. Bu da şehirlerde hizmet sektöründekilerin hizmet arzının fazlalığından dolayı emeklerinin karşılığını alamamasına ve sonuçta şehirlerde işsiz sayısının ve düşük gelirlilerin artmasına yol açmaktadır (İsbir,1991:25). Kalkınma yazınında marjinal sektör veya informal sektör diye adlandırılan (Tekeli,1977: 45) sektörün ortaya çıkışı da işsizlik ve düşük istihdamla ilişkilidir. Büyük çoğunluğu göç yoluyla kente gelmiş nüfus, örgütlü, düzenli, gelir getiren, sosyal güvenlik kapsamında yer alan çalışma koşullarına giremediklerinden dolayı ortaya çıkan işlerin niteliği incelendiğinde *marjinal kesimi* oluşturdukları görülmektedir. “Kentsel geçimlik sektör” olarak da adlandırılan ve çalışanların yoğun olduğu bu sektörün GSMH’deki payı sıfır ya da sıfıra yakındır. Bireylerin düzenli ve

sürekli bir iş sahibi olamamaları kendilerine olan güveni sarstığı gibi, ekonomik koşullardan kaynaklı olarak kent yaşamı ve kent kültürü içinde sosyal bütünlüğün zarar görmesine de neden olmaktadır (Tatlıdil,1992:47-48). Bu bağlamda “Bir işte çalışmak sadece bir gelir elde etmek ve hayatı idame ettirmek için değil, aynı zamanda toplumda saygı ve statü kazanma, hayatı anlamlandırma, kendini değerli hissetme, yakın ilişkiler ve arkadaşlıklar kurma, sağlıklı psikolojik gelişim, kendine güven ve saygı duyma gibi temel insani değerler içinde değerlidir. Dolayısıyla işsizlik sadece bir ekonomik kayıp değil aynı zamanda psikolojik bir örselenmedir. İşsizlik birçok toplumsal ve bireysel sorunun kökeninde önemli bir yer tutmaktadır. Göç, yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik, suç, eğitimsizlik, sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunlara yol açan işsizlik bireye ve ailesine ciddi zararlar vermektedir. Bunun bir sonucu olarak işsizlik adaletsiz sosyal ve ekonomik sistemlerde gruplar arasındaki tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine etki ederek, bir ayrımcılık sorunu haline de gelebilmektedir”(Sümer, Solak ve Harma, 2013, s 19-20).

Büyük çoğunluğunu tarım ekonomisinde çalışanların oluşturduğu kesimin gerek kırdan yaşanan ekonomik sıkıntılar gerekse zorunlu nedenlerden kaynaklı olarak buldukları yerleri terk edip bu kente yerleşme arzusunu en çok tetikleyen durum Petrol Rafinerisinin varlığıdır. Katılımcıların büyük bir kısmı (% 36,3) ekonomik kaygılardan dolayı Batman’a göç etmiştir. Ancak, sanayileşmenin var ettiği bir kent olmasına rağmen sanayileşme sürdürül(e)mediği için birçok kişi ya doğrudan hizmet sektörüne kaymış ya da işsiz kalmıştır.

Günümüzde işsizlik Batman’da kronik bir hale dönüşmüştür. Türkiye genelinde resmi işsizlik rakamları 2012-2015 yılları arasında % 10 civarı ölçüldüğü halde, Batman 2012 (% 25) ve 2013 (% 23,4) verilerine göre son yıllarda işsizliğin en yüksek olduğu kent konumundadır (TÜİK, 2015). Bu oranın fazla çıkmasındaki en önemli sebeplerinden bir tanesi hiç şüphesiz kırdan kente hızlı göçün var ettiği ekonomik sorunlar ve zorunlu sebeplerden dolayı yaşadıkları yerleri terk eden kır ekonomisindeki işgücünün kentlere kayması ve burada istihdam edilememesidir.

Araştırma verilerine bakıldığında “kentsel geçimlik sektör” olarak adlandırılan bu marjinal kesimin % 32,2 olduğu görülmektedir. Bu kesimin oranının fazla oluşu, daha sonraki başlıklarda paylaşılacağı üzere, kişilerin kent yaşamına ve kent kültürüne uyum

ya da bütünleşme düzeyinin artması önünde en önemli engellerden biri olarak gösterilebilir.

Tablo 18
Ailenin Aylık Geliri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
1000 Lira ve Altı	216	42,4	42,8
1001-2000 Lira	151	29,6	29,9
2001-3000 Lira	101	19,8	20,0
3001-4000 Lira	23	4,5	4,6
4001-5000 Lira	10	2,0	2,0
5001 Lira ve Üstü	4	0,8	,8
Toplam	505	99,0	100,0
Cevapsız	5	1,0	
Toplam	510	100,0	

Çalışılan sektörler, kişilerin yönelimleri bölgesel iktisadi yapının şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle, çalışmada katılımcıların aylık gelirleri önemli bir değişken olarak ele alınmalıdır. Aylık gelir durumu sorulurken aile içinde yaşayan tüm bireylerin ne kadar kazandığı ve kişi şayet farklı bir memleketten gelmişse oralardan gelen yardım ya da gelirleri de dahil etmeleri istenmiştir. Hiçbir gelir olmaksızın hayatı idame ettirmenin neredeyse imkânsız olduğu gerçeğinden hareketle (bu noktada Batman Valiliği bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Batman Belediyesi ve bir takım sivil toplum kuruluşlarının aynı ve nakdi yardımları dikkate değerdir) çalışmamızda “hiçbir gelirim yok” seçeneği konulmamıştır.

Gelir açısından bakıldığında %42,8’lük oranla 1000 lira ve altı aylık gelire sahip olanlar en yüksek oranı teşkil etmektedir. Ardından %29,9’ 1001-2000 lira, %20’si 2001-3000 lira, %4,6’sı 3001-4000 lira, %2’si 4001-5000 lira ve %0,8’i ise 5000 liradan daha yüksek bir kazançta sahiptir.

Bu verilerle her yıl farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler karşılaştırıldığında Türk-İş Ocak 2016 dört kişilik ailenin açlık sınırı 1.447 lira, yoksulluk sınırı 4.714 lira, Memur-Sen Ocak 2016 açlık sınırı 1.534 lira yoksulluk sınırı 4.128 liradır. Bu veriler tablo 18 ile karşılaştırıldığında Batman’da yaşayan bireylerin büyük bir çoğunluğu yoksulluk sınırındayken, yarısından fazlasının

açlık sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Ancak toplumumuzda kazancını net rakamlarla ifade etmeme noktasındaki yaygın tutum dikkate alındığında bu rakamların daha yüksek olması muhtemeldir. Ancak nihai olarak kentin geneline bakıldığında işsizlik ve yoksulluk denilen ekonomik ve sosyal sorunların ciddi boyutlarda olduğu aşikardır. Kentin birkaç mahallesinde gözlemlenebilen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi genele yayılamamakta ve sağlıklı bir kentleşme sonucu; mahalleler arası sosyo-ekonomik göstergeler noktasında ayırım ortaya çıkmaktadır.

Tablo 19
Doğum Yeri Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Batman merkez	224	43,9
Batman ilçe-belde-köy	150	29,4
Başka kent merkezi	47	9,2
Başka ilçe-belde-köy	89	17,5
Toplam	510	100,0

Katılımcıların doğum yerlerine bakıldığında % 73,3'ünün Batman merkez, ilçe, belde ve köylerinde; %26,7'sinin başka kent merkezi, ilçe, belde ve köylerinde doğdukları görülmektedir. Kente ilk göç edenlerden sonraki kuşakların Batman doğumlu olma oranları zaman geçtikçe artmaktadır.

Batman dışında doğanların (göç yoluyla gelenler) doğdukları illere bakıldığında ise geniş bir yelpazeden bahsedilse dahi, birkaç il ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki (%31,3) Diyarbakır'dır. Ardından %24,5 ile Siirt, %18,6 ile Mardin ve %8,4 ile Şırnak gelmektedir. Bu kentler dışında %1-2 oranlarında ülkenin farklı kentleri(Adana, Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Hatay, İstanbul, Konya, Muş, Şanlıurfa, Tekirdağ, Yozgat, Van vb.) yer almaktadır.

Batman'a göç yoluyla gelenlerin büyük çoğunluğunun komşu illerden gelmesinin en önemli nedeni ulaşım olanaklarıdır. Özellikle Diyarbakır'ın Bismil, Silvan ve Kulp ilçeleri ile Siirt'in Kurtalan ve Baykan ilçeleri, Mardin'in Midyat ilçesi ve Şırnak'ın İdil ve Cizre ilçelerinde doğan kişiler ulaşım kolaylığı başta olmak üzere, iş umudu, güvenlik kaygısı, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olanakları gibi daha birçok nedenin etkisiyle Batman'a yerleşmişlerdir. Kentleşme sürecinin başlangıç aşamasında TPAO

işgücü ihtiyacının büyük bir kısmı 1950’li yıllarda bağlı bulunduğu il olan Siirt’teki İşkur aracılığıyla gerçekleştiğinden ilk dönemlerde yakın il ve ilçelerden göç almıştır

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere ilk nüfus hareketliliği çoğunlukla civar köy, ilçe ve illerden iş umuduyla gelenlerden oluşmuştur. 1940’lı yıllarda bir kent nüvesinden dahi söz edilemezken, kentleşmenin başlangıcı petrole dayalı sanayinin kurulmasının etkisiyle ihtiyaç duyulan işgücünün şu anki kent merkezine yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonraki yıllarda ise daha farklı dinamikler devreye girmektedir

Tablo 20
Konut Mülkiyet Durumu

	Sayı	Yüzde
Ev Sahibi	309	60,6
Kiracı	191	37,5
Lojman	3	,6
Diğer	6	1,2
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	,2
Toplam	510	100,0

Tablo 21
Mülkiyeti Ediniş Biçimi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Miras	75	14,7	24,4
Kazanç	228	44,7	74,0
Diğer	5	1,0	1,6
Toplam	308	60,4	100,0
Cevapsız	202	39,6	
Toplam	510	100,0	

İnsanlar bir mekanı yerleşim yeri olarak kabullenmesinin akabinde bir barınma yeri inşa eder. Bu tarih boyunca hep böyle olmuştur. Doğanın zor koşulları ve kendi dışındaki diğer canlılardan korunma amacıyla giriştiği bu eylemde “ev” denilen yapı ortaya çıkar. Bu açıdan yeme-içme ve giyinme gibi barınma da insanlığın en temel gereksinimlerindedir. Konut, bireylere dışsal etkilerden korunma ve barınma olanağının yanında, huzur veren, diğer fertlerle etkileşimini kuran, günlük faaliyetlere olanak sağlayan, geleceğe dair stratejilerini belirlemeye zemin sağlayan mekânsal,

psikolojik, ekonomik ve politik boyutlara da sahiptir (Yıldız ve Zümrüt, 2012, s. 395) İster formel isterse informal yoldan olsun; insanlar bu ihtiyacını karşılamak üzere hep bir mücadele içindedir. Bunun içindir ki; Türkiye’deki ilk hızlı kentleşme sürecinden bu yana gecekondulaşma, apartmanlaşma ve uydu kent gibi deneyimler birbirini takip etmekte ve insanlar konut ihtiyacını farklı biçimlerde karşılamaktadırlar.

1960-1970’li yıllarda Türkiye’de, gecekondulaşmanın yanı sıra konut yapımcısı (yapsatçı) ile konut alıcısı arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan hızlı apartmanlaşma dönemi başlamıştır. Yap-satçılık adı altında büyük oranda ülkemize özgü olan bu konut yapım işi “hızlı kentsel gelişme koşulları altında, farklı çıkarları olan toplumsal grupların, bu hızlı gelişmenin yararlarını aralarında paylaşmak üzere kurdukları bir ittifak” olarak tanımlanabilir. Vadeli ödeme kolaylığı ile çoğunluğu orta sınıf tabanına konut sunan, kır kökenli işgücüne yüksek beceri gerektirmeyen bir alanda iş olanağı sağlayan, araziye bedel ödemedi yapılan konutlardan arazi sahibine pay veren işleyiş biçimi vb. gibi birçok özelliğiyle geniş bir kitleye konut sunumu gerçekleştirebilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s.102-110). Batman’da ise ilk dönemler Belediye tarafından üstlenen konut sunumu özellikle 2000’li yılların başından itibaren yapsatçı/müteahhit adı altında bir kesim tarafından sürdürülmüştür. Vadeli ödeme kolaylığı geniş kitlelerin konut sahibi olmasını sağlamış, kentte inşaat sektöründeki canlılık belirli bir oranda istihdam olanağı da yaratmıştır. Türkiye’de ortalama %70 dolayında olan konut mülkiyeti (TÜİK, 2015) ile tablo 20’deki verilere bakıldığında, katılımcıların % 60,6’sının ev sahibi olduğu görülmektedir. Bu oran Türkiye ortalamasına yakındır. Rafinerinin kent ekonomisine katkısı, katılımcıların hane halkı reislerinden olması ve çoğunun orta yaş üzeri ve muhtemelen belli bir tasarruf sahibi bireylerden oluşması bu rakamların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra kentte ekonomik hayatı neredeyse ayakta tutan inşaat sektörünün özellikle son 15-20 yıldaki canlılığının bir yansıması olan, kooperatif usulü ve toplu konut gibi olanaklar sayesinde de birçok kişinin konut sahibi olduğu bilinmektedir. Kentte imarla ilgili yaşanan bir takım sıkıntılar ile arazi spekülâtörlerinin etkisi bir arada değerlendirildiğinde, son zamanlarda Batman’da konut fiyatlarında yaşanan astronomik artış ve araştırma verilerine göre % 40’ a yakın oranın kiracı durumda olması da ayrıca irdelenmesi gereken toplumsal gerçekliklerdir.

Tablo 22
Oturulan Mahalle İle Oturulan Konut Türü Dağılımı

		Oturulan Konut Türü ⁸					Toplam
		Lüks apt. d	Orta std. apt. d.	Düşük std.apt.d.	Gecekondu	Kerpiç	
Akyürek	Sayı	-	6	2	2	-	10
Aydınlıkevler	Sayı	-	-	4	6	-	10
Bağlar	Sayı	-	-	-	10	-	10
Bahçelievler	Sayı	2	14	3	1	-	20
Bayındır	Sayı	-	1	1	4	-	6
Belde	Sayı	-	27	1	2	-	30
Beşevler	Sayı	-	4	-	4	-	8
Cumhuriyet	Sayı	-	1	1	6	-	8
Çamlıca	Sayı	-	-	-	15	-	15
Çamlıtepe	Sayı	1	16	1	2	-	20
Çarşı	Sayı	-	1	9	-	-	10
Çay	Sayı	-	2	-	8	-	10
Fatih	Sayı	4	6	-	4	-	14
Gap	Sayı	3	8	1	-	-	12
Gültepe	Sayı	20	9	1	-	-	30
Güneykent	Sayı	-	-	-	7	-	7
Hilal	Sayı	-	-	-	10	-	10
Huzur	Sayı	-	-	1	9	-	10
Hürriyet	Sayı	1	-	2	7	-	10
İlüh	Sayı	-	-	-	7	1	8
Karşıyaka	Sayı	-	-	-	10	-	10
Kısmet	Sayı	-	1	4	4	-	9
Kültür	Sayı	2	29	1	3	-	35
Meydan	Sayı	-	4	4	2	-	10
Pazaryeri	Sayı	-	1	2	6	-	9
Petrol	Sayı	-	1	-	9	-	10
Petrolkent	Sayı	-	1	-	13	-	14
Pınarbaşı	Sayı	-	5	-	5	-	10
Raman	Sayı	-	6	-	3	-	9
Sağlık	Sayı	-	1	-	12	-	13
Seyitler	Sayı	-	-	-	15	-	15
Şafak	Sayı	1	9	-	-	-	10
Şirinevler	Sayı	-	3	1	5	-	9
Cudi	Sayı	1	4	3	13	-	21
Yeni	Sayı	-	4	2	3	-	9
Yeşiltepe	Sayı	-	1	-	5	-	6
Ziyagökalp	Sayı	1	5	1	3	-	10
19 mayıs	Sayı	-	1	-	9	-	10
Yenişehir	Sayı	-	2	8	-	-	10
Korik	Sayı	-	1	2	6	-	9
Tilmerç	Sayı	1	11	2	-	-	14
Toplam	Sayı	37	185	57	230	1	510

Küçük bir köyün etrafında kısa bir sürede hızlı göçlerle oluşan bu kentin kaderi, ülkedeki diğer birçok kentin kaderine benzerdir. Bu bağlamda Batman'da birçok konut tipinin bir arada olduğu bir kent görünümü taşımaktadır. Gecekondulaşmanın yoğun

⁸ Çalışma boyunca bu tablo gibi birkaç tabloda verilerin sayfaya sığdırılmamasından kaynaklı olarak sadece sayılar verilmiş olup, anlamlı bazı yüzdeler yorumlarda paylaşılmaktadır.

olduğu mahallelerde (Bağlar, Hilal, Karşıyaka, Petrol, Petrolkent, Seyitler gibi) ev tiplerini kategorize ederken tek katlı baraka, bahçeli/bahçesiz evler ile bu evlerin zamanla dönüştüğü 2-3 katlı apartmanlar gecekondü adı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca geçmişte daha sık rastlanan kerpiç evlere ise son dönemlerdeki kentsel dönüşümün de etkisiyle daha az rastlanmaktadır. Kentte merkezi konumda olan Gap mahallesinde göçerlere ait birkaç kerpiç evin de yakın zamanda kentsel dönüşümle ortadan kalkacağı ön görülebilir. Şimdilerde bu mahalledeki görüntü kentteki çarpık kentleşmenin bir özeti niteliğindedir

Fotoğraf 1: Batman'da Çarpık Kentleşme

Kaynak: Çelik (2016), GAP Mahallesi

Kentin gelişim sürecine dair görüşülen kişiler, Batman'ın ilk dönemlerine ilişkin olarak; “Batman'ın bir köy ve kerpiç evlerden oluştuğu” (G.12) ve “köyde 30 ya da 40 hane” (G.13) olduğunu söylemişlerdir. Bu ifadelerden hareketle küçük bir köyün etrafında kurulan Batman 1950'li yıllardan itibaren hızlı, bir o kadar da çarpık bir kentleşme sürecine girmiştir.

Kentsel mekânda yayılma kısa bir zaman diliminde kerpiç evlerden, 1-2 katlı gecekondulaşmaya ve ardından da apartmanlaşma/siteleşmeye doğru evrilmektedir. Kıray'ın (1982:386-387) “Apartman modern sanayi toplumlarının yeni belirmiş orta

tabakalarının, işçi ve memurlarının konutlarıdır, onlarla beraber doğmuştur”. Nasıl ki gecekondu az gelişmiş toplumlarda topraktan kopan, köylülükten çıkan fakat sanayileşemediği için orta tabakalaşamayan işçi veya memur olmayanların konutu ise apartmanda modern sanayi toplumlarının orta tabaka konutlarıdır” şeklindeki tespitleri belli ölçülerde kabul edilebilir görünse de bugün apartman türü konutlarda yaşam salt işçi ve memur kesimlerinden ibaret değildir. Kent ortamında işçi ve memur kesiminden olmamakla birlikte tüccar ya da kentteki fırsatları değerlendiren sosyo-ekonomik durumu iyi düzeyde olan her kesimin oturduğu mekânlar olarak değerlendirilebilir.

Mekânsal farklılaşma ve ayrışma çerçevesinde en çok dikkat çeken oluşum üst sınıflara ait yerleşim alanlarının ortaya çıkmasıdır. Bu tarz yerleşim alanlarının ortaya çıkmasında kentsel şiddet ve suçun artışı (yapısal faktörler) ile ailelerin kente özgü sorunlardan uzak bir şekilde daha iyi ve kaliteli yaşama, seçkinlik ve prestij elde etme, sosyal homojenlik, statü, belli bir grup içinde beklentisi (öznel faktörler) gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (İçli, 2010: 46-50). Son yıllarda gerek Dünya’da gerekse Türkiye’de zenginleşme, sınıfsal ayrışma, mekânsal ayrışma paralelinde ortaya çıkan yüksek güvenlikli siteleri araştırma konusu yapan Alver’e (2010:12-13) göre yüksek güvenlikli siteler kaçınılmaz olarak toplumdan izole olmakta, toplumdan kendini yalıtılmaktadır. Güvenlikli siteler, bir steril⁹ hayat örneği olarak ‘güvenlik önlemleriyle donatılan’ ve istenmeyen kişilerin içeriye ‘sızmasını önleme amacıyla perdelenen’ mekanlardır.

Batman’ın içerisinde kalmış olan (TPAO ve TÜPRAŞ tesislerinin de içerisinde yer aldığı) *Site* semti tam da yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir. Çevresini, gecekondulaşmanın egemen olduğu mahallelerin sardığı bu yerleşim yeri hem “*Steril*” yaşamlara hem de siteleşmenin zamanla neden olabileceği *yalıtılmış* hayatların ortaya çıkmasına elverişli bir görüntü vermektedir. TÜİK’ten talep edilen araştırma örneğine bu yerleşim alanını dahil edil(e)memesi bu bakış açısını bir bakıma doğrular niteliktedir. Oysaki yaptığımız görüşmelerde de anlaşıldığı üzere kentin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi rafineri sayesinde. Bu rafinerinin

⁹ Türkçe’de kullanılan steril ve sterilize kelimelerinin kökü Latince *sterile* ve *sterilize* kelimeleri Genelde ‘mikroplardan arınma, mikroplardan arıtılma’ anlamında tıp terimi olarak kullanılmaktadır. Zararlı her türlü nesnenin temizlenmiş, arındırılmış alanları nitelemektedir. İngilizce sözlüklerde *sterile* kelimesi, mikropsuz, mikroplardan arınmış olmanın yanında ‘düşman ajanların sızmasını önleme amacıyla perdelenen’ ve ‘güvenlik önlemleriyle donatılan’ anlamlarına da gelmektedir. Alver kitabın adını bu son iki anlamdan yola çıkarak “Siteril Hayatlar” olarak belirlemiştir. Bknz. Köksal Alver(2010), Siteril Hayatlar, 2. Basım, Hece yayınları, Ankara

kuruluş aşamasında birçok kültürel ve sanatsal etkinliğe yerli halkın katılım gösterdiği ve kentten kopuk bir görüntü vermeyen bu yerleşim alanı zamanla kendi kısmi 'Steril' yaşam alanını var etmiştir.

Fotoğraf 2: S(i)teril Mahalle Örneği

Kaynak: Tapan, (2015), Site mahallesi

Ancak bir semtte açığa çıkan bu özel durum (ki bu özel durum bile burada yaşayan insanların yaşadıkları toplumdan tamamıyla izole oldukları anlamına da gelmemektedir) üzerinden siteleşmeyi tümüyle toplumdan ayırışma olarak değerlendirmemek gerekir. Güvenlikli site sakinleri, gerçekte diğer toplumsal kesimlerden tamamıyla ayırışan, onlarla hiçbir şekilde iletişim kurmayan kişiler midir? Bu kişilerin hayatları tam anlamıyla *steril hayat* örneği midir? Ya da güvenlikli site sakinleri, sadece kendi dar çevreleriyle iletişim kuran, toplumun diğer kesimlerinin yaklaşamadıkları dokunamadıkları hatta göremedikleri bir hayat biçimi midir? Güvenlikli sitelerde yaşayanlar toplumun içindedir ve toplumun dışında olma şansları yoktur. Oturdıkları evlerinin güvenlikli olması onları tamamıyla toplumdan ayırıştırmamaktadır. Toplumsal bir varlık olan insanın toplumdan soyutlanması da bu nedenle imkânsızdır. Toplumdan tamamıyla soyutlanmaya neden olmamakla birlikte, güvenlikli bu siteler izole olma ve *steril* olma halini beslemekte; ayrıca prestij ve statü elde etme unsurları olarak görülmektedir (Alver,2010:13-14). Bu açıklamalar bağlamında Batman'da Site semti

dışında 2000’li yılların başından itibaren sayıları hızla artan güvenli siteler gözlenebilmektedir.

Son yıllarda kentin daha çok kuzey yönünde sayıları hızla artan site tarzı yapılarda oturanlar ile kentin güneyinde daha çok gecekondulaşmanın egemen olduğu mahallelerde oturanlara ilişkin olarak, araştırma verilerine dayandırarak kentleşme düzeyleri ile akrabalık/komşuluk ilişkileri karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir: örneğin kuzey yönünde bulunan ve daha çok site tarzı yapıların hakim olduğu Çamlıtepe, Gültepe gibi mahallelerde oturan katılımcıların kentleşme düzeyi güney yönündeki mahallelere oranla daha yüksek ancak; akrabalık/komşuluk ilişkileri ise daha esnektir. Buna karşın, kentin güney yönünde daha çok gecekondulaşmanın hakim olduğu Seyitler, Çamlıca gibi mahallelerde oturan katılımcıların ise kentleşme düzeyi daha düşük ancak; akrabalık/komşuluk ilişkileri daha sıkı düzeylerde çıkmaktadır.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde; Site semtinde uygulanan planlı kentleşme örneğinin yerel yönetimlerce tüm kente uyarlan(a)maması kent mimari yapısı açısından büyük bir kayıp olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca yeni bir kentte gözler önünde yükselen planlı bir yerleşim alanı(Site) ile çarpık kentleşme(Petrol kent, Karşıyaka, Akyürek gibi) örneklerinin bir duvar ile ayrılan resmi (4 no’lu Fotoğraf), başlangıçtan bu yana sağlıklı bir kent modelini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Fotoğraf 3: Batman’da Modern Kentleşme Örneği

Kaynak: Çelik (2016), Tılmerç mahallesi

Özellikle kentin yeni yerleşim yerlerinden olan Gültepe, Çamlıtepe, Kültür, Belde ve kentsel dönüşümle yenilenen Gap mahallesinde bu tarz sitelere rastlanmaktadır. Özellikle Gap mahallesi göçerlerin yerleşimiyle oluşmuş bir mahalledir. Bu mahalle önceleri ağırlıklı olarak kerpiç evlerden oluşmaktayken, sonradan belediye tarafından yapılan 3-4 katlı yapılarla gelişmiş ve son dönemlerde de kentsel dönüşümle 10-15 kat ruhsatlı binalar, kerpiç ve az katlı evlerin yerini almaya başlamıştır. Araştırmada lüks apartman daireleri olarak adlandırılan bu yapılar % 7,3 oranındadır. Hızlı gelişim gösteren kentte bu tarz yerleşim yerlerinin kentsel dönüşüm projeleriyle daha da artacağı ön görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların % 36,3'ü orta standart apartman dairesi, % 11,2'si düşük standart apartman dairesi, %45,1'i gecekondulu diye ifade edilen çoğunluğu bahçeli ya da bahçesiz müstakil evler ile sonradan eklenen katlarla apartmanlara dönüşen gecekondulardan oluşmaktadır.2000'li yıllar öncesi kentte sayıları oldukça görünür düzeyde olan kerpiç yapılarda oturanların sayısı hızla azalmakta ve bu çalışmada kerpiç evde ikamet edenler sadece % 0,2 çıkmaktadır.

Mahalle ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için gecekondulaşmanın yoğun olduğu mahallelerin belirlenmesi gerekmektedir. Böylesi bir çaba hem bu çalışma hem de daha sonraları yapılacak çalışmalara kaynaklık edebilmesi açısından önemlidir. Yerel yönetim yetkililerinden aldığımız bilgiler¹⁰ ve araştırmada ortaya çıkan sosyo-ekonomik göstergeler doğrultusunda hazırladığımız tablo'da mahalleler sosyolojik özelliklerine göre, gecekondulu, karma ve merkez/planlı olmak üzere 3 grupta toplanmıştır.

Tablo 23
Mahallelerin Niteliklerine Göre Sınıflandırılması¹¹

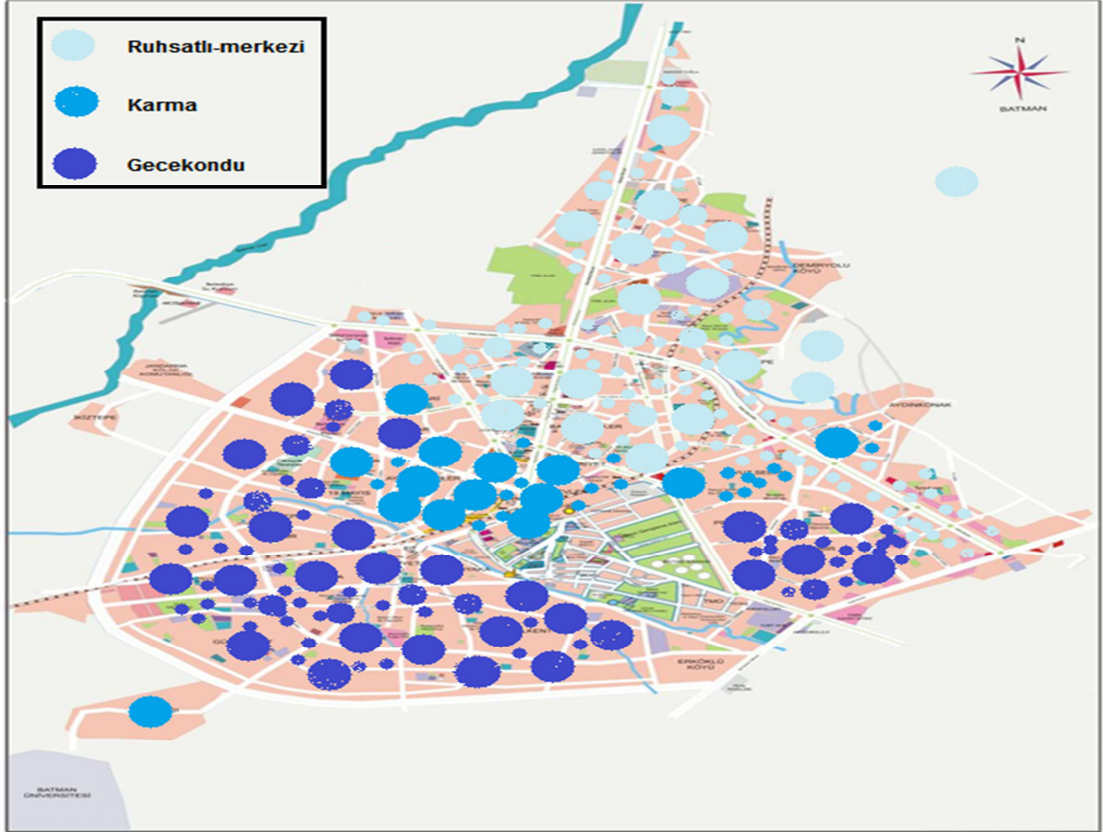
Mahalle Adı	Niteliklerine Göre Mahalle Durumu	Mahalle Adı	Niteliklerine Göre Mahalle Durumu
Akyürek	Karma	Karşıyaka	Gecekondulu
Aydınlıkevler	Karma	Kısmet	Karma
Bağlar	Gecekondulu	Kültür	Merkez
Bahçelievler	Merkez	Meydan	Karma
Bayındır	Gecekondulu	Pazaryeri	Karma
Belde	Merkez	Petrol	Gecekondulu
Beşevler	Karma	Petrolkent	Gecekondulu
Cumhuriyet	Karma	Pınarbaşı	Merkez
Çamlıca	Gecekondulu	Raman	Karma
Çamlıtepe	Merkez	Sağlık	Karma

¹⁰ 25.11.2015 tarihinde Yerel Yönetim yetkilileriyle yapılan görüşme

¹¹ Bu tablo Batman Belediyesi yetkililerinden ve Batman Sosyal Yardımlaşma Vakfının yürüttüğü faaliyetlerden edinilen bilgiler ve alan araştırması bulguları sonucu, mahallelerin demografik, sosyo-ekonomik yapısı ve konut tiplerinin sosyolojik perspektifte değerlendirilmesi sonucu araştırmacı tarafından geliştirilmiş bir tablodur.

Tablo 23'ün Devamı

Çarşı	Karma	Seyitler	Gecekondu
Çay	Gecekondu	Şafak	Merkez
Cudi	Karma	Şirinevler	Karma
Fatih	Merkez	Yeni	Karma
Gap	Merkez	Yeşiltepe	Gecekondu
Gültepe	Merkez	Ziyagökalp	Karma
Güneykent	Gecekondu	19 Mayıs	Gecekondu
Hilal	Gecekondu	Yenişehir	Karma
Huzur	Gecekondu	Korik	Karma
Hürriyet	Gecekondu	Tilmerç	Merkez
İluh	Gecekondu		

Harita 2: Niteliklerine Göre Batman'da Konut Dağılımı

Kaynak: Çalışma kapsamında yazar tarafından üretilmiştir.

Kentleşme sürecinin başladığı 1950'li yıllardan bu yana gelişim aksı Kuzey yönündedir. İlk kurulan Akyürek, Aydınlık evler, Meydan gibi mahalleler merkezi olmakla birlikte yapılaşma itibariyle karma bir nitelik taşır. Ancak 1985-1990'lı yıllarda nüfusun hızla arttığı kentte, İluh deresi kenti adeta ikiye bölmüş ve bir yakası neredeyse tamamen gecekondulaşmış ve bu gecekondulaşma derenin öteki yakasında da paralel bir şekilde

devam etmiştir. Bu mahalleler Çay, 19 Mayıs, İluh, Petrolkent, Karşıyaka, Huzur, Yeşiltepe gibi mahallerdir.

Fotoğraf 4: Kenti Kuşatan Gecekondu Mahalleleri

Kaynak: Tapan, (2015) Site etrafında kurulan gecekondu mahalleleri

Çamlıca, Güneykent, Hürriyet, Karşıyaka, İluh gibi mahalleler gecekondulaşmanın ilk örneklerini oluşturmaktadır. Kuzey yönünde kurulan mahallelerin çoğunluğu yapılaşma bağlamında merkezi/ruhsatlı yerler olup, sosyo-ekonomik göstergeler noktasında da kentin diğer mahallelerinden daha ileri düzeydedir. Bunlar; Kültür, Belde, Çamlıtepe, Tılmerç (köy kısmı hariç), Gültepe, Gap ve Fatih gibi mahallelerdir.

Fotoğraf 5: Batman’da Hızlı Kentleşme

Kaynak: Çelik (2016), Çamlıtepe mahallesi

Bu mahallelerdeki çoğu yeni ve modern binanın birbirine yapışık halde yükselmesi son 15-20 yıl içerisinde muazzam bir şekilde gelişen bir kentin nasıl olur da “modern aynı zamanda çarpık bir yapılaşma” ya teslim edildiği sorusu belki de en çok bu kenti yönetenlerin kendi kendilerine sorması gerekmektedir. Her yeni gelişen mahallede mimari açıdan ideal bir kent modeli ortaya konulabilecekken; pratikte yaşananlar (Yukarıdaki fotoğrafta görülen “Çamlıtepe” mahallesi gibi henüz 10 yıllık bir geçmişi olan bir mahalledir) sonucu ortaya çıkan müthiş bir “imar kirliliği” kenti neredeyse esir almış gibi kötü bir görüntü sunmaktadır.

Kentlerde hakim olan toplum tipi olan cemiyet hayatı, işbölümü ile birlikte tabakalaşmanın ve sosyal seviye farklarının ortaya çıktığı bir sosyal hayat biçimidir (Kurtkan,1995:142). Bu toplum tipine göre ortaya çıkan farklılıklar açısından Batman’ı irdelersek; kentin kuzey mahalleleri sosyo-ekonomik anlamda orta-üst ve üst gelir grubunun oturduğu mahalleler iken; Güney kesimindeki mahalleler ise sosyo-ekonomik anlamda alt gelir grubunun ağırlıklı olarak ikamet ettiği mahallelerdir. Kuzey ve Güney mahalleler arasındaki bu gelişmişlik farkı bariz bir toplumsal ayrışmayı doğurmamakla birlikte, insanların kente tutunma biçimleri üzerinde oldukça belirleyici olmaktadır. Yani eğitim, sağlık, kültür, spor gibi birçok alanda yapılan yatırımların çoğunluğu

kentin kuzeyinde yaşayanlara hitap edecek şekilde dizayn edilmesi aynı kentte yaşayan insanların kentin nimetlerinden eşit düzeyde paylaşımını engellemekte ve kentle bütünleşmenin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Tablo 24
Oturulan Mahalle İle Oturulan Konutun Oda Sayısı

	Sayı	Oda Sayısı				Toplam
		1+1	2+1	3+1	4+1 ve daha fazla	
Akyürek	Sayı	0	4	6	0	10
Aydınlıkevler	Sayı	0	6	3	1	10
Bağlar	Sayı	0	2	5	3	10
Bahçelievler	Sayı	0	2	16	2	20
Bayındır	Sayı	0	3	1	2	6
Belde	Sayı	1	2	18	9	30
Beşevler	Sayı	0	6	2	0	8
Cumhuriyet	Sayı	1	5	2	0	8
Çamlıca	Sayı	0	8	6	1	15
Çamlıtepe	Sayı	0	2	14	4	20
Çarşı	Sayı	0	8	2	0	10
Çay	Sayı	1	3	6	0	10
Fatih	Sayı	0	0	11	3	14
Gap	Sayı	1	0	8	3	12
Gültepe	Sayı	0	2	25	3	30
Güneykent	Sayı	0	4	3	0	7
Hilal	Sayı	0	0	4	6	10
Huzur	Sayı	0	5	4	1	10
Hürriyet	Sayı	0	6	4	0	10
İluh	Sayı	2	4	2	0	8
Karşıyaka	Sayı	0	5	5	0	10
Kısmet	Sayı	0	5	4	0	9
Kültür	Sayı	0	4	27	4	35
Meydan	Sayı	1	5	4	0	10
Pazaryeri	Sayı	0	5	4	0	9
Petrol	Sayı	0	8	2	0	10
Petrolkent	Sayı	3	3	8	0	14
Pınarbaşı	Sayı	0	0	10	0	10
Raman	Sayı	0	2	5	2	9
Sağlık	Sayı	1	2	10	0	13
Seyitler	Sayı	0	13	1	1	15
Şafak	Sayı	0	0	9	1	10
Şirinevler	Sayı	1	6	2	0	9
Cudi	Sayı	0	9	11	1	21
Yeni	Sayı	2	2	4	1	9
Yeşiltepe	Sayı	1	0	5	0	6
Ziyagökalp	Sayı	0	4	5	1	10
19 Mayıs	Sayı	2	3	3	2	10
Yenişehir	Sayı	1	3	6	0	10
Korik	Sayı	0	0	7	2	9
Tilmerç	Sayı	0	3	10	1	14
Toplam	Sayı	18	154	284	54	510

Tablo 24'teki verilere bakıldığında katılımcıların % 3,5'i 1+1 tipi evlerde, % 30,1'i 2+1 tipi evlerde, % 55,8'i 3+1 tipi evlerde ve % 10,6'sı 4+1 ve daha fazla odaya sahip evlerde ikamet etmektedir. Burada dikkatimizi çeken durum, 1+1 diye tanımlanan ev

tipinin alan araştırmasının yapıldığı 2015 yazından itibaren (özellikle yeni yerleşim alanlarında) sayılarının hızla artmaya başladığıdır. Özellikle Üniversite öğrencilerinin ve kamu kuruluşlarına tayin yoluyla gelenlerin sayısındaki artış ile bu tipteki ev sayısında artışın olacağı ön görülebilir. Kentsel ortamda yalnız yaşama eğiliminin bir yansıması olan bu ev tipi toplumsal değişimin bir göstergesi olması açısından da dikkate alınması gereken bir durumdur.

Araştırmada % 3,5 oranında çıkan bu özelliklere sahip ev tipi daha çok gecekondulu mahalleleri diye tabir edilebilecek yerlerde olmasını ise, kişilerin biran önce sığınabilecek bir yer yapma isteğiyle açıklamak mümkündür. Yukarıdaki veriler ışığında, Batman genelinde oturlan konutlarda oda sayısının fazlalığı ve evlerin büyüklüğü dikkat çekmektedir. Bu durum sosyo-ekonomik ve kültürel unsurlara dayandırarak açıklanabilir. İlk olarak çekirdek aile türünün hakim olmasına rağmen kentte ortalama hane halkı büyüklüğünün Türkiye ortalamasının çok üstünde oluşu bir neden olarak gösterilebilir. TÜİK'in 2014 verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye ortalaması 3,6 iken bu oran Batman'da 6,1 olması oda sayısının fazla olmasının nedenlerindedir. Bir diğer neden ise dini ve kültürel değerlerden dolayı kız ve erkek çocuklarının belli bir yaş sonrası ayrı odalarda yatırılması gerekliliği inancıdır. Son olarak-bugün geçmişe nazaran az da olsa sürdürülen - kente yerleşen insanların kır ile ilişkilerinin sürmesinden dolayı bazı dönemlerde "yatıya misafir ağırlama" geleneğinin sürmesi de oda sayısının fazla oluşunu açıklayıcı nedenlerdir. 2000'li yıllardan itibaren gelişen ve sosyo-ekonomik düzeyi diğer mahallelere göre daha yüksek olan Belde (% 90), Çamlıtepe (% 90), Gültepe(% 93), Kültür (% 88,5) gibi mahallelerin verilerine bakıldığında oda sayılarında 3+1 ve 4+1 oranları daha yüksektir. Sosyo-ekonomik olarak daha düşük düzeyde olan Çamlıca(% 93,3), Petrol (% 100), Seyitler (% 93,4) gibi gecekondulaşmanın yoğun olduğu mahallelerde ise daha çok 2+1 ve 3+1 evler daha yoğunluktadır. Gecekondulu mahallelerinde konut kalitesinin düşüklüğü, çoğu zaman arsa bedeli ödenmemesi ve göç yoluyla gelinen kentte "başını sokacak bir yer" inşa etme amacı, kısa sürede tamamlanan ve daha az odası olan evlerin yapılmasını sağlamıştır.

Aşağıda sonuçları paylaşılan sorudaki gibi, çoklu seçeneklerin işaretlenebildiği sorularda önem sırası diye bir durum gözetilmemektedir. Esas olan herhangi bir durum,

olay veya olgu hakkında mümkün olduğunca daha detaylı bilgilere ulaşmaktır. Buna göre; “aşağıdakilerden hangilerine sahipsiniz?” sorusuna katılımcılar birden çok seçeneği işaretledikleri için yorumlamayı kolaylaştırmak için her bir seçeneğin belirtilme sıklığı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 25
Sahip Olunanlar

	Sayı	Geçerli Yüzde
Çocuk odası	257	50,4
Bulaşık makinesi	329	64,5
Banyoda duşakabin veya küvet	215	42,2
Deepfreez/Nofrost buzdolabı	363	71,2
Lcd veya Led Tv	262	51,4
Klima	383	75,1
Bilgisayar	134	26,3
İnternet	42	8,2
Ücretli yayın(digitürk, dsmart vb.)	27	5,3
Bina güvenliği(özel koruma, kamera)	59	11,6

Yukarıdaki tabloya göre; Batman’ın iklim şartları dikkate alındığında hanelerde en çok sahip olunan malzemenin klima olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra deepfreez/nofrost buzdolabı, Bulaşık makinesi ve LCD veya LED televizyona birçok katılımcının sahip olduğu görülmektedir. Ancak her biri kısmen statü göstergesi gibi görülen bina güvenliği ve ücretli yayın gibi malzeme veya materyal sahibi olanların tamamına yakını sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan mahallelerde oturanlardan oluşmaktadır. Geri kalan malzeme veya materyallerin büyük oranı ise sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan mahallelerde yoğunluk kazanmakta ve gecekondü mahallelerine inildikçe daha lüks gibi görünen Bilgisayar ve internet gibi malzeme veya materyaller %1 düzeylerine kadar düşmektedir. Mesela ücretli yayın ya da bina güvenliğine(özel koruma, kamera sistemi) Seyitler gibi bir çok gecekondü mahallesinde rastlanılmamaktadır.

Tablo 26
Araba Sahipliği

	Sayı	Yüzde
Yok	345	67,6
Var	161	31,6
Almak üzere	2	,4
Toplam	508	99,6
Cevapsız	2	0,4
Toplam	510	100,0

Tablo 27
Sahip Olunduğu Belirtilen Arabanın Yaşı

	Sayı	Geçerli Yüzde
0-5 yaş	61	37,7
6-10 yaş	52	32,5
11 yaş ve üstü	48	29,8
Toplam	161	100,0

Kentleşme süreci beraberinde ekonomik değişimi ve ulaşım şartlarında gelişmeleri getirirken, ekonomik açılımla refah seviyesindeki değişimler yaşam tarzında da değişimlere neden olmuştur. Eskiden daha düşük olan araba sahipliği ve arabanın markası yeni yaşam konforuna ayak uydurmaktadır. Bu bağlamda hızla kentleşen Batman'da kişilerin refah seviyesinin artışı, kentin hızla büyümesi ve insanların ulaşım ihtiyaçlarını bireysel olarak karşılama isteği taşıt sayısında artışa yol açmaktadır.

Tablo 28
Mahallelere Göre Araba Sahipliği

	Hayır	Evet	Almak üzere	Toplam		Hayır	Evet	Almak üzere	Toplam
Akyürek	6	4	0	10	Karşıyaka	9	0	0	9
Aydınlıkevler	9	1	0	10	Kısmet	8	1	0	9
Bağlar	10	0	0	10	Kültür	20	15	0	35
Bahçelievler	15	5	0	20	Meydan	9	1	0	10
Bayındır	4	2	0	6	Pazaryeri	5	4	0	9
Belde	16	14	0	30	Petrol	9	1	0	10
Beşevler	6	2	0	8	Petrolkent	12	2	0	14
Cudi	16	5	0	21	Pınarbaşı	6	4	0	10

Tablo 28'in Devamı

Cumhuriyet	7	1	0	8	Raman	3	6	0	9
Çamlıca	9	6	0	15	Sağlık	10	3	0	13
Çamlıtepe	9	11	0	20	Seyitler	14	1	0	15
Çarşı	8	2	0	10	Şafak	4	6	0	10
Çay	8	2	0	10	Şirinevler	8	1	0	9
Fatih	10	4	0	14	Yeni	8	1	0	9
Gap	5	7	0	12	Yeşiltepe	5	1	0	6
Gültepe	8	21	1	30	Ziya Gökalp	7	2	1	10
Güneykent	6	1	0	7	19 Mayıs	8	2	0	10
Hilal	9	0	0	9	Yenişehir	8	2	0	10
Huzur	7	3	0	10	Korik	7	2	0	9
Hürriyet	7	3	0	10	Tilmerç	5	9	0	14
İluh	5	3	0	8					
					TOPLAM	345	161	2	508

2015 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye genelinde bin kişi başına düşen otomobil sayısı 134 iken; Batmanda bin kişi başına düşen otomobil sayısı 25'tir. 2015 verilerine göre toplamda 14216 otomobilin bulunduğu kentin hızla büyümesine paralel olarak artan taşıt sayısı beraberinde trafik ve park sorununu doğurmaktadır. Kentin alt yapısındaki yetersizlik ve yapılan konutların çoğunluğunda otopark ayrıntısının göz ardı edildiği gözleminde hareketle, kentte önümüzdeki süreçte bu sorunların daha çok hissedileceği rahatlıkla söylenebilir. Taşıtların yaşlarına bakıldığında % 37,7'sinin 0-5 yaş grubu, % 32,5'inin 6-10 yaş grubu ve % 29,8'inin ise 11 yaş üzeri olduğu görülmektedir. Oturulan mahalle ile taşıt sahibi olup olmama durumu incelendiğinde sosyo-ekonomik düzeyi düşük gecekondü mahallelerinden Seyitler'de ikamet edenlerin % 6,7'si, Petrol mahallesinde % 10'u, Güneykent mahallesinde % 14,3'ü, Çay mahallesinde % 20'si taşıt sahibiyken; bu oran sosyo-ekonomik düzeyi yüksek mahallelerden Gültepe'de oturanların % 70'i, Tilmerç mahallesinde % 64,3'ü, Gap mahallesinde % 58,3'ü, Çamlıtepe mahallesinde % 55'i taşıt sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Bu veriler doğrultusunda, sosyo-ekonomik düzeyi düşük gecekondü mahallelerinde Seyitler, Petrol, Güneykent ve Çay mahalleleri ile sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan Gültepe, Tilmerç, Gap, Çamlıtepe mahalleleri karşılaştırıldığında sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanların daha az taşıt sahibi oldukları görülmektedir. Nihai olarak mahallelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile taşıt sahibi olma arasında bir bağ olduğu söylenebilir.

Tablo 29
Oturulan Mahalleye Göre Sosyal Güvence Durumu

		Yok	Var (ssk, bağkur, emekli Sandığı)	Genel Sağlık Sigortası	Özel Sigorta	65 Yaş Üstü GENEL Sağlık Sig.	Toplam
Akyürek	Sayı	1	9	0	0	0	10
Aydınlıkevler	Sayı	0	9	1	0	0	10
Bağlar	Sayı	1	7	2	0	0	10
Bahçelievler	Sayı	1	17	1	0	0	19
Bayındır	Sayı	1	4	1	0	0	6
Belde	Sayı	6	22	2	0	0	30
Beşevler	Sayı	1	7	0	0	0	8
Cumhuriyet	Sayı	2	1	5	0	0	8
Çamlıca	Sayı	5	6	3	1	0	15
Çamlıtepe	Sayı	4	16	0	0	0	20
Çarşı	Sayı	4	5	1	0	0	10
Çay	Sayı	2	4	4	0	0	10
Fatih	Sayı	0	12	2	0	0	14
Gap	Sayı	0	11	0	1	0	12
Gültepe	Sayı	0	29	1	0	0	30
Güneykent	Sayı	1	2	4	0	0	7
Hilal	Sayı	7	3	0	0	0	10
Huzur	Sayı	3	6	0	1	0	10
Hürriyet	Sayı	2	4	4	0	0	10
İlüh	Sayı	2	2	3	1	0	8
Karşıyaka	Sayı	6	3	1	0	0	10
Kısmet	Sayı	4	3	2	0	0	9
Kültür	Sayı	1	31	2	0	1	35
Meydan	Sayı	1	9	0	0	0	10
Pazaryeri	Sayı	1	2	6	0	0	9
Petrol	Sayı	5	3	2	0	0	10
Petrolkent	Sayı	4	6	4	0	0	14
Pınatbaşı	Sayı	2	8	0	0	0	10
Raman	Sayı	0	5	0	4	0	9
Sağlık	Sayı	0	7	6	0	0	13
Seyitler	Sayı	8	3	4	0	0	15
Şafak	Sayı	0	10	0	0	0	10
Şirinevler	Sayı	0	6	3	0	0	9
Cudi	Sayı	5	10	6	0	0	21
Yeni	Sayı	2	6	1	0	0	9
Yeşiltepe	Sayı	2	2	2	0	0	6
Ziyagökalp	Sayı	2	8	0	0	0	10
19 mayıs	Sayı	2	6	2	0	0	10
Yenişehir	Sayı	3	3	3	1	0	10
Korik	Sayı	2	7	0	0	0	9
Tilmerç	Sayı	0	14	0	0	0	14
Toplam	Sayı	93	328	78	9	1	509

Tablo 29'daki verilere bakıldığında katılımcıların % 18,3'ü sosyal güvencesinin olmadığını % 64,4'ü sosyal güvencesinin olduğunu, % 15,3'ü Genel sağlık

sigortasından yararlandığı görülmektedir. Özel sigorta ile 65 yaş üstü sağlık sigorta oranı düşük çıkmaktadır. Oturulan mahalle ile sosyal güvence durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında sosyo-ekonomik düzeyi düşük gecekondulu mahallelerinden Hilal mahallesinde oturanların % 70'i, Karşıyaka mahallesinde % 60'ı, Seyitler mahallesinde % 53,3'ü Petrol mahallesinde % 50'si hiçbir sosyal güvenceye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek mahallerden Tılmerç mahallesinde katılımcıların % 100'ü, Gültepe mahallesinde % 96,7'si Gap mahallesinde % 91,7'si Bahçelievler mahallesinde % 89,5'i ve kültür mahallesinde % 88,6'sı SSK, Bağkur veya Emekli Sandığı'ndan sosyal güvenceleri bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu mahalleler genellikle kamuda çalışan işçi, memur ve esnaf kesminin yoğun olarak yaşadığı yerler olması da bu rakamların yüksek çıkmasının sebebidir. Bunun yanında genel sağlık sigortası (daha önce yeşil kart diye bilinen) ise daha çok gecekondulu ve karma mahallelerde yoğunlaşmaktadır. Bu veriler doğrultusunda oturulan mahalle ile sosyal güvence arasında bir bağ olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 30
Kentteki İlk Yerleşim Yeri: Mahalle

	Sayı	Geçerli Yüzde		Sayı	Geçerli Yüzde
Akyürek	3	1,5	Karşıyaka	10	4,9
Aydınlıkevler	12	5,8	Kısmet	6	2,9
Bağlar	5	2,4	Kültür	12	5,8
Bahçelievler	18	8,7	Meydan	4	1,9
Bayındır	1	,5	Pazaryeri	4	1,9
Belde	5	2,4	Petrol	2	1,0
Beşevler	3	1,5	Petrolkent	10	4,9
Cudi	8	3,9	Pınarbaşı	2	1,0
Cumhuriyet	9	4,4	Raman	1	,5
Çamlıca	7	3,4	Sağlık	13	6,3
Çarşı	7	3,4	Seyitler	2	1,0
Çay	1	,5	Şafak	4	1,9
Fatih	7	3,4	Şirinevler	3	1,5
Gap	4	1,9	Yeni	4	1,9
Gültepe	2	1,0	Yeşiltepe	5	2,4
Hilal	2	1,0	Ziyagökalp	3	1,5
Huzur	5	2,4	19 Mayıs	15	7,3
Hürriyet	2	1,0	Yenişehir	1	,5
İlüh	4	1,9			
			Toplam	206	100

Kentin gelişimi daha çok Kuzey, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı yönünde ilerlemektedir. Kentte sosyal mobilizasyon statü ve gelir farklılaşması çerçevesinde kent içinde mahalleler arasında oluşan bir iç hareketliliği doğurmaktadır. Kentte yaşayanlardan

sosyo-ekonomik durumları nispeten daha iyi olanların bir kısmı, gecekonduların alanlarından başlayarak kademeli olarak kentin gelişim gösterdiği yöne doğru kent içi bir göç gerçekleştirmektedir. Örneğin; katılımcılardan biri daha önceki yıllarda Karşıyaka mahallesinde oturuyorken belirli bir dönem sonra Meydan mahallesine oradan da Gültepe mahallesine taşınmıştır. Bu örneğin bir benzeri ise bir katılımcının Bahçelievler mahallesinden Tılmerç mahallesine taşınmıştır. Bu örnekler saha çalışması boyunca gözlemlenen durumlardır. Dahası; mahalle değiştirmiş katılımcıların neredeyse tamamına yakını daha sorunlu mahallelerden cazibesi yüksek mahallelere doğru yer değiştirdiklerini beyan etmişlerdir. Hiç değişiklik yapmayan katılımcıların ise uygulama esnasında paylaştıkları düşüncelerine dayanarak; ekonomik anlamda yaşadıkları sıkıntılardan, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinden, doğup büyüdüğü mahalle ile kurulan duygusal bağlardan dolayı mahalle değiştirmedikleri sonucuna ulaşılabilir. Özellikle bu bakış açısının çoğunlukla komşuluk kültürünün kısmen de olsa hala canlı tutulabildiği “kenar mahalleler” olarak ifade edilen yerleşim yerlerinde oturanlar tarafından beyan edildiği söylenebilir.

Tablo 31
Kentteki Son Yerleşim Yeri: Mahalle

Mahalle Adı	Sayı	Yüzde	Mahalle Adı	Sayı	Yüzde
Akyürek	10	2,0	Kismet	9	1,8
Aydınlıkevler	10	2,0	Kültür	35	6,9
Bağlar	10	2,0	Meydan	10	2,0
Bahçelievler	20	3,9	Pazaryeri	9	1,8
Bayındır	6	1,2	Petrol	10	2,0
Belde	30	5,9	Petrolkent	14	2,7
Beşevler	8	1,6	Pınatbaşı	10	2,0
Cumhuriyet	8	1,6	Raman	9	1,8
Çamlıca	15	2,9	Sağlık	13	2,5
Çamlıtepe	20	3,9	Seyitler	15	2,9
Çarşı	10	2,0	Şafak	10	2,0
Çay	10	2,0	Şirinevler	9	1,8
Fatih	14	2,7	Cudi	21	4,1
Gap	12	2,4	Yeni	9	1,8
Gültepe	30	5,9	Yeşiltepe	6	1,2
Güneykent	7	1,4	Ziyagökalp	10	2,0
Hilal	10	2,0	19 Mayıs	10	2,0
Huzur	10	2,0	Yenişehir	10	2,0
Hürriyet	10	2,0	Korik	9	1,8
İluh	8	1,6	Tılmerç	14	2,7
Karşıyaka	10	2,0	Toplam	510	100

Tablo 32
Mahalle Değiştirme Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	206	40,4
Hayır	304	59,6
Toplam	510	100,0

Tablo 33
Mahalle Değiştirme Nedeni

	Sayı	Geçerli Yüzde
Akraba, hemşeri, arkadaşlar olduğu için	17	8,3
Ucuz arsa bulduğu için	24	11,8
Temiz, sakin olduğu için	73	35,3
Merkezi konumda olduğu için	32	15,7
Diğer (iş, eğitim, ev satın alma/satma/ kısımet/ sel olayı)	60	28,9
Toplam	206	100,0

Mahalle değiştiren kişilerin %35,3'ü nispeten daha temiz ve sakin olacağını umduğu için, % 28,9'u işyerinden, çocukların okullarına yakın olmasını istediğinden, ev satın alma gibi nedenlerden dolayı mahalle değiştirdiğini ifade etmiştir. Geriye kalan katılımcılar merkezi konum, ucuz arsa ve yakın çevresinden dolayı böylesi bir yer değişikliği yaptığını ifade etmektedir. Genel olarak mahalle değişikliğinin de büyük oranda sosyo-ekonomik göstergelerden etkilendiği ve kentin gelişim yönüne doğru bir hareketliliğin olduğu söylenebilir.

Tüm bu veriler bir arada değerlendirildiğinde kentte mekânsal ayrışma sosyo-ekonomik göstergeler bağlamında çok net görülebilmektedir. Kentin periferisi konumunda olan ve ilk merkezi yerleşim yerlerinde yoksulluk gözle görülür bir şekilde ortada duruyorken; kentin Kuzey, Kuzey doğu ve Kuzey batısındaki yeni yerleşim yerlerindeki lüks tüketim ve yaşam pratiği dikkat çekmektedir. Araştırma verileri konut türünden, araç sahipliğine, sahip olunan eşyalardan gelir durumuna kadar bir çok parametrede Kuzey yönündeki mahalleler ile kentin periferisi konumunda olan gecekondulu mahalleleri arasında ciddi farklılıkların olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, Kentin *Yoksulluk Haritası* çıkarılmak istendiği takdirde, Harita 2'de araştırmacının ortaya koyduğu mekânsal farklılıklar aynı zamanda sosyo-ekonomik farklılıkları da yansıtmaktadır. Bu verilerden hareketle Ruhsatlı/merkezi mahallelerden

Gecekondu mahallelerine doğru artan yoksulluk hâli bu kentin yoksulluk haritasını da ortaya koymaktadır. Şöyle ki, araştırma boyunca elde edilen veriler ve gözlemler sonucu kentsel alanda katılımcıların sosyo-ekonomik göstergeleri bağlamında yoksulluğun hakim olduğu mahalleler; Cudi, Petrolkent, Petrol, Seyitler, Karşıyaka, İluh, Huzur, Hürriyet, Çamlıca, 19 Mayıs, Yeşiltepe, Sağlık, Beşevler, Çay, Hilal, Güneykent şeklinde sıralanabilir. Bu mahallelerin kentsel alandaki konumlarına bakıldığında ise; bunların neredeyse tamamına yakını daha çok kentin periferisini oluşturan gecekondu mahallelerinde oturanlardan oluştuğu görülmektedir.

4.1.2. Göç Durumu ve Önceki Yerle Bağlantılar

Batman'a göç yoluyla gelenlerin geliş dönemleri, gelme nedenleri, varsa karşılaştıkları güçlükler ve güçlükleri aşmada kimlerden yardım aldıkları, memleketteki aile yapısı, memleketle ilişkilerin devam edip etmediği ve mahiyeti açıklanmaya çalışılmıştır. Batman için göç ve kentleşme olguları sürekli bir etkileşime sahiptir. Kent merkezine, kent merkezinden dışarıya ve kırsal alandan hem kent merkezine hem de kent dışına çeşitli dönemlerde göçler artmış ve bazı dönemlerde de azalmıştır.

Tablo 34
Göç Yoluyla Gelme Durumu¹²

Batmana Farklı bir yerden mi geldiniz	Sayı	Yüzde
Evet	286	56,1
Hayır	224	43,9
Toplam	510	100,0

Sanayileşmeyle birlikte büyük çoğunluğunu kırsaldan kopan nüfus yeni kurulan bir kent üzerinde müthiş bir göç baskısı oluşturmuştur. Batman kent merkezinde yaşayanların yarısından fazlası kente göç yoluyla gelmiş bireylerden oluşmaktadır. Geri kalanlar ise göç yoluyla gelen bireylerin ikinci ve üçüncü kuşak kentte doğmuş üyelerinden oluşmaktadır.

¹² Vatandaşlık durumları henüz tartışmalı olan, daha çok geçici koruma ve mültecilik statüsünde bulunan, tam vatandaşlığa sahip olmayan, savaş nedeniyle Suriye'den veya başka yerlerden gelenler tablolara dahil edilmemiştir.

Tablo 35
Göç Yılı

Göç yılı	Sayı	Geçerli Yüzde
1956-1970 yılları arası	17	6,0
1971-1985 yılları arası	51	18,0
1986-2000 yılları arası	126	44,4
2001-2015 yılları arası	90	31,7
Toplam	284	100,0

Kente en yoğun göç baskısı 1985-2000 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kırsal alanlarda güvenlik eksenli “Ülke içinde yerinden edilme/zorunlu göç” nedeniyle sayısı net olmamakla birlikte yaklaşık 18 bin ailenin Batman’a göç ettiği Valilik tarafından bildirilmektedir. Kent bu süreçten sonra istihdam edilebilecek nüfustan daha fazlasını bir anda göç yoluyla içerisinde barındırmaya başlamış ve kent gecekondulaşma ve işsizlikle boğuşan bir görünüm arzitmeye başlamıştır. Yapılan görüşmelerde de bu sürece kadar kentin kendi kendine yetebilen özellikleri ön plana çıkarılmaktadır.

Katılımcıların göç ettikleri yılları açık uçlu soru şeklinde yanıtlamaları istenmiş ve temelde 4 kategoriye ayrılmış oldukları gözlenmiştir.

Tablo 36
Batman Kent Merkezinde Yaşanılan Süre

	Sayı	Yüzde
Burada doğdum	224	43,9
0-5Yıl	42	8,2
6-10Yıl	29	5,7
11-15Yıl	31	6,1
16-20Yıl	34	6,7
21Yıl ve çok	150	29,4
Toplam	510	100,0

Katılımcılara kaç yıldan beri Batman kent merkezinde yaşıyorsunuz diye sorulduğunda katılımcıların %43,9’u Batman’da doğduklarını, % 8,2’si 0-5 yıl arası süredir Batman’da yaşadıklarını; % 5,7’si 6-10 yıl, % 6,1’i 11-15 yıl, % 6,7’si 16-20 yıl ve % 29,4’ü 21 yıl veya daha fazla bir süredir Batman’da yaşadıklarını belirtmişlerdir. Batman’da doğan ve 21 yıl veya daha fazladır burada yaşayanların oranı % 73,3 olarak çıkmaktadır. Bu oran, daha sonraki sayfalarda ele alınacak olan kentte kalış süresi ile

kentleşme durumu arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilme açısından uzun ve yeterli bir süredir. Katılımcıların yaş ile Batman'a farklı bir yerden gelip gelmediklerine dair cevapları ilişkilendirildiğinde 61 yaş ve üstü katılımcıların % 91,9'u Batman'a farklı bir yerden geldiğini beyan etmiştir. Bu oran daha genç yaşlara inildikçe azalma göstermekte 20 yaş ve altında % 33,3'e kadar gerilemektedir.

Buradan çıkan sonuca göre, Batman kentleşmesi, sanayileşmeyle birlikte başlayan iç göçler sonucunda oluşmuştur. Büyük çoğunluğu göç yoluyla gelen ilk kuşağın kente yerleşmesinin ardından kentte yaşayanlar; kentte doğanlar ile kente farklı yerlerden gelenlerden oluşmaktadır.

Tablo 37
Göç Öncesi Hanedeki Kişi Sayısı

Kişi Sayısı	Sayı	Geçerli Yüzde
1	1	,4
2	9	3,2
3	17	6,0
4	24	8,5
5	40	14,1
6	29	10,2
7	27	9,5
8 ve daha çok	137	48,2
Toplam	284	100,0

Yukarıdaki tablolar bir arada değerlendirildiğinde; göç yoluyla gelenlerin memleketteki hane fert sayılarına bakıldığında % 48,2 gibi büyük çoğunluğun 8 ve daha çok kişiyle beraber ikamet ettiği görülmektedir. Bu veriler bize bu bölgede geçmişten bu yana çok çocuklu ailelerin yoğun olduğunu göstermektedir.

Tablo 38
Göç Öncesi Aynı Hanede Kimlerle Kaldığı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Kişinin kurduğu aile[eşi ve varsa bekar çocuk(lar)]	80	28,4
Kişinin kurduğu aile ve anne/baba	27	9,6
Kişinin kurduğu aile,anne/babası ve bekar kardeş(ler)	19	6,7
Kişinin kurduğu aile,anne/baba ve bekar/evli kardeş(ler)	17	6,0
Kişi bekar,anne/baba,kardeş(ler) ve büyük anne/büyük baba	14	5,0
Kişi bekar,anne/baba,kardeş(ler) ve yakın akrabalar	16	5,7

Tablo 38'in Devamı

Kişibekar,anne/baba,kardeş(ler), büyükanne/büyükbaba ve yakın akrabalar	5	1,8
Kişi bekar ve anne/baba	6	2,1
Kişi tek başına	1	,4
Kişi bekar,anne/baba ve evlenmemiş kardeş(ler)	81	28,7
Kişinin kurduğu aile ve yakın akrabalar	9	3,2
Kişinin kurduğu aile ve evli/bekar kardeş(ler)	7	2,5
Toplam	282	100,0

Göç yoluyla gelenlerin memlekette aynı hanede kimlerle birlikte yaşadığına dair soruya verdikleri yanıtta ise % 28,7'si o dönemde bekar olduğunu, anne/baba ve kardeşleriyle birlikte yaşadığını ifade etmiştir. % 28,4'ü ise evli olduğunu, eş ve varsa çocuk veya çocuklarıyla birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Geri kalan % 40,4'ü ise geniş aileyle birlikte oturduğunu ifade etmiştir. Ayrıca % 2,1'i sadece anne yada babasıyla oturduğunu ve % 0,4'ü ise yalnız yaşadığını ifade etmiştir.

“Yüzyılın başlarına kadar toplumumuzun aile yapısı pederi bir nitelik taşımış, geniş ve küçük tipleri arasında bir yapı oluşturmuştur. Bir taraftan nüfus yoğunluğu itibariyle küçük aile özelliği taşıırken, ilişkiler düzeni (özellikle akrabalık) bakımından ise geniş aile normlarına sahip bulunmuştur. Burada İslami motifler, normlar da önemli rol oynamıştır. Ancak normlara dayalı bütün yapının dini çerçevede olduğu söylenemez. Töre ve geleneklerin de bunda büyük bir payı vardır. Toplumumuzun geleneksel aile yapısı ve hatta hukuksal çerçevesi, sırf İslami değil, İslam'dan referanslar taşıyan bir tarihsel oluşumdur” (Aydın, 2014:85). Bu nedenle toplumumuzun aile yapısı incelenirken bu unsurlar dikkate alınarak bir çaba sarf edilmelidir. Yüzyıllarca sürdürülen pederi aile ile pederşahi aile ayırımına da dikkat etmek gerekir.

Pederi aile ile Pederşahi aile birbirine karıştırılmamalıdır. Pederşahi ailede peder yegane otoritedir, kadın ve çocuklar malı sayılır. Oysa Pederi ailede ise baba herkesin görüşünü alır, fakat nihai kararı o verir. Yüzyıllarca sağlıklı denebilecek bir yapıya sahip ailemiz son zamanlarda önemli çözümler belirttilerini göstermektedir. Moderniteye dair bir takım değişimlerden ailede nasibini almıştır. Günümüzde aile yapımız nitelikleri, bölgesel dağılımları vb. bakımından birlik göstermemekte ve sanki çözümlen bir geçiş dönemi ailesi niteliği taşımaktadır (Aydın, 2014:86).

Bu veriler bizlere göç yoluyla gelenlerin, geldikleri yerlerde geniş ve çekirdek aile tipinin bir arada görüldüğü söylenebilir. Geline yerlerde de toplumumuza özgü bir çekirdek aile yapısının hâkim olduğu söylenebilir. Sonuçta aile yapısı ilişkiler bakımından geniş aile normlarıyla donatılmış, ancak nüfus yoğunluğu bakımından hızla çekirdek aile tipine benzemeye başlamaktadır.

Tablo 39
Göç Öncesi Konut Türü

	Sayı	Geçerli Yüzde
Lüks apartman dairesi	2	,7
Orta standart apartman dairesi	39	13,8
Düşük standart apartman dairesi	6	2,1
Düşük standart müstakil ev veya gecekondü	135	47,8
Kerpiç	84	29,8
Diğer(taş ev)	16	5,7
Toplam	282	100,0

Kerpiç ev, sıcak iklim şartlarının ve kırsal alanlarda yaşayanların yoğunlukla barındığı yerlerdir. Göç yoluyla gelenlere memleketteki konut türü sorulduğunda katılımcıların % 29,8'i kerpiç evde oturduğunu ifade etmiştir. Diğerlerinin % 26,2'si orta standart müstakil ev, % 21,6'sı düşük standartta müstakil ev, % 13,8'i orta standart apartman dairesi, % 2,1'i düşük standart apartman dairesi ve % 0,7'si lüks apartman dairesinde oturduğunu ifade etmiştir. Son olarak katılımcıların % 5,7'si ise taş evde kaldıklarını ifade etmiştir. Bölgenin doğa şartlarına göre özellikle kırsalda kerpiç ev ve Batman'a bağlı Hasankeyf ve Gercüş ilçeleri ile Mardin'in bazı ilçe ve kırsal alanlarında yöreye has taşlardan yapılmış evlerde yaşayan ailelere rastlamak mümkündür.

Tablo 40
Batman'a Göç Etmeye Zorlayan En Önemli Nedenler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Güvenlik amaçlı zorunlu göç	45	13,3
Memlekette işlerimin kötüleşmesi	30	8,9
Kentte iş imkanları/ iş bulma umudu	123	36,3
Tayin	40	11,8
Daha gelişmiş bir yerde yaşama arzusu	12	3,5
Memlekette toprak/iş olanaklarının azalması	11	3,2
Çocukların eğitimi	24	7,1
Kan davası/töre baskısı	12	3,5
Köy kavgası	14	4,1
Diğer(Evlilik nedeniyle)	28	8,3
Toplam	339	100

Todaro'nun kır ile kent olarak beliren iki uç arasındaki göçleri ele alırken kullandığı tanıma göre bireyler iki nedenden dolayı göç etmektedir. Bunlar; ümit edilen gelir farkı ve kentte iş bulma olasılığıdır. İşte bu nedenler göç yazınında, göç alan ve göç veren birimlerin birbirleriyle ilişkili konumlarının önemini de vurgulamaktadır (İçduygu ve Ünal, 1998:41). Batman'a göç etme nedenleri sorusu, katılımcıların birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Buna göre Batman'a göçün tek bir nedenden ziyade birden fazla nedenden kaynaklandığı söylenebilir. Todaro'nun da ifade ettiği gibi Batman'a göç yoluyla gelenlerin geliş sebepleri arasında ilk sırayı % 48,4 ile ekonomik sebepler (iş bulma, işlerin kötüleşmesi, iş olanaklarının azlığı) oluşturmaktadır.

Göç yoluyla gelenlerin % 13,3'ü güvenlik gerekçesiyle köylerini terk edip kentte yerleşen bireylerden oluşmaktadır Bu gerekçeyle Batman'a göç edenlerin sayısı net olarak bilinmemekle birlikte, Batman kentleşme sürecinin dinamiklerinden biri olan zorunlu yerinden edilmeler Batman'ın kentleşme sürecini benzer şekilde kentleşen sanayi kentlerinden farklılaştırmaktadır. Batman 16 Mayıs 1990 tarihinde il statüsüne kavuşmasının ardından kamu birimlerine tayin yoluyla atananların sayısında da artış yaşanmıştır. Kentte göç yoluyla geldiğini ifade edenlerin % 11,8'i tayin nedeniyle Batman'a geldiğini ifade etmiştir. Geriye kalanlardan, % 8,3'ü evlendiğinden, % 7,1'i çocuklarının eğitimi sürdürme isteğinden, % 4,1'i köy kavgasından, % 3,5'i daha gelişmiş bir yerde yaşama arzusundan yine % 3,5'i kan davası veya töre baskısından dolayı göç ettiğini ifade etmiştir. Yukarıdaki verilere bakıldığında; kente göç yoluyla gelenler ister ekonomik isterse güvenlik nedeniyle göç etmiş olsun aslında her iki nedenin de “zorunlu nedenler” başlığı altında toplanması mümkündür.

Tablo 41
Batman'ı Tercih Etmelerindeki En Önemli Nedenler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Memlekete yakın oluşu	103	25,3
İş imkanlarının fazlalığı/iş bulma ümidi	128	31,5
Akrabalarının burada oluşu	89	21,9
Hemşerilerimin teşviki	16	3,9
Batman'ın geçim için ucuz bir kent olması	14	3,4
Batman'ın iklimi, doğası	7	1,7
Tayin	27	6,6
Diğer(evlilik)	23	5,7

Batman'a göç etmelerindeki en önemli nedenlerin ne olduğu sorusuna katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri belirtilmiştir. Buna göre göç yoluyla kente gelenlerin Batman'ı tercih etmelerindeki en önemli neden, kentte iş imkânların fazla olduğu düşüncesi ve iş bulabilme ümidinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kente göç edenlerin oranı % 31,5'i bulmaktadır. Özellikle kentleşme sürecinin ilk dönemlerinde Petrol Rafinerisinde çalıştırılmak üzere oldukça fazla işgücü ihtiyacı doğduğundan dolayı Siirt, Mardin ve Diyarbakır gibi illerden Batman'a çalışma amacıyla göç edenler olmuştur. İlk dönem göç etme nedenleri arasında *rafinerinin işgücüne olan ihtiyacı* öne çıkmaktayken; daha sonraki dönemlerde göç edenlerin *iş bulma ümidi* ile kente göç merkezi bir göç nedeni haline almıştır. Yukarıdaki her iki soruda da katılımcıların ekonomik gerekçeleri ön plana çıkardığı görülmektedir.

Ayrıca göç edenlerin bir diğer önemli göç gerekçesi de fiziksel ve ailevi yakınlıktır. Akrabalarının Batman'da yaşıyor olması da Batman'ın tercih edilme nedenleri arasında ön plana çıkmaktadır. Kente ilk yerleşenlerin zamanla yakın akrabalarının da buraya göç etmesine yardım ettiği ya da onları kente göç etmeye teşvik ederek bu sürecin hızlanmasında kolaylaştırıcı bir rol üstlendikleri söylenebilir.

Tablo 42
Batman'a Göç Etmelerine Kimlerin Yardım Ettiği

	Sayı	Geçerli Yüzde
Kimse yardım etmedi	172	60,8
Akrabalarım yardım etti	91	32,2
Memleketten komşular yardım etti	4	1,4
Hemşerilerim yardım etti	4	1,4
Devlet kurumları yardım etti	3	1,1
Diğer(bilgi vermeyenler)	9	3,2
Toplam	283	100

Kente gelen katılımcıların % 32,2'si ise göç ettiğinde en önemli yardımı akrabalarından almıştır. Daha öncede bahsedildiği üzere şu anki kent merkezine ilk göç edenler ciddi bir istihdam olanağının varlığından dolayı kimseden yardım almadan direkt olarak buralara göç etmiştir. Sonraki dönemlerde kente yerleşenler ise akrabalar aracılığıyla kente göç edilmiştir. Bu verilerden hareketle insanlar ister isteğe bağlı ister de zorunlu nedenlerden dolayı olsun; birilerinin yardımı olsun ya da olmasın göç kararı aldıktan sonra onu uygulaya koymaktadırlar.

Tablo 43
Batman’da Karşılaştığı İlk Güçlükler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Güçlük çekmedim	82	15,8
İşsizlik	128	24,7
Geçim sıkıntısı	129	24,9
Barınma sorunu	89	17,1
Kente yabancılık	46	8,9
Dil güçlüğü	12	2,3
Toplum baskısı	15	2,9
Aile geçimsizliği	6	1,1
Akrabalar ve hemşerilerle anlaşmazlık	5	1,0
Hastalık	4	0,8
Diğer nedenler	3	0,6
Toplam	519	100

Batman’da karşılaştıkları en önemli güçlükler sorusu katılımcıların birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların neredeyse yarısı ekonomik nedenler belirtmiştir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında karşılaşılan en önemli güçlükler % 49,6 ile işsizlik ve geçim sıkıntısında yoğunlaşmaktadır. Buradan ulaşılabilecek en önemli sonuç; kişilerin kırım *itici*, kentin *çekici* etmenleri ile iletici etmenlerden kaynaklı gerçekleştirdikleri göçler büyük oranda bir umudu içerisinde barındırarak gerçekleşmektedir. Oysa kente göç ettikten sonra var olan bu umutlar zamanla ekonomik düzeyde ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. İlk dönemde işsiz kalan bireyler genellikle enformel sektör olarak nitelendirilen marjinal işlerde (el arabacılığı, hamallık, seyyar satıcılık gibi) tutunmaya çalışmakta ve sonraki dönemlerde kentteki fırsatları ekonomik sermayeye dönüştürebilme umudunu devam ettirmektedir.

Tablo 44
Güçlüklere Karşı Yardımı Nereden Aldığı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Hiç kimseden	100	44,1
Akrabalarımından	87	38,3
Hemşerilerimden	13	5,7
Komşularımından	16	7,0
İş arkadaşlarımdan	7	3,1
Devlet kurumlarından	1	0,4
Diğer	3	1,3
Toplam	227	100

Tablo 43’le bağlantılı olarak; *güçlüklerin çözümlenmesinde kimlerden veya nerelerden yardım aldığı* sorusuna katılımcıların % 44,1’i kimseden yardım almadığını belirtmiştir. Katılımcıların % 38,3’ü ise güçlükler karşısında akrabalarından yardım aldıklarını ifade etmiştir. Bu veriler doğrultusunda, kente göç eden bireylerin karşılaştıkları güçlüklerle mücadele edebilmelerinde, akrabalık ilişkilerinin en önemli belirleyicilerden biri olduğu söylenebilir. Belki de ilk kez geldiği bir yerleşim yerinde, bu tür bir yardımlaşmanın varlığı kişilerin kente tutunabilme ihtimalini arttırdığı sonucuna ulaşılabilir.

Birbiriyle bağlantılı bu üç sorudan memleket ziyaret sebepleri sorusu, katılımcıların birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Alan yazında kentleşme ile gelinen yerle ilişkiler noktasında iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilki gelinen yerle ilişkilerin sık devam etmesinin kentleşmeyi yavaşlatıcı bir rol üstlendiği görüşüdür. Buna göre insanların geldikleri yerlerle(özellikle buradan kasıt kırsal yerleşim alanlarıdır) irtibatlarının devamı bu kişilerin kentleşme süreçlerini yavaşlatmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise kentte yaşayan bireylerin önceki yeri ziyaret etmeleri onların kent ortamındaki durumlarını önceki yerle karşılaştırma adına önemli bir süreçtir. Bu durum kentleşme önünde engel teşkil etmemektedir.

Tablo 45
Memleketi Ziyaret Etme Durumu

	Sayı	Geçerli Yüzde
Evet	235	82,7
Hayır	49	17,3
Toplam	284	100,0

Her üç tablo birlikte değerlendirildiğinde; göç yoluyla Batman’a gelen katılımcıların büyük bir çoğunluğunun memleketini ziyaret ettiği görülmektedir

Tablo 46
Memleketi Ziyaret Etme Sıklığı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Birkaç yılda bir	19	8,1
Yılda bir	69	29,4
Bayramdan bayrama	31	13,2
Ayda bir	55	23,4
Sık sık	43	18,3
Diğer(ihtiyaç oldukça)	18	7,7
Toplam	235	100,0

Tablo 47
Memleketi Ziyaret Etme Nedenleri

	Sayı	Geçerli Yüzde
Anne/baba ziyareti	76	19,1
Akraba ziyareti	137	34,5
Taziye ve düğün gibi durumlar	120	30,2
Arazi,mal varlığı ve hasat	50	12,6
Diğer	14	3,5
Toplam	397	100

Bu ziyaret her ne sebeple olursa olsun kentte yaşadıkları halde bazı bireylerin memleketleriyle bağlarını koparmadığı görülmektedir. Bu durum geleneksel vurgunun ve örfi değerlerin canlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu romantik ilişki bazı toplum bilimciler tarafından kentleşmenin önünde bir engel olarak görülmektedir. Oysa toplumumuzun dayandığı geleneksel yapı ve değerler dikkate alındığında; bireylerin kentleşmesi önüne memleketle (çoğu zaman kır yerleşim alanları olarak kabul edilen yerler) ilişkilerin koparılması şartını öne sürmek toplumsal gerçekliğimiz bağlamında düşünüldüğünde indirgemeci bir durumu oluşturur. Pek tabiidir ki; kişiler kırsal alanlarla maddi ve manevi ilişkilerini sürdürmekle beraber kentin asgari ortak kurallarına da riayet edebilir ve bu anlamda kentli davranışları da sergileyebilir.

Tablo 48
Ekonomik Durum Karşılaştırma

	Sayı	Geçerli Yüzde
Çok kötü	10	3,6
Kötü	50	17,9
Aynı	55	19,7
İyi	119	42,7
Çok iyi	45	16,1
Toplam	279	100,0

Tablo 48'deki verilere göre katılımcıların % 58,8'lik çoğunluğu kent ortamındaki ekonomik durumunu göç yoluyla geldiği yerleşim yerine göre daha iyi düzeyde görmektedir. Bu sonuçlara göre birey her ne saikle göç etmiş olursa olsun, kent ortamının sadece olumsuzlukların mekânı değil, aynı zamanda fırsatlar mekânı olduğunu göstermektedir.

Tablo 49
Memlekete Dönme Arzusu

	Sayı	Geçerli Yüzde
Hayır	149	53,2
Kararsız	28	10,0
Evet	103	36,8
Toplam	280	100,0

Kent ortamı gelir düzeyi yüksek ve toplumsal güvenceye sahip bireyler tarafından sadece belirli hizmetlerin varlığı ya da yokluğu ve iş imkanları ile değil, yaşam kalitesi, kültür tüketimi ve olanak zenginliği açılarından da bakmaktır. Yoksul ve güvence bakımından doyuma ulaşmamış kesimler için ise kent, kırla karşılaştırıldığında kentin daha olumlu görüldüğü ama aynı zamanda sürekli bir yaşam kavgasının sürdüğü, nimetleri kadar güçlüklerinin de bol olduğu bir toplumsal çevre olarak görülmektedir (Ayata ve Ayata-Güneş, 1996: 114-115). Yukarıdaki verileri bir önceki sorunun sonuçlarıyla birlikte değerlendirdiğimizde şunlar söylenebilir: Göç yoluyla gelmiş olan katılımcıların % 53,2 gibi büyük çoğunluğunun geldikleri yerlere dönmek istememesi kentin bir fırsatlar yeri olarak görülmesi ve bir *umut mekanı* görüntüsünden kaynaklanmaktadır. Geri dönmek isteyenlerin (% 36,8) ise daha çok kente tutunamayanlar ve kıra özlem duyan kişilerden oluştuğu söylenebilir.

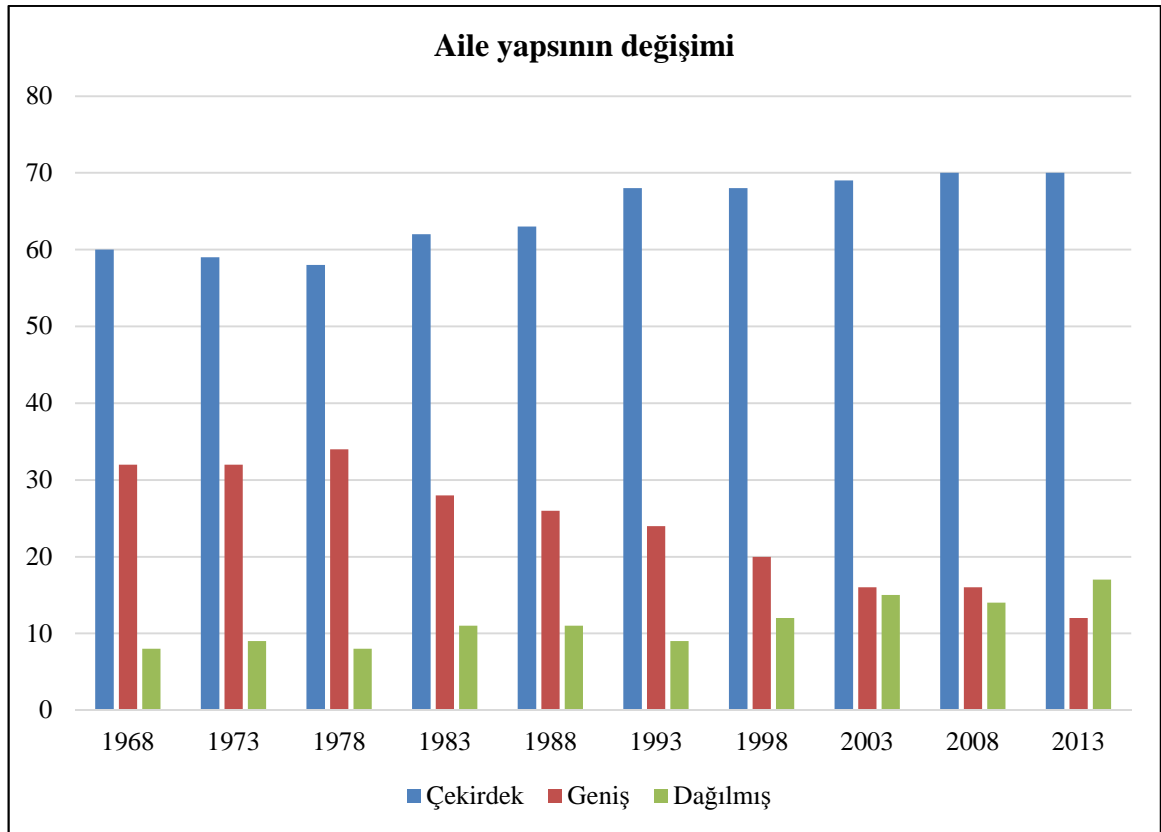
4.1.3. Aile İlişkileri ve Değişim

4.1.3.1. Aile Kompozisyonu ve Çocuk Konusundaki Tutum ve Davranışlar

“Aile bütün diğer kurumlar içinde en eski ve en temel kurumlardandır. Tarihin her döneminde her toplumda farklı biçim ve roller üstlenmesi ile birlikte her zaman olduğundan dolayı evrensel bir olgudur”. Bilimsel kaynaklarda aile ya otoriteye göre ya da yapısına göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre aile otoriteye göre *ana ailesi*(Anaerkil) ve *baba ailesi* (Babaerkil) olarak sınıflandırılmaktadır. Yapısına göre ise *geleneksel geniş aile* ve *çekirdek aile* olarak ikiye ayrılır. Geleneksel aile, tarıma dayalı toplumlarda görülen, birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı ve başta ekonomik olmak üzere birçok fonksiyonu yerine getiren aile tipidir. Çekirdek aile ise Modern toplumlarda ortaya çıkan anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan, temel işlevi neslin devamını sağlamak ve çocukların sosyalizasyonunu sağlamak olan aile tipidir(Erkan,2010:225).Aile de diğer tüm kurumlar gibi toplumun tüm toplumsal

yapısından etkilenmekte ve toplum için bazı fonksiyonları yerine getirmektedir. “Kişiyeye ve topluma hizmet mikro düzeyde, bu hizmetler yoluyla, toplumun tüm yapısını etkileme ise makro düzeydeki fonksiyonlardır” (Kongar, 1972:3-4)

Türkiye’de çekirdek aile kentselliğin bir boyutu olarak belirlemektedir. “Timur’un(1972), Kongar’ın (1972), Gökçe’nin (1976), Vergin’in (1977), Kartal’ın (1978) ve Irmak’ın (1979) bulguları bu doğrultudadır. Ayrıca Timur, *Türkiye’de Aile Yapısı* (1972) adlı incelemesinde çekirdek aile tipinin yalnızca kentlerde değil aynı zamanda tüm Türkiye’de hâkim olan aile tipi olduğunu belirtmektedir”(Özer,2004:107). Bunda en belirleyici olan hiç şüphesiz sosyo-ekonomik kaygılardır. Kırsal alanlarda yaşanan sıkıntılar ve kentsel alanlarda aile planlamasının etkisi, ekonomik kaygılar, az çocuk sahibi olup onlara daha iyi bir gelecek sunma gibi daha birçok faktörden kaynaklı olarak çekirdek aile tipi hem kır hem de kentlerde hâkim olmaya başlamıştır Aşağıda, ülkemizde son 45 yılda aile yapısındaki değişim görülmektedir Buna göre en ciddi değişim geniş aile tipinde görülmektedir

Grafik 1: Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi

Kaynak: HÜNEE (2015) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Aile yapısının değişimini gösterebilen en önemli gösterge hane içinde birlikte yaşanan bireylerdir. “Aynı çatı altında kimlerle birlikte oturuyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar aşığıdaki tabloda görölmektedir.

Tablo 50
Aynı Çatı Altında Kimlerle Birlikte Oturduğu

	Sayı	Yüzde
Aile[eş ve evlenmemiş çocuk(lar)	393	77,1
Aile ve anne/baba	50	9,8
Aile, anne/baba ve diğer yakınlar	6	1,2
Kişi bekar, anne/baba ve kardeş(ler)	15	2,9
Aile, anne/baba ve kardeş(ler)	2	,4
Aile ve evli/bekar çocuk(lar)	12	2,4
Kişi dul, çocuk(lar) ve yakın akrabalar	1	,2
Aile ve yakın akrabalar	16	3,1
Kişi ve ev arkadaş(lar)ı	2	,4
Kişi dul ve çocuk(lar)	6	1,2
Yalnız	3	,6
Kendisi, kuma ve kuma çocukları	1	,2
Toplam	507	99,4
Cevapsız	3	,6
Toplam	510	100,0

Bu soru açık uçlu olarak katılımcılara sorulmuş ve SPSS veri tabanında yukarıdaki şekilde kategorileştirilmiştir. Burada dikkate alınması gereken husus; bazı boşanmış/eşi ölmüş/ayrı yaşayan bireylerin, kendilerini bekar olarak ya da diğer aile bireyleriyle birlikte tanımlamış olma ihtimalidir. Bu anlamda kişilerin beyanı esas olduğundan o an verilen cevap bizler için belirleyici olmaktadır.

Tablo 50'deki verilere bakıldığında, kentsel aile yapısını belirleyen ve anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile türünün (% 77,1) hakim olduğu görölmektedir. Göç etme durumu ile aile yapısı arasında çapraz ilişki verilerine bakıldığında; çekirdek aile tipinin göç yoluyla gelenlerde de (%57,1) yüksek çıkmaktadır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere araştırma evreninde hâkim olan aile tipinin çekirdek aile olduğu söylenebilir. Geleneksel geniş aile ise daha çok kırsal alanlarda ve farklı büyüklüklerde devam etmekle birlikte kent ortamında hâkim olmayan bir aile tipi görünümündedir.

Tablo 51
Çocuk Sayısı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yok	20	3,9	4,1
1 kişi	35	6,9	7,2
2 kişi	73	14,3	14,9
3 kişi	84	16,5	17,2
4 kişi	89	17,5	18,2
5 kişi	56	11,0	11,5
6 ve üzeri	132	25,9	27,0
Toplam	489	95,9	100,0
Cevapsız	21	4,1	
Toplam	510	100,0	

Tablo 51'deki verilere bakıldığında, katılımcıların % 27'si 6 ve daha fazla çocuğa sahiptir. Bunun yanı sıra; % 4,1'i hiç çocuk sahibi olmayanlar, % 7,2'si bir çocuk sahibi, % 14,9'u iki çocuk sahibi, % 17,2'si üç çocuk sahibi, % 18,2'si dört çocuk sahibi, % 11,5'i beş çocuk sahibi olanlardan oluşmaktadır. Bu verilere göre katılımcıların 3/4' ü üç çocuk ve daha fazlasına sahiptir. Çocuk sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olmasının nedenleri arasında, katılımcıların çoğunluğunun orta yaş ve üzeri olması, bölgede geleneksel yapıdan kaynaklı olarak çocuk sayısının sosyal ve ekonomik bir güç unsuru olarak görülmesi, aile planlamasının dikkate alınmaması, dini ve kültürel gibi nedenler sıralanabilir. Eğitim durumu da çocuk sayısında etkilidir. Eğitim düzeyi arttıkça kişinin çocuk sayısı oranı görece azalmakta ve çocukları okutma oranı artmaktadır. Aynı durum kız çocuğunu okula gönderme oranları bakımında da geçerlidir.

Tablo 52
Kız Çocuklarının Eğitime Bakış

Kız Eğitimi Ne Olmalı			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç Okumamalı	5	1,0	1,0
İlkokul	12	2,4	2,4
Ortaokul	10	2,0	2,0
Lise	25	4,9	5,0
Üniversite	360	70,6	71,6
Yüksek L./Doktora	71	13,9	14,1
Diğer(Okuyabildiği kadar)	20	3,9	4,0
Toplam	503	98,6	100,0
Cevapsız	7	1,4	
Toplam	510	100,0	

Tablo 53
Erkek Çocuklarının Eğitimine Bakış

Erkek Eğitimi Ne Olmalı		
	Sayı	Yüzde
İlkokul	4	,8
Lise	8	1,6
Üniversite	391	76,7
Yüksek Lisans/Doktora	83	16,3
Diğer(Okuyabildiği Kadar)	20	3,9
Toplam	506	99,2
Cevapsız	4	,8
Toplam	510	100,0

Kızların okullaşma oranının bölgede ve Batmanda erkeklerden daha düşük seviyelerde seyretmesinin en önemli nedenlerinden biri geleneksel ataerkil aile yapısıdır. Kız çocuklarının daha çok ev işlerinde annenin yardımcısı şeklinde konumlandırılması, kentsel ortamda değişime uğramaktadır. Özellikle son yıllarda eğitimde kız çocukların okullaşma oranını arttırmaya yönelik projeler ve aile destekleri kız çocuklarının okullaşma oranını ciddi oranlarda arttırmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere kız çocuklarının okullaşma oranı önceki yıllara oranla artmıştır.

Tablo 54
Yıllara Göre Okullaşma Oranı

YIL	İlkokul Erkek	İlkokul Kız	İlkokul Toplam	Tüm Liseler Erkek	Tüm Liseler Kız	Tüm Liseler Toplam
2014-2015	%98,01	%98,41	%98,20	%70,80	%67,04	%68,96
2009-2010	%97,64	%96,82	%97,08	%52,10	%38,77	%45,63

Kaynak: Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Eğitimin her kademesinde okuma oranında kız çocuklarının erkeklere oranla daha dezavantajlı durumda oldukları bilinmektedir. Ancak son yıllarda uygulanan bazı kamu politikaları (zorunlu eğitim süresiyle ilgili düzenlemeler, öğrenci ailelerine nakdi yardımlar, kızların okutulmasına dair projeler ve kamu spotları gibi) ciddi dönütler sağlamaktadır. “Özellikle kız çocuklarının okullaşma düzeyinin artırılması için 2004 yılında başlayan ve Dünya Bankası tarafından desteklenen Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımları Projesinin başarı sağlamasıyla birlikte 2007 sonrası iktidarında bu projeyi sahiplenmesi sonucu kız çocuklarının okula devam oranı hızla artmıştır. Bu destekler

öğrencinin okula devam etmesi şartıyla verildiğinden ebeveynlerde bu hususa daha çok dikkat etme ihtiyacı duymaya başlamış ve proje başarıyla devam ettirilmektedir. Kentte 2015 itibariyle 45.667 kişi şartlı eğitim desteği almaktadır. Ayrıca Liseye devam konusunda da yılda bir defaya mahsus 60 Euro destek veriliyor olması da kız çocuklarının okula devamı üzerinde nispeten etkili olan bir diğer faktördür” (G.4). Bu faaliyetlerin yanı sıra Sivil Toplum Kuruluşlarının kız çocuklarının eğitime ilişkin olarak hazırlanan Projelerinde okullaşma oranını olumlu etkilediği söylenebilir. Bu çalışmaların yanında bölgedeki geleneksel yapının etkisiyle geçmişte nispeten daha az sayıda kız çocuğu okula giderken bugün açılan kız meslek liseleri, kız imam hatip liseleri ve her kentte bir üniversitenin açılması bazı gelenekçi ailelerin kız çocuklarının okutulmasına dair olumsuz tutumlarında değişimine neden olan diğer faktörlerdir. Her iki tabloyu birlikte yorumladığımızda şunlar söylenebilir: Öncelikle geçmiş yıllarda bölgede yaşayan kızların okutulmamasına ilişkin tutumların hızla değiştiği görülmektedir. Hane halkı reisi olarak görüşülen katılımcıları (özellikle de okuyamamış kadınların) kız çocuklarının okumasına dair tutumları en yüksek kademelerde yoğunlaşmaktadır. Yukarıdaki verilere bakıldığında katılımcılardan kız çocuklarının üniversite ve daha ileri düzeylerde eğitim almasını isteyenlerin oranı % 84,5'tir. Çalışma süresince gözlemlerimiz, katılımcıların yüksek lisans ve doktora seviyelerini bilemedikleri halde “okuyabildikleri kadar-eğitimin ulaştığı son noktaya kadar” gibi sözleri sarf ederek aslında eğitimde ulaşılabilecek son noktaya kadar okutulmalı anlayışını benimsedikleri görülmüştür.

Katılımcıların erkek çocuklarla ilgili ise Üniversite ve daha ileri düzeyde eğitim almalarını isteyenler % 98,9'a kadar çıkmaktadır. Erkeklerde bu oranın daha yüksek çıkmasını, ailelerin erkek çocuklarının okumasını kız çocuklarına oranla daha zorunlu/gerekli görmelerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Sonuç olarak; kız çocuklarının okumalarına dönük olumsuz tutumlar az da olsa sürmekle birlikte geçmiş dönemlere nazaran bu tutumların değişmekte olduğu söylenebilir.

Tablo 55
İdeal Çocuk Sayısı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç istemem	1	,2	,2
1	2	,4	,4
2	46	9,0	9,3
3	123	24,1	24,8
4	165	32,4	33,3
5	62	12,2	12,5
6 ve üzeri	97	19,0	19,6
Toplam	496	97,3	100,0
Cevapsız	14	2,7	
Toplam	510	100,0	

Geleneksel yapıda aile fert sayısının çokluğu aynı zamanda bir güç ya da nüfuz unsuru olarak görüldüğünden dolayı bölgedeki hanelerin çocuk sayısı ülke geneline oranla daha yüksektir. Çok çocuklu olmak, aile için bir güç göstergesi olmasının yanında iş gücü olarak da önemlidir. Bölgede aile planlamasının dikkate alınmaması, eğitim seviyesi ve dini hassasiyet gibi nedenler çok çocuklu olma sebepleri arasında gösterilebilir.

Kentleşme sürecinde kentte yaşayan ailelerin ideal çocukla ilgili tutumlarının kentin ekonomik zorlukları da dikkate alındığında mümkün olduğunda az sayıda çocuk sahibi olma eğiliminin ön plana çıkabileceği düşünülmektedir. Ancak yapılan araştırma sonucu Tablo 55'teki verilere bakıldığında, katılımcıların % 33,3'lük büyük bir oranı ideal çocuk sayısının dört olduğunu, % 24,8'i üç çocuk, % 19,6'sı altı ve daha fazla çocuk, % 12,5'i beş çocuk, % 9,3'ü iki çocuk ve % 0,4'ü bir çocuğun ideal olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri ise bu soruya hiç istemem yanıtını vermiştir. Bu veriler ışığında Batman'da yaşayan insanların % 90'ına yakınının üç ve daha fazla çocuğun ideal olduğunu savundukları görülmektedir.

Ayrıca sahadaki gözlemler doğrultusunda, bu soruyu yönelttiğimiz kişilerin inanç vurgusu da dikkate değerdir. Soruyu yönelttiğimiz katılımcıların büyük bir çoğunluğu soruya ilk önce “Allah kaç çocuk kısmet ederse” gibi bir cümle ile karşılık vermiş; ancak soruda bir rakam söylenmesi gerekliliği katılımcılarla paylaşıldıktan sonra katılımcıların çoğu bir rakam belirtmiştir. Bu anlamda söz konusu soruya ilk anda

verilen cevaplar, içerisinde yaşanan toplumun dini ve kültürel değerlerini açıklayabilmesi adına önemlidir.

Tablo 56
Ebeveynlerde Başlık Parası Verme Durumu

	Sayı	Yüzde	GeçerliYüzde
Evet	105	20,6	21,8
Hayır	377	73,9	78,2
Toplam	482	94,5	100,0
Cevapsız	28	5,5	
Toplam	510	100,0	

“Geleneksel topluluklarda evliliklerin genellikle aile denetimi altında gerçekleştirilmesi veya aileler arası uzlaşmaya bağlı bulunması, evliliğe özel görünüşler kazanmıştır. Bunlardan en belirgin olanı, evliliğin bir tür pazarlık ve alış-veriş mekanizmasına dayandırılmış olmasıdır”. Geleneksel ailede ailenin her bireyi ekonomik anlamda aile işletmesinin işgücü konumunda olduğundan dolayı, gelin olarak diğer aileye katılan birey içerisinden çıktığı ev için bir işgücü kaybı, damat ailesi için bir işgücü katılımı gibi görülmektedir. Gelin-damat aileleri arasında bir alış-veriş ilişkisi doğmakta, damat tarafının gelinin babasına yaptığı ödemeye başlık adı verilmektedir. İstanbul’da yapılmış olan bir araştırma bulgularına göre yeni kentlilerin %39,1’i evlenirken kız babasına başlık vermiştir (Sencer,1979:379-381).

Başlık parasının sosyal ve ekonomik hayat açısından yarattığı olumsuzlukların hemen hemen tüm yazarlarca yerilmesinin yanında bazı işlevleri bulunduğu da ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki başlığın boşanmaları güçleştirdiğidir. Bir diğer işlevinin de çok eşliliği önlediği hususudur. Bunun yanı sıra toplumsal tabakalaşma sistemini koruduğu şeklindeki düşünceler ise sosyal ve ekonomik zümreler arasında adeta yeni bir kast sistemi yaratan bu durumu bir işlev olarak değil olumsuz toplumsal bir sonuç olarak değerlendirmek gerekir (Özgen, 1984:37)

Başlık parasının oldukça fazla olması ve kişilerin bu parayı ödeyememesi sonucu kız kaçırma ya da kızın erkek tarafına kaçması gibi durumları doğurmaktadır. Kızın yaşının reşit olmadığı durumlar ise kanunen suç teşkil eden yeni bir hal almaktadır. Türk sinemasına da konu olan bu olgu çoğu zaman trajik sonuçlara yol açabilmektedir

Başlık parası alınıp verilmesiyle ilgili soruya katılımcıların % 21,8'i evliliklerinde başlık parası ver(ili)diği, % 78,2'sinin ise başlık parası ver(ili)mediğini ifade etmiştir. Başlık parası ver(ili)diğini söyleyenlere dair veriler daha çok kente ilk taşınanlarda yoğunlaşmaktadır.

Tablo 57
Çocuklarda Başlık Parası Verilmesi Durumu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	7	1,4	1,4
Hayır	499	97,8	98,6
Toplam	506	99,2	100,0
Cevapsız	4	,8	
Toplam	510	100,0	

Evliliklerinde başlık parası ver(ili)en katılımcıların neredeyse tamamına yakını, başlık parasının alınıp verilmesini doğru bulmamaktadır. *Çocukların evliliklerinde başlık parası alınıp-verilmesini doğru buluyor musunuz?* Sorusuna katılımcıların %98,6'sı hayır yanıtı vermiştir.

Bu karşılaştırma toplumsal bir değişimi açıklama adına önemlidir. Nitekim başlık parası insanların evlilikleri önünde büyük engeller oluşturmaktadır. Halen bazı kentlerde farklı adlar altında bu gelenek sürdürülüyor olsa bile, *başlık parası* anlayışının Batman kent ortamında büyük oranda sürdürülmediği, kız çocuğunun ev içerisinde ekonomik bir işgücü olarak görünmediği ve bu geleneğin *kendi anlam(sız)!dünyasına terkedilmeye yüz tuttuğu* söylenebilir.

Tablo 58
Ebeveynlerde Evlilik Usulü

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç görmeden anne-baba isteği/onayı	26	5,1	5,4
Görücü	272	53,3	56,5
Anlaşarak/kendi isteğiyle	163	32,0	33,9
Kaçırarak	7	1,4	1,5
Berdel	11	2,2	2,3
Diğer	2	,4	,4
Toplam	481	94,3	100,0
Cevapsız	29	5,7	
Toplam	510	100,0	

Katılımcıların evlenme türlerine bakıldığında; % 56,5 ile en büyük oran görücü usulü ile evliliği tercih ettikleri görülür. Ardından % 33,9'u anlaşarak/kendi isteğiyle, % 5,4'ü hiç görmeden sadece anne baba isteği/onayı ile, % 2,3'ü Berdel yoluyla ve % 1,5'i kaçarak/kaçırarak, evlendiklerini belirtmişlerdir. Yaş ile evlilik usulünde bir karşılaştırmaya gidilecek olursa; örneğin; evli katılımcılardan 21-30 yaş aralığında olanların % 61,9'u anlaşarak/kendi isteğiyle evlendiğini beyan etmişken; bu oran 51-60 yaş aralığında bulunanlarda % 22,9 olarak çıkmaktadır. Aynı şekilde 51-60 yaş aralığında bulunanlarda görücü usulüyle evlilik % 61,4 çıkmaktadır. Buradan da katılımcılardan yaşça daha büyük olanlarda görücü usulüyle evliliğin daha yaygın olduğu; yaşça küçük olanlarda ise bu oranın düştüğü söylenebilir. Bu sonuçlar evlilik usullerinde bir değişimin olduğunu göstermesi adına önemlidir.

Kişilerin eğitim durumu ile evlilik usulleri karşılaştırıldığında katılımcılardan okuryazar olmayanların % 9,7'si hiç görmeden evlilik yaptığını ifade etmiş bu oran önlisans seviyesinden itibaren % 0'a inmiştir. Aynı şekilde okur yazar olmayan ya da sadece okur yazar olanlarda görücü usulü % 67,6- 62,5 seviyesinde iken; bu oran Üniversite düzeyinde olanlarda %31,1'e yüksek lisans seviyesindekilerde % 28,6'e düşmektedir. Bu verilerden de eğitim seviyesinin evlilik usullerinde belirleyici bir özelliğe sahip olabileceği sonucuna varılabilir.

Tablo 59
Çocuklarda Evlilik Usulüne Bakış

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç Görmeden Anne-Baba İsteği/Onayı	6	1,2	1,2
Görücü	77	15,1	15,2
Anlaşarak/Kendi İsteğiyle (Anne-Baba Onayı Alınarak)	417	81,8	82,6
Diğer(Kendileri Bilir/Fark etmez)	5	1,0	1,0
Toplam	505	99,0	100,0
Cevapsız	5	1,0	
Toplam	510	100,0	

Sosyal değerler, toplum üyelerinin kendi davranışlarını standardize ettiği normlar ve ölçülerdir. Örneğin, tutucu Fransız ailelerine göre gençlerin en “doğru” evlenme yolu anne baba rızasını alarak evlenmesidir. ABD’de bir çok genç için en “doğru” evlenme yolu ise, karşılıklı aşkın varlığıdır (Fitchter,2012: 12). Bizim toplumumuzdaki bakış açısını öğrenmek adına, katılımcılara bir önceki soruyla bağlantılı olarak, çocukların

evlilik usulleri nasıl olmalıdır? tarzında bir soru yönelttiğimizde katılımcıların % 82,6'sı çocukların anne baba rızalarını da gözetip, kendi istekleriyle ve anlaştıkları bireylerle evlenmelerini, % 15,2'si çocukların görücü usulü ile evliliklerini, % 1,2'si hiç görmeden sadece anne baba onayına dayalı bir usulle evlenmelerini ve % 1'i kendileri bilir/fark etmez şeklinde cevap vermiştir.

Bu iki soru kent ortamında hane halkı reislerinin evlilik usullerine bakış açılarının değişip değişmediğini ortaya koymak için sorulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında, katılımcıların yarısından fazlasının görücü usulü ile evlendikleri halde, çocukların evliliklerinde bu usulü benimsemedikleri görülmektedir. Gözlemlerimiz ve uygulama aşamasındaki sohbetlerde, katılımcıların büyük bir kısmı görücü usulüyle evliliği, bireylerin birbirlerini tanınması önünde ciddi sıkıntılar yaratabileceği endişesiyle uygun görmemektedirler. Ancak anne ve babanın rızası, evliliklerde çıkabilecek muhtemel sorunlarda müdahil olma/çözüm geliştirme adına katılımcılar tarafından önemsenen bir gerçekliktir. Ancak Bölge ve Batman'da katı geleneklere sahip bazı ailelerde çocukların evliliklerinde oldukça gayri insani ve ahlaki tutumlar sergileyip (kız çocuklarının eş seçiminde kız iradesinin yok sayılması veya sevdiğiyle evlenememesi, erkek çocuklarının akraba evliliğine zorlanması gibi örnekler) onların mutlu olmalarına mani olan ailelere rastlanıldığı gerçeği modern-geleneksel yaşam dikotomisi bağlamında ortaya çıkan çatışma örneklerinden bazılarıdır.

Tablo 60
Kişinin Eşiyle Yakınlık Düzeyi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Akrabam	174	34,1	36,1
Köylüm	58	11,4	12,0
Aynı kent	32	6,3	6,6
Farklı kent	144	28,2	29,9
Yurtdışı ¹³	74	14,5	15,4
Toplam	482	94,5	100,0
Cevapsız	28	5,5	
Toplam	510	100,0	

¹³ Yurtdışı evlilik düzeyinin yüksek çıkmış olması kentki insanların genel olarak tüm dış ülkelerle değil de daha çok Kuzey Irak'ta yaşayan akrabalarıyla evlilikler olduğu çalışma boyunca katılımcılarca paylaşılmıştır. Ayrıca Suriye'de başlayan içsavaş'tan kaçarak Türkiye'ye sığınanlarla yapılan evliliklerin de son zamanlarda artmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Geleneksel toplumlarda bireylerin eş seçimi büyük ölçüde sınırlandırılarak içerisinde yaşanan toplulukla çerçevelenmiştir. “Evliliklerin genellikle topluluk içine yönelik olmasının (endogami) nedeni, bireysel seçimlerin belirleyici bir rol oynamadığı bu şartlarda, eşlerin birbirlerini daha yakından tanımalarında değil, topluluğun kendi içine kapanarak bütünlüğünü ve birliğini koruma eğiliminde aranmalıdır” (Sencer,1979:377). Aşiret yapısındaki çözülmeye rağmen aile içi evlilik ya da soy içi evlilik olarakta adlandırılabilir akraba evlilikleri eskiden kırsal alanlarda yaygın iken, kırsal alanlardan kentlere göçler sonucunda bu gelenek kentlere de taşınmıştır (Tezcan, 2000:49-50) Bu çalışmada da katılımcıların hane halkı reislerinden oluşmasından kaynaklı yaş ortalamasının yüksekliği ve göç yoluyla gelenlerin çoğunluğu oluşturması, bu kişilerin geleneksel anlayışa göre evlilikler gerçekleştirdikleri sonuçlarını vermektedir. Katılımcıların eşleriyle yakınlık düzeyine bakıldığında akraba evliliklerin en yoğun olan evlilik türü olduğu görülmektedir. Yurtdışı evliliklerinde ise çoğunlukla Suriye ve Irak gibi yine çoğu akrabalık ilişkisi bulunan ülkelerden evliliklerin olduğu görülmektedir.

Tablo 61
Eş Seçimine Yönelik Algılar

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Akraba	59	11,6	11,7
Aynı köyden	6	1,2	1,2
aynı kültür	232	45,5	45,9
farklı kültür	57	11,2	11,3
diğer(kendileri bilir/farketmez)	151	29,6	29,9
Toplam	505	99,0	100,0
Cevapsız	5	1,0	
Toplam	510	100,0	

Topluluk içine yönelik evliliklere ilişkin katılımcıların bakış açılarının ne yönde olduğunun ölçülmeye çalışıldığı *Çocukların evliliklerinde akrabalık düzeyi ne olmalıdır?* şeklindeki soruya katılımcıların % 45,9’luk büyük bir oranı aynı kültürden bireylerle evlilikler yapması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcıların % 11,7’si akraba evliliğini, %1,2’si aynı köyden oluşu, % 11,3’ü farklı kültürden bireylerle evliliği ve % 29,9’u ise çocukların kendilerinin karar vermesi gerektiği, kendileri için bu durumun fark etmediğini ifade etmiştir.

Kentte yaşayan hane reislerinin yarıya yakını (%48,1) akraba ve aynı köyden evlilikler gerçekleştirdikleri halde, çocukların evliliklerinde akraba ve aynı köyden olma durumunu (%12,9) çok fazla önemsemedikleri görülmektedir. Ancak katılımcıların % 45,9'u aynı kültürden bireylerle evlilikleri uygun görmektedir. Araştırma sırasında bu yanıtı veren bazı katılımcılar, farklı kültürlerle sahip bireylerle evliliklerde sıkıntıların olabilme ihtimalinin daha yüksek olduğunu sözlü olarak beyan etme ihtiyacı duymuşlardır. Bununla birlikte, katılımcıların % 41,2'sinin de farklı kültür ve fark etmez şıklarını işaretlemiş olması ise, Batman'da yaşayanların farklı kültürlerle kapalı bir tutum sergilemediklerini göstermesi adına önemlidir.

Tablo 62
Ebeveynlerde Düğün Biçimi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geleneksel köy düğünü	156	30,6	32,6
Kent ortamında sokak d.	167	32,7	34,9
Köy ortamında çalgısız d.	21	4,1	4,4
Kent ortamında çalgısız d.	35	6,9	7,3
Kent ortamında çalgılı(düğün salonu)	70	13,7	14,6
Diğer (yapılmadı /sadece mevlid yemeği)	30	5,9	6,3
Toplam	479	93,9	100,0
Cevapsız	31	6,1	
Toplam	510	100,0	

Kentsel ortamda yaşayan bireylerin, düğün törenlerine ilişkin tutumlarının öğrenmek için sorulan sorulardan ilki hane halkı reisinin düğün törenine ilişkindir. Katılımcıların % 32,6'sı geleneksel köy düğünü, % 34,9'u kent ortamında sokak düğünü, %4,4'ü köy ortamında çalgısız düğün, % 7,3'ü kent ortamında çalgısız düğün, % 14,6'sı kent ortamında çalgılı (düğün salonu) düğün yaptığını ifade etmiştir. Geri kalan % 6,3'ü ise dini, ekonomik, ailevi nedenlerden dolayı düğün yapmadan sadece mevlit yemeği verilerek evlendiğini ifade etmiştir.

Hızlı kentleşmeyle birlikte özellikle son on yılda sayıları hızla artan düğün salonları, birkaç gün süren ve ekonomik anlamda daha maliyetli, yorucu olduğuna inanılan ve evlerin önünde yapılan sokak düğünlerinin yerini büyük oranda almıştır. Bu mekânsal değişim, katılımcıların bu soruyla bağlantılı olan ikinci soruya verdikleri cevaplara da yansımaktadır.

Tablo 63
Çocukların Düğünlerine Yönelik Algı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Geleneksel köy düğünü	51	10,1
Kent ortamında geleneksel, sokak d.	76	15,1
Eğlenceli ama içkisiz (düğün salonu) d.	231	45,8
Eğlencesiz sade mevlid yemeği	125	24,8
Kent ortamında eğlenceli ve içkili d.	11	2,2
Diğer(hiçyapılmamalı/karşıyım)	10	2,0
Toplam	504	100,0
Cevapsız	6	
Toplam	510	

Katılımcılara sorulan *sizce düğün törenleri nasıl olmalıdır?* şeklindeki soruya, % 45,8'lik büyük oranının, düğün salonlarında eğlenceli ama içkisiz bir düğün törenini öncelikledikleri görülmektedir. Geri kalan katılımcıların, % 10,1'i kent ortamında olduğu halde geleneksel köy düğününü, % 15,1'i kent ortamında geleneksel sokak düğününü, %24,8'i eğlencesiz sadece mevlit yemeğinin verildiği bir düğün törenini, % 2,2'si kent ortamında eğlenceli ve içkili bir düğün töreninin yapılabileceğini ifade etmiştir. % 2'lik kısım ise düğün hiç yapılmamalı şeklinde bir bakış açısı ortaya koymuştur. Gözlemlerimiz sonucunda bu sorularla ilgili yapılabilecek ilk tespit, katılımcıların dini değerlerini ön planda tutarak bir fikir beyan ettikleri görülmektedir. Katılımcılar düğün salonlarında düğünlerin içkisiz bir şekilde yapılmasının önemini özellikle vurgulama ihtiyacı duymuşlardır. Böyle bir vurgunun öne çıkışı, düğün salonlarında içkili düğünlerin yapılmasından ziyade dini ve kültürel hassasiyetlerden kaynaklanmaktadır.

Kentleşmeyle paralel olarak değişime uğrayan kültürel göstergelerden biri de düğün törenlerinin yapılış biçimleridir. Kentleşmeyle birlikte sayıları hızla artan düğün salonlarında bu törenlerin yapılması, artık kentte yaşayanlar açısından hem bir kolaylık (birkaç gün süren yorucu ve zahmetli işler yerine birkaç saat süren ve ailelerinde eğlenmeye fırsat bulduğu bir mekan) hem de bir zorunluluk (sokakta yapılan düğünlerde çalgıların çevreyi büyük oranda rahatsız etmesi) gibi algılanmakta ve düğün salonları, düğün törenlerinin zorunlu mekânları halini almaktadır. Buna rağmen kentte (çoğunluğu gecekondu mahalleleri olmak üzere) bazı mahallelerde kentleşmeyle birlikte kaybolmaya yüz tutan “sokak düğünleri” az da olsa sürdürülmektedir. Yukarıdaki

veriler doğrultusunda kentleşme sürecinin ileriki dönemlerde, halen var olan geleneksel sokak düğünlerini büyük oranda ortadan kaldıracağı ve düğün salonlarını ise kent ortamında daha da zaruri bir pozisyona taşıyacağı söylenebilir.

Tablo 64
Aile İçi Karar Mekanizması

	Sayı	Yüzde
Aile reisi	253	49,6
Aile reisi ve eşi	180	35,3
Aile reisi, eş ve çocuklar	60	11,8
Aile ve aile büyükleri	14	2,7
Diğer(aile reisi ve yakın akrabalar)	2	,4
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	,2
Toplam	510	100,0

Kadın-erkek arasındaki rol dağılımında “toplumsal ağ” büyük bir önem arz etmektedir. Sık toplum ağı içinde olan X ailesinde kadın-erkek rolleri arasında kesin ayrımlar hâkim olmaktadır; gevşek, dağınık toplum ağı içinde bulunan Y ailesinde kadın-erkek rolleri arasında benzer veya müşterek bir dağılım söz konusu olmaktadır (Bott, 2004: 107). Geleneksel ile modern toplum anlayışının iç içe sürdürüldüğü toplumumuzda kadın-erkek rolleri arasında müşterek dağılım hakim kılınmaya çalışılmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu ile "aile reisi kocadır" ibaresi değiştirilerek "evlilik birliğini eşler beraber yönetirler" ibaresi (2002 tarihli) bu rollerin ortaklaştırılması amaçlanmaktadır. Ancak ataerkil aile yapısından kaynaklı, aile reisi algısına bakılırsa karar mekanizmasının baba olduğu görülmektedir. Alan araştırması süresince gidilen her hanede, hane reisi ile uygulamanın gerçekleştirileceği söylendiğinde karşımızdaki kişi kadın ise “evde hane reisi şu an yok” diyen birçok kadın katılımcı olduğu görülmüştür.

Kent ailesinde, geleneksel kır ailesinden farklı olarak, karar alma süreçlerine ailenin tüm fertlerinin dâhil edildiği kabul edilmektedir. Bu durumun Batman kent ortamında ne düzeyde olduğunun ortaya çıkarılabilmesi adına sorulan “ailede karar yetkisi kim(ler)dedir?” sorusuna katılımcıların % 49,6’sı ailede karar alma yetkisinin aile reisinde olduğu, % 35,3’ü aile reisi ve eşinin birlikte karar verdiği, % 11,8’i aile reisi,

eş ve çocukların birlikte karar verdiği, % 2,7'si aile ve aile büyüklerinin birlikte karar verdiği ve % 0,4'ü aile reisi ve diğer yakın akrabaların birlikte karar verdiği şeklinde cevap vermişlerdir. Bazı durumlarda (özellikle dul olan kadınlar) aile reisi konumunda kadın olabilmekle birlikte Batman'da aile reisinden kastın erkek olduğu araştırma süresince kadınlar tarafından da (evin direği sözü ile) onaylandığı görülmektedir.

Yukarıdaki verilere göre, katılımcıların üçte birinden fazlasının aile içinde karar yetkisinin eşlerin her ikisinde olduğunu ifade etmesi, kent ortamında aile içerisinde hane reisinin erkek olduğu fikri gün geçtikçe zayıfladığı ya da kadının aile içinde karar alma noktasında konumunun iyileştiği söylenebilir. Ancak kentte son dönemlerde hâkim olan siyasal yapının, kadının toplum içerisindeki konumunu güçlendirmeye dönük faaliyetleri ile kentsel ortamda devam eden geleneksel yapı bir arada düşünüldüğünde bu değişimin uzun zaman alacağı öngörülebilir. Çünkü bireyler her ne kadar kent ortamında olsa dahi; kırsal alandaki ilişki örüntülerini kentte de büyük oranda sürdürülmekte, kuşaklararası aktarılan ataerkil aile anlayışı birçok değişime rağmen ağırlığını sürdürmektedir. Bu anlayışın sürdürüldüğünün bir kanıtı ise; toplumumuzda kadınların çalışmasına dair olumlu tutumlara rağmen iş hayatındaki kadın oranının düşüklüğüdür.

4.1.3.2. Kadının Çalışması, Nikâh ve Boşanma İle İlgili Tutum

Kırsal bir toplumdaki kente geçiş sürecinde halen geleneksel yapılar devam ederken, kentte yaşayanların kadınların yaşam alanı, çalışma ile ilgili, evlilik ve boşanma ile ilgili tutumlarındaki değişimlerini de incelemeye çalıştık. Bölgeye dair genel kanı kadının çalışma yaşamında yer bulamadığı, evlenirken söz sahibi olamadığı ve boşanmanın oldukça zor olduğudur. Bu kanaatlerin ne düzeyde geçerli olduğu araştırma kapsamında daha net görülebilecektir.

Tablo 65
Kadının Çalışma Durumuna Bakış

	Sayı	Yüzde
Hayır	172	33,7
Kararsız	38	7,5
Evet	299	58,6
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	0,2
Toplam	510	100,0

Tablo 65'teki verilere göre, *kadın gelir getiren bir işte çalışabilir mi?* sorusuna katılımcıların % 33,7'si hayır, % 7,5'i kararsız ve % 58,6'sı evet şeklinde yanıt vermiştir. Bu veriler şunu ifade etmektedir: Kadınlar kentsel ortamda her ne kadar çalışma hayatında pek görünür olmazsa dahi; çalışmamıza katılan kişiler tarafından kadının çalışmasına destek veren katılımcı sayısı yüksektir. Bu veriler ışığında, kente yerleşme ya da kentsel yaşam tarzı geleneksel tutumlarda değişimlere neden olmaktadır.

Tablo 66
Kadının Çalışma Alanlarına Bakış

	Sayı	Geçerli Yüzde
Devlet dairelerinde	132	37,6
Özel sektörde	26	7,4
Sadece kadın istihdamının sağlandığı yerlerde	54	15,4
Sadece ev temizlik işlerinde	3	0,9
Evde ürettiği ürünlerin satışında	10	2,8
İstediği/benimsediği işlerde	124	35,3
Diğer	2	0,6
Toplam	351	100,0

Kadınların çalışmasına yönelik anlayışta kısmen de olsa bir değişim olmuştur. Ancak bu değişimin altında kadın her türlü işte çalışabilir anlayışından ziyade, çoğunlukla güvenli hissedilebilen, güvenceli alanlarda çalışılabileceği belirtilmiştir. Katılımcıların kadın ne tür işlerde çalışabileceği sorulduğunda ise katılımcıların % 37,6'lık çoğunluk devlet dairelerinde, % 7,4'ü özel sektörde, % 15,4'ü Sadece kadın istihdamının sağlandığı yerlerde, % 0,9'u Sadece ev temizlik işlerinde, % 2,8'i evde ürettiği ürünlerin satışında ve % 35,3'ü ise kadının İstediği/benimsediği kendisini en iyi hissedebileceği işlerde çalışabileceği yanıtını vermiştir. Burada dikkati çeken durum çoğunluğu erkeklerden oluşan katılımcıların büyük çoğunluğunun devlet dairelerini ön plana çıkarması, iş güvencesi ve sosyal haklar kaynaklanmaktadır. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmında kararın kadında olduğuna dair demokratik bir duruş sergilemesi de dikkate değerdir. Sonuçta, bu kentte ister iş imkânlarının azlığı ister geleneksel anlayışın bir yansıması olsun; kadınlar iş hayatında pek fazla görünür değildir.

Kadınların çalışma hayatı ile ev hayatı arasındaki paralel değişim aslında, kentsel toplumsal değişimlerle yakından ilişkilidir. Geniş ailenin çözülmesiyle, çekirdek aile

hayatı ya da bireysel yaşamın gerektirdikleri evlilik ilişkilerinde ve ev yaşamında değişmelere neden olmaktadır.

Tablo 67
Resmi Nikahla İlgili Tutum

	Sayı	Yüzde
Yanlış	19	3,7
Kararsız	13	2,5
Doğru	478	93,7
Toplam	510	100,0

Evliliklerde resmi nikâhın zorunlu olup olmamasına ilişkin soruya katılımcıların % 93,7'si zorunlu olmalı, % 3,7'si zorunlu olmamalı ve % 2,5'i kararsız şeklinde cevap vermiştir. Bu sonuçlar katılımcıların evliliklerde resmi nikâhı fazlasıyla önemseddiğini göstermektedir. Bölgede yıllarca dini nikâhla evli kaldıkları halde resmi nikâhı olmayan ailelere (özellikle kırsal alanlarda) geçmişte sıklıkla rastlanmaktaydı. Oysa eş ve çocuklara ilişkin her türlü resmi iş ve işlem nikâh akdi ile sağlandığından ve resmi nikâhın boşanmalar önünde kısmen de olsa bir set işlevi görmesi gibi daha birçok faktörden dolayı, kentsel ortamda dini nikâhın yanı sıra resmi nikâhta, bireyler tarafından daha çok önemsenmeye başlanmaktadır.

Avrupa'da sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan büyük kentler beraberinde ve çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Ekonomik sıkıntıların etkisi, kadın ve erkeğin bir arada ev dışında çalışması, duygusal paylaşımlarda azalma, nikâhsız birliktelikler gibi nedenlerden dolayı 1793'te Paris'te her üç evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmıştır. Collange (1997: 32), bu durumu “*boşanma salgını*” olarak nitelendirmektedir. Hızlı kentleşme süreciyle artan çekirdek aile yapısının da etkisiyle boşanma oranlarındaki artışı gösteren önemli bir örnek olması adına önemsedığımız bu durumun ülkemizde çok yaygın olmadığı, ancak artmakta olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında katılımcılar arasında boşanmış olanların oranının az çıkması, geleneksel toplum anlayışının halen etkisini sürdürdüğünün bir belirtisidir. 2015 verilerine göre kaba boşanma hızı Türkiye genelinde binde 1,7 iken Batman'da bu oran binde 0,4'tür. Batman bu oran ile 81 il arasında 73. sırada bulunmaktadır (TÜİK). Bu veriler ışığında özellikle anne-baba ve yakın akrabaların evliliklerde bir “tampon mekanizma” işlevi gördüğü ve Batman'da boşanmaların gerek dini gerekse kültürel değerlerden dolayı daha az olduğu söylenebilir.

Tablo 68
Yakın Çevrede Boşanma Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	199	39,0
Hayır	311	61,0
Toplam	510	100,0

Tablo 68'deki verilere göre, “yakın çevreniz (akraba, komşu, arkadaş gibi)’de boşanan birileri var mı?” sorusu genel bir çevreyi içerdiğinden dolayı katılımcılardan % 39’u evet, % 61’i hayır cevabı vermiştir. Bu soruda yüzdenin yüksek çıkmasında katılımcılardan geniş bir çevreyi dahil etmeleri istenmesi etkili olmuştur.

Tablo 69
Boşanmaya Bakış Açısı

	Sayı	Yüzde
Gayet normal olay	57	11,2
Çok olumsuz/kötü (olaganustu)olay	230	45,1
İstenmediği halde zaruri durumlarda olabilecek olay	215	42,2
Diğer(hiçbir şekilde olamaz/asla olmaz)	8	1,6
Toplam	510	100,0

Boşanmaya ilişkin görüşleri sorulduğunda ise katılımcıların sadece % 11,2’sinin boşanmayı normal bir olay olarak görmesi yukarıda açıklanan değerlerin etkisini göstermesi açısından önemlidir. Yine dini referanslarla istenmediği halde çok zaruri durumda boşanma eyleminin gerçekleşebileceğini söyleyenlerin oranı ise (% 42,2) yarıya yakındır. Ancak genel bir değerlendirmeye kentte yaşayan bireylerin boşanmaya ilişkin tutumlarının olumsuz olduğu ve ülke geneline oranla Batman’da boşanmaların ¼ oranında olması bu bakış açısını doğrular niteliktedir.

Tablo 70
Boşanma Nedenleri

	Sayı	Geçerli Yüzde
Geçim sıkıntısı	149	16,8
Geçimsizlik/anlaşamama	307	34,6
Dini nedenler	41	4,6
Hastalık	14	1,6
Suçluluk	11	1,2
Eşlerden birinin aldatması	314	35,4
Cinsel iktidarsızlık ve isteksizlik	28	3,1
Diğer	24	2,7
Toplam	888	100,0

Boşanma çoğunlukla iç içe geçen sebeplerin sonucunda alınan bir karardır. 1996 yılında yapılan bir araştırmanın bulgularıyla (Arıkan,1996: 183) 2006 ve 2011 yılları arasında Türkiye’de boşanma nedenlerini karşılaştırmak açısından yapılan iki araştırma bulgularına bir arada bakıldığı takdirde, boşanma nedenlerinin en başında sorumsuz ve ilgisiz davranma, geçimsizlik/anlaşamamanın geldiği görülmektedir. Bunun yanında aldat(ıl)ma, dayak/kötü muamele ve içki/kumar gibi nedenler önemli nedenler arasında sayılmaktadır (Çavlin, 2014: 204-205) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan (2014) bir araştırmaya göre ise (410 kişi) boşanma nedenleri olarak sırasıyla % 40 yakın çevre, % 37,6 duygusal ilişki, % 34,9 aldatma, % 34,2 ekonomik sorunlar, %34,2 şiddet, % 30,7 alışkanlıklar, % 29 ev içi görev ve sorumluluklar, % 24,9 yaşam tarzı, %20 değerler/dünya görüşü, %20 cinsel hayat, %17,8 çocukla ilgili sorunlar, % 15,1 çalışma hayatı, % 15,1 evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımama, % 13,7 hastalık, % 8,8 evlenme yaşı, % 6,1 çocuk sahibi olamamak, % 2,9 eğitim düzeyi, %2,7 yaş farkı, % 2,7 inanç/mezhep ve % 2,2 akraba evliliği şeklinde sıralanmaktadır (ASPB, 2014: 75).

Katılımcılara yukarıdaki iki soruyla ilişkili olarak *ne gibi durumların boşanma nedeni olabilir?* Sorusu katılımcıların birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Buna göre, % 16,8’i geçim sıkıntısı, % 34,6’sı geçimsizlik/anlaşamama, % 4,6’sı dini nedenler, % 1,6’sı hastalık, % 1,2’si suçluluk, % 35,4’ü eşlerden birinin aldatması ve % 3,1’i cinsel iktidarsızlık yanıtı vermiştir. % 2,7’si ise daha farklı gerekçeler belirtmiştir.

Bu veriler ile 2006, 2011 ve 2014 yıllarında Türkiye’de yapılan araştırma verileri karşılaştırıldığında büyük benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Buna göre geçimsizlik ya da sorumsuz davranışlar ile aldat(ıl)manın ciddi oranlarda çıkması ulusal düzeyde yapılan çalışmaların yerel düzeydeki bu araştırmalarda da benzer sonuçları vermesi bilimsel açıdan önemlidir.

Boşanma sebeplerinin en önemlisi eşlerin aldat(ıl)masından kaynaklanmaktadır. Ancak katılımcılardan özellikle kadınların “aldatma eyleminin erkek tarafından yapıldığında çoğunlukla görmezden gelinebildiği ya da meşrulaştırıldığı oysa kadın bu tarz bir eylemde bulunduğu ise bunun sonucunun boşanma ya da cinayete sonuçlanabildiği” sözlerinin araştırma boyunca sıklıkla tekrar edilmesi, toplumumuzda böylesi bir

çelişkinin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bu ahlaki yozlaşma türüne karşı eşler arasındaki ahlaki yükümlülüğünün aynı oranda önemsenmesi gerektiği ve bu tür sapma durumlarının toplumsal dokuyu derinden tahrip edeceğinin burada özellikle belirtilmesi gerekir.

Nihai olarak Batman'da boşanmaya ilişkin tutumun genellikle zaruretten kaynaklı bir olay gibi görülmesi ve çok normal olarak ifade edenlerin az oluşu ailenin devamının sağlanması noktasında önemli bir tutumdur. Bu soruyu yönelttiğimiz katılımcıların yaşça daha olgun olanları, soruyu duydukları anda çoğunlukla mimikleriyle dahi olsun bu durumun ne kadar istenmedik bir durum olduğunu gösterdikleri halde yaşça daha genç olanların bu durumu daha doğal karşılayarak kanıksadıkları görülmüştür. Sonuçta kentleşme sürecinde dini-geleneksel değerlerdeki çözülme artıka, boşanmaya ilişkin tutumların da *sıradan/normal bir durum haline dönüşebileceği tehlikesi* toplumumuz açısından üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur.

Boşanma sebepleri arasında en çok tekrar eden sorunlardan biri ise geçimsizliktir. Ancak geçimsizlik üst başlığı altında onlarca sorun yer almaktadır. Mesela yakın çevreden kaynaklanan sebepler, yaşam tarzlarındaki uyumsuzluk ya da alışkanlıklar gibi nedenler de bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu nedenler araştırmamızda tek başlık altında ciddi bir oranı temsil etmektedir. Bununla birlikte ekonomik sıkıntılar ve daha birçok sorun evliliklerin boşanma ile sonuçlanması noktasında önemli bir belirleyicidir. Sonuç olarak birçok unsurun bir arada ya da ayrı ayrı gerçekleşmesi sonucu boşanmalar gerçekleşebilmektedir.

4.1.3.3. Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri

Türkiye'de kentleşme sürecinde kırdan kente göç edenler, Batı toplumlarındaki örneklerden farklı olarak, kırsal kesimdeki akrabalık bağlarını kentlerde uzun zaman muhafaza etmiştir. Bir nevi kompartımanlaşma ile hayat sürdürülmüştür. Birçok Avrupa ülkesinde ve 3. Dünya ülkesinde görünmeyen bir kalıp ve yaşam biçimi (Ortaylı, 2006: 20-21) olarak devam eden kent yaşamı aynı zamanda toplumsal değişimin dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Batman'da kentleşme sürecinin ilk yıllarında kente göç edenler; genelde akraba ya da aynı köyden gelen ya da gelmeleri teşvik edilen insanlardan oluşmaktaydı. Görüşmelerde de ifade edildiği üzere Gercüş, Midyat gibi ilçelerden ilk göç edenler daha sonra yakın akrabalarının da Batman'a gelmesini

sağlamıştır. Böylelikle ilk dönemlerde kent kan bağına dayalı toplumsallığın yaşama geçirildiği yer konumundaydı. Zamanla farklı yerlerden gelen göçler kentin heterojenleşmesine dolayısıyla da daha önceleri çok sıkı olan akrabalık ilişkilerinde nispeten zayıflamaya yol açmıştır.

Tablo 71
Akrabalık Ağı

	Sayı	Yüzde
Hiç yok	32	6,3
1-15 hane	110	21,6
16-30 hane	72	14,1
31-45 hane	52	10,2
46 ve daha çok hane	244	47,8
Toplam	510	100,0

Tablo 71'deki verilere göre katılımcıların % 47,8'lik büyük çoğunluğun kentte 46 ve daha fazla haneden oluşan akrabaya sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların sadece %6,3'ünün Batman'da hiç akrabası yoktur. Akriba ilişkisinin kentte sürdürülmesi bir açıdan kentte tutunma adına önemli bir işlev görmektedir.

Tablo 72
Akrabalarla Görüşme Sıklığı

	Sayı	Yüzde
Hiç görüşmüyorum	11	2,2
Az görüşürüm	138	27,1
İhtiyaç oldukça görüşürüm	132	25,9
Sürekli görüşürüm	226	44,3
Toplam	507	99,4
Cevapsız	3	,6
Toplam	510	100,0

Akrabalarla görüşme sıklığı sorusuna katılımcıların % 44,3'ü sürekli, % 25,9'u ihtiyaç oldukça ve % 27,1'i az görüştüğünü ifade etmiştir. Katılımcıların sadece % 2,2'si akrabalarıyla hiç görüşmediğini ifade etmiştir. Buna göre Batman'da yaşayanların büyük çoğunluğu belirli aralıklarla akrabalarıyla görüşmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde akriba ilişkilerinde yaşanan zayıflama söylemlere de net bir şekilde yansımaktadır.

Tablo 73
Sosyal Çevreyle Görüşme Durumu

	Sayı	Geçerli Yüzde
Hiç kimseyle görüşmem	5	1,0
Aile dışında pek kimseyle görüşmem	27	5,3
Akrabalarım ile daha çok görüşürüm	284	55,7
Hemşerilerimle daha çok görüşürüm	44	8,6
Komşularım ile daha çok görüşürüm	205	40,2
İş arkadaşlarımla daha çok görüşürüm	161	31,6
İnsanları kişilik özelliklerine göre seçerek görüşürüm	32	6,3
Ayrırt etmeden herkesle görüşürüm	54	10,6
Diğer	4	0,8

Sosyal çevrede görüştükleri kişiler sorusu katılımcıların birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Katılımcıların % 55,7'si akrabalarıyla, % 40,2'si komşularıyla ve % 31,6'sı iş arkadaşlarıyla görüştüğünü ifade etmiştir. Bu veriler bize akraba ve komşuluk ilişkilerinin kent ortamında kısmen de olsa sürdürülebildiği sonuçlarını vermektedir.

Tablo 74
Komşularla İlişki Düzeyi

	Sayı	Yüzde
Yeni taşındım	20	3,9
Semtte eskiyim ama kimseyle görüşmüyorum	20	3,9
1-2 iyi komşum var	54	10,6
Yarıısıyla iyi ilişkilerim var	157	30,8
Çevremdeki komşularımın çoğuyla iyi ilişkilerim var	256	50,2
Diğer	1	,2
Toplam	508	99,6
Cevapsız	2	,4
Toplam	510	100,0

Komşuluğun medeniyetimizdeki yeri oldukça önemlidir. Başta Hz. Muhammed (S.A.V)'in “ komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi ile “Ev alma komşu al” “komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözleri gibi daha birçok örnek, medeniyetimizin komşuluğa verdiği önemi belirten göstergelerdir. Kentsel ortamın insan yaşamında yarattığı en önemli tahribatlardan biri hiç şüphesiz kentin yalnızlaştırıcı etkisidir. Kentin heterojen yapısı aşırı bireyselleşmeyle beraber insan

ilişkilerinde de gevşemelere yol açmaktadır. Katılımcıların yarısı komşuların çoğuyla iyi ilişkilere sahip olduğunu ifade etmiş olmasına rağmen yapılan derinlemesine görüşmelerde görüşülen kişilerin akrabalık ve komşuluk ilişkilerine ilişkin söyledikleri geleneksel değerlerin hızla çözülmeye başladığını göstermektedir. Örneğin; “Eskiden komşularımıza Şevberk’e (akşamları komşularda yapılan sohbetler) gider onlar da bizlere gelirdi. Çaydanlıkların biri biter diğeri yapılırdı. O zamanlar insanlar birbirine çok iyiydi. Bugünkü gibi değildi. Şimdi herkes birbirinden ayrı ve birbirini sormaz oldu” (G.6) “Eskiden insan ilişkileri daha sıcak ve akrabalık bağları daha kuvvetliydi. Komşularla ilişkilerimiz daha iyiydi. Ama şimdi bu ilişkiler eskisi gibi değil. Şimdiki komşularımı tanımıyorum bile. Hiçbir ilişkimiz yok” (G.10). “Komşularımızla çok iyiydik. Hep birbirimize yardım ediyorduk. Yardımlaşarak tandır yapıyorduk, ekmek, şehriye yapıyorduk. Birbirimizin evlerinde kalırdık. Düğünlere, taziyelere birlikte giderdik. Ama şimdi kimse kimseyi tanımıyor ve yardım etmiyor”(G.9) “Komşularla kardeş gibi geçinirdik, ama şimdi öyle değil”(G.13) “Eskiden komşularımızla aramızda güzel muhabbet, saygı ve işbirliği vardı. Şimdi ise hayat kolaylaşmış diye insanlar birbirini sormuyor” (G.8). “Eskiden komşuluk ilişkilerimiz çok iyiydi. Her şeyi birlikte yapardık. Su, tandır, hamur ve diğer işleri. Şimdi ise birbirimize çok gidip gelmiyoruz. Herkes kendi hayatına bakıyor” (G.7) gibi serzenişli sözlerin tamamını kapsayabilecek “nerde o eski akrabalık ve komşuluk ilişkileri” ifadelerinin, kentsel ortamda akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin ne yönde değiştiğini göstermesi adına özetleyici olacağı düşünülmektedir.

Tablo 75
Maddi İhtiyaç Halinde Borç Temin Etme Şekli

	Sayı	Yüzde
Hiç kimseden borç istemem	22	4,3
Aile bireylerinden	228	44,7
Akrabalarımından	250	49,0
Komşularımından	93	18,2
Hemşerilerimden	20	3,9
Arkadaşlarımından	110	21,6
Bankadan	129	25,3
Diğer	1	0,2

Katılımcılara maddi ihtiyaç halinde kim(ler)den yardım alabileceği sorusu birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri şekilde sorulmuştur. İhtiyaç durumunda çoğunlukla yardım aile bireyleri ve akrabalarından yardım alınabileceği belirtilmiştir. Bu durum geleneksel bazı aile ilişkilerinin kent ortamında da sürdürülebildiğine dair önemli bir sonuçtur. Toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumlardan biri olan aile ve aile ilişkileri modern toplum anlayışı ve teknolojinin hayatımıza nüfuz etmesi sonucu ciddi bir değişime uğramaktadır. Araştırmada aile ve akraba ilişkilerinde yaşanan değişime örnek oluşturabilecek bir veri ise % 25,3'lük banka cevabıdır. Kentsel ortamda bazı bireylerin ihtiyaç halinde çevresindeki bireylerden ziyade bankalardan destek almayı daha rasyonel bir tercih olarak görebilmektedir. Ancak bireyler arasında güven ilişkilerindeki zayıflamanın da böylesi bir sonucu doğurduğu söylenebilir. Bireyler artık formel ilişkiler üzerinden maddi zorlukları aşmaya çabalamaktadır.

Tablo 76
Hastalık Ve Ölüm Gibi Durumlarda Kimlerden Yardım Aldığı

	Sayı	Yüzde
Hiç kimseden/hiçbir yerden	15	2,9
Aile bireylerinden	309	60,6
Akrabalarımından	344	67,5
Komşularımından	127	24,9
Hemşerilerimden	29	5,7
Arkadaşlarımından	92	18,0
Bankadan	45	8,8

Katılımcılara hastalık, ölüm gibi durumlarda kim(ler)den yardım alabileceği sorusu, birden fazla seçeneği kodlayabildiği şekilde sorulmuştur. Yukarıdaki tablo ile bir arada düşünüldüğünde katılımcıların gerek maddi gerekse manevi sıkıntılarda en çok aile ve akrabalarından destek aldıkları görülmektedir. Ancak sonuçlara bakıldığında manevi destekler noktasında bireylerin aile ve akraba desteğini daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Bunun en önemli göstergesi taziyelerdir.

“Sosyal yaşam döngüsü içinde süreklilik kazanmış taziye ritüelinin biçimsel formunun kent(li)leşme süreçlerinin etkisiyle değişen yönünü ve farklılaşan boyutları” na (Parin, Bilgili ve Menak, 2012: 215) rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde dönüşerek devam ettirilmektedir. Genel olarak bölgede özel de ise Batman’da sürdürülen *Taziye ritüeli*, manevi kültürün devamı açısından bireylerarası dayanışmanın

en güzel örneğini oluşturmaktadır. Bir bireyin ölümü sonrası taziye çadırları veya evleri altında gösterilen dayanışma örneği, istendiği takdirde kent ortamında da kültürel değerlerin yaşatılabileceğine dair en güzel örneklerdendir. Kırsalda günlerce süren taziyelerde köylü yiyecek ihtiyacını ve dışarıdan gelen konukların ağırlanması hususunu imece usulüyle karşılamakta; kentten taziye gidenlerde taziye sahiplerinin kullanabilmesi için bazı malzemeleri satın alarak destek olmaktadır. Yakın dönemden itibaren kentte taziye çadırları yerine her mahalleye bir Taziye Evi'nin kazandırılması çabaları yerel yönetim ve halk birlikteliğiyle sürdürülmektedir. Ayrıca bazı hemşehri derneklerinin kurdukları Taziye evleri ile yeni yerleşim yerlerinde inşa edilen apartmanların altında da bu maksatla kullanım alanlarının tahsis edilmesi, manevi kültür öğelerinden birinin kent ortamında devam ettirilmesi ısrarı, kentsel yaşam bağlamında manevi kültürün yaşatılmasının en güzel örneğini oluşturmaktadır.

Akraba ve komşuluk ilişkilerinin ne düzeyde olduğunu ortaya çıkarma adına sorulan sorular bir arada yorumlandığında şu sonuca ulaşılabilir: Kentsel ortam insanlar arasındaki ilişkilerin düzeyinde değişikliklere neden olabilmektedir. Ancak geleneksel bazı değerlere bağlılık, kent ortamında da bu ilişkilerin sürdürülebileceğini gösterebilmesi adına önemlidir. Ancak kentte yaşayan 2. ve 3. kuşak kentlilerin bu ilişkileri sürdürme konusunda 1. kuşak kadar istekli olup olmadığı sorusu ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Kent ortamında kültürel değerler ve yaşam biçimi bağlamında olumsuz anlamda değişimin ölçülmeye çalışıldığı sorularla bir arada düşünüldüğünde katılımcıların en çok şikayet ettikleri konuların başında aile ve akrabalık ilişkilerindeki zayıflama gelmektedir. Bu veriler bizlere kent ortamında aşırı bireyselleşmenin sonucunda; aile ve akrabalık ilişkilerin zayıfladığı ve yeni nesiller tarafından eskilere nazaran daha az önemsendiği sonucuna götürmektedir.

4.1.4. Etnik Kimlik ve Dil Durumu

Kimlik, yaşam boyu yeni formlara bürünerek çeşitlenmeye ve aynı zamanda da başka kimliklerle benzeşmeye başlayan dinamik bir sürecin ürünüdür. Kimliği sadece bireyle sınırlamak indirgemeci bir anlayışa neden olur. Çünkü bireyin doğumuyla başlayan bu süreç toplumsal ilişkilerin katkılarıyla şekillenmeye devam eder. Aynı siyasi partiyi destekleyenlerin büründüğü siyasal kimlik ya da aynı cemaate bağlı olanların oluşturduğu cemaat kimliği şeklinde örnek verilebilir. Kişi zaman içerisinde değişik

gruaplarda yer alarak kimliğini var eder (Türk,2016: 1157). Türkiye’de yapılan bu tip çalışmaların en önemli eksikliği hiç şüphesiz etnik kimlik, siyasal kimlik ve mezhep gibi soruların sorulmamasıdır. Sakıncalı gibi görülen bu tarz soruların sorulması ülke profiline çıkarılması ve bu çerçevede çözüm önerileri geliştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir (Mazlum,2010:201). Toplumsal araştırmalarda bu konu ile ilgili soruların sorulmama nedeni genelde etnik kimlik, mezhep gibi konularda katılımcıların çekimser durmalarından da kaynaklanmaktadır. Ancak bu konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalarda hiç yok değildir.

Bu araştırmaların birinde, Kürt nüfusunun yaşadığı 19 ilde yapılan anket ve mülakatlar sonucu bu iller öncelikle kendi arasında 2 bölgeye ayrılmıştır. 1. Bölge olarak Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van’dan oluşan 12 il ile 2. Bölge olarak tanımlanan Adıyaman, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya ve Şanlıurfa’dır. Birinci bölgede sorulan etnik kimlik sorusuna katılımcıların % 80,49’u Kürt, % 3,92’si Türk, % 8,87’si Zaza, %6’sı Arap ve % 0,69’u diğer şeklinde yanıt vermiştir. (Bilgiç ve Akyürek, 2012: 15) Son yıllarda yapılmış olan bu araştırma ile çalışma verilerimizi karşılaştırdığımızda benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca araştırmamızda katılımcıların etnik kimlik sorusuna büyük oranda cevap vermesi araştırma açısından önemlidir.

Tablo 77
Etnik Kimlik Dağılımı

Etnik Kimlik	Sayı	Yüzde
Türk (Yörük,Türkmen)	13	2,5
Kürt (Kurmanç/Zaza)	425	83,2
Arap	34	6,7
Melez	10	2,0
Etnik kimlik beni ilgilendirmiyor	5	1,0
Türkiyeliyim	18	3,6
Cevapsız	5	1,0
Toplam	510	100,0

Etnik kimliğe dair sorunun sorulmuş olması Batman profiline çıkarma ve konuyla ilgili yapılacak çalışmalara veri oluşturabilmesi adına yararlı olacağı düşünülmektedir. Katılımcıların % 2,5’i Türk (Yörük, Türkmen), % 83,2’si Kürt (bunlardan sadece 3’ü Zaza), % 6,7’si Arap, % 2’si baba ve annenin farklı etnik kimliğe sahip olmalarından

kaynaklı iki etnik kimlik, % 1'i etnik kimliğin kendisini ilgilendirmediğini ve % 3,6'sı Türkiyeliyim biçiminde etnik kökenini belirtmiştir. Bu soruya katılımcıların sadece %1'inin cevap vermemesi insanların etnik kimliği ifade etmesinde, bir tereddüt yaşamadığını göstermektedir.

Batı yazınında önemli bir yer tutan *mekânsal kümelenme* olgusu (Erman, 2002:1) mekânsal etnik yoğunlaşma ya da mekânsal etnik ayrışma bağlamında değerlendirilecek olursa böylesi bir ayrımın Batman özelinde gerçekleşmediği rahatlıkla söylenebilir. Bunda kentte yaşayanların büyük bir kısmının aynı etnik yapıdan gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer etnik unsurlarında mekânsal anlamda kümelendiği bir mahalleden söz etmek mümkün görülmemektedir. Bu durum çok kültürlü durumun etkileşim içerisinde devamını sağlaması açısından önemli bir ayrıntıdır.

Katılımcılara gündelik ilişkilerde, aile içinde, yakın çevrede ve uzak çevrede en çok hangi dili kullandığı sorduğumuzda aldığımız cevaplar aşağıdaki gibidir;

Tablo 78
Gündelik İlişkilerde Kullanılan Dil

Kullanılan Dil	Sayı	Yüzde
Türkçe	151	29,6
Türkçe ve Kürtçe	55	10,8
Türkçe, Kürtçe ve Arapça	5	1,0
Türkçe ve Arapça	3	0,6
Kürtçe	285	55,9
Kürtçe ve Arapça	1	0,2
Arapça	8	1,6
Diğer (Zazaca)	1	0,2
Cevapsız	1	0,2
Toplam	510	100,0

Katılımcıların etnik kimlikleriyle birlikte yorumlanan soruların ilki gündelik ilişkilerde en çok hangi dili kullandıklarına dair sorudur. Bu soruya katılımcıların % 55,9'luk bir kısmı Kürtçe, % 29,6'sı Türkçe, % 10,8'i hem Türkçe hem de Kürtçeyi ve % 1,6'sı Arapçayı kullandığını ifade etmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus; gerek Kürt gerekse Arap etnik kimliğine mensup olduğunu belirten kişilerin gündelik ilişkilerinde Kürtçe ve Arapça yerine Türkçe konuşmayı tercih ettikleri görülmektedir. Gerek eğitim dilinin gerekse de kitle iletişim araçlarının dilinin Türkçe olması, Türkçenin ortak dil olarak kullanılmasının zeminini oluşturmaktadır.

Nüfusun büyük bir bölümünün Kürt olduğu ve %56'ya yakın bir yüzdeyle Kürtçe konuşulduğu görülmektedir. Bu durum kısmi olarak Kürtçe'nin bölgede ortak dil olma durumunu geçerli kılabilir. Ancak ortak dil kullanımı açısından Türkçe eğilimi daha yaygındır

Tablo 79
Aile İçinde Kullanılan Dil

Kullanılan Dil	Sayı	Yüzde
Türkçe	130	25,5
Türkçe ve Kürtçe	42	8,2
Türkçe,Kürtçe ve Arapça	3	0,6
Türkçe ve Arapça	4	0,8
Kürtçe	319	62,5
Kürtçe ve Arapça	1	0,2
Arapça	8	1,6
Diğer(Zazaca)	1	0,2
Cevapsız	2	0,4
Toplam	510	100,0

Aile içinde en çok kullanılan dil sorusuna ise % 62,5'i Kürtçe, % 25,5'i Türkçe, % 8,2'si hem Türkçe hem de Kürtçe ve % 1,6'sı Arapça cevabını vermiştir. Bu soruya verilen cevaplar ile bir önceki soruya verilen cevapları karşılaştırdığımızda, daha mahrem bir özelliğe sahip olan aile içi ilişkilerde, Kürtçenin iletişim dili olarak kullanılma oranlarının daha da arttığı görülmektedir.

Tablo 80
Yakın Çevrede Kullanılan Dil

Kullanılan Dil	Sayı	Yüzde
Türkçe	110	21,6
Türkçe ve Kürtçe	65	12,7
Türkçe, Kürtçe ve Arapça	2	,4
Türkçe ve Arapça	6	1,2
Kürtçe	314	61,6
Kürtçe ve Arapça	3	,6
Arapça	8	1,6
Diğer(Zazaca)	1	,2
Cevapsız	1	,2
Toplam	510	100,0

Katılımcıların yakın çevrede en çok kullandığı dil sorulduğunda yine en çok kullanılan dilin % 61,6 ile Kürtçe olduğu görülmektedir. % 21,6'sı Türkçe ve % 12,7'si hem Türkçe hem de Kürtçeyi beraber kullandığını ifade etmiştir.

Tablo 81
Kamu Kurumlarında Tercih Edilen Dil

Kullanılan Dil	Sayı	Yüzde
Türkçe	338	66,3
Türkçe ve Kürtçe	73	14,3
Türkçe, Kürtçe ve Arapça	3	,6
Türkçe ve Arapça	1	,2
Kürtçe	86	16,9
Kürtçe ve Arapça	2	,4
Arapça	1	,2
Diğer(Zazaca)	1	,2
Cevapsız	5	1,0
Toplam	510	100,0

Son olarak katılımcılara uzak çevre(kamu kurum ve kuruluşları gibi yerler)'de en çok kullandıkları dil sorulduğunda, kendisini Kürt ya da Arap kökenli olarak tanımlayanların büyük bir kısmının Türkçeyi kullandığı görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda farklı etnik yapılardan oluşan Batman kentinde, gündelik ilişkiler, aile içi ve yakın çevrede Kürtçe önemli bir kesimin iletişim dili olma özelliği göstermektedir. Aynı zamanda uzak çevrede de Türkçenin halkın önemli bir kısmının iletişim dili olarak kullanıldığı görülmektedir.

İki dilin bir arada kullanım oranlarına baktığımızda bunun % 8,2 ile % 14,3 arasında değerler aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak anne ve baba kendi arasında konuşmaları Kürtçe olduğu halde çocuklarıyla Türkçe konuşması sık rastlanan durumlardandır.

Nihai olarak Batman'ın çok kültürlü bir toplum yapısının olduğu ve birden fazla etnik kimliğin ciddi ayrışmalara mahal vermeden aynı mekânda farklı dillerde rahatlıkla konuşabildiği bir kent görünümü vermektedir. Bu sonuçlar ayrıca Türkçe'nin Batman'da yaşayan farklı etnik kimliklere sahip bireylerin ortak iletişim dili olduğunu da göstermektedir.

4.2. Algı ve Tutumlar

4.2.1. Siyasallıkla İlgili Değişken ve Tutumlar

İdeoloji kavramı, inanç-akide anlamlarına gelmekte ve bir gruba, bir kesime, bir sınıfa, bir millete veya ırka özgü inanç (Şeriati, 2011: 66). ve şuurulanmanın bir merhalesi (Meriç, 2013: 206) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram aynı zamanda yönetenlerin belli durumlarda kendi çıkarları için kuvvetlice bağlanıp hakimiyetlerini altüst edecek bazı gelişmeleri göremeyecek kadar fikir bulanıklığına düşmeleri gerçeğini de yansıtmaktadır (Mannheim, 2004: 249). İnsanların belli durumlar karşısında belirli tutumları olduğunu ve bu tutumlarının “vaziyet alış” adı altında değerlendirildiğinde bir kişinin kendini “muhafazakar” olarak tanımladığında nedeni sorulduğu an “insanlar kendi başlarına karar veremezler, onları dürtecek bir kervancıya ihtiyaç vardır” diye cevap verirse bu kişinin fikirlerinin bir ideoloji etrafında kümelenmediği söylenebilir. Bu şahsın ideolojisi çok müphem kendisinin de nereden geldiğini bilmediği fakat bazı sebeplerden dolayı sıkı sıkıya sarıldığı bir “vaziyet alış” a indirgenebilir(Mardin, 1995: 15). Bu bakımdan her ne şekilde olursa olsun kişinin herhangi bir ideoloji ile kendini *tanımlaması* da *tanımlamaması* da kendi dışındaki dünyaya karşı bir “vaziyet alış” olarak değerlendirilebilir. Bu paralelde çalışmanın bu kısmında, katılımcıların kendilerini siyasal anlamda nasıl tanımladığı açıklanmaya çalışılacaktır. Ülkemizde bu alanda yapılan bu tip çalışmaların bir diğer eksikliği de ideolojik tutumların açığa çıkarılması adına soruların pek sorulmamasıdır. Araştırma bu yönüyle de benzer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Tablo 82
Siyasal Kimlik (Kendini Nasıl Tanımladığı)

	Sayı	Geçerli Yüzde
Dindar	151	32,3
Muhafazakâr	63	13,5
İslamcı	44	9,4
Türk Milliyetçisi	2	0,4
Kürt Milliyetçisi	82	17,6
Solcu	18	3,9
Atatürkçü/Laik	5	1,1
Anarşist	2	0,4

Tablo 82'nin Devamı

Başka(Hümanist/insancıl)	13	2,8
Başka(kendisini birden fazla siyasal kimlik ile tanımlayanlar)	35	7,5
Hiçbiri	52	11,1
Toplam	467	100,0
Cevapsız	43	
Toplam	510	

Kişinin kendini nasıl tanımladığı ve konumlandığı sorusuna katılımcıların % 32,3'ü dindar, % 13,5'i Muhafazakar, % 9,4'ü İslamcı, % 0,4'ü Türk milliyetçisi % 17,6'sı Kürt milliyetçisi, % 3,9'u Solcu, % 1,1'i Atatürkçü/Laik, % 0,4'ü Anarşist ve % 2,8'i Hümanist olarak tanımlarken kendini Arap milliyetçisi olarak tanımlayan çıkmamıştır. Ayrıca anket formunun uygulanması sırasında kendini birden fazla siyasal kimlikle tanımlayan 35 katılımcının da olması, fikir ve kavram kargaşasından ziyade katılımcıların tek bir siyasal kimlikle kendini ifade etmeyi eksik buldukları şeklinde yorumlanabilir. Son olarak katılımcıların hiçbir kimlik bilgisi istenmediği halde siyasal kimlik ile ilgili soruya katılımcıların % 8,4'ünün cevap vermediği görülmektedir. Genel katılımcılar içinde % 8,4'lük yüzdeler dilimin kimlik bilgileri istenmediği takdirde cevapsız kalmasının sebebini, bölgede yaşanan siyasal sorunlar ve güven duygusunun zedelenmesine bağlanabilir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bir bireyin kendini hiçbir siyasal kimlik ile tanımlamamasının da sosyolojik açıdan önemli olduğunu belirtmek gerekir. Çoğu zaman bireyler etraflarında olan biten olaylar ve siyasal söylemlerden rahatsızlığını kendilerini herhangi bir ideolojiyle ya da siyasal kimlikle tanımlamamaya da vaziyet alabilmektedirler.

Genel dağılıma bakıldığında katılımcılardan soruya cevap verenlerin yarısından fazlası kendini “sağ” olarak niteleyebileceğimiz kimlikler altında tanımlamaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun kendini dindar kimlik altında tanımlamasında İslam dininin ve bu dinle yoğrulmuş geleneksel yaşam pratiklerin etkisi büyüktür. Her ne kadar son dönemlerde etnik hassasiyetler üzerinden bir siyasal kimlik tanımı ön plana çıkıyor gibi gözükse de kentte dinin toplumsal yaşam ve siyasal tutum belirlemede hala önemli bir rol üstlendiği aşikârdır.

“Mekan ile siyasal kimlik arasında belirgin bağlar söz konusudur ve hatta mekan kimliği büyük ölçüde belirlemektedir ” (Zengin, 2014: 100). İnsanlar kırsal mekanlarda

siyasal kimlik noktasında daha esnek bir duruş sergileyebilmekteyken; kentsel alanda bu duruş biraz daha radikalleşebilmektedir. Bunda yaşadığı kentin siyasal atmosferi veya içerisinde yaşadığı mahalle, kişilerin siyasal kimliklerini belirlemede önemli bir rol oynayabilmektedir.

Tablo 83
Seçmen Davranışı: Genel Seçim (2011)

	Sayı	Yüzde
Hayır	25	4,9
Hatırlamıyor	16	3,1
Evet	468	91,8
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	,2
Toplam	510	100,0

Tablo 84
Seçmen Davranışı: Yerel Seçim (2014)

	Sayı	Yüzde
Hayır	19	3,7
Hatırlamıyor	8	1,6
Evet	483	94,7
Toplam	510	100,0

Katılımcılar, 2011 milletvekili ve 2014 yerel seçimlerinde oy kullandınız mı?” sorusuna sırasıyla % 91,9 ve % 94,7 oranında oy kullandıklarını ifade etmişlerdir. Vatandaşlık bilincinin artışı ve temsiliyetin geleneksel yapıya bağlılığı, aşiret sistemi içinde bütüncül ilişkilerin siyasal arenadaki tahakkümünün sona erip ermediği yeni sonuçlarda görüleceği üzere farklılaşmaya başlamıştır. Ulus bilinçten ziyade, yeni dönemde etniğe ve çoğunlukla dile bağlı siyasal tutumların belirginleştiğini görüyoruz. Kentli tutumu önemli bir oranını temsil eden bir başka etken de meslek kuruluşlarıyla olan ilişkiler ve STK üyelikleridir. STK bilincinin gelişmesi kalkınmış tüm ülkelerin başta gelen amaçları arasındadır. Sivil toplumun gelişimi öncelikle kentliliğin yaygınlaştığı alanlarda söz konusu olabilmektedir. Geleneksel yapının hüküm sürdüğü kırsal kesimlerde akla dayalı sivil anlayışın belirginliğini belirtmek mümkün değildir.

Tablo 85
Mesleki Kuruluşa Üyelik Durumu (Sadece Çalışanlar)

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	161	55,9	66,5
Evet	81	28,1	33,5
Cevapsız	46	16,0	
Toplam	288	100,0	

Çalışanlara yönelttiğimiz herhangi bir mesleki kuruluşa üye olup olmadıkları sorusuna katılımcıların %66,5'i üye olmadığını, %33,5'i üye olduğunu ifade ederken % 16'sı ise soruya cevap vermek istememiştir.

Tablo 86
Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	428	83,9	85,1
Evet	75	14,7	14,9
Toplam	503	98,6	100,0
Cevapsız	7	1,4	
Toplam	510	100,0	

Sivil Toplum Kuruluşlarına üyelikle ilgili olarak elde edilen sonuçları diğer sonuçlar ile bir arada değerlendirdiğimizde kentteki örgütlenme bağlamında ortaya çıkan bu verilerin pek iç açıcı olduğu söylenemez.

Tablo 87
Siyasi Parti Üyeliği

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	463	90,8	91,9
Evet	41	8,0	8,1
Toplam	504	98,8	100,0
Cevapsız	6	1,2	
Toplam	510	100,0	

Tablo 88
Dini Cemaat Üyeliği

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	471	92,4	94,2
Evet	29	5,7	5,8
Toplam	500	98,0	100,0
Cevapsız	10	2,0	
Toplam	510	100,0	

Mesleki kuruluşlar ve STK'larla ilgili durumla koşutluk gösteren bir diğer sonuçta siyasi parti ve dini cemaat üyeliği noktasında görülmektedir. Bu sonuçlarda oldukça düşük düzeydedir. Ancak araştırma süresince katılımcıların siyasi parti ile ilgili soruda çekimser tavırlar gösterdiği hususu da ayrıca vurgulanması gereken bir durumdur. Bölgede yıllardır yaşanan siyasal gerilimler insanların kimlik bilgileri talep edilmediği halde bu tarz sorularda çekimser davranmalarının en büyük sebebi olarak gösterilebilir.

Modern toplumların en temel göstergelerinden biri olan örgütlenme yoğunluğu Batman özelinde oldukça düşük oranlarda çıkmaktadır. Bunun da en önemli sebepleri arasında bölgenin siyasi atmosferi ve sivil toplum örgütlerinin iktidarlar karşısındaki tutumudur. Ülkemizde bağımsız kuruluşların oldukça sınırlı sayıda olduğu ve çoğu zaman Sivil Toplum Örgütlerinin ya iktidarların ya da sistem karşıtı güçlerin arka bahçeleri konumunda görülmesi sonucu örgütsüz bir toplumsal yapıyı doğurmaktadır. Tüm bu etkenler bir arada değerlendirildiğinde kentte katılımcı bir anlayışın hâkim ol(a)mamasının nedenleri de daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 89
Kent Yaşamında Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	431	84,5	85,9
Kısmen	54	10,6	10,8
Evet	17	3,3	3,4
Toplam	502	98,4	100,0
Cevapsız	8	1,6	
Toplam	510	100,0	

Yukarıdaki verileri destekleyen bir diğer sonuç ise katılımcıların, kent hayatının sivil toplum üyeliğini zorlayıp zorlamadığı sorusuna verdiği % 85,9'luk cevaptır. Tüm bu verileri modern toplumlar ve ülkemiz bağlamında değerlendirecek olursak; Öncelikle modern toplumlarda kentsel ortamın insanlarda aşırı bireyselleşmeyi doğurduğu söylenebilir. Bu bireyselleşme beraberinde bireylerin yurttaşlık bilinci altında farklı örgütler içerisinde görev ve sorumluluklar almaya başlamıştır. Bu anlayışa sahip bireyler birden fazla kuruluşa üye olmakta ve o kuruluşlardaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Oysa ülkemiz gibi modernliği ve gelenekselliği bir arada yaşayan bir toplumda, bu süreç oldukça yavaş ilerlemektedir. Bu anlamda Türkiye'de kurulan STK sayısının çokluğu, sivil toplumun Türkiye'de çok etkin olduğu anlamına gelmemektedir.

Şöyle ki; Ülkemizde Nisan 2016 itibariyle 270binin üzerinde STK bulunurken bunların sadece 100 bin civarı aktif görülmektedir (İçişleri Bakanlığı,2016 verileri). Ancak bu sayının fazla olması toplumsal yaşamımıza niteliksel olarak pek yansımamaktadır.

STK'ların siyasi otoritenin baskısından ya da sistem karşıtı güçlerden uzak, kamusal alanda etkili olmasının yolu gönüllüğün artışı ve maddi beklentilerden uzak durmakla mümkündür. Çoğulcu demokrasinin katılımcı demokrasiye geçişini sağlayacak olan STK'lardır. Bu anlayış demokrasiyi içselleştirmiş bireyler ve iktidarlarla mümkün olabilir. İktidarların ya da sistem karşıtlarının arka bahçeleri konumuna dönüşen ve büyük çoğunluğunun tabela kuruluşları görünümünde olduğu bir ülkede STK'ların belirleyici bir rol üstlenmesini beklemek oldukça iyimser bir beklenti olacaktır.

Batman özeline bakıldığında ise; STK'lar ile siyasal parti ve cemaatlere üyeliğin kentsel ortamda pek iç açıcı düzeyde olmadığı görülmektedir. İnsanlar üye olmadığı gibi kentsel ortamın da bu yönde bir üyeliği zorlamadığını düşünmektedir.

4.2.2. Dini Tutum

İnanç kavramı insan ve kültür üzerinde, varlığı ve etkinliği görülen, İslami toplumda sosyal değişmeyi düzenleyen ve onun yönünü belirleyen bir rol üstlenmektedir (Şener,1991:100). Her ne kadar bireysel bir yönelim olarak görülse dahi yarattığı etkilerle toplumun genelini ilgilendirmektedir. Toplumsal yapı ve değişme sürecinin bir etmeni olarak din olgusuna ilişkin araştırmalar sosyal bilimcilerin üzerine eğildiği konuların başında gelmektedir. İnsanların dindarlıkları görecelik arz eden bir boyuta sahip olduğundan toplumsal araştırmalarda ölçülmesi zor bir alandır. Fakat araştırmacı uygulama öncesi gerekli güven ilişkisini oluşturabilirse o zaman bu alan ile ilgili değerli bilgilere ulaşabilir. İşte bu gaye ile katılımcılara dini tutum başlığı altında, dini mezheplerinin ne olduğu, dini görevleri ne ölçüde yerine getirdikleri, ailelerin dini görevler hususundaki tutumları sorulmuştur. Dini eğilimlerde değişimin olup olmadığı; varsa ne düzeyde olduğu sonucuna zor olsa dahi sonraki araştırmalarla yapılacak karşılaştırmalar bize bu değişimi daha net verebilecektir. Bu anlamda toplumsal yapı ve değişmeyi anlayabilme açısından bulgular önem arz etmektedir.

Tablo 90
Mezhep Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Şafii	463	90,8
Hanefi	34	6,7
Şii/Caferi	1	0,2
Dini kimlik beni ilgilendirmiyor	4	0,8
Bilmiyorum	1	0,2
Diğer(mezhepçiliğe karşı)	4	0,8
Cevapsız	3	0,6
Toplam	510	100,0

Dinle geleneğin bütünleşen bir görünüm arz ettiği bölgede Şafiilik mezhebi günlük hayata, siyaset ve ilme hatta her şeye nüfuz etmiş gibidir. Dini hayatın her yönünde Şafiilik güçlü ve belirleyici bir işleve sahiptir. Şafiiliğin bu belirleyici özelliği kazanmasında hiç şüphesiz medreselerin rolü de büyüktür (Subaşı, 2001). Bölgede geçmişten günümüze dinle geleneğin bütünleşen görünümü, gündelik yaşam pratiklerine de yansımaktadır. Şafiilik mezhebine bağlı olan eşler arasında istemsiz bir el temasının dahi abdest tekrarını gerektirdiğine dair yaşam pratiğinin sürdürülmesi, camilerde Şafii mezhebine bağlı imamın ağırlıkta olması, çarşı pazarda alış veriş yapan kadın ve erkeklerin duruşu (ellerin değmemesi için kadınların ya da erkeklerin para uzatırken veyahut yürürken sakınmaları gibi) bu mezhebin gündelik hayat içerisine yansıma şekillerinden bazıları olarak gösterilebilir. Çalışmada katılımcıların % 90,8'i Şafii ve % 6,7'si Hanefi mezhebine tabii olduğunu ifade etmiştir. Dini mezheplerin etnik kimlikler arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; katılımcılardan kendisini Kürt olarak tanımlayanların % 94,3'ü kendini Şafii % 3,6'sı Hanefi olarak; kendisini Türk olarak tanımlayanların % 69,2'si Hanefi %23,1'i Şafii ve kendisini Arap olarak tanımlayanların %82,4'ü Şafii ve % 14,7'si ise Hanefi mezhebine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuçlar üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa Batman'da Şafiilik mezhebine bağlılık Kürt ve Araplar arasında yaygın olarak görüldüğü halde Hanefilik mezhebine bağlılık Türkler arasında daha yaygındır. Burada dikkat çekilmesi gereken gerçekliklerden biri hiç kuşkusuz mezheplere bağlılık/taklit konusunun geleneksel bir kabulden çok etkilendiğidir. Çünkü ülkemizde yaşayanların büyük çoğunluğu mezhepler noktasında ailenin benimsediği mezhebi taklitle dini ibadetlerini yerine

getirmeye başlamakta ve bu bağlılıkta(din bağlamında geçişlerin sınırlandırılmadığı halde) bir ömür boyu değiştirilmeden sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Tablo 91
Dini Görevleri Yerine Getirme Durumu

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle evet	116	22,7
Evet	254	49,8
Kısmen	116	22,7
Hayır	17	3,3
Kesinlikle hayır	3	,6
Toplam	506	99,2
Cevapsız	4	,8
Toplam	510	100,0

Dini görevleri yerine getirme noktasında katılımcıların % 72,5'i evet, % 22,7'si kısmen ve % 3,9'u hayır cevabını vermiştir. Burada paylaşılacak bir diğer sonuç ise kişilerin yaşları ile dini görevlerini yerine getirme arasındaki ilişkidir. Buna göre; katılımcıların yaşları yükseldikçe dini görevlerini yerine getirme eğilimi de artmaktadır. Buna göre yaş aralığı 21-30 arasında olan katılımcıların % 62,4'ü dini görevlerini yerine getirdiğini ifade etmişken; 61 yaş üstünde olanlarda ise bu oran % 97,3 olarak çıkmaktadır.

Tablo 92
Bireyin Dinsel Yaşamında Ailenin Rolü/Etkisi

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle evet	55	10,8
Evet	122	23,9
Kısmen	128	25,1
Hayır	175	34,3
Kesinlikle hayır	26	5,1
Toplam	506	99,2
Cevapsız	4	,8
Toplam	510	100,0

Tablo 92'deki verilere göre "Dini görevleri yerine getirmede aile zorlayıcı olmalı mı?" sorusuna katılımcıların % 34,7'si evet,%25,1'i kısmen, % 39,4'ü ise hayır cevabı vermiştir.

Tablo 93
Ailenin Birey Üzerinde Zorlayıcı Olma Durumu

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle evet	28	5,5
Evet	124	24,3
Kısmen	89	17,5
Hayır	231	45,3
Kesinlikle hayır	34	6,7
Toplam	506	99,2
Cevapsız	4	,8
Toplam	510	100,0

Benzer şekilde “Dini görevleri yerine getirmede aile sizin üzerinizde zorlayıcı oldu mu?” sorusuna ise tablo 93’teki verilere göre katılımcıların %29,8’i evet, % 17,5’i kısmen ve % 52’si hayır yanıtı vermiştir.

Tablo 94
Bireyin Aile Üzerinde Zorlayıcı Olma Durumu

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle evet	33	6,5
Evet	118	23,1
Kısmen	121	23,7
Hayır	209	41,0
Kesinlikle hayır	24	4,7
Toplam	505	99,0
Cevapsız	5	1,0
Toplam	510	100,0

“Dini görevleri yerine getirmede Siz aileniz üzerinde zorlayıcı olur musunuz? Sorusuna katılımcıların % 29,6’sı evet, % 23,7’si kısmen ve % 45,7’si hayır yanıtı vermiştir.

Tablo 95
Kent ve Dindarlık

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle evet	35	6,9
Evet	114	22,4
Kısmen	139	27,3
Hayır	184	36,1
Kesinlikle hayır	33	6,5
Toplam	505	99,0
Cevapsız	5	1,0
Toplam	510	100,0

“Kent ortamı insanların dini görevlerini yerine getirme noktasında zaafiyetlere yol açmakta mıdır?” Sorusuna cevaben katılımcıların % 29,3’ü evet, % 27,3’ü kısmen ve % 42,6’sı hayır yanıtı vermiştir. Buna göre, kent ortamının dini görevleri yerine getirme noktasında çok ciddi bir zaafiyete yol açmamaktadır.

Bu veriler ışığında; katılımcıların büyük çoğunluğu dini görevlerini yerine getirdiği söylenebilir. Yaş ilerledikçe dini görevleri yerine getirme oranı artmaktadır. Dini görevlerin yerine getirilmesi noktasında ailenin ısrar ya da zorlayıcı olup olmaması noktasında katılımcılar *evet* ve *hayır* noktasında birbirlerine yakın yüzdelere sahiptir. Bu durum iki şekilde açıklanabilir: Bunlardan ilki; katılımcıların bazıları kent ortamının dini hassasiyetler noktasında olumsuz bir rol oynadığı düşüncesiyle zorlayıcı olunması gerektiğini düşünmektedir. Bir diğer kesim ise dini görevler noktasında zorlayıcı olunmaması ancak teşvik edici olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

4.2.3. Sosyal Sermaye Düzeyi ve Serbest Zaman Kullanımı

Çalışmada öne çıkan önemli bir konu başlığı da sosyal sermayenin ne düzeyde olduğudur. Sosyal Sermaye kavramının ana fikri “sosyal iletişim ağlarının toplumun sağlıklı bir şekilde devam etmesinde hayati değeri olduğudur” (Şan, 2007: 71) “Sosyal sermaye kavramı, modernleşmeyle birlikte başlayan aşırı bireyselliğe karşı tepkiyi ifade etmek adına 20 yy. sonlarından bu yana adını akademik çalışmalarda sıkça ele alınan bir kavramdır. Toplumsal alanda ilişki, bağlantı ve ağların birey ve toplum için önemini vurgulama noktasında sosyal sermaye kavramına atıfta bulunmaktadır. Sosyal sermayenin varlığının bireysel başarı, mutluluk ve sağlık gibi noktalarda olumlu etkilerinin yanında toplumsal anlamda da güven, iyi yönetim, yardımlaşma ve sivil toplum katılımları sağlama noktasında da önemi vurgulanmaktadır” (Türk, 2015:127).

“Sosyal sermayenin ölçülmesi üzerine henüz bir uzlaşma oluşmamasına rağmen, bu konuda yapılan çalışmaların genel anlamda dikkate aldığı bazı ortak göstergeler vardır. Bu göstergeler üzerinden bir topluluk ya da toplumun sosyal sermaye rezervleri anlaşılmalı ve irdelenmeye çalışılır” (Aydemir, 2011: 120). Bu çalışma kapsamında ise sosyal sermaye, sivil ve siyasi partilere katılma, genel güven düzeyi, aile ve komşuluk ilişkileri ile yardımlaşma vb. gibi bağlamlarda anlaşılmalı çalışılmaktadır. Buna göre sivil ve siyasi partilere katılma, aile ve komşuluk ilişkileri ile yardımlaşma gibi bağlamlar ele alındıktan sonra genel güven düzeyine ilişkin sorular

irdelenmektedir. Genel güven düzeyinin ölçülmesi, birçok düşünür için son elli yılda oldukça dikkat çekici bir konu olmuştur. Gelineen noktada uluslararası alanda kabul gören bir ölçme aracı olarak geliştirilen üç soru(Aydemir, 2011: 140) Batman kent merkezinde yaşayan bireylere sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 96
Sosyal Çevreye Olan Güven

	Sayı	Yüzde
İnsanların çoğuna güvenilebilir	137	26,9
Çok dikkatli olmak gerekir	351	68,8
Cevapsız	22	4,3
Toplam	510	100,0

Tablo 97
Menfaate Dayalı İlişki

	Sayı	Yüzde
Menfaat Temin Ederler	328	64,3
Dürüst Olurlar	123	24,1
Cevapsız	59	11,6
Toplam	510	100,0

Tablo 98
Yardımseverlik ve Çıkar Durumu

	Sayı	Yüzde
İnsanlar Genellikle Yardımsever olmaya çabalar	225	44,1
İnsanlar Çoğunlukla Çıkarlarını Gözetirler	268	52,5
Cevapsız	17	3,3
Toplam	510	100,0

Her üç tablo bir arada değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir: Batman'ın Sosyal sermaye düzeyi daha önce ölçülmediğinden hareketle, bu sorular üzerinden bir karşılaştırmaya gitmek oldukça zordur. Ancak yapılan derinlemesine görüşmelerden ve gözlemlerden hareketle; geçmiş yıllarda kentin küçük ve nüfusun az olmasından da kaynaklı yüz yüze ilişkilerin yoğunlukla yaşandığı 1990'lı yıllar öncesinde insan ilişkileri ve karşılıklı güvenin daha fazla olduğu gerçeği, kentin canlı tanıkları tarafından paylaşılmaktadır. Bunlardan bazıları "Eskiden insanlık daha çok vardı. İnsanlar birbirine daha çok güvenirdi. Eski insanlar şimdiki insanlardan daha iyiydi. Kadir

kıymet azalmış şimdi. Kimseye güven olmuyor” (G.14). “Eskiden insanlara güvenerek borç verirdik. Şimdi kimseye güvenerek borç veremiyoruz”(G.15), “Biri benden yüz lira borç istese aybaşında vereceğim diye, veremiyorum, çünkü güvenemiyorum” (G.11). Görüşmelerin tamamında bu cümlelere benzer sözlerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Görüşülen kişilerin geneli 1990’lı yıllardan sonra artan heterojen yapının, beraberinde bir güven bunalımını doğurduğunu paylaşmaktadır. Bu gerçekliklerden hareketle, güven ilişkilerinde olumsuz yönde bir değişimin olduğu yaygın kabuller arasındadır.

Nihai olarak; araştırma çerçevesinde Batman’da güven ilişkilerini ölçmeye dönük olarak sorulan sorular ile genel güven düzeyi, aile ve komşuluk ilişkileri, yardımlaşma gibi veriler bir arada ele alındığında Batman’da sosyal sermaye düzeyinin ortanın altında bir değer taşıdığı söylenebilir.

Tablo 99
Serbest Zamanı Kullanma Durumu

	Sayı	Yüzde
Kahvehane/çay ocaklarına giderek	133	26,1
Aileme vakit ayırarak	426	83,5
Akraba ve dostlarını ziyaret ederek	283	55,5
Televizyon izleyerek	285	55,9
İnternette gezinerek	76	14,9
Sinemaya giderek	43	8,4
Tiyatroya giderek	19	3,7
Sportif faaliyetlerde bulunarak	58	11,4
Kitap, dergi, gazete okuyarak	105	20,6
Çocuklarını oyun alanlarına götürerek	102	20,0
Diğer(el işi, av gibi)	12	2,4

Katılımcılara serbest (veya boş) zamanlarını ne şekilde geçirdiği sorusu, birden fazla seçeneği kodlayabileceği şekilde sorulmuştur. Katılımcıların % 83,5’i ailesine vakit ayırarak, % 55,9’u televizyon izleyerek, % 55,5’i akraba ve dostlarını ziyaret ederek, % 26,1’i kahvehane/çay ocaklarına giderek, % 20,6’sı kitap, dergi veya gazete okuyarak, % 20’si çocuklarını oyun alanlarına götürerek, % 14,9’u internette gezinerek, % 11,4’ü sportif faaliyetlerde bulunarak, % 8,4’ü sinemaya giderek, % 3,7’si tiyatroya giderek ve % 2,4’ü de daha farklı aktivitelerde bulunarak zamanını geçirdiğini beyan etmiştir.

“Boş zamanlar kurumunun işlevlerinden birisi *aileseldir*. Esasen aile boş zaman değerlendirme mekânlarının başında gelir. Birincil ilişkiler içinde dinlenme ve psikolojik tatmin aile içinde bu kurumla birlikte yürür” (Aydın, 2014: 277). Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında aileye vakit ayırmanın oldukça yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Ancak bu vakit ayırmanın evde birebir eş ve çocuklarıyla ilgilenme düzeyinde mi olduğu ya da evde geçirilen süre boyunca televizyon, bilgisayar ya da “akıllı” telefonlarla ev sınırlarında geçirilen zamanın mı kastedildiği net olarak bilinmemektedir. Yaptığımız birçok görüşme ve gözlemlerimize dayanarak, teknolojinin hızlı ilerlemesinin, aynı ev içerisinde birbirine oldukça yabancılaşmış bireyler var etmeye başladığı söylenebilir. Kültürel anlamda olumsuz değişimlerde kast edilen durumlardan biri de aile hayatında yaşanan çözümlerdir. Bir aile de ebeveyn ile çocuklar arasında iletişimin sağlıklı bir şekilde ilerleyememesi, aynı konut içinde ayrı odalara çekilen ve birbirinden bihaber insanların sayısını arttırmaktadır. Aile içerisinde bireylerin birbirine ayırdığı zamandan kasıt televizyon ve sanal âlem ile ilgilenmekse o zaman toplumumuzu da modern Batılı toplumlarda açığa çıkan aşırı bireyselleşmenin etkisi altına alacağı ve aile bağlarında hızlı bir çözülme yaşanabileceği öngörülebilir.

Ayrıca bugün hangi amaçlarla gidiliyor olursa olsun kentte kahvehane ve çay ocaklarının sayısı oldukça fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu sayıca fazlalık çay ocakları ve kahvelerin yerel düzeyde yaşamın bir parçası haline dönüşmesine yol açmış, farklı aktivitelerin sürdürülebileceği alanların yetersizliğinin de etkisiyle ekonomik sorunlar yaşayan ya da yaşamayan her kesimin uğrak mekânları haline dönüşmektedir.

Bu soruda kültürel faaliyetlerin ve okuma alışkanlığının düşük çıkması sadece Batman özelinde değil aynı zamanda Türkiye genelinde büyük bir problem olarak ayrıca irdelenmesi gereken konuların başındadır. Bu oranların düşük çıkmasında katılımcılar arasında okuryazar olmayanların sayıca fazlalığı, bazı kültürel faaliyet alanlarına dair fiziki yetersizlikler ve bireylerin sinema ve tiyatro gibi etkinlikleri çok fazla önemsememesinden kaynaklanabilir.

4.2.4. Kente İlişkin Tutumlar

Katılımcılar farklı bir kente taşınma isteğinin olup olmadığı sorusuna % 54,7’si hayır, %37,6’sı evet ve % 7,6’sı kararsız şeklinde cevap vermiştir. Bu soruda dikkat çeken husus bütün olumsuzluklara rağmen büyük çoğunluğun içerisinde yaşadığı kenti terk

etme eğiliminde olmadığı sonucudur. Daha yaşanılır bir kent ortamı sağlandıkça yaşadığı kenti terk etmek istemeyeceklerin oranı daha da artacağı muhtemeldir. Ayrıca katılımcıların içinde yaşadıkları kentten başka bir kente taşınmama eğilimleri o kenti içselleştirmesinden, yaşanmışlıklardan da etkilenmektedir.

Tablo 100
Farklı Kentte Yaşama Arzusu

	Sayı	Yüzde
Hayır	279	54,7
Kararsız	39	7,6
Evet	192	37,6
Toplam	510	100,0

Katılımcıların % 54,7'sinin farklı bir kentte yaşama isteğinin olmadığı görülmektedir. Bu soru ile kişilerin doğdukları yer arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; farklı bir kentte yaşamak isteyenlerin % 61,8'inin farklı bir kentte doğanlardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 101
Farklı Kentte Yaşama Arzusunun Nedenleri

	Sayı	Geçerli Yüzde
Daha iyi iş imkânları	88	21,3
Daha güvenli bir yaşam	69	16,7
Daha temiz ve düzenli bir kentte yaşama arzusu	105	25,4
Daha iyi eğitim imkânları	72	17,4
Daha iyi iklim, doğa şartları	63	15,3
Diğer	16	3,9
Toplam	413	100

Farklı bir kentte yaşama arzusuna ilişkin nedenleri ortaya koyma adına sorulan soru birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği şekilde sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların % 25,4'ü daha temiz ve düzenli bir kentte yaşama arzusuyla, % 21,3'ü daha iyi iş imkânlarına ulaşabilmek üzere, % 17,4'ü daha iyi eğitim imkânları, %16,7'si daha güvenli bir yaşam için, % 15,3'ü daha iyi iklim, doğa şartlarının hâkim olduğu bir kentte ve % 3,9'u daha farklı ve özel sebeplerle farklı bir kentte yaşamak istediğini ifade etmiştir. Bu sonuçlar, kente dair sorulan diğer sorular ve yerel yöneticilerle yapılan görüşme sonucu ortak kanaatin bu kentte temizlik ile ilgili ciddi soruların olduğu gerçeğidir. Bunu yerel yöneticilerinde kabul etmesi ve bu yönde çabalarının olduğu halde imkânsızlıktan yakınmaları, kentsel açıdan biran önce çözümlenmesi gereken konuların başında geldiğini göstermektedir

Tablo 102
TPAO İle İlgili Tutum

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hiç etki etmemekte	150	29,4	31,1
Etki etmemekte	128	25,1	26,5
Kısmen etkilemekte	103	20,2	21,3
Etki etmekte	93	18,2	19,3
Çok etki etmekte	9	1,8	1,9
Toplam	483	94,7	100,0
Cevapsız	27	5,3	
Toplam	510	100,0	

TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)'nın Batman üzerindeki istihdam sağlayıcı özelliğinin devam edip etmediği sorusuna katılımcıların % 57,6'sı etki etmediği yönünde ve % 21,2'si etki ettiği yönünde cevap vermiştir. Hiç şüphesiz Batman diye bir kentin var olmasının en büyük gerekçesi Petrol'ün bulunup işletilmesidir. Özellikle 1955-1985 yılları arasında, kentin gelişimi ve ekonomik anlamda istihdam sağlaması noktasında önemli bir kuruluş olan TPAO Rafinerisi bu yıllardan sonra gelen göçlerin istihdamı noktasında belirleyici olma özelliğini yitirmiştir. Bunu yaptığımız görüşmelerde desteklemektedir.

“Boru hattı (Pipeline) yapıldıktan sonra eskisi gibi işçi alımları durduruldu. Çünkü çok fazla işçiye ihtiyaç kalmadı. Boru hattına karşı mitingler düzenlememize rağmen bir şey elde edemedik. Boru hattıyla petrol götürülmeseydi, bir rafineri daha yapılacaktı ve işçiler yine alınacaktı” (G.12). “Yaklaşık 4.000 kadar işçi aldı ilk olarak. Teneke ve Varil fabrikaları vardı. Varil Fabrikası Türkiye Petrollerine aitti. Varil fabrikası kurulduktan sonra teneke fabrikasına ihtiyaç kalmadı ve sonra kapatıldı. Geçmişe göre Türkiye Petrollerinin etkisi çok çok azalmış”(G.11). “Batman'ı var eden Türkiye Petrolleriydi. Ama şimdi eskisi gibi değil” (G.13).

Türkiye Petrollerinin geçmişten bugüne değişen durumuna ilişkin olarak Batman TP yönetimine sorulduğunda¹⁴;

“Türkiye Petrolleri hiç şüphesizdir ki Batman'ın kuruculuğunu üstlenmiştir. 1950'lerde 30-40 hanelik bir istasyon köyü olan İluh yanında TP yerleşkesinin kurulması ile şehir yerleşke etrafında genişlemiştir. 1980'lere kadar TP'nin

¹⁴ TP'nin değişen durumuna dair bazı soruların sonuçlarını karşılaştırma amacıyla TP Bölge Müdürlüğünden talep ettiğimiz görüşmeye ilişkin olarak verilen cevaptır.

entegre yapısı sebebiyle 5000 üzerinde personel istihdam etmiş bu ise Batman ekonomisine doğrudan yatırım ve harcama etkisi göstermiştir. Bu ise şehrin çok hızlı bir kentleşme sürecine girmesine neden olmuştur. 1983 yılına kadar TP'nin entegre yapısı sebebiyle 5000 üzerinde çalışanı ile büyük bir şirkettir. Bu yıldan sonra entegre yapının BOTAŞ ve TÜPRAŞ olmak üzere birçok farklı şirkete bölünmesi üzerine çalışan sayısı azalmıştır. Günümüzde yaklaşık 1637 kadrolu 38 geçici ve yaklaşık 1000 üzerinde de hizmet alımı işçi olmak üzere yaklaşık 2.700 kişilik bir istihdam oluşturmaktadır. Mal ve hizmet aldığı diğer paydaşlarını da düşünürsek dolaylı istihdam alanının on binlerle ifade edilebileceğini söyleyebiliriz. Üretim rakamlarında ise 1990'ların başından itibaren yaklaşık 8-10 milyon varil/yıl aralığında olduğu gözlemlenmektedir. Üretim miktarı bazı kuyularda rezervuar azalışı sebebiyle küçük dalgalanmalar yaşasa da yeni kuyuların açılması ile sabit bir seyir izlemiştir. TP'nin kente olan etkisi geçmişe nazaran azaldığını gözlemlemekteyiz. Bunun sebebi ise yıllar içerisinde kentte ekonomik ve sosyal faaliyetlerin artması TP'ye olan ihtiyaç azalmıştır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren şehir hızlı bir gelişme yaşamış ve iş ve sosyal alanlar artmıştır. Örneğin zamanında şehrin tek sineması ve havuzu site yerleşkesinde bulunurken bugün Batman'da birden çok havuz, sinema vb. sosyal tesis artmıştır. TP'nin küçülmesi söz konusu değildir” (G.5)

Bu bilgilerin yanı sıra Türk-İş konfederasyonu altında 1950'den bu yana faaliyetlerini sürdüren Petrol-İş sendikası başkanıyla yapılan görüşme notları da şunlardır:

“Rafineri ve TPAO'nun Batman'a katkıları elbette vardır. Öncelikle bu iki iş yerinde kadrolu ve sözleşeli olarak yaklaşık üçbin işçi çalışıyor. Yan istihdamlarla beraber bu sayı beş bin kişiye çıkıyor. Yıllara göre hem Tüpraş hem de TPAO'da küçülme olmuş, işçi sayısında düşüşler yaşanmıştır. 90'lı yıllarda başlayan özelleştirmeler sonucunda Petrolofisi, İpragaz gibi iş yerleri büyük ölçüde kapanmış ve binlerce işçi işsiz kalmıştır. Özelleştirmelerin dışında gelişen bilişim ve otomasyon teknolojisi, kol gücüne dayalı olarak çalışan işçilerin büyük bölümünün işsiz kalmasına yol açmıştır. Tüpraş'ın özelleştirilmesi sonucunda Batman Rafinerisinde 200 işçi Tüpraş'tan ayrılmıştır. Kısacası 95 yılından bugüne tüm bu etkenlerden dolayı Batman'da 5000 işçi işini kaybetmiş, siyaset kurumunun ve sendikaların yeterince ilgilenmemesinden ötürü yeni iş yerleri açılmamıştır. Bilindiği üzere ilimiz TÜİK verilerine göre işsizlik sıralamasında ilk üçte. Ülkenin genel bir işsizlik sorunu da var. Bölgemizde çıkarılan petrolün ve türevlerinin

ilimizde kurulacak tesisler vasıtasıyla yapılması işsizlik sorununa büyük oranda çare olabilirdi. Batman Petrol-İş olarak defalarca hem siyaset hem de iş çevreleriyle yaptığımız görüşmelerde bu konuyu ısrarla işledik. “Batman’da bir araba lastiği fabrikası kurulabilir ve 3000 kişi istihdam edilebilirdi.” (G.3)

Gerek katılımcılarla uygulanan anket verileri gerekse yapılan tüm bu görüşmeler doğrultusunda, bugün TP’nin az sayıda istihdam sağlayan, çıkarılan petrolün büyük çoğunluğunun Batı illerindeki rafinerilerinde işletildiği için eleştirilen, sürekli olarak küçülmeye (ki bu gerçeği TP yetkilileri kabul etmezse dahi) doğru giden bir kuruluş halini aldığı görüşü hakimdir.

TP’nin üretimdeki artışı dikkate alarak bir küçülmenin olmadığını savunması ile yerel halkın istihdam sayısındaki azalmayı dikkate alarak küçülmenin olduğunu savunması şu şekilde yorumlanabilir: Elbette teknolojinin etkisi daha az işçi ile daha fazla üretimin koşullarını sağlamıştır. Bu durum da dolayısıyla istihdam azalmasına yol açmış olabilir. Ancak bugün küçülme olarak değerlendirilen durumun gerek yerel halkın gerekse siyasilerin TP’ne yeterince sahip çıkmaması sonucu ortaya çıkan bir durum olduğu, kentte yaşayan özellikle yerliler ya da yerlisi haline gelenlerin ortak kanaati halini almıştır. Bu konuda en çok eleştirilen durumun rafineri yanında neden petro-kimya sanayiinin kurul(a)madığıdır. Sürdürülebilir bir yerel kalkınma açısından burada çıkarılan petrolün yine buradaki rafineride işlenmesi ve yan sanayiinin kurulması yıllarca Batmanlılar tarafından hep dillendirilen bir mesele olarak kalmış ancak yerel siyasetin etkinlik kuramaması sonucu bugün 1980’li yıllarda daimi ve geçici işçiler toplamı 10bine varan işçi sayısı bugünlerde geçici işçilerle birlikte ancak 2 bini bulmaktadır. Bu durum hangi açıdan bakılırsa bakılsın yıllar içerisinde kentin lokomotifini olan bir sanayi kuruluşunun bu işlevi artık yerine getiremediğinin açık göstergelerini oluşturmaktadır.

4.2.5. Kentleşme Sürecinde Meydana Gelen Değişime ve Kente Bakış

Kentleşme daha önceden de ifade edildiği üzere sadece nüfusun belli bir yerleşim yerinde toplanmasından daha fazla şeyi ifade etmektedir. Nüfus artışı, artan imkânlar ve sorunların yanı sıra toplumsal değişimin de en çok görüldüğü mekândır. Bu bağlamda kentleşme sürecinde meydana gelen değişimlerin fiziki mekan üzerindeki yansımaları ile maddi ve manevi kültür unsurlarında meydana gelen değişimlerin açığa çıkarılması

kentleşme ve toplumsal değişme arasındaki determinist ilişkiyi daha net ortaya koyabilecektir. Bunun için genel bir kültür tanımına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Kültür, bir toplumun ürettiği maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bir toplumun kendine özgü inancı, duyuş, yaşayış ve üretim tarzıdır. Herhangi bir toplumun içinde doğan bir insan, aynı zamanda bir kültürün içinde doğmuş olur. Bu kültür, asırlar boyunca işlenerek oluşmaktadır. Toplumların yaşadıkları coğrafyada karşılaştığı felaketler, ortak heyecanlar, sevinç ve üzüntülere karşı ürettiği her şey kültürel dokuyu oluşturmaktadır. Dil, din, edebiyat, ahlak, tarih, gelenek, görenek, töre, hukuk, sanat, şehircilik, spor, eğlence, eğitim, yemek, giyim, vatan, folklor, ekonomi, askerlik vb. kültürel dokunun önde gelen unsurlarıdır. Tüm bu unsurlar milletlere has maddi manevi değerlere dönüşmektedir. Milletler, bu değerlere sahip çıktığı müddetçe hayatta kalırlar (Ergun,2015: 79).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dönemlerinde etkisini daha fazla hissettiren bütüncül bir kültürel değişme arzusu "modern", "çağdaş" bir toplum var etme ideali ile hayatın birçok alanında kendisini hissettirmiştir. Devrimci bir anlayışla birçok kültürel değeri "elinin tersiyle itme" refleksi başlangıçta "yönetici elitler" zümresinde başlamış ve ardından kırsal ve kentsel alanlara hızla yayılmaya başlamıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinin " çağdaşlaşma" idealinin gerçekleşmesi nüfusunun büyük bir bölümü "köylü" olan bir milletin ancak "kentli" olmasıyla mümkün olabileceğine dair inanç, ulus devlet eliyle kentleşme sürecini başlatmış ve bu süreç beraberinde hızlı bir değişim getirmiştir. Ülkemizin birçok kentinde yaşanan hızlı değişim henüz yeni kurulmuş Batman gibi kentleri de etkisi altına almıştır. Böylelikle kentsel alanda ve kültürel anlamda hızlı bir değişim süreci başlamıştır.

Bu bağlamda, Batman'ın kentleşme sürecinde, kentte ve kültürel anlamda ne tür değişimlerin oluştuğunu ortaya çıkarmak, bu çalışmanın en önemli amaçlarından biridir. Bu değişimin niteliği ortaya çıkarma adına katılımcılardan 3 olumlu ve 3 olumsuz yanıt almak için (dil zorluklarından dolayı çoğu zaman 1 ya da 2 yanıt alınabilmektedir) açık uçlu sorular sorulmuştur. Bir nevi bu sorular yukarıdaki birçok sorunun kontrol sorusu niteliği taşımıştır. Nihai olarak çıkan cevapların genel sayısı ve kategorilere göre tasnifi sonucunda aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 103
Batman’da Olumlu Değişmeler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Eğitim hizmetlerinde artış	95	12,2
Ulaşım hizmetlerinde artış	115	14,8
Sağlık hizmetlerinde artış	86	11,1
Modern yapıların ortaya çıkışı	138	17,7
İstihdam olanakları	63	8,1
Teknoloji	14	1,8
Üniversite	5	0,6
Kamu kuruluşları artışı/hizmet	5	0,6
Ekonomik ilerleme	27	3,5
Altyapı(doğalgaz, su, elektrik)	32	4,1
Güven ortamının artması(siyasi çatışma azalması)	18	2,3
Kent kurallarına uyan davranışlar	8	1,0
Sosyal aktivitelerin artması	20	2,6
Kentsel dönüşüm	7	0,9
Modernleşme	12	1,5
Alışveriş merkezlerinin artması	35	4,5
Toplu konut	11	1,4
Yerel yönetim hizmetlerinde artış	87	11,2
Toplam	778	100

Kentleşme sürecinde Batman’da yaşanan olumlu gelişmelerin ya da değişimlerin neler olduğu sorusuna katılımcıların % 17,7’si modern yapılaşma cevabı vermiştir. Önceki yıllarla kıyaslandığında özellikle 2000’li yılların başından itibaren Batman’da yaşanan huzur ve istikrar ortamı büyük çoğunluğunu kooperatif usulü ve müteahhitlerin yaptığı yüksek katlı binalar ile kentin Kuzey yönünde modern ve kısmen çarpık yapılaşmayı doğurmuştur.

Kentleşme açısından önemli görülen bir diğer değişim ise kamu ve yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler ve olanaklardaki nispi artıştır. Önceki yıllarla kıyaslandığında eleştirilebilecek birçok yönü olmakla birlikte kent merkezinde kamu yatırımları ve yerel yönetim hizmetlerinde artışın olduğu söylenebilir. Eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı gibi hizmetlerde son yıllarda görünür düzeyde bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Ancak bu imkânların kentin dört bir yanına eşit olarak ulaştırılamaması ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Yerel, merkezi idareler ve şahsi teşebbüslerce yapılan yatırımların büyük çoğunluğunu kentin kuzeyine doğru yapıyor olması henüz çok genç olarak tanımladığımız bir kentin kendi içerisinde “iki ayrı kent” görünümüne vermektedir. Burada önemli olan bu yatırım ve hizmetlerin kentin her yakasına adil bir şekilde

dağılımını sağlamaktır. Bu da ancak merkezi idare ile yerel yönetimlerin eşgüdümlü bir şekilde çalışmasıyla mümkün olabilir.

Kentleşmenin sağladığı bir diğer değişim ise istihdam olanaklarındaki artıştır. Katılımcıların %8,1'lik kısmının bu yönde bir beyanda bulunduğu görülmektedir. Kentin son beş yıldaki işsizlik göstergelerine bakıldığında genellikle birinci olmasını da dikkate alarak, istihdam olanaklarının yaşanan işsizlik karşısında oldukça cılız kaldığı söylenebilir. Örneğin; son dönemlerde İşkur bünyesinde uygulanan bir takım projelerle işsizlik azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak özlük hakları ve sürekliliği noktasındaki eksiklikler bu projelerin daha kalıcı hale dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. İşsizlik palyatif çözümlerle değil daha kalıcı istihdam alanlarının yaratılmasıyla mümkündür. Batman'ı "Tekstil kenti" haline getirme çabaları da kısmi bir istihdam olanağı sağlamaktadır. Ancak kalifiye işgücünün yeterli düzeyde olmaması, pazarda rekabet etme zorluğu ve bölgenin koşulları bir arada değerlendirildiğinde tekstil noktasında gelişimin önünü tıkkayıcı unsurlar olarak sıralanabilir.

Tablo 104
Batman'da Olumsuz Değişmeler

	Sayı	Geçerli Yüzde
İşsizlik	92	14,5
Altyapı yetersizliği	47	7,4
Çarpık kentleşme	52	8,2
Hava kirliliği	74	11,7
Trafik (gürültü k.)	73	11,5
Madde bağımlılığı	16	2,5
Güvenlik zaafiyeti(hırsızlık)	16	2,5
Mülteci yoğunluğu	7	1,1
Sosyal aktivitelerde yetersizlik	7	1,1
Yerel yönetim hizmetlerinin yetersizliği	135	21,3
Pahalılık	19	3,0
Nüfusun yoğunlaşması(kalabalıklaşma)	20	3,2
Siyasi kutuplaşma	14	2,2
AVM-küçük esnaf	3	0,5
Anomi(normsuzluk/kuralsızlık)	5	0,8
Konut sıkıntısı	7	1,1
Yoksulluk/ gelir adaletsizliği	15	2,4
İnsan ilişkileri	16	2,5
Teknoloji	3	0,5
Yatırım eksikliği	5	0,8
Kentleşme noktasında bilinçsizlik	3	0,5
İntiharlar	2	0,3
Eğitimsizlik	3	0,5
Toplam	634	100

Kentleşme sürecinde Batman’da yaşanan sorunların neler olduğu sorusuna katılımcıların % 21,3’ü yerel yönetim hizmetlerinin (çevre temizliği, park sorunu, toplu taşıma, yeşil alan/mesire alan eksiklikleri gibi) yetersizliği cevabını vermiştir. Bu yüzdeyi sırasıyla işsizlik, hava kirliliği, trafik sorunu, çarpık kentleşme, altyapı sorunları takip etmektedir. İmara ilişkin olarak yaşanan sorunlara karşı yerel yetkililerle yapılan görüşmede şu bilgiler paylaşılmıştır:

“Batman’daki en büyük imar sorunu yetkili görünen kurumun yetkisinin olmamasıdır. Kentin planlama, hizmeti ve gelişimi gibi konularda yetkili kurum yerel yönetimlerdir. Batman’da Valiliğin İdari sınırı onaylamaması, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının mücavir alanı onaylamaması nedeniyle Belediyenin yetkili olduğu kısıtlı bir alan bulunmakta olup, bu kısıtlı alanda da Tarım ve Ulaştırma Bakanlıklarının kısıtlamaları bulunmakta ve yeni kentleşme, gelişim, planlama ve hizmet gibi alanlarda yetkili olan belediyenin çok kısıtlı bir yetkisi vardır. Bu kısıtlı yetkisi ile imar ve kentleşmeye çözüm üretememektedir. Bazı kurumların bütünlükçü olmayan alt ve üst yapı problemi olan planlama yapması arsalarda büyük rantlar gerçekleştirmekte olup, arsa fiyatlarında büyük katlamaların gerçekleşmesine neden olmaktadır (Kuyubaşı ve Tilmis gibi). Arsa fiyatlarının yüksek olması planlanacak alanın olmaması konut fiyatlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Belediye sınırı, Hava Mania, Toplulaştırma gibi kısıtlayıcı sorunların çözülmesi durumunda planlı arsa üretimi uydu kent gibi konut ihtiyacını karşılama ile fiyatlar düşürülebilir” (G.2).

Katılımcıların hızlı kentleşme süreciyle beraber artan çarpık yapılaşmayı ve altyapı sorunlarını da dikkate aldığı görülmektedir. Henüz 10-15 yıllık bir geçmişi olan mahallelerde bile çarpık yapılaşmanın açığa çıkması gerçekten de dikkate değerdir. Nasıl olurda hiçbir estetik kaygı gözetilmeden, kentin imar planı ve denetim mekanizması olmasına rağmen çarpık ve modern yapılaşmayı bir anda yaşar ve kentte yaşayanlar ile idareci konumundakiler bu çarpıklığa sadece bakmakla yetinir. İşte daha öncede bahsettiğimiz üzere “kentsel rant” ve “arazi spekülâtörleri” gerçeği bu durumu açıklayabilecek iki önemli anahtar kavramdır. Herman Jansen’in Ankara’nın imar planını hazırlarken dikkati çekmek istediği durum ve sonrasında yaşanan çarpık yapılaşmayı Batman çok kısa bir süre sonra deneyimlemiştir.

Yerel yöneticilerin merkezi idare ile yaşadıkları yetki kargaşası üzerinden bu durumu okuması yeterli bir sebep olarak görülemez. En nihayetinde Batman'ın hızlı kentleşme süreci son 25 yıl içerisinde yaşandığına göre, kent yönetimi bu sürenin neredeyse yarısından daha fazla süredir mevcut yerel yönetim partilerinin elinde bulunmaktadır. Bundan dolayı kentteki çarpık yapılaşmayı (bugün hala iç içe geçmiş binaların yapımı ile gayet nizami binaların yapımı aynı mekân ve zaman diliminde gerçekleştiriliyor olması da ayrı bir tartışma konusudur) ya da yetersiz hizmetleri salt merkezi idareyle olan ilişkiler üzerinden değerlendirmek sorunludur. Yerel yönetimlerin yönetim yetkilerinin genişletilmesine rağmen bu tür savunma reflekslerinin geliştiriliyor olması bizzat çözüm makamı olması gereken bir kurumun, sorunun bir parçası olarak kendisini konumlandırıyor olması rasyonel siyasetin mantığına da uymamaktadır.

İşsizlik olgusuna ise çalışma boyunca irdelendiğinden burada tekrar edilmeyecektir. Kentleşmeyle birlikte artan bir diğer sorun ise hava kirliliğidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) raporuna göre Iğdır, Batman, Afyon, Osmaniye, Gaziantep ve Siirt illerimiz Türkiye'nin en kirli 6 ili olarak dikkat çekmektedir. Hava kirliliğinde eşik değer 20 pg/metreküp olmasına karşın bu 6 ilde bu değer 100 birimin bile üzerinde çıkmaktadır (Batman postası,2015). Bu kirlilik özellikle kış aylarında kaloriferler bacalarından çıkan duman ile yaz aylarında toz bulutları, anız yangınları ve yıl boyunca da rafineriden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra kent yerleşim yerinin ovada olması ve hava sirkülasyonunun yeterli düzeyde olmaması da bu çevre sorununun ortaya çıkmasında etkilidir. Ancak son yıllarda artan doğalgaz kullanımının artışı ve anız yangınlarına yetkililerin caydırıcı bir yöntemle müdahalesi hava kirliliğini ileriki zaman diliminde azaltabilir. Ancak aksi durumun devamı, Batman'da yaşayanlar için çok ciddi sağlık sorunlarını doğuracaktır. Bu çevre sorunu dışında temiz akarsuları nüfus arttıkça, kentin atıklarıyla zehirli hale dönüşmektedir. Bu çevre felaketini kentte yaşayanlarla paylaşan yerel gazetelerden biri "Dikkat... Batman'ın önemli akarsuyu olan çay, İluh deresinin çöplüğü oldu diye uyarıda bulunuyoruz. Bu akarsu "Çöplüğün döküldüğü adres olmasın" diye haykırıyoruz. Sakalımız olmadığı için olsa gerek, sesimizi kimselere duyuramadık" (Batman Çağdaş,2016) şeklindeki haberler her geçen gün artmakta ve kent duyarsız birey ve yöneticilerden dolayı çevre felaketleriyle karşı karşıya bırakılmaktadır.

Katılımcılar kentin hızlı büyümesi sonucu trafik yoğunluğundan ve trafikte açığa çıkan gürültüden şikayet etmektedirler. Kentteki trafiğin özellikle Turgut Özal Bulvarında yoğunlaşması bu yolda ciddi sıkışmalara neden olmaktadır. Ayrıca trafikte yaya merkezli bir anlayışın henüz tam manasıyla özümsememiş olması ve alt-üst geçitlerin çok sınırlı sayıda olması, yayalar açısından ciddi riskler doğurmaktadır. Katılımcıların kentleşme açısından dikkati çekmek istediği bir diğer olumsuz değişimler ise hırsızlık ve madde bağımlılığıdır. Daha öncede belirtildiği üzere kentte hırsızlık olaylarındaki artış dikkat çekmektedir. Üç gün içerisinde 27 farklı hırsızlık vakasının yaşanması kent güvenliği açısından detaylarıyla irdelenmesi gereken bir sorundur. Bunun yanı sıra kentte özellikle metruk(terk edilmiş) yerlerin artışıyla birlikte bu yerleri kendilerine mesken edinen madde bağımlılarındaki artış kentleşmenin yarattığı ciddi sorunlardan bir diğerini oluşturmaktadır. Son olarak katılımcıların ifade ettiği üzere kentleşmeyle birlikte artan konut yetersizliği, pahalılaşma, yoksulluk gibi sonuçlar Batman'ın kentleşme süreci itibariyle, ülkemizin çoğu kentinde ortaya çıkan sorunlarla benzer bir kaderi paylaştığı rahatlıkla söylenebilir.

Son olarak; toplumun yapısındaki değişme sonucunda ortaya çıkan *Anomi*yi ise şu şekilde değerlendirebiliriz: “Durkheim, toplum yapılarında organik dayanışmanın hakim olduğu *cemiyet* tipinde, yani kentlerde kollektif bilinç yerine bireysel bilincin daha baskın olması sonucu toplumsal değerlerin ve sosyal kuralların etkinliğini yitirdiği ve bunun sonucunda anominin ortaya çıktığını savunmaktadır. Merton ise; anominin sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışma sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Parsons'un anomi teorisi de toplumun bireye önerdiği amaçlar ile bireyin sahip olduğu araçlar arasındaki uyumsuzluğa dayanır. Türkiye'deki kentleşme gerçeği de hem Merton hem de Parsons'un anomi teorisine uymaktadır. Daha iyi bir iş,daha iyi bir ev, daha iyi sosyal ve kültürel çevre edinmek için kentlere göç edenlerin kentin hazır olmayan sosyal altyapısında bu ideallerini gerçekleştirme araçları bulamadıkları için anomik kentleşme ve kentlileşme döngüsüne girmektedirler. Ne tam köylü ne de tam kentli olan bu bireyler anomi ve yabancılaşıma olasılığı ile karşı karşıya gelmektedirler”(Bayhan, 1996:180). Batman'ın kentleşme gerçeğine bakıldığında ise benzer bir durumun açığa çıktığı görülmektedir. Kentleşme sürecinde ortaya çıkan aşırı bireyselleşme, sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve amaç ve araçlar arasındaki çatışma anomik kentleşmeyi doğurmaktadır. Göç yoluyla gelmiş olsa da

olmasa da beklentiler ile hazırda bulunan imkanlar arasındaki uçurum, kültürel yapıda yaşanan çözülme, aşırı bireyselleşme gibi durumlar anomik bir kentleşmeyi doğurmaktadır. Belli bir müddet sonrasında ise yaşanan ortamda normsuzluk, kuralsızlık ise bazı bireylerin yaşam döngüsü haline dönüşebilmektedir.

Tablo 105
Batman’da Kültürel Olumlu Değişmeler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Özgürlük	32	10,5
Medenileşme(görgü kurallarına uyma)	28	9,2
Eğitim(okuma oranlarında artış)	49	16,1
Taziye evleri	31	10,2
Kız çocuklarının okuması	26	8,6
Başlık parasının kalkması	31	10,2
Evlilik usullerinin değişimi	4	1,3
Kadının toplum içerisindeki görünürlüğü	8	2,6
Sivil toplum örgütlerine katılım	2	0,7
Düğün salonları	24	7,9
Kan davasının kalkması	7	2,3
Dayanışma artışı	2	0,7
Kent kurallarına uyma davranışının artması	4	1,3
Sosyal aktivitelerin artması	10	3,3
Çocuk yaşta evliliğin kalkması	4	1,3
Görücü usulünün kalkması	3	1,0
Camilerin artması	9	3,0
İnsan ilişkileri daha iyi	11	3,6
Geleneklerin bir kısmının sürdürülmesi	13	4,3
Yardımsızlık	6	2,0
Toplam	304	100

Kentleşme sürecinde Batman’da sosyo-kültürel bağlamda yaşanan olumlu gelişmelerin ya da değişimlerin neler olduğu sorusuna katılımcıların % 24,7’si eğitim (okuma oranlarında artış/kız çocuklarının okuması), % 10,5’i yaşam biçimlerinde yaşanan özgürlük, % 10,2’si taziye evlerinin yapılması, yine % 10,2’si başlık parasının kalkması şeklinde cevap vermiştir. Daha önce de (Tablo 51, Tablo 52 ve Tablo 53) ifade edildiği üzere Milli Eğitim verilerine bakıldığında okullaşma yıllar içerisinde artış göstermektedir. Erkeklerle oranla daha düşük olsa bile kız çocuklarının okumasına ilişkin geleneksel olumsuz tutumun yavaş yavaş yıkıldığı görülmektedir. Katılımcıların % 99’unun kızların okumasına dönük olumsuz tutum sergilemedikleri görülmektedir. Farklı kademelerde, farklı oranlarda olsa bile kız çocuklarının okuması önemli

görülmekte, bu değişim ise kentleşme sürecinde ortaya çıkan olumlu bir sosyo-kültürel değişim olarak görülmektedir.

“Kent havası insanı özgür kılar” Alman sözüne atfen kırsal alanda sosyal yaptırımların daha fazla olmasına karşın kentin heterojen yapısı ve sosyal denetimin azalması beraberinde insanların daha rahat ya da özgür davranışlar sergilemesini sağlayabilmektedir. Çalışma süresince katılımcıların “özgürlük” kavramı, daha çok giyim/yaşam tarzı ekseninde gelişen bir iyileşme halini ifade etmek için kullandıkları bir kavramdır. Ancak bu “özgürleşme” sürecinin beraberinde çokça şikayet edilen aşırı bireyselleşmeye de yol açtığı savunulmaktadır.

Bununla birlikte kentsel ortamda bireyler hiç ummadığı yerlerde ve hiç ummadığı kadar güvenlik kameralarıyla gözetlenmektedir. Sürekli gözetim altında olduğu halde bireylerin yaşam tarzı bağlamında geleneksellikten modernliğe dönüşümü özgürlük adı altında değerlendirilmekte ve bir kısım kentte yaşayanlarca olumlu bir değişim olarak görülmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere gerek bölgede gerekse Batman’da ölüm sonrası ölen bireyin yakınlarının yaslarına ortak olabilme ve acılarını bir nebze olsun hafifletebilme adına dini yaşam pratiklerinin bir yansıması olan taziye ziyaretleri, kentsel mekânda taziye evleriyle devam ettirilen kültürün önemli bir ögesidir. Katılımcıların taziye evlerinin varlığını kültürel anlamda olumlu olarak görmelerinin bir gerekçesi dini hassasiyetlerinden kaynaklanmakta, bunun yanı sıra bu kültürel değerin devamını sağlamak için yapılan evlerin yas evinin maddi-manevi yüklerini azaltmada etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta görüşülen çoğu katılımcının bu kültürel değeri, “elimizde bir tek taziye geleneğimiz kaldı” sözleri ile dillendirmeleri, taziye geleneğinin içerisinde buldukları kentte sürdürülen son değermiş gibi algılanıyor olması, taziye ritüelinin devamını sağlamak için bir inancın sürekli diri tutulduğunu göstermektedir. Katılımcıların kültürel anlamda olumlu bir değişim olarak gördükleri bir diğer husus ise başlık parasının nispeten azalmış olmasından duyulan memnuniyettir. Daha öncede ifade edildiği gibi katılımcıların 3/4’ü başlık ile evlendiği halde bugün bu geleneğin sürdürülmesine dair olumsuz bir tutum sergilemekte ve bunun azalmasını olumlu karşılamaktadır.

Tablo 106
Batman’da Kültürel Olumsuz Değişmeler

	Sayı	Geçerli Yüzde
Büyüklerle saygının azalması	70	12,3
Aile ilişkilerinde zayıflama	110	19,4
Gelenek göreneklerde zayıflama	89	15,7
Komşuluk ilişkileri	17	3,0
Ahlaki yozlaşma	28	4,9
Madde bağımlılığı artışı	16	2,8
Gençlerde yozlaşma	32	5,6
Dini hassasiyetlerde azalma	23	4,1
Yardımseverliğin azalması	9	1,6
Menfaat ilişkileri	14	2,5
Aşırı bireyselleşme	30	5,3
Bayramlar	31	5,5
Düğünler	6	1,1
Güven ilişkilerinde zayıflama	32	5,6
Asimile olma	10	1,8
Kuşak çatışması	4	0,7
İnsan ilişkilerinde kopukluk(teknoloji olumsuz etkisi)	36	6,3
Kadınlara yapılan haksızlıklar	5	0,9
Kapitalizm	5	0,9
Toplam	567	100

Toplumun birçok kurumda yaşanan değişim beraberinde aile yaşamını ve onunla ilişkili olan değerleri de etkilemektedir. Aile toplumun sigortası konumundadır. Sigortada yaşanabilecek en ufak bir aksaklık toplumun genelini etkilemektedir. Bunun etkisi bazı kurumlarda daha yoğun görülürken bazı kurumlarda bu daha az hissedilebilir. Ailede başlayan değişim kentsel yaşam biçiminden fazlasıyla etkilenmektedir. Bu açıdan ailenin korunması ve güçlendirilmesi toplumun korunup güçlendirilmesiyle aynı anlama gelmektedir. Toplumumuzda aile kurumunun Batıdaki ülkelere nazaran hala sağlam olması medeniyetimizin sağlam temellerinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde aile kurumunun en önemli özelliklerinden biri olan aile içi ve akrabalar arasındaki dayanışma, kırsal alanlarda olduğu gibi kentsel ortamlarda da büyük ölçüde sürdürülebilmektedir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, maddi ve manevi sıkıntılarda kişilerin en çok aile ve akrabalarından destek aldıkları ya da onlardan destek bekliyor olduklarını beyan etmeleri bu bilgileri doğrular niteliktedir.

Son dönemlerde toplumsal yapıda yaşanan hızlı değişimden aile kurumunun etkilenmemesini beklemek neredeyse olanaksızdır. Ancak yaşanabilecek olumsuz değişimlerden aile kurumunu korumak başta aileyi kuran eşler olmak üzere toplumun diğer bütün birey ve kurumlarını ilgilendirmektedir. Kent yaşamının aşırı bireyselleşmeyi körüklediği bir dönemde aile ilişkilerinin de zayıflaması kuvvetle muhtemeldir. Teknolojinin var ettiği sanal yaşam biçimleri, insanları daha da yalnızlığa itmekte ve aile yaşamı “Aynı ev içerisinde yaşayan ama paylaşımdan yoksun insanlar” kümesini var etmektedir. Bu “sanal hastalıklar” sınırlanmadığı sürece de toplumumuz aile denilen en küçük birimde, en temel ihtiyaçlardan biri olan “sıcak-paylaşımçı” ilişkilerin çözülmesini seyretmek durumunda kalabilir. İşte katılımcıların kentsel ortamda olumsuz bir değişim örneği olarak aile ilişkilerinde zayıflamaya dikkati çekmesi bu şekilde yorumlanabilir. Bazı görüşmelerde söylendiği üzere;

“Eskiden bir büyük varsa herkes onun ağzından çıkacak tek kelimeye bakar, etrafında fır dönerdik. Büyüklerimizin özellikle de erkeklerin benim büyük oğlum da dâhil yanında ne yer ne de içerdik” (G.8)

“Eskiden Batman çok muhafazakâr bir yerd. Sadece Batman değil bölgedeki pek çok il de öyleydi. Edep vardı, terbiye vardı. Kadınlar erkeklerin yanında konuşmaya utanırlardı. Açık giyinilmezdi. Ama dünya değişti ve ne muhafazakârlık kaldı ne de terbiye. Şimdi herkes özgür, kimse bir başkasına söz geçiremiyor. Bu durum aile içinde de böyle. Kimse bir diğerini umursamıyor” (G.12). Bu gibi söylemler aile ve akrabalık ilişkilerinde yaşanan olumsuz değişimi göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca katılımcıların % 15,4’ünün gelenek ve göreneklerde zayıflamayı belirtmesi aslında aile kurumuyla birebir ilişkili olan bir diğer sorundur. Yine büyüklere saygının azalması (% 12,3) da temelinde aile kurumunda yaşanan çözümlenin sonuçlarından biridir. Ayrıca geleneksel değerlerdeki çözümler, beraberinde insanlar arası güven ilişkilerinin zayıflamasına da neden olmaktadır.

İlk insanlardan bu yana çatışma hep var olmuştur. Bu bir nevi birey ya da toplulukların karakteristik özelliği halini almıştır. Çatışmanın nedenlerine ilişkin olarak olası üç neden öne sürülmektedir. Bunlar; uğruna mücadele edilen kaynaklar(maddi zenginlik, güç ve prestij), zıt veya uyumsuz roller (ebeveyn- çocuk rolleri, işçi-işveren rolleri gibi) ve zıt veya uyumsuz değerler (Bartos ve Wehr 2002:29-49). Kuşak kavramı

ortalama 25-30 yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeğidir. Toplumsal değişme süreci içerisinde farklı biçimlerde toplumsallaşan kuşaklar, sürekli bir çatışma içerisinde. Kişisel kimliğe ve toplumsal olgunluğa erişmek için genç karşı gelmeli, meydan okumalı ve yaşlı kuşağın yerini almalıdır. İşte burada kuşaklar çatışmasının tohumları yatar (Tezcan, 1981 akt. Gözcü, 2008:36). Toplumsal değişme boyutunda sorulan soruların geneline bakıldığında bu tarz bir çatışmanın yansımalarını görmekteyiz. Örneğin görüşülen kişilerden birinin “Eskiden her şeyde babaya ve anneye danışılırdı ama şimdi kendi çocuklarım bile bana danışmıyor. Kendi dediklerini yapıyorlar. Giyimimiz bile farklı, şimdiki pantolon giyiyor, başları açık. Eskiden biz akrabalarımıza çok değer veriyorduk ama şimdiki gençlerin akrabalık ilişkileri, değerleri ve saygıları yok. Eskiden doğurana kadar hamile olduğumuzu anne ve babalarımız bilmezdi. Utanırdık. Şimdi daha hamile kalmadan bile hamilelikle ilgili rahatlıkla konuşabiliyorlar. Sakız çiğneniyor, sigara içiliyor büyüklerin yanında. Edep değişmiş” (G.7) sözleri Sosyolojik manada Modern ve geleneksel yaşam biçimlerinin bir arada sürdürüldüğü bu gibi topluluklarda kuşaklar arası çatışmaların aile, akrabalık, komşuluk ilişkilerine yansıma biçimlerini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 107
Batman’ın En Önemli Sorunu

	Sayı	Geçerli yüzde
İşsizlik	257	53,9
Altyapı	27	5,7
Kültürel yozlaşma	6	1,3
İnsanların yabancılaştırılması	3	0,6
Kürt sorunu	47	9,9
Yerel yönetim hizmet eksikliği(24 kişi)/temizlik (60 kişi)/park,yeşil alan(1)	85	17,8
Çarpık kentleşme(imara uymama)	5	1,0
Eğitimsizlik	15	3,1
Mülteciler	2	0,4
Hava kirliliği	6	1,3
Sosyal aktivite eksikliği	8	1,7
Konut yetersizliği	1	0,2
Trafik/park sorunu	5	1,0
Sekülerleşme/dinden uzaklaşma	3	0,6
Kontrolsüz göç/aşırı göç	2	0,4
Madde bağımlılığı	4	0,8
Yatırım eksikliği	1	0,2
Toplam	477	100,0
Boş	33	
Toplam	510	

Kentli tutumun en önemli göstergelerinden biri, kente dair sorunların kentte yaşayanlar tarafından ne kadar bilindiği ve kente ne kadar sahip çıkıldığı hususudur. Buna göre bir kentte yaşamak aynı zamanda o kentin sorunlarına dair belirli fikirlere sahip olmayı yani kentle bütünleşmeyi gerektirir. Yukarıdaki veriler ışığında “kentte yaşayanların bu kentin en önemli sorunu nedir?” sorusuna sırasıyla işsizlik, yerel yönetimlerin hizmet eksikliği ve Kürt sorunu şeklinde yanıt vermiştir. Gerçekten de eldeki verilere bakıldığı takdirde bu kentin en önemli sorunlarının başında işsizliğin vurgulanması çalışma açısından önemlidir. Çünkü bugün kentin hizmet sektörü dışında gelişen ciddi bir sanayisi bulunmamaktadır. Tek başına TPAO/TÜPRAŞ istihdam imkânları sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bir diğer husus ise yerel yönetimlerin yeterli hizmet sun(a)madığına yönelik cevaplardır. Bu sonuçlara kısmen yerel yönetim yetkilileri de katılmakla, aynı soru kendilerine sorulduğunda “Bu kentin en önemli sorunları işsizlik, yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği, Trafik, İmar ve temizlik sorunudur” (G.2) şeklinde cevap verilmiştir. Kentte yaşayanların yerel yönetim hizmet eleştirisine ise “aşırı göçler sonucu kente yığılan nüfus, kaynak yaratabilme zorluğu ve merkezi idare ile yaşanan yetki karmaşası gibi durumlardan dolayı bu sorunları yaşamaktayız. Kenti daha sağlıklı hale getirmek elbette bizim sorumluluğumuzdur. Bunun için çabalarımız var. Biz insanlarımıza rağmen bir şeyler üretmek istemiyoruz. Örneğin kentin Güneyi o kadar bitişik ki bunun değiştirilmesi noktasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Burada bir değişiklik yapma isteğimize rağmen bütçemiz yoktur. Merkezi kurumlarla ortaklaşamıyoruz. Ülkenin Batısında bazı kentlerde tahsil edilen su parasıyla yatırımlar yapılıyor, biz gidip aç olan insanlardan zorla su parası tahsil etmiyoruz” (G.2) şeklinde ifade etmektedirler. Ancak yerel yöneticilerin kente ilişkin sorunlara karşı böylesi bir savunma biçimini benimsemesi, modern toplumsal gerçekliklerle ve Türkiye’nin muhalif diğer siyasal partilerin yönettiği kent pratikleriyle karşılaştırıldığında bu savunma biçiminin çokta gerçekçi olmadığı söylenebilir. Çünkü yoksulluk Batman’a özgü bir olgu değildir. Böylesi bir olgu arkasından ortaya konulmaya çalışılan anlayış yasal ve siyasal sorumluluklardan kaçınmayı meşrulaştır(a)tırmaz.

Son olarak kentin en önemli sorunları arasında “Kürt sorunu” başlığı ön plana çıkmaktadır. Ancak uygulamanın sürdürüldüğü dönemde iktidarın farklı kesimlerle eş zamanlı olarak sürdürdüğü sürecin olumlu etkisi, “Kürt sorunu” olarak adlandırılan bu

soruna ilişkin oranın düşük çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların bu sorunlar dışında vurguladığı sorunlar ise daha önceden irdelendiği için burada bir tekrara düşülmeyecektir.

Tablo 108
Resmi Kurumlarla İlişki Düzeyi

	Sayı	Yüzde
Hayır	180	35,3
Kısmen	218	42,7
Evet	110	21,6
Toplam	508	99,6
Cevapsız	2	0,4
Toplam	510	100,0

Tablo 109
Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi

	Sayı	Yüzde
Yetersiz	263	51,6
Kısmen	169	33,1
Yeterli	77	15,1
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	0,2
Toplam	510	100,0

Tablo 110
Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi

	Sayı	Yüzde
Yetersiz	229	44,9
Kısmen	159	31,2
Yeterli	120	23,5
Toplam	508	99,6
Cevapsız	2	0,4
Toplam	510	100,0

Bu sorular ışığında katılımcıların kamu birimleriyle olan ilişkileri ve memnuniyet düzeyleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Buna göre Belediye hizmetleri ile bu hizmetler dışında merkezi kurumların taşra teşkilatlarınca verilen hizmetlere bakış açısını ortaya koymak için iki ayrı soru altında cevabı aranan “memnuniyet düzeyi” oldukça düşük seviyelerde çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre katılımcıların büyük bir

çoğunluğu hangi saiklerle olursa olsun; bir şekilde kamu birimleriyle iletişim halindedir. Ancak kişilerin bu birimlere ilişkin memnuniyet düzeylerinin ise düşük olduğu görülmektedir. Kentlileşme(bütünleşme) düzeyini etkileyen bir diğer gösterge olan resmi kurumlarla ilişkiler ve bunlara dair memnuniyet düzeyi bir arada okunduğunda, bu belirleyicilerin düşük yüzdeler içerdiği söylenebilir. Bu durum beraberinde kentlileşme düzeyinde de etkili olmaktadır. Çünkü kentte yaşayan bireylerin, kamu birimlerinden aldıkları hizmetler ölçüsünde kent ile bütünleşme ya da bütünleşememe eğilimi değişim göstermektedir. Çalışma verileri bizlere kentteki imkânlara ulaşma noktasında mahalle düzeyinde yaşanan mekânsal ayrışmanın aynı zamanda kişilerin kendilerini kentli görüp görmeme anlayışlarında da ciddi oranda farklılaşmanın olduğunu göstermektedir.

4.2.6. Kendini Kentli Olarak Tanımlama ve Kentlilik Bilinci

Kişinin kentlileşme düzeyini gösterebilmesi için önemli olduğu düşünülen, birbirleriyle bağlantılı sorulara verilen cevaplar kentleşmede önemli bir yere sahiptir. Kentlileşme sosyo-psikolojik yönü ağır basan ve bu özellikleri dolayısıyla ölçümü zor sürecin adıdır. Kentlileşme için kentte geçirilen bir zaman dilimine ihtiyaç duyulmakta; ancak, kimi zaman bu zaman dilimi dahi kentlileşmeyi var edememektedir. Kentlileşme önünde en önemli engel ekonomiktir. Kişilerin kentte belirli bir işinin olup olmaması kentlileşme sürecini ve düzeyini doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemektedir. Bunun yanı sıra kişinin kendini tanımlarken aldığı vaziyet alışıta kentlileşme üzerinde etkilidir. Bir kentte büyüdüğü halde o kent ile kendini tanımlamamak, aşireti, köyü, ilçesiyle kendini tanımlamak; kısacası o kentte aidiyet bağından yoksun olmak aynı zamanda kentlileşme düzeyini belirlemede önemli bir göstergedir. Elbette kişinin kendini kentli olarak tanımlayıp tanımlamaması subjektif bir durumdur ve bunun tam manasıyla ölçülebildiği iddiası da bu çalışmanın iddiaları arasında bulunmamaktadır. Ancak; çalışma asgari düzeyde bir kentlilik ölçümü yapma iddiasını taşımakta ve toplumumuzun kentlileşme algısı ile Batılı mana da bir kentlilik algısı arasında bir farkın olduğunu gösterme çabasıdır.

Tablo 111
Kimlik Tanımlaması

	Sayı	Geçerli yüzde
Bağlı bulunduğu aşiretle	72	14,2
İçerisinde yaşadığı kentle (Batmanlı)	255	50,3
Doğduğu köy/ilçe/kent ile (memleket)	168	33,1
Diğer(birey olarak/insanlığımla)	12	2,4
Toplam	507	100,0
Cevapsız	3	
Toplam	510	

Henüz çok yeni bir kent olmasından dolayı ortak bir kültürel renk olarak adlandırılabilen “Batmanlılık” algısı katılımcıların ancak yarısında açığa çıkmaktadır. Bu oranın büyük bir kısmı Batman doğumluların cevaplarından oluşmaktadır. Batman dışında doğanların Batmanlı olarak tanımlama tutumu gözlemler ve eldeki verilerden hareketle oldukça sınırlıdır. Bir diğer sonuç ise; bazı katılımcıların kentte doğduğu halde halen atalarının memleketleriyle veya aşiretleriyle kendilerini tanımladıkları gerçeğidir.

Bir sosyo-kültürel ve sosyo-politik oluşum olarak, modernleşme ve küreselleşmeye rağmen çeşitli zamanlarda gündemimize giren (Tekin, 2014: 85) Aşiret yapısı ile hemşerilik konusunu iki açıdan değerlendirmek gerekir. Öncelikle kentlileşme önünde bir engel oluşturması bağlamında değerlendirilecek olursa; kişi Batman’da doğduğu halde kendisine bu soru yöneltildiğinde katılımcıların sadece % 61,4’ü kendini “Batmanlı” olarak tanımlamaktadır. Diğer geriye kalanlar ise ata yurdu Gercüş, Midyat, Bismil, Kurtalan, Kulp veya Silvanlı olarak; bazen de insanlar Badiki, Alikı, Habızbini, Rami gibi aşiretlerle kendilerini tanımlayabilmektedir. Kişilerin kendilerini, içerisinde yaşadığı kentle tanımlamaları kentlileşme düzeyinin artması noktasında önemlidir. Kişilerin kendisini, bağlı bulunduğu aşiret ya da memleketleriyle tanımlamaya devam ettikçe kentlileşme süreci gecikmekte ya da gerçekleşmemektedir. Bir diğer yönü ise; aşiret ve hemşerilik bağlarının bazen, kentte karşılaşılan sorunların üstesinden gelme ve kentte yaşanan yalnızlığın önüne geçme gibi olumlu işlevlerinin de olduğu sosyolojik olarak dikkate alınması gereken bir gerçektir.

“Kişinin ailesi nereden ve ne zaman gelmiş olursa olsun, bir şehirde doğması gözünü o şehirde açması son derece önemlidir. Böyle bir kişi ailenin dikey olarak naklettiği

değerler ile şehrin kendisine sunduğu yatay değerler arasında ‘gel-gitler’ yaşasa bile şehir kültürünün güçlü olması durumunda o kişinin şehri benimsemesi ve o şehre aidiyet hissi taşıması daha kolay olacaktır”(KonyaB.B.,2006:19-20). Araştırmanın en önemli sorularından biri hiç şüphesiz kişinin ‘kendini kentli hissediyor mu?’ sorusudur. Bu soru cevapları itibariyle ne kadar öznel olursa olsun kişilerin bu yöndeki fikirleri önemli bir göstergedir. Aynı soruyla bağlantılı olan kente ait hissetme sorusu da bu araştırmanın bir nevi kontrol sorusudur. Bu sorulardan önce kişinin kentliliği nasıl tanımladığı da araştırma açısından önemli bir göstergedir.

Tablo 112
Katılımcının Kentli Tanımı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Kentte yaşayanlara	156	31,1
Zenginlere	66	13,2
Kente özgü kurallara uyanlara	274	54,7
Diğer	5	1,0
Toplam	501	100,0
Cevapsız	9	
Toplam	510	

Buna göre “Kentli kime denir?” sorusuna tablo 112’ye göre katılımcıların % 54,7’si kente özgü kurallara uyanlara, % 31,1’i kentte yaşayanlara ve % 13,2’si zenginlere şeklinde yanıt vermiştir. Burada katılımcıların yarısından fazlasının kente özgü kurallara vurgu yapmış olması ve kentte doğup büyümeyi ifade eden kentte yaşam vurgusu bir arada değerlendirildiğinde sosyolojik manada katılımcıların genel bir kentli tanımı ortaya koydukları söylenebilir. Çünkü kentsel ortam heterojen birliktelik bağlamında kurallar mekânıdır. Katılımcıların bu parametreyi ön plana çıkarıyor olması bu açıdan önemlidir.

Tablo 113
Katılımcının Kentli Hissetme Durumu

	Sayı	Yüzde
Hayır	119	23,3
Kısmen	122	23,9
Evet	268	52,5
Toplam	509	99,8
Cevapsız	1	0,2
Toplam	510	100,0

Tablo 114
Katılımcının Kente Ait Hissetme Durumu

	Sayı	Yüzde
Hayır	89	17,5
Kısmen	99	19,4
Evet	315	61,8
Toplam	503	98,6
Cevapsız	7	1,4
Toplam	510	100,0

Yukarıda birbiriyle bağlantılı iki soru sorulmuştur. Buna göre kişilerin kendilerini kentli hissetme durumuna bakıldığında % 52,5'i evet, % 23,9'u kısmen ve % 23,3'ü hayır yanıtı vermiştir. Kişinin kendini Kente ait hissetme durumuna bakıldığında bu oranın kentli hissetme oranından daha fazla çıktığı görülmektedir. Buna göre katılımcıların % 61,8'i kendini kente ait hissetmektedir. Bu sonuçlara göre katılımcılar kendilerini kente ait hissetme oranlarından daha az bir oranda kentli hissettikleri görülmektedir. Bu durum kentsel yoksunluk bağlamında irdelenecek olursa;

“ Kentsel yoksunluk, kentin niteliksiz fiziki çevrelerinde yaşayan ve ekonomik anlamda zayıf maddi koşullara sahip alt sınıf guruplarının, ait oldukları toplumun faydalandıkları belli hizmet ve olanaklardan aynı oranlarda ve eşit şekilde faydalanamaması, belli bir ölçüde sosyal dışlanmışlık ve bunun ortaya çıkarmış olduğu sosyal hoşnutsuzlukla ifade edilebilir bir kavramdır” (Özden, 2008, S 40-41) Kentsel yoksunluk ailevi, ekonomik ve sosyal etkenler sonucu toplumdan soyutlanmayı beraberinde getiren bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda kentlileşmenin önündeki en büyük engel kentsel yoksunluktur. Kişilerin ekonomik kaygıları kent ile bütünleşmelerinin önündeki en büyük engelleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi de kişilerin kentlileşme sürecinin en büyük belirleyicilerindendir. Kentin gecekondü mahallelerinde oturanların yaşamış olduğu sosyal dışlanmışlık hissi beraberinde kent ile bütünleşmeyi yani kentlileşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda kentte periferi konumundaki mahallelerde yaşayan bireylerde kent ile bütünleşme oranı kentin görece daha gelişmiş mahallelerine göre daha az oranlarda çıkmaktadır.

Tablo 115
Katılımcının Şehir Dışına Çıkma Sıklığı

	Sayı	Geçerli Yüzde
Hiç	158	31,2
Ara sıra	291	57,4
Çok	58	11,4
Toplam	507	100,0
Cevapsız	3	
Toplam	510	

Katılımcıların dış dünya ile ilişki düzeyini öğrenmek üzere sorulan Şehir dışına çıkma sıklığınız nedir? Sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu (% 57,4) ara sıra yanıtı vermiştir. Hiç çıkmayanların oranı ise % 31,2'dir. Sıklıkla şehir dışına çıkanların oranı ise sadece % 11,4'tür. Bu veriler ışığında insanların çok fazla hareketli olmadığı, toplumsal hareketliliğin sınırlı olduğu ve yaşamın sınırlı bir mekân içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin; sahadaki bir uygulama sırasında Seyitler mahallesinde kadın bir katılımcının şuana kadar Kültür mahallesindeki büyük AVM'yi dahi görmediğini sohbet arasında paylaşmış olması kent içerisinde dahi bazı insanların yaşadıkları mahalleyle sınırlı bir yaşam biçiminin olduğunu göstermesi adına ilginç bir örnektir. İşte bu tarz durumlar kentleşmeyi önleyici ya da geciktirici bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak kişilerin eğitim ve refah düzeyi, kentleşme düzeylerini etkileyen en önemli değişkenlerdir. Batılı manada bir kentlilik tanımından ziyade, toplumsal gerçekliklerimizden hareketle genel olarak da Batman özelinde kentleşmenin orta düzeyde olduğu ve kentleşme önündeki en büyük engellerin ekonomik ve eğitim kaynaklı nedenlere bağlı olduğu rahatlıkla savunulabilir.

4.2.7. Hipotezlerin Sınanması, Verilerin Çapraz Tablo Sunumu ve Analizleri

Bu çalışmanın hipotezleri Batman ilinde yaşayan hane halkı reislerinin sosyo-ekonomik durumları (eğitim seviyeleri, meslek durumları, gelir düzeyleri, konut türü, sosyal güvenlik durumu, kentte kalış süreleri), aile yapısının değişimi, demografik değişim, kültürel değişimler neticesinde kentleşme ve kentleşme seviyesinin ortaya çıkarılması eksenindedir. Çalışmanın başında da vurgulanan varsayımların önemli bir bölümü verilerle desteklenerek yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Kentleşme ortaya çıkarken,

kent kültürünün yerleşmesi şeklindeki bir sonuçla kentleşmenin aynı paralellikte ilerlemediği varsayımların pozitif ve negatif yönlü yorumlanmasıyla anlaşılmıştır.

Hipotez 1 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kız çocuklarının okutulması gereken kademe arasında ilişki vardır. Buna göre, katılımcılardan eğitim düzeyi yüksek olanların kız çocuklarının en üst kademelere kadar okutulması noktasında fikir beyan ettikleri beklenir. Katılımcılardan eğitim düzeyi düşük olanlarının ise, kız çocuklarının daha düşük kademelerde okutulması noktasında fikir beyan ettikleri beklenir.

Tablo 116
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Kız Çocuğunun Eğitimine Bakış Açısı

		Kız Eğitimi ne Olmalı							Toplam
		Hiç okumamalı	İlkokul	O.okul	Lise	Lisans	YL/DR	Diğer	
Okur Yazar Değil	Sayı	2	1	4	3	54	5	3	72
	Yüzde	2,8	1,4	5,6	4,2	75,0	6,9	4,2	100,0
Okur Yazar	Sayı	0	0	1	4	24	3	3	35
	Yüzde	0,0	0,0	2,9	11,4	68,6	8,6	8,6	100,0
İlkokul	Sayı	1	3	1	8	101	16	6	136
	Yüzde	0,7	2,2	0,7	5,9	74,3	11,8	4,4	100,0
Orta Okul	Sayı	1	1	1	3	48	8	1	63
	Yüzde	1,6	1,6	1,6	4,8	76,2	12,7	1,6	100,0
Lise	Sayı	1	4	3	2	72	12	5	99
	Yüzde	1,0	4,0	3,0	2,0	72,7	12,1	5,1	100,0
Önlisans	Sayı	0	0	0	1	9	6	2	18
	Yüzde	0,0	0,0	0,0	5,6	50,0	33,3	11,1	100,0
Üniversite	Sayı	0	2	0	4	46	16	0	68
	Yüzde	0,0	2,9	0,0	5,9	67,6	23,5	0,0	100,0
Yüksek Lisans	Sayı	0	0	0	0	5	5	0	10
	Yüzde	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	100,0
Doktora	Sayı	0	0	0	0	1	0	0	1
	Yüzde	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Diğer(Medrese)	Sayı	0	1	0	0	0	0	0	1
	Yüzde	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	Sayı	5	12	10	25	360	71	20	503
	Yüzde	1,0	2,4	2,0	5,0	71,6	14,1	4,0	100,0
Ki-kare= 5,775									P=,001

Tablo 116'daki veriler ile hipotez 1 sırandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Tabloya bakıldığında eğitim düzeyi yüksek katılımcıların hiç okumamalı yönünde bir eğilim sergilememiştir. Oysa Eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılarda bu yönde eğilimler az da olsa açığa çıkmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır. Kentte yaşayan hane halkı reislerinin çoğunluğu kızların okuması yönünde pozitif yönlü bir açıklama yapmış olmalarına rağmen, halen kentte yaşayanlardan bir bölümünün, kız çocuklarının okutulmamasına

dönük eğilimlere sahip olabildikleri görülmektedir. Ancak tablonun geneline ve okullaşma verilerine bakıldığında bu eğilimin hızla ortadan kalkmaya başladığı söylenebilir.

Hipotez 2 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kişinin ideal çocuk sayısına bakışı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların ideal çocuk sayısını düşük ifade etmesi beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise ideal çocuk sayısını daha yüksek ifade etmesi beklenir.

Tablo 117
Katılımcının Eğitim Düzeyi- İdeal Çocuk Sayısına Bakış Açısı

			İdeal Çocuk Sayısı							Toplam
			Hiç istemem	1	2	3	4	5	6 ve üzeri	
Eğitim	Okur yazar değil	Sayı	0	0	4	18	19	13	17	71
		Yüzde	0,0	0,0	5,6	25,4	26,8	18,3	23,9	100,0
	Okur yazar	Sayı	0	0	1	5	8	7	13	34
		Yüzde	0,0	0,0	2,9	14,7	23,5	20,6	38,2	100,0
	İlkokul	Sayı	0	0	9	22	52	17	32	132
		Yüzde	0,0	0,0	6,8	16,7	39,4	12,9	24,2	100,0
	Orta okul	Sayı	0	0	5	15	23	8	10	61
		Yüzde	0,0	0,0	8,2	24,6	37,7	13,1	16,4	100,0
	Lise	Sayı	0	1	11	22	39	6	20	99
		Yüzde	0,0	1,0	11,1	22,2	39,4	6,1	20,2	100,0
	Önlisans	Sayı	0	1	2	8	4	2	1	18
		Yüzde	0,0	5,6	11,1	44,4	22,2	11,1	5,6	100,0
	Üniversite	Sayı	0	0	13	27	18	8	3	69
		Yüzde	0,0	0,0	18,8	39,1	26,1	11,6	4,3	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	1	0	1	5	1	1	1	10
		Yüzde	10,0	0,0	10,0	50,0	10,0	10,0	10,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	0	0	1	0	0	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Diğer(medrese)	Sayı	0	0	0	0	1	0	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	Sayı	1	2	46	123	165	62	97	496	
	Yüzde	0,2	0,4	9,3	24,8	33,3	12,5	19,6	100,0	
Ki-kare= 129,185									P=,001	

Tablo 117'deki veriler ile hipotez 2 sınıandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Kentleşme sürecinde kentte yaşayan katılımcıların ideal çocukla ilgili tutumlarının kentin ekonomik zorlukları da dikkate alındığında mümkün olduğunca az sayıda çocuk sahibi olma eğiliminin ön plana çıkabileceği ve bu algının oluşmasında ekonomik kaygılar kadar eğitim düzeyinin de

etkili olduğu düşünülmektedir. Tabloya bakıldığında eğitim düzeyi yüksek katılımcıların ideal çocuk sayısını düşük ifade ettikleri görülmektedir. Oysa Eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılarda ise geleneksel bazı anlayışların etkisiyle fazla çocuğun bir nüfuz kaynağı olabileceği kabulünden hareketle, ideal çocuk sayısında daha yüksek sayılar açığa çıkmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 3 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kişinin başlık parası verme durumu arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların başlık parası verme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise başlık parası verme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.

Tablo 118
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Başlık Parası Verme Durumu

			Başlık parası verip vermediği		Toplam
			Evet	Hayır	
Eğitim	Okur yazar değil	Sayı	25	48	73
		Yüzde	34,2	65,8	100,0
	Okur yazar	Sayı	11	23	34
		Yüzde	32,4	67,6	100,0
	İlkokul	Sayı	32	102	134
		Yüzde	23,9	76,1	100,0
	Orta okul	Sayı	19	43	62
		Yüzde	30,6	69,4	100,0
	Lise	Sayı	12	82	94
		Yüzde	12,8	87,2	100,0
	Önlisans	Sayı	0	15	15
		Yüzde	0,0	100,0	100,0
	Üniversite	Sayı	6	55	61
		Yüzde	9,8	90,2	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	0	7	7
		Yüzde	0,0	100,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	1	1
		Yüzde	0,0	100,0	100,0
	Diğer(medrese)	Sayı	0	1	1
		Yüzde	0,0	100,0	100,0
Toplam		Sayı	105	377	482
		Yüzde	21,8	78,2	100,0
			Ki-kare= 8,368	P=0,001	

Tablo 118'deki veriler ile hipotez 3 sınıandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır.

Geleneksel ailede ailenin her bireyi ekonomik anlamda aile işletmesinin işgücü konumunda olduğundan dolayı, gelin olarak diğer aileye katılan birey içerisinde çıktığı ev için bir işgücü kaybı, damat ailesi için bir işgücü katılımı gibi görülmekte ve gelin-

damat aileleri arasında bir alış-veriş ilişkisi doğmaktaydı. Bu durum günümüzde nispeten azalmış olmakla birlikte farklı adlar altında da sürdürüldüğü bilinmektedir. Tablodaki verilere bakıldığında eğitim düzeyi yüksek katılımcıların başlık parası verme düzeyinin düşük olduğu hatta hiç olmadığı görülmektedir. Oysa eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılarda ise başlık parası verme düzeyinin daha yüksek olduğu açığa çıkmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır. Aynı hipotez; çocukların evliliklerinde başlık parası verilmesini doğru bulup bulmadıkları sorusuyla sınıandığında $p=0,457 > 0,05$ olduğundan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Hipotez 4 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile çocukların evliliklerinde eş seçimine yönelik algı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların çocukların evliliklerinde eşlerinin yakın çevreden (akraba) olmasını önemseme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise çocukların evliliklerinde eşlerinin yakın çevreden (akraba/köylü) olmasını önemseme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.

Tablo 119
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Çocukların Evliliklerinde Eşle Yakınlık Durumu

			Çocukların eşlere yakınlık düzeyi ne olmalı					Toplam
			Akrabam	Köylüm	Aynı kültür	Farklı kültür	Diğer(kendileri bilir/farketmez)	
Eğitim	Okur yazar değil	Sayı	12	1	32	3	25	73
		Yüzde	16,4	1,4	43,8	4,1	34,2	100,0
	Okur yazar	Sayı	12	0	19	2	2	35
		Yüzde	34,3	0,0	54,3	5,7	5,7	100,0
	İlkokul	Sayı	15	4	56	15	48	138
		Yüzde	10,9	2,9	40,6	10,9	34,8	100,0
	Orta okul	Sayı	5	0	24	8	26	63
		Yüzde	7,9	0,0	38,1	12,7	41,3	100,0
	Lise	Sayı	9	1	53	13	25	101
		Yüzde	8,9	1,0	52,5	12,9	24,8	100,0
	Önlisans	Sayı	1	0	6	5	6	18
		Yüzde	5,6	0,0	33,3	27,8	33,3	100,0
	Üniversite	Sayı	5	0	36	7	17	65
		Yüzde	7,7	0,0	55,4	10,8	26,2	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	0	0	5	3	2	10
		Yüzde	0,0	0,0	50,0	30,0	20,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	0	1	0	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
	Diğer(medrese)	Sayı	0	0	0	1	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Toplam		Sayı	59	6	232	57	151	505
		Yüzde	11,7	1,2	45,9	11,3	29,9	100,0
Ki-kare= 65,61							P=0,002	

Tablo 119'daki veriler ile Hipotez 4 sınındığında $p = 0,002 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiksel olarak anlamlıdır. Tabloya bakıldığında eğitim düzeyi yüksek katılımcıların çocukların evliliklerinde eşlerinin yakın çevreden (akraba) olmasını önemseme düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Oysa eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılarda ise çocukların evliliklerinde eş seçimine yönelik algıda yakın çevreden (akraba) eş seçiminin daha fazla önemsendiği görülmektedir. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 5 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kişinin boşanmaya bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların boşanmayı olumsuz bir durum olarak görme düzeyinin düşük olması beklenir. Bunun yanında eğitim düzeyi düşük olanların ise boşanmayı olumsuz bir durum olarak görme düzeyinin daha yüksek olması beklenir.

Tablo 120
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Boşanmaya Bakış Açısı

		Boşanmaya Bakış Açınız				Toplam	
		Gayet normal olay	Çok olumsuz/kötü/ olağan üstü olay	İstenmediği halde zaruri durumlarda olabilecek o.	Diğer(hiçbir şekilde olamaz/asla olmaz)		
Eğitim	Okur yazar değil	Sayı	5	41	24	3	73
		Yüzde	6,8	56,2	32,9	4,1	100,0
	Okur yazar	Sayı	1	23	11	0	35
		Yüzde	2,9	65,7	31,4	0,0	100,0
	İlkokul	Sayı	12	70	52	4	138
		Yüzde	8,7	50,7	37,7	2,9	100,0
	Orta okul	Sayı	7	31	24	1	63
		Yüzde	11,1	49,2	38,1	1,6	100,0
	Lise	Sayı	14	36	51	0	101
		Yüzde	13,9	35,6	50,5	0,0	100,0
	Önlisans	Sayı	1	6	12	0	19
		Yüzde	5,3	31,6	63,2	0,0	100,0
	Üniversite	Sayı	12	19	38	0	69
		Yüzde	17,4	27,5	55,1	0,0	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	5	3	2	0	10
		Yüzde	50,0	30,0	20,0	0,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	0	1	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
	Diğer (medrese)	Sayı	0	1	0	0	1
		Yüzde	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	Sayı	57	230	215	8	510	
	Yüzde	11,2	45,1	42,2	1,6	100,0	
Ki-kare= 57,467						P=0,001	

Tablo 120'deki veriler ile Hipotez 5 sınındığında $p = 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistikî olarak anlamlıdır. Tabloya bakıldığında eğitim düzeyi yüksek katılımcıların boşanmayı olumsuz bir olay olarak görme düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Oysa Eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcılarda ise boşanmayı olumsuz bir olay olarak görme düzeyinin daha yüksek olduğu açığa çıkmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 6 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile Aile içi karar mekanizması arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların ailede karar yetkisini sadece hane reisinin elinde bulundurma düzeyinin düşük olması beklenir. Eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların ise ailede karar yetkisini hane reisinin elinde bulundurma düzeyinin daha yüksek olması beklenir.

Tablo 121
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Aile İçi Karar Mekanizması

			Ailede Karar Yetkisi Kimdedir					Toplam
			Aile reisi	Aile reisi ve eşi	Aile reisi, eş ve çocuklar	Aile ve aile büyükleri	Diğer(aile reisi ve yakın akrabalar)	
Eğitim	Okur yazar değil	Sayı	48	17	7	0	1	73
		Yüzde	65,8	23,3	9,6	0,0	1,4	100,0
	Okur yazar	Sayı	19	11	5	0	0	35
		Yüzde	54,3	31,4	14,3	0,0	0,0	100,0
	İlkokul	Sayı	82	40	12	4	0	138
		Yüzde	59,4	29,0	8,7	2,9	0,0	100,0
	Orta okul	Sayı	29	20	10	4	0	63
		Yüzde	46,0	31,7	15,9	6,3	0,0	100,0
	Lise	Sayı	41	45	11	3	0	100
		Yüzde	41,0	45,0	11,0	3,0	0,0	100,0
	Önlisans	Sayı	8	8	0	2	1	19
		Yüzde	42,1	42,1	0,0	10,5	5,3	100,0
	Üniversite	Sayı	21	33	14	1	0	69
		Yüzde	30,4	47,8	20,3	1,4	0,0	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	4	5	1	0	0	10
		Yüzde	40,0	50,0	10,0	0,0	0,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	1	0	0	0	1
		Yüzde	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Diğer(medrese)	Sayı	1	0	0	0	0	1
		Yüzde	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam		Sayı	253	180	60	14	2	509
		Yüzde	49,7	35,4	11,8	2,8	0,4	100,0
Ki-kare= 62,91							P=0,004	

Tablo 121'deki veriler ile Hipotez 6 sınındığında $p = 0,004 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların ailede karar yetkisini sadece kendi elinde bulundurma düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi düşük olan katılımcıların ise ailede karar yetkisini kendi elinde bulundurma düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 7 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kadının çalışmasına bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılar kadın çalışmasına olumlu yaklaşım göstermektedir. Eğitim düzeyi düşük olanlar ise kadın çalışmasına yönelik olumsuz tutum sergilemektedir.

Tablo 122
Katılımcının Eğitim Düzeyi- Kadının Çalışmasına İlişkin Tutumu

		Kadının çalışmasına bakış açınız			Toplam	
		Hayır	Kararsız	Evet		
Eğitim	Okuryazar değil	Sayı	24	5	43	72
		Yüzde	33,3	6,9	59,7	100,0
	Okuryazar	Sayı	20	4	11	35
		Yüzde	57,1	11,4	31,4	100,0
	İlkokul	Sayı	53	15	70	138
		Yüzde	38,4	10,9	50,7	100,0
	Ortaokul	Sayı	22	3	38	63
		Yüzde	34,9	4,8	60,3	100,0
	Lise	Sayı	32	5	64	101
		Yüzde	31,7	5,0	63,4	100,0
	Ön lisans	Sayı	5	2	12	19
		Yüzde	26,3	10,5	63,2	100,0
	Üniversite	Sayı	12	4	53	69
		Yüzde	17,4	5,8	76,8	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	3	0	7	10
		Yüzde	30,0	0,0	70,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	0	1	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	100,0
	Diğer	Sayı	1	0	0	1
		Yüzde	100,0	0,0	0,0	100,0
Toplam		Sayı	172	38	299	509
		Yüzde	33,8	7,5	58,7	100,0
Ki-kare= 31,283					P=0,027	

Tablo 122'deki veriler ile hipotez 7 sınındığında $p = 0,027 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre eğitim düzeyi yüksek olanların kadının çalışmasına ilişkin tutumun olumlu olduğu görülmektedir. Örneğin, Lisans ve Lisanüstü eğitim almış katılımcıların %70 ile %100 arasındaki yüzdelerle kadının çalışmasını olumlayan bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak, eğitim düzeyi

düşük olan katılımcıların ise kadının çalışmasına ilişkin olumlu tutumun daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 8 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile ideal çocuk sayısı bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi yüksek olanlar ideal çocuk sayısını düşük rakamlarla belirtmesi beklenir. Gelir düzeyi düşük olanların ise ideal çocuk sayısını yüksek rakamlarla belirtmesi beklenir.

Tablo 123
Katılımcının Gelir Düzeyi- İdeal Çocuk Sayısına İlişkin Tutumu

			Gelir Grubu					Toplam	
			1000 lira ve altı	1001-2000 lira	2001-3000 lira	3001-4000 lira	4001-5000 lira		5001 lira ve üstü
İdeal Çocuk sayısı	Hiç istemem	Sayı	0	0	1	0	0	0	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	1	Sayı	0	2	0	0	0	0	2
		Yüzde	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	2	Sayı	14	11	11	5	2	3	46
		Yüzde	30,4	23,9	23,9	10,9	4,3	6,5	100,0
	3	Sayı	48	30	34	6	4	1	123
		Yüzde	39,0	24,4	27,6	4,9	3,3	0,8	100,0
	4	Sayı	74	48	29	8	2	0	161
		Yüzde	46,0	29,8	18,0	5,0	1,2	0,0	100,0
	5	Sayı	31	18	10	1	2	0	62
		Yüzde	50,0	29,0	16,1	1,6	3,2	0,0	100,0
	6 ve üzeri	Sayı	43	37	13	3	0	0	96
		Yüzde	44,8	38,5	13,5	3,1	0,0	0,0	100,0
Toplam		Sayı	210	146	98	23	10	4	491
		Yüzde	42,8	29,7	20,0	4,7	2,0	0,8	100,0
Ki-kare= 54,485								p=0,004	

Tablo 123'teki veriler ile hipotez 8 sınıandığında $p= 0,004 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre eğitim düzeyinin yanı sıra gelir düzeyi de yüksek olan katılımcılarda, ideal çocuk sayısının düşük olması gerektiği yönünde eğilim söz konusudur. Bunda doğacak çocuğun geleceğine dair kaygılarda daha rasyonel değerlendirmelerin açığa çıkması büyük rol oynamaktadır. Gelir düzeyi düşük olan katılımcıların ise ideal çocuk sayısının daha yüksek olması gerektiği yönünde eğilim göstermektedir. Bunda ise daha çok kaderci bir anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda yukarıdaki veriler hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 9 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile boşanmaya bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi arttıkça boşanmaya bakış açısı daha normal/doğal görme eğiliminin artması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da boşanmaya bakış açısının olumsuz olması beklenir.

Tablo 124
Katılımcının Gelir Düzeyi- Boşanmaya İlişkin Tutum

			Gelir Grubu						Toplam	
			1000 lira ve altı	1001-2000 lira	2001-3000 lira	3001-4000 lira	4001-5000 lira	5001 lira ve üstü		
Boşanmaya bakış açınız	Gayet normal olay	Sayı	15	18	15	7	0	2	57	
		Yüzde	26,3	31,6	26,3	12,3	0,0	3,5	100,0	
	Çok olumsuz/kötü/olağanüstü olay	Sayı	127	60	31	7	3	1	229	
		Yüzde	55,5	26,2	13,5	3,1	1,3	0,4	100,0	
	İstenmediği halde zaruri durumlarda olabilecek o.	Sayı	70	70	55	9	7	1	212	
		Yüzde	33,0	33,0	25,9	4,2	3,3	0,5	100,0	
	Diğer(hiçbir şekilde olamaz/asla olmaz)	Sayı	4	3	0	0	0	0	7	
		Yüzde	57,1	42,9	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	
	Toplam		Sayı	216	151	101	23	10	4	505
			Yüzde	42,8	29,9	20,0	4,6	2,0	0,8	100,0
Ki-kare= 49,152								P=,001		

Tablo 124'teki veriler ile Hipotez 9 sınındığında $p = 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile istatistiki olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Buna göre gelir düzeyi yükseldikçe boşanmayı olumsuz görme eğilimi azalmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe boşanmayı olumsuz görme yüzdesi artmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 10 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile kişinin ailede karar alma yetkisini paylaşımı arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıkça ailede tek başına karar alma eğiliminin azalması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da tek başına karar alma eğiliminin artması beklenir.

Tablo 125
Katılımcının Gelir Düzeyi- Aile İçi Karar Mekanizması

			Gelir Grubu						Toplam
			1000 lira ve altı	1001-2000 lira	2001-3000 lira	3001-4000 lira	4001-5000 lira	5001 lira ve üstü	
Ailede karar yetkisi kimdedir	Aile reisi	Sayı	131	79	30	5	3	3	251
		Yüzde	52,2	31,5	12,0	2,0	1,2	1,2	100,0
	Aile reisi ve eşi	Sayı	63	49	48	13	4	1	178
		Yüzde	35,4	27,5	27,0	7,3	2,2	0,6	100,0
	Aile reisi, eş ve çocuklar	Sayı	16	17	19	5	3	0	60
		Yüzde	26,7	28,3	31,7	8,3	5,0	0,0	100,0

Tablo 125'in Devamı

Ailede karar yetkisi kimdedir	Aile ve aile büyükleri	Sayı	5	4	4	0	0	0	13
		Yüzde	38,5	30,8	30,8	0,0	0,0	0,0	100,0
	Diğer(aile reisi ve yakın akrabalar)	Sayı	1	1	0	0	0	0	2
		Yüzde	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	Sayı	216	150	101	23	10	4	504	
	Yüzde	42,9	29,8	20,0	4,6	2,0	0,8	100,0	
Ki-kare= 43,926									
P=0,002									

Tablo 125'teki veriler ile hipotez 10 sınındığında $p= 0,002 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistik olarak anlamlıdır. Buna göre gelir düzeyi yükseldikçe ailede tek başına karar alma eğilimi azalmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe ailede tek başına karar alma eğilimi artmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 11 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile kadının çalışmasına bakış açısı arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıkça kadının çalışmasına bakış açısı olumsuz tutumun azalması beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da kadının çalışmasına bakış açısında olumsuz tutumun artması beklenir.

Tablo 126
Katılımcının Gelir Düzeyi- Kadının Çalışmasına İlişkin Tutumu

			Gelir Grubu						Toplam	
			1000 lira ve altı	1001-2000 lira	2001-3000 lira	3001-4000 lira	4001-5000 lira	5001 lira ve üstü		
Kadının çalışmasına bakış açınız	Hayır	Sayı	94	48	24	3	2	0	171	
		Yüzde	55,0	28,1	14,0	1,8	1,2	0,0	100,0	
	Kararsız	Sayı	13	17	6	1	0	0	37	
		Yüzde	35,1	45,9	16,2	2,7	0,0	0,0	100,0	
	Evet	Sayı	109	85	71	19	8	4	296	
		Yüzde	36,8	28,7	24,0	6,4	2,7	1,4	100,0	
Toplam			Sayı	216	150	101	23	10	4	504
			Yüzde	42,9	29,8	20,0	4,6	2,0	0,8	100,0
Ki-kare= 28,418										
P=0,002										

Tablo 126'daki veriler ile hipotez 11 sınındığında $p= 0,002 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistik olarak anlamlıdır. Buna göre gelir düzeyi yükseldikçe kadının çalışmasına ilişkin olumsuz tutum azalmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe kadının çalışmasına ilişkin olumsuz tutum artmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır.

Hipotez 12 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile evlilik usulü arasında ilişki vardır. Buna göre kişinin gelir düzeyi arttıkça görücü, berdel gibi evlilikler yapma oranının düşük olması

beklenir. Gelir düzeyi azaldıkça da kişinin görücü, berdel gibi evlilikler yapma oranının artması beklenir

Tablo 127
Katılımcının Gelir Düzeyi- Evlilik Usulü

		Gelir						Toplam	
		1000 lira ve altı	1001-2000 lira	2001-3000 lira	3001-4000 lira	4001-5000 lira	5001 lira ve üstü		
Evlilik usulünüz nasıldı	Hiç görmeden anne-baba isteği/onayı	Sayı	10	12	3	1	0	0	26
		Yüzde	38,5	46,2	11,5	3,8	0,0	0,0	100,0
	Görücü	Sayı	130	83	43	10	1	0	267
		Yüzde	48,7	31,1	16,1	3,7	0,4	0,0	100,0
	Anlaşarak/kendi isteğiyle	Sayı	54	44	42	12	9	2	163
		Yüzde	33,1	27,0	25,8	7,4	5,5	1,2	100,0
	Kaçırarak	Sayı	6	0	1	0	0	0	7
		Yüzde	85,7	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	100,0
	Berdel	Sayı	7	3	0	0	0	1	11
		Yüzde	63,6	27,3	0,0	0,0	0,0	9,1	100,0
	Diğer	Sayı	1	1	0	0	0	0	2
		Yüzde	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam		Sayı	208	143	89	23	10	3	476
		Yüzde	43,7	30,0	18,7	4,8	2,1	0,6	100,0
Ki-kare= 56,456								P=,001	

Tablo 127'deki veriler ile hipotez 12 sınıandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile istatistiki olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre gelir düzeyi arttıkça kişinin görücü, kaçırarak ya da berdel evlilikler yapmış olma durumu düşük çıkmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe kişinin görücü, kaçırarak ya da berdel evlilikler yapmış olma durumu yüksek çıkmaktadır. Bu durum hipotezin kabulünü sağlamaktadır. Aynı hipotez, çocuk evlilik usullerine ilişkin soruyla sınıandığında $p=0,637 > 0,05$ olduğundan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Çocuk evliliklerinde de görücü evlilik özellikle alt gelir grubunda yoğunlaşmaktadır.

Hipotez 13 Gelir Düzeyi: Gelir düzeyi ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre gelir düzeyi arttıkça kentlileşme (bütünleşme) düzeyi artar, gelir düzeyi azaldıkça da kentlileşme (bütünleşme) düzeyi azalır.

Tablo 128
Katılımcının Gelir Düzeyi İle Kentleşme Durumu

			Kentli Hissediyor mu?			Toplam	
			Hayır	Kısmen	Evet		
Gelir	1000 lira ve altı	Sayı	78	45	92	215	
		Yüzde	36,3	20,9	42,8	100,0	
	1001-2000 lira	Sayı	22	37	92	151	
		Yüzde	14,6	24,5	60,9	100,0	
	2001-3000 lira	Sayı	18	27	56	101	
		Yüzde	17,8	26,7	55,4	100,0	
	3001-4000 lira	Sayı	0	6	17	23	
		Yüzde	0,0	26,1	73,9	100,0	
	4001-5000 lira	Sayı	0	4	6	10	
		Yüzde	0,0	40,0	60,0	100,0	
	5001 lira ve üstü	Sayı	0	2	2	4	
		Yüzde	0,0	50,0	50,0	100,0	
	Toplam		Sayı	118	121	265	504
			Yüzde	23,4	24,0	52,6	100,0
				Ki-kare= 41,843		P=,001	

Tablo 128'deki veriler ile hipotez 13 ile sınıandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre gelir düzeyi yükseldikçe kentleşme (bütünleşme) düzeyi artmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe kentleşme (bütünleşme) düzeyi azalmaktadır. Bu sonuç hipotezin kabulünü sağlamaktadır. Aynı hipotez kendini kente ait hissetme ile sınıandığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre gelir düzeyi yükseldikçe kendini kente ait hissetme düzeyi artmaktadır. Gelir düzeyi düştükçe kendini kente ait hissetme düzeyi azalmaktadır

Hipotez 14 Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ile kentleşme arasında ilişki vardır. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça kentleşme (bütünleşme) düzeyi artar, eğitim düzeyi azaldıkça da kentleşme (bütünleşme) düzeyi azalır

Tablo 129
Eğitim Düzeyi İle Kentleşme Durumu

			Kentli hissediyor mu?			Toplam
			Hayır	Kısmen	Evet	
Eğitim	Okuryazar değil	Sayı	29	15	29	73
		Yüzde	39,7	20,5	39,7	100,0
	Okuryazar	Sayı	6	14	15	35
		Yüzde	17,1	40,0	42,9	100,0
	İlkokul	Sayı	35	28	74	137
		Yüzde	25,5	20,4	54,0	100,0
	Ortaokul	Sayı	18	12	33	63
		Yüzde	28,6	19,0	52,4	100,0

Tablo 129'un Devamı

Eğitim	Lise	Sayı	22	24	55	101
		Yüzde	21,8	23,8	54,5	100,0
	Ön lisans	Sayı	2	7	10	19
		Yüzde	10,5	36,8	52,6	100,0
	Üniversite	Sayı	5	16	48	69
		Yüzde	7,2	23,2	69,6	100,0
	Yüksek lisans	Sayı	1	6	3	10
		Yüzde	10,0	60,0	30,0	100,0
	Doktora	Sayı	0	0	1	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	100,0
Diğer (medrese/açık ö. Programları)	Sayı	1	0	0	1	
	Yüzde	100,0	0,0	0,0	100,0	
Toplam	Sayı	119	122	268	509	
	Yüzde	23,4	24,0	52,7	100,0	
Ki-kare= 44,001						
P=0,001						

Tablo 129'daki veriler ile hipotez 14 ile sınındığında $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe kentlileşme (bütünleşme) düzeyi artmaktadır. Eğitim düzeyi düştükçe kentlileşme (bütünleşme) düzeyi azalmaktadır. Bu sonuç hipotezin kabulünü sağlamaktadır. Aynı hipotez kendini kente ait hissetme ile sınındığında $p= 0,038 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe kendini kente ait hissetme düzeyi artmaktadır. Eğitim düzeyi düştükçe kendini kente ait hissetme düzeyi azalmaktadır.

Hipotez 15 Konut Durumu: Kentte yaşayanların konut mülkiyeti ve konut türü ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre lüks apartman dairesi, site türü yüksek standartlı yerlerde oturan katılımcıların kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin yüksek olması beklenirken, gecekondular gibi konutlarda oturanların kentlileşme (bütünleşme) daha az olması beklenir.

Tablo 130
Oturulan Konutun Türü İle Kentlileşme Durumu

Oturulan Konut Türü		Kentli Hissediyor mu?			Toplam	
		Hayır	Kısmen	Evet		
Konut türü	Lüks apt. Dairesi	Sayı	5	5	27	37
		Yüzde	13,5	13,5	73,0	100,0
	Orta standart apt. Dairesi	Sayı	35	41	109	185
		Yüzde	18,9	22,2	58,9	100,0
	Düşük standart apt. dairesi	Sayı	12	15	30	57
		Yüzde	21,1	26,3	52,6	100,0
	Düşük standart müstakil ev (gecekondular)	Sayı	68	61	101	230
		Yüzde	29,6	26,5	43,9	100,0
	Kerpiç	Sayı	0	0	1	1
		Yüzde	0,0	0,0	100,0	100,0

Tablo 130'un Devamı

Toplam	Sayı	120	122	268	510
	Yüzde	23,5	23,9	52,6	100,0
Ki-kare= 24,443					P=0,007

Tablo 130'daki veriler ile Hipotez 15 sınındığında $p= 0,007 < 0,05$ bağıntısı ile istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre lüks apartman dairesi, site türü yüksek standartlı konutlarda oturan katılımcıların bütünleşme düzeyi yüksek olmaktadır. Bunun karşısında gecekondu gibi konutlarda oturanların bütünleşme düzeyi daha az olmaktadır.

Hipotez 16 Sosyal Güvenlik Durumu: Kentte yaşayanların sosyal güvenlik durumu ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna mensup olanların kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin yüksek olması beklenirken, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna mensup olmayanların ise bütünleşme düzeyi daha az olur.

Tablo 131
Sosyal Güvenlik Durumu İle Kentlileşme Durumu

		Kentli Hissediyor mu?			Toplam		
		Hayır	Kısmen	Evet			
Sosyal güvencesi var mı?	Yok	Sayı	35	20	38	93	
		Yüzde	37,6	21,5	40,9	100,0	
	Var (ssk, bağkur, emekli sandığı)	Sayı	50	78	199	327	
		Yüzde	15,3	23,9	60,9	100,0	
	Genel sağlık sigortası	Sayı	31	20	27	78	
		Yüzde	39,7	25,6	34,6	100,0	
	Özel sigorta	Sayı	3	3	3	9	
		Yüzde	33,3	33,3	33,3	100,0	
	65 yaş üstü genel sağlık sig.	Sayı	0	1	0	1	
		Yüzde	0,0	100,0	0,0	100,0	
	Toplam		Sayı	119	122	267	508
			Yüzde	23,4	24,0	52,6	100,0
Ki-kare= 42,436					P=,001		

Tablo 131'deki verilerle hipotez 16 sınındığında, $p= 0,001 < 0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre; sosyal güvenlik kurumuna mensup olanların kentlileşme (bütünleşme) düzeyi yüksek çıkmaktadır. Sosyal güvenlik kurumuna mensup olmayanların ise kentlileşme (bütünleşme) düzeyi daha düşük çıkmaktadır

Hipotez 17 Kentte kalış süresi: Kentte kalış süresi ile kentlileşme arasında ilişki vardır. Buna göre kentte kalış süresi arttıkça kentlileşme (bütünleşme) düzeyinin artması beklenirken, kentte kalış süresi azaldıkça da kentlileşme (bütünleşme) düzeyi azalması beklenir.

Tablo 132
Katılımcının Kentte Kalış Süresi İle Kentlileşme Durumu

			Kaç Yıldır Batman'da Yaşıyorsunuz						Toplam
			Burada doğdum	0-5Yıl	6-10Yıl	11-15Yıl	16-20Yıl	21Yıl ve Üstü	
Kentli hissediyor mu?	Hayır	Sayı	45	9	3	7	13	42	119
		Yüzde	37,8	7,6	2,5	5,9	10,9	35,3	100,0
	Kısmen	Sayı	54	7	9	10	7	35	122
		Yüzde	44,3	5,7	7,4	8,2	5,7	28,7	100,0
	Evet	Sayı	125	26	17	13	14	73	268
		Yüzde	46,6	9,7	6,3	4,9	5,2	27,2	100,0
Toplam		Sayı	224	42	29	30	34	150	509
		Yüzde	44,0	8,3	5,7	5,9	6,7	29,5	100,0
Ki-kare= 13,72								P=0,186	

Tablo 132'deki verilerle hipotez 17 sınındığında $p=0,186>0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuca göre hipotez reddedilmektedir. Aynı hipotez kendini kente ait hissetme ile sınındığında $p=0,711>0,05$ bağıntısı ile ortaya çıkan veriler de istatistiki olarak anlamlı değildir. Batman'da yaşayıp halen kendini kentli hissedemeyen, bu gruba dâhil olduğunu düşünemeyen büyük bir grup bulunmaktadır. Kentlileşme, kendini kentli sınıfta görme durumunun Batman'da kalış süresine bağlı olarak yıllar itibariyle artması beklenirken, 20 ve daha fazla yıl kentte kalmış olanlarda tam tersi bir durum görülmektedir. Başka bir taraftan kentli olma durumu, Batman'da yaşayanlar açısından da incelendiğinde ilginç bir durumla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Batman'da doğanların büyük bir kısmı da kendini kentli hissedememektedir. Sonuç olarak bu hipotezin doğrulanmadığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayileşmeyle birlikte başlayan hızlı kentleşme süreci, beraberinde toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar üzerinde ciddi değişimlere neden olmaktadır. Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren artan kentleşme, sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin de etkisiyle hızlı bir değişim meydana geldiği görülmektedir. Örneğin; kırsal alanlarda yaşanan tarımsal dönüşüm buralarda yaşayan insanların çoğunun işsiz kalmasına yol açmıştır. Kırsalda yaşanan bu dönüşüm ile kentsel alanlarda iş imkânlarının daha fazla olduğuna dair inanç ve artan ulaşım imkânları kırların boşalmasına, nüfusun kentlere yığılmasının önünü açmıştır. Kırın iticiliği kentin çekiciliği ve iletici unsurların sayesinde Türkiye hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir.

Bu çalışmada; sanayileşmeye (Petrol Rafinerisine) bağlı olarak ortaya çıkan Batman’ın 1950’li yıllardan bu yana yaşadığı hızlı kentleşme serüveni ile bu süreçte yaşanan toplumsal değişim ele alındı. Batman’a göç yoluyla gelenlerin hangi nedenlerle göç etmeleri, göç tarihleri, geldikleri yerleşim yerlerindeki sosyo-ekonomik durumları, göç süresince karşılaştıkları güçlükler ve varsa bu güçlüklerle nasıl baş ettikleri, memleketleriyle ilişkilerinin sürüp sürmediği ve geldikleri yerlere tekrar dönmek isteyip istemediklerine ilişkin konular irdelendi. Bunun dışında araştırmaya katılan tüm bireylere toplumsal yapının genel bir analizinin yapılabilmesi adına sosyo-ekonomik, kültürel, dini, siyasal, etnik, ideolojik konularda sorular yöneltildi. Kentleşme süreci ve kentleşmeye ilişkin noktalar ile aile, komşuluk, akrabalık ilişkileri ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal sermaye düzeyi ölçülmeye çalışıldı. Bu veriler doğrultusunda kapsamlı bir toplumsal yapı analizi ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu noktadan hareketle, çalışmadan elde edilen bulgulara göre örneklem içerisinde hedef kitlenin hane halkı reisleri olması, cinsiyet temsili noktasında birbirine yakın bir oranın çıkmamasına yol açmıştır. Ayrıca hedef kitlenin büyük oranda orta yaş ve üzeri bireylerden oluşması eğitim, çalışma durumu, meslek gibi değişkenlerin oranlarında etkili olmuştur. Göçe ilişkin bulgulara bakıldığında kentte yaşayanların % 60’a yakını diğer illerden ya da kente bağlı ilçelerden göç edenler ve diğer kısmı ise çoğunlukla göç yoluyla gelenlerden sonra kentte doğan bireylerden oluşmaktadır. Kent küçük bir köy (İluh/Elih) yerleşim yeri etrafında kurulduğundan kentin yerlileri çok az sayıdadır. 1950-1985 yılları arası göç yoluyla gelenlerin büyük bir kısmı

sanayileşmenin etkisiyle ihtiyaç duyulan işgücünün karşılanması üzere Batman'a yönelen bireylerden oluşmaktadır. Ancak 1985'li yıllardan itibaren ülkede yaşanan siyasal sorunlar ve sonrasında bölgede yaşanan çatışmalı süreçle birlikte 90'lı yıllarda yaşanan "ülke içinde yerinden edilme/zorunlu göç" süreci Batman kentini de olumsuz etkilemiş ve kente bu dönemde ciddi içgöçler yaşanmıştır. Aynı dönemde istihdam olanakları da yavaş yavaş azalmıştır.

Petrol rafinerisi kurulmadan önce köy statüsü taşıyan bu yerleşim yerinde, yerli nüfus oldukça az sayıdadır. Kentin nüfusunu çeşitli gerekçelerle kente göç edenler ve göç yoluyla gelenlerin sonraki kuşakları oluşturmaktadır. Kente göç yoluyla gelenlerin büyük çoğunluğunun, geldikleri yerlerle(ki bu yerler çoğunlukla yakın ilçe ve illerden oluşmaktadır) bağlantıları sürmektedir. Ancak bu bağlantı ekonomik sebeplerden çok manevi değerlerden kaynaklanmaktadır. Göç yoluyla gelen kişilerin önemli bir kısmı ekonomik durumları her ne düzeyde olursa olsun; geldikleri yerlere dönme arzusu taşımamaktadır. Bu arzu içerisinde olanların ise daha çok yaşlı ve ekonomik anlamda kente tutunamayanlardan oluşmaktadır.

Batman'da petrol sanayinin kurulması, hem kırsal alandan hem de çevre illerden gelenlerin bu tesislerde istihdam edilmesi neticesinde konut alanında ve demografik yapıda önemli değişimlere neden olmuştur. Batman'ın kentleşme yapısında çeşitli dinamikler olduğunu gördük. Türkiye'de sonradan kentleşmeye başlayan benzer örneklerde de görüleceği üzere geçmişte köy iken, ilkin sanayileşme ve sonrasında hatta çoğunlukla ekonomik çerçevede gerçekleşen göçler neticesinde 1950 sonrasında hızla kent merkezi diyebileceğimiz alanın etrafında ilk örnekler ortaya çıkmıştır. Batman kentinin çekici kapasitesi nedeniyle nüfus artış hızının oldukça yüksek oluşu ve ekonomik kaygıların yanı sıra güvenlik kaygısıyla kente yönelen nüfusun 1980'li yıllar sonrası kente baskı yapması sonucu; çok kısa bir sürede kentin gecekonduyla kuşatılmasına yol açmıştır. Sanayileşmenin kentleşmeyle birlikte ilerle(ye)memesi sonucu ise "sağlıksız" ve "çarpık" bir kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İluh köyünün yanı başında "butik bir kent" örneği konumunda yükselen Site Senti, Batman'a model oluşturamadığı ya da yerel yöneticilerin bu örneği çoğunlukla dikkate almadığı görülmektedir. Gayet nizami bir yerleşim yeri olan Site Senti örneği, yeni kurulan kentin bir imar planı olmasına rağmen hiçbir zaman içerisinde bulunduğu kente

ve kent yönetimlerine “kentsel imge” olamamıştır. Yakın dönemlerden bu yana, modern fakat büyük oranda çarpık bir yapılaşma ortaya çıkmaktadır. Rekreasyon alanlarının azlığı dikkate alındığında, kentleşmenin sadece beton yığınlarına dönüş(türül)en mekânlar olarak algılamasından kaynaklı bir sorun olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Batman kentinin ortaya çıkmasında TPAO lokomotif rolü üstlenmiştir. Rafineri 1980’li yıllara kadar gelen göçü istihdam etmeyi başarmıştır. Ancak 80’li yıllardan sonra yaşanan “ülke içinde yerinden edilme/zorunlu göçler” ile istihdam amaçlı göçleri emen bir özelliği kalmamıştır. Bunda bölgede yaşanan çatışmalı süreç, petrole dayalı sanayinin Batman dışındaki kentlerde kurulması, kenti yönetenlerin bu konudaki duyarsızlıkları ve petro-kimya sanayinin kurul(a)maması etkilidir. Çalışma boyunca ortaya konulan veriler ışığında, Batman kentleşmesi Türkiye’deki diğer bazı kentlerle benzerlikler göstermekle birlikte *Sanayileşmeyle Doğup Sanayileş(e)meden Büyüyen Bir Kent Modeli* olarak tanımlanabilir.

Petro-kimya sanayinin kurul(a)maması, organize sanayi bölgelerinin yetersizliği ve bölgedeki güvensiz ortam başta işsizlik olmak üzere daha birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kent aşırı göçler sonucu birçok işlevini yerine getirememektedir. Bu durum kentin marjinal sektörde çalışanlarla dolup taşmasına yol açmaktadır. Kentte bu sorunlar, palyatif çözümlerden ziyade kalıcı yatırımlarla ortadan kaldırılabılır. Ayrıca kentin en önemli sorunlarından biri olan işsizliğin artması, araştırma verilerine de yansımakta ve bireylerin kentlileşmesi (bütünleşme) önünde engeller oluşturmaktadır.

Batman’da kentsel mekânda ciddi bir ayrışma söz konusudur. Kentin ilk merkezi konumundaki olan mahalleler ile kentin çeperini tıpkı bir hilal gibi kuşatan gecekondu alanları hizmetlere ulaşım noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadır. Kenti Kuzey ve Güney aksında birbirine bağlayan Turgut Özal Bulvarı kentin vizyonu olarak görülmekte ve sosyo-ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı bu aks üzerinde yürütülmektedir. Kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu hattı yapılaşma bakımından modern bir görünüm arz etmekle birlikte, çarpık ve nizami yapılaşma aynı mahalle (örneğin; Çamlıtepe mahallesi) içerisinde kendini gösterebilmektedir. Kent imkânları daha çok kuzey yönünde yığılmakta ve bu dağılımın dengeli olmaması, kentin güney yakasında oturanlar ile kuzeyinde oturanlar arasında mekânsal ayrışmaya neden olmaktadır.

Kentin kuzeyi ile güneyi arasında etnik, dini anlamda bir ayrışma olmamakla birlikte mekânsal anlamda “zengin-yoksul”, “merkezi-kenar”, “eski-yeni” mahalle gibi kavramlaştırmaların kentte yaşayanlar tarafından kanıksandığı görülmektedir. Ciddi bir çatışma durumu olmamakla birlikte, sosyo-ekonomik göstergeler bağlamında mekânsal ayrımın olduğu bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Kentin “kenar” semtlerindeki araç, konut, gelir, sosyal güvenlik göstergeleri merkezi yerlere göre daha düşüktür. Bu ayrışma beraberinde kent ile bütünleşememe gibi ciddi bir sorunu da doğurmaktadır. Kentte yoksul mahallelerin “getto”lara dönüşmemesinin en büyük nedeni kentte yaşayan nüfusun büyük bir bölümünün aynı dini ve etnik yapıdan gelenlerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Kent her zaman için yoksulluk yaratmaz. Çoğu zaman kentte yaşayanlar için fırsatlar mekânıdır. Kentte fırsatları kullanıp sosyo-ekonomik göstergeler bağlamında refah seviyesi artan bireyler ilk yerleştikleri mekânlarda imkânların yetersizliğini göz önünde bulundurarak kentin daha gelişmiş bölgelerine taşınmaktadır. Bu hareketlilik Batman özelinde oldukça yaygın bir durumu ifade eder. Kent içerisindeki hareketliliğin yanı sıra, önceki mahalledeki ilişkilerin kısmen de olsa sürdürülmesi ciddi ayrışmaların önünde tampon işlevi görmektedir. Bu bağlamda kentsel mekânda fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda yaşanan ayrışma etnik kimlikler arasındaki bir ayrışmayı doğurmamakta ve kentte çok kültürlü bu yapı devam ettirilmiştir.

Kentin alan olarak büyümesi ve kent nüfusunun hacim olarak çoğalması sonucu ortaya çıkan heterojen yapı; başta aile olmak üzere, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinde çözülmeye neden olmakta ve bu süreç, kentte sosyal sermaye düzeyinin hızla gerilemesine yol açmaktadır. Diğer taraftan kentsel toplumsal ilişkiler ve kentleşme hızı aynı şekilde gelişme göstermemektedir. Toplumsal ilişkilerin devamlılığı ve sürekliliği için bazı geleneksel değerlerin de korunması gerekmektedir. Kentsel ortamda aşırı bireyselleşme, sosyal sermaye düzeyini olumsuz etkilerken, nihayetinde kişilerin birbirine duydukları güven düzeyi azalmaktadır.

Çalışmamızda aile yapısıyla ilgili olarak, aile tipi bağlamında kent ortamında bir “geçiş ailesi”nin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Hane sayısı bakımından çekirdek aile ve ilişkiler bakımından geleneksel aile tipinin hâkim olduğu bir yapı arz etmektedir. Aile içerisinde karar yetkisi büyük ölçüde hane reisi olarak kabul edilen “baba” etkin

olmakla birlikte bu yetkilerin kentsel ortamın ve modernleşmenin etkisiyle eşler arasında paylaşılmaya doğru evrildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra aile büyükleri ya da akrabaların kentsel aile üzerinde ciddi bir etki alanı oluşturduğu söylenemez. Nihayetinde Batman’da hane içerisinde erkeğin geleneksel otoritesi çözümlenerek devam etmektedir.

Ailede çocuk sayısına ilişkin olarak “ideal çocuk sayısı” algısında bir değişimin olduğu gözlemlenmektedir. Kişinin eğitim durumu, mesleği gibi faktörler bu algıda belirleyici olmaktadır. Yaşça daha büyük olanların ideal çocuk sayısı anlayışı 4-6 arasında yoğunlaşmaktayken bu algıda yaş düştükçe sayı olarak da azalma göstermektedir. Bu durum iyi bir meslek sahibi olma ve eğitimle de alakalıdır. Eğitim düzeyi arttıkça ve nitelik gerektiren mesleklere sahi oldukça bireylerin ideal çocuk sayısı 1-2 kişiye düşebilmektedir.

Çocuk eğitime ilişkin olarak bireylerin bakış açısı geçmişte bölgede takınılan tutum bağlamında özellikle kız çocuklarına yönelik olumlu bir değişimin söz konusu olduğu görülmektedir. Hükümetler tarafından uygulanan politikalar, STK’ların etkisi ve ailelerde yaşanan algı değişimi bu konudaki olumlu değişimlerin en önemli belirleyicileridir. Erkek çocuğunun okula gitmesine ilişkin geçmişten bu yana takınılan tavırda ciddi bir değişimin olmadığı gözlemlenmektedir. Ailelerin erkek çocuğunun okumasına ilişkin katı olumlu tutumu kız çocuklarında göre daha gevşek görünüm arz etmektedir. Buna rağmen kız çocuklarının okutulmasına yönelik olumlu yönde bir değişimin olduğu açıkça görülebilmektedir.

Ailede kadının çalışabilmesine dair tutumlarda ciddi bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Şöyle ki, bölgede geleneksel yaşam biçiminde kadının ev dışında çalışması geçmiş dönemlerde hayıflanan, kötü bir durum olarak görülmekteyken; şimdilerde bu algının -ciddi manada görünür olmamakla birlikte- değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Boşanmaya ilişkin tutumun ise dini değerlerden ciddi manada etkilendiği ve bu durumun zaruri haller dışında pekiyi karşılanmadığı söylenebilir. Ancak araştırma bulguları yaş, eğitim gibi değişkenlerdeki farklılaşmanın boşanmaya ilişkin tutumlarda da ciddi değişimlere yol açtığını söyleyebiliriz.

Kentsel ortamda insanların maddi-manevi konularda yardımlarına en çok ihtiyaç duydukları ya da yardım aldıkları kişilerin aile, akraba ve komşulardan oluştuğu

sonucuna ulaşılmaktadır. Kentte ilk yerleşenlerin hemen sonrasında yakın akrabalarını da bu kente göç etmeye razı etmesi, geleneksel değerlerin kentte henüz tam manasıyla çözülmemiş olması, özellikle manevi konularda kişilerin birbirine ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyaçların en yakınındakiler tarafından karşılandığı gerçeği gibi daha birçok durum kent ortamında orta düzeyde de olsa akraba ve komşuluk ilişkilerinin sürdürülebildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak bu ilişkilerin kentin eski semtlerinde daha sık, yeni semtlerinde ise daha gevşek olduğu sonucu da burada ifade edilmelidir.

Batman'da yaşayanların evlilik, boşanma, başlık parası, düğün törenleri, nikah, boşanma gibi konular da geleneksel anlayıştan modern anlayışa doğru bir değişim yaşadıkları görölmektedir. Evliliklerde önceki dönemlerde görücü usulü evlilik daha yaygın iken, günümüzde anlaşmalı evlilikler daha yaygın hale gelmiştir. Bu değişim kentsel ortamın zorlayıcı yönü ile çağın gereklilikleri bağlamında normal karşılanan bir değişim olarak görölmektedir.

Bu araştırmanın konusunu her ne kadar kentleşme ve toplumsal değişme oluşturuyor olsa dahi; kentte yaşayanlara ilişkin olarak etnik kimlik, siyasi kimlik ve dini konulara dair sorular da yöneltilmiştir. Buradaki gaye çok zor ve sakıncalı gibi görüldüğü halde bu tarz sorular üzerinden kentin toplumsal yapısının kapsamlı bir analizini ortaya koymaktı. Kentte siyasi kimlik dahil olmak üzere (ki bu soruya dahi sadece %10'luk bir kesim cevap vermemiştir) tüm bu sorulara içtenlikle cevap verilmiş olması değerlidir.

Bu bilgiler ışığında Kente dair bir profil çıkarılmak istendiği takdirde; bu kente yaşayanların büyük bir bölümünün kendisini Kürt olarak tanımlayan ve siyasi eğilimlerinde etnik temelli bir seçimi ön plana çıkaran, dini yönelimler noktasında ise hassas ve kültürel değerler noktasında muhafazakar bir tutumu ön planda tutan bir kent profili sergilemekte olduğu görölmektedir. Kent modern ve geleneksel değerler arasında sıkışmış bir görünüm arz etmektedir.

Kentte yaşayanların sosyo-ekonomik göstergeleri, aile akrabalık ve komşuluk ilişkileri, STK'lar ve siyasi partilere üyelik gibi göstergelerden hareketle gerek kentileşme gerekse sosyal sermaye düzeyinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Nihayetinde; bu araştırma kapsamında elde edilen nicel veriler, görüşmeler ve gözlemler sonucunda; Batman’da yaşanan hızlı kentleşme sürecinin toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar üzerinde farklı oran ve hızlarda etkide bulunduğu savunulabilir.

Tüm bu sonuçlara ilişkin olarak şu öneriler paylaşılabilir:

- i. Kent siyasi ve bilhassa rahat bir ticaret ortamının devam etmesi için ekonomik bakımdan çok acil bir şekilde huzur ortamına ihtiyaç duymaktadır.
- ii. Kentin can damarlarından biri olan petrol üretim tesislerinde küçülme yerine petro-kimya sanayi kolları kurularak kalıcı istihdam alanları yaratılmalıdır. İşsizliği önleme noktasında ancak bu şekilde çözüm üretilebilir.
- iii. Yerel ve merkezi yönetim arasında kent ve kentte yaşayanların menfaatini ilgilendiren her türlü konuda bir eşgüdüm ortaya konulmalıdır.
- iv. Kentin imar planına riayet edilmediği artan modern aynı zamanda çarpık kentleşmeden rahatlıkla görülmektedir. İmarın güçlü ellerde toplanması gerekmektedir. Kentsel rant elde etme adına imar planının görmezden gelinmesine müsaade edilmemesi gerekir.
- v. Kentin başlangıçtan bu yana içerisinde bulunan ideal bir kent modeli bulunmasına rağmen hızla çarpık bir şekilde büyümesi kente karşı işlenen büyük bir suçtur. Kentin daha fazla çarpık hale dönüşmemesi adına yerel yönetimlerin acilen çözümler üretmesi gerekmektedir.
- vi. Kente yerel yönetimler tarafından rekreasyon alanları hızla kazandırılmalı ve başta temizlik olmak üzere birçok sorunun çözümü için ciddi planlamalar yapılmalıdır.
- vii. Kentte yaşayan her birey, “Batmanlılık” kimliğini ön plana çıkarmalıdır. Bu kimlik aidiyetiyle yerel ve merkezi yönetimin taşra teşkilatları ile STK’lar ve gönüllüler ortak paydalarda projeler üretebilme ve bu kente sahip çıkmalıdır. Bu gerçekleştirildiği ölçüde kentle bütünleşme (kentlilik) oranı artacağı bilinmelidir. Bir kentin kimliği kendi kültürel değerlerine yüz çevirerek ya da kentin simgelerini görmezden gelerek var edilemez. Bu bağlamda kent kimliğinin var edilmesi, kültürel değerlerin ve simgelerin korunmasıyla

mümkündür. Bu ancak kentte yaşayan her bireyin “kentine sahip çıkma” iddiasıyla gerçekleşebilir.

- viii. Kentte kuzey-güney mahalleleri arasında hizmetlere ulaşma noktasındaki adaletsiz durum ortadan kaldırılmalı ve etnik, dini ayrımın olmadığı bir kentte mekânsal ayrışma yerine mekânsal bütünleşmenin imkânları yaratılmalıdır. Bu bağlamda yerel ve merkezi idarenin eşgüdümü elzemdir.
- ix. Kentin kanayan yaralarından bir diğeri olan İluh Deresinin ıslahı ve sonrasında yapılması muhtemel kentsel dönüşümün kentsel rant yaratma amacından ziyade o bölgede yaşayan insanların daha müreffeh bir yaşam biçimine sahip olmalarını sağlamadan başka saikler taşımamalıdır.
- x. Hızlı kentleşme süreci, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar üzerinde değişmelere neden olmaktadır. Değişme her an gerçekleşen bir durum olduğundan değişimin önüne setler çekmek imkânsızdır. Bunun yerine toplumun temel dinamikleri dikkate alınarak, maddî ve manevî kültür öğelerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi gerekir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013), Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması, Tespitler Öneriler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, TBNA, Ankara.
- Akdoğan, A. (2004). Sosyal Değişme ve Din (Trabzon İl Merkezi Örneği), Rağbet Yay. , İstanbul.
- Akkayan, T. (1979). Göç ve Değişme, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- Akşit, B. (1966). Türkiye’de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi, ODTÜ yayınları, Ankara
- Akşit, B. (1998). “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış” Türkiye’de İçgöç (İç.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Alver, K. (2010). Siteril Hayatlar, Hece Yayınları, 2.Basım, Ankara.
- Alver, K. (Ed.) (2012). “Kent İmgesi”, Kent Sosyolojisi İçinde, Ed. : K.Alver, Hece Yay. Ankara.
- Arıkan, Ç. (1996) Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Aron, R. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev.: K. Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2014). Yüz Yüze Batman, Batmane Yayınevi, Batman.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitapevi, 2. Baskı, Bursa.
- Atalay, B. (1983). Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), DPT Yayınları, Ankara.
- Ayata, S., Güneş-Ayata, A. (1996). Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi:10, Ankara.
- Aydemir, M.A. (2011). Sosyal Sermaye, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aydın, M. (2014). Kurumlar Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul.
- Bal, H. (2015). Kent Sosyolojisi, Sentez Yayınları, 6. Baskı, Bursa

- Bağlı, M., Binici, A. (2005). Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi, Bilim Adamı Yayınları, Ankara.
- Bağlı M. (2006). “Türkiye’de Göç ve Kentleşme: Toplumsal Dönüşümün Mekânsal ve Kentsel Boyutu” 8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu (iç.), Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Bartos, O. J, Wehr, P. (2002). Using Conflict Theory, Cambridge: Cambridge University Pres., New York, USA.
- Batman Valiliği (2009). I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Esen Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Batman Valiliği (2013). Bir Sevda Kenti Batman, Batman Valiliği Yayınları, Batman.
- Bayhan, V. (1996). “Türkiye’de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”, Toplum ve Göç (İç.), 2. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yayın No:5, Mersin.
- Bendix, R. (2004). “Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma”, Çev.: İ. Sezal, Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji (İç.), Der.: İ. Sezal, Tekaç Eylül Yayınları, 4. Baskı, Mersin.
- Bookchin, M. (1999) Kentsiz Kentleşme, Çev: B. Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bott, E. (2004). “Aile İçi Roller Ve Toplum Ağrı” Çev.: İhsan Sezal, Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji (İç.), Der.: İ. Sezal, Tek Ağaç Eylül Yayınları, 4. Baskı, Mersin.
- Childe, G. (2010). Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi), Çev.:F. Ofluoğlu, Varlık Yayınları, 11.Baskı, İstanbul.
- Çavlin, A. (2014). “Türkiye’de Boşanma”, Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler (İç.) ASPB, Çizge Baskı Tanıtım, İstanbul.
- Davis, M. (2010). Gecekondu Gezegeni, Çev.: Gürol Koca, Metis Yayıncılık, 2.Basım, İstanbul.
- Doruk, Y. (2010). “Türkiye’de Yerinden Edilmişlik Olgusu”, Türkiye’de Zorunlu Göç: Hükümet Politikaları, Uluslararası Konferans Tebliğleri, Tesev Yayınları, 2010.
- Dönmezer, S. (1986). “Hızlı Şehirleşme İle Suç Ve Ceza Adalet Sistemi İlişkileri”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, (İç.) , Sisav Yayınları, İstanbul.
- Duru, B. ve Alkan, A. (2002). Yirminci Yüzyıl Kenti, (Giriş), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ebrahim, G. J., and Sullivan, K. R. (1995). *Mother and child health: Research methods*. London: Book-Aid.

- Ekinci, N. (2015). Her Yönüyle Petrolün Kenti Batman ve İlçeleri Tarihi, Batmane Yayınevi, Batman.
- Erder, S. (2001). “*Yoksulluğun Düzenlenmesinden, Zenginliğin Düzenlenmesine Kentleşme ve Kentsel Kurumlar*”, 21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan (İç.) Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüšoğlu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Erder, S. (2002). Kentsel Gerilim, Um:Ag Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- Ergun, P. (2015). “*Ailede Kültür Eğitimi*”, Aile Yazıları-7 (İç.), Ed.: Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun, ASPB, Başak Matbaacılık, Ankara
- Erkan, R. (2010). Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, 3.Baskı, Ankara.
- Erkal, M. (1982). Sosyoloji (Toplumbilim), K.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Yayınları, Trabzon.
- Erkal, M. (1984). Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yay. Ankara
- Erman, T. (2002). “*Mekansal Kümelenme, Siyaset ve Kimlik*”, Kentleşme Göç ve Yoksulluk (İç.), 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ed.: A.Alpay Dikmen, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Ertan, M. H. ve Ekici, C. (2012). Belgelerle Batman ve Hasankeyf, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Batman Üniversitesi Ortak Çalışması, Batman.
- Ertürk, H. (1997). Kent Ekonomisi, Ekin Kitapevi, 2. Baskı, Bursa.
- Fichter, J. H. (2012). Sosyoloji Nedir, Çev.: N. Çelebi, Anı Yayınları, Ankara.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1962). “Kuruluşunun 25. Yılında Karabük”, Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği Yayını, Sayı: 46, İstanbul.
- Giddens, A. (2005). Sosyoloji, Haz.: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Gökçe, B. (1971). Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Gökçe, B. (1996). Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Gölbaşı, S. (2008). Kentleşme ve Suç, Oniki Levha Yayınları, İstanbul.
- Görmez, K. (1991). Şehir ve İnsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2319 Araştırma-İnceleme Dizisi:23, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gözcü, C. (2008). “*Kuşak Çatışması*”, Sosyal Hayat ve Çatışma, Ed.: Aytül Kasapoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara.

- Gürel, S. (2001). “Türkiye’de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı”, 21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan (İç.) Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüšoğlu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Hancock, B., Ockleford, E. and Windridge K. (1998). *An introduction to qualitative research*. Nottingham: Trent focus group,
- Hart, C.W.M. (1969).Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- Harris, C. D. ve Ullman, E. L. (2002). “Kentin Doğası”, Yirminci Yüzyıl Kenti, (İç), Der. - Çev. Duru, B., Alkan, A.,İmge Kitapevi, İstanbul.
- Hatt P.K. ve Reiss A.J (2002). Yirminci Yüzyıl Kenti (İç.), Der. - Çev.: B. Duru, A. Alkan, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Holton, J. R. (1999). Kentler Kapitalizm ve Uygarlık, Çev.: R. Keleş, İmge Kitapevi, 1.Baskı, Ankara.
- Huot, J. L. Thalmann, J. P. ve Valbelle, D. (2000). Kentlerin Doğuşu, Çev.: A.B. Girgin, İmge Kitapevi, Ankara.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2013). Nöbetleşe Yoksulluk, Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- İçduygu, Ahmet ve Ünalın T. (1998). “Türkiye’de İçgöç:Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, Türkiye’de İçgöç (İç.), Haz.: A.İçduygu vd., Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- İçli, T. G. (2001). Kriminoloji, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- İçli, T. G. (2010). Statü Sembolü Olarak Konut ve Konut Kullanımı: Denizli Örneği, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- İşbir, E. G. (1991). Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yay. 2. Baskı, Ankara.
- Karaca, A. ve Okutan, A. (1995). Türkiye’de Kentleşme ve Siyasal Yapı, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- Karpat, K. H. (1976). The Gecekondu: Rural Migration And Urbanization, Cambridge University Press, Cambridge New The Gecekondu: Rural Migration And Urbanization, Cambridge University Press, Cambridge New York.
- Karpat, K. H. (2003). Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm (Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme), Çev.: A. Sönmez, İmge Kitapevi, 1.Baskı Ankara.
- Karpat, K. H. (2010). Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kartal, S. K. (1978). Kentleşme ve İnsan, Todaie Yayınları No: 175, Ankara.

- Kartal, S. K. (1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme, Yurt Yay. Ankara.
- Kaya, E. (2004). Kentleşme ve Kentleşme, İlke Yay. (Kent Yönetimi Dizisi: 3), 2. Baskı, İstanbul.
- Keleş, R. (1986). “*Kentleşme ve Kamu Yönetimi Sorunları*”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar (İç.) , Sisav Yayınları, İstanbul.
- Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi , 2.Baskı , Ankara.
- Keleş, R. (2010). Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, 11. Baskı, Ankara.
- Keleş, R. (2014). 100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kılıçbay, M. A. (2000). Şehirler ve Kentler, İmge Kitapevi, 2. Baskı, Ankara.
- Kıray, M. B. (1972). Örgütlemeyen Kent: İzmir’de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İzmir.
- Kıray, M. B. (2000). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Tatil Kasabası, Bağlam Yay. 3.Basım, İstanbul.
- Kıray, M. B. (2006). Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları 2. Basım, İstanbul.
- Kıray, M. B. (2007). “ *Türkiye’de Dış Göçten Etkilenen Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılanışı*”, Kentleşme Yazıları (iç.) Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. B. (2007). “*Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler*”, Kentleşme Yazıları, 3.Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Koç, İ. ve diğerleri. (2008). Türkiye’nin Demografik Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Koç, İ. ve diğerleri. (2015). “Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Kongar, E. (1972). İzmir’de Kentsel Aile, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Kongar, E. (1979). İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Bilgi Yayınevi, 3.Basım, Ankara.
- Kongar, E. (2011). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, 15. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Konya Büyükşehir Belediyesi (2006). “*Konya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*” Sosyal Doku Projesi, Sayı:3, Konya.

- Kömürcüoğlu, M. (2014). “*Göç ve Kentleşme: Gecekondu-kentsel Dönüşümüne*” Türkiye’de Toplumsal Değişim (İç.), Ed.: Lütfi Sunar, Nobel Yayıncılık, 1. Basım Ankara.
- Kurban D. ve diğerleri, (2008) “Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası”, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Kurt, H. (2003). Türkiye’de Kent-Köy Çelişkişi ,Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kurtkan, B. A. (1995). Genel Sosyoloji, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Mahçupyan, E. ve diğerleri, (2008). Zorunlu Göç Mağdurlarına Destek, Hizmet ve Yardım veren Kişi ve Kuruluşlar İçin Yol Gösterici Klavuz, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Mannheim, K. (2004). İdeoloji ve Ütopya, Çev.: İ. Sezal, Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji (İç.), Der.: İ. Sezal, Tek Ağaç Eylül Yayınları, 4. Baskı, Mersin.
- Marx K., Engels F. (2013) Alman İdeolojisi(Feuerbach), Çev.: S. Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- Mckenzie, R. C. (2015). İnsan Topuluklarının Çalışılmasında Ekolojik Yaklaşım, Şehir (İç.) Çev: P. Kayalığıl, Heretik Yayınları, Ankara.
- Mumford, L. (2013). Tarih Boyunca Kent (Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği), Çev.: G. Koca ve T. Tosun, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Nerse, S. (2016). “*Türkiye’de Kırsal Tabakalaşma: Tarım Politikaları, Mülkiyet ve Kırsal Sosyal Yapı*”, Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik (iç.) Ed.: Lütfi Sunar, Matbu Kitabevi, İstanbul.
- Nirun, N. (1991). Sistematiik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:56, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2006) “*Genel Göç Olgusu*”, 8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu (iç.), Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Özden, P. P. (2008). Kentsel Yenileme, İmge Kitap Evi, Ankara.
- Özensel, E. (2012). “*Kentleşme ve Suç*”, Kent Sosyolojisi (İç.), Ed.: Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara.
- Özensel, E. (2014). “*Köylerden Kırlara: Türkiye’de Kırsal Dönüşümü*”, Türkiye’de Toplumsal Değişim (İç.), Ed.: Lütfi Sunar, Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.
- Özer, İ. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitabevi, Bursa.

- Özgen, E. (1984). “*Erken Evlenme, Başlık, Kadın Kaçırma*”, Türkiye’de Ailenin Değişimi (İç.), Yay. Haz.: Türköz Erder, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Maya Matbaacılık, Ankara.
- Park, R. E. ve Burgess E. W. (2015). Şehir, Çev.: P. Kayalığıl, Heretik Yayınları, Ankara.
- Punch, K. F. (2011). Sosyal Araştırmalara Giriş, Çev.: D. Bayrak, B.Arslan, Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara.
- Sencer, Y. (1979). Türkiye’de Kentleşme (Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Sezal, İ. (1992). Şehirleşme, Ağaç Yay. İstanbul.
- Sezer, B. (1979). Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Simmel, G. (2009). Bireysellik ve Kültür, Çev.: Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Sjoberg, G. (2002). “*Sanayi Öncesi Kenti*”, Yirminci Yüzyıl Kenti içinde, (Der. ve Çev.: B. Duru, A. Alkan), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Suher, H. ve Erkut, G. (1995). Türkiye’de Kentleşme, Türkiye’nin Sorunları Dizisi:7, Yeniüzyıl Kitaplığı, İstanbul
- Sukamolson, S. (2010). “*Fundamentals of quantitative research*” Language Institute, Chulalongkorn University.
- Sümer, N., Solak, N., ve Harma, M. (2013). İşsiz Yaşam, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sunar, L. (2014). “*Toplumsal Değişimi Açıklamak: Temel Kavram ve Kuramlar*” Türkiye’de Toplumsal Değişim (iç.), Ed.: Lütfi Sunar, Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.
- Şan, M. K. (2007). “*Sosyal Bilimlerde Yıldızı Yükselen Yeni Bir Kavram : Sosyal Sermaye ve Türkiye*”. Sosyoloji Yazıları I, Sakarya Üniversitesi Bölümü Ortak Çalışması, Der.: M.K. Şan. Kızılelma Yayınları. İstanbul.
- Şener, S. (1991). Sosyal Değişme ve Dini Hayat, İlmi Neşriyat, İstanbul.
- Şengül, H. T. (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset (Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi), İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Şenyapılı, Ö. (1978). Kentleşen Köylüler, Milliyet Yayınları, Milliyetten Seçme Dizisi:19, İstanbul.

- Şenyapılı, Ö. ve diğerleri (1971). Türkiye’de Kentleşme, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara.
- Şenyapılı, T. (1978). Bütünleşmemiş Kentli Sorunu, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Şenyapılı, T. (1982). Gecekondu Çevre İşçilerin Mekanı, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Şenyapılı, T. (1983). Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi (1923-1960), Kent Koop Yayınları, Ankara.
- Taşdelen, H. M. (1997). Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği), Turan Yayınları, İstanbul.
- Tatlıdil, E. (1989). Kentleşme ve Gecekondu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:47, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Tezcan, M. (1984). Sosyal ve Kültürel Değişme, Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları, No:129, Ankara.
- Tezcan, M.(2000). Türk Ailesi Antropolojisi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (1977). Bağımlı Kentleşme, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ. (1998). “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi” Türkiye’de İçgöç (İç.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2006). “Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları”, Değişen Mekân içinde, Der.: A. Eraydın, Dost Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (2010). Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011a). Kent Kentli Hakları Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ (2011b). Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Terzi, Ş. (2012) “Yaşam Boyu Gelişim” Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi (İç.) Ed.: H. Bacanlı ve Ş.Terzi, Açılım Kitap, İstanbul.
- Thorns D. C. (2010). Kentlerin Dönüşümü, Çev.: Esra Nal ve Hasan Nal, Soyak Yay. 2.Baskı. İstanbul.
- Tosics, I. (2011). "Governance challenges and models for the cities of tomorrow" Issue paper on behalf of the European Commission-DG Regional Policy. Budapest: Metropolitan Research Institute.
- Tolan, B. (1996). Toplum Bilimlerine Giriş, Adım Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

- Tuna, K. (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.
- Tümertekin, E. (1984). Beşeri Coğrafya, Okan Yayınları, İstanbul.
- Tütengil, C. O. (1984). Az Gelişmenin Sosyolojisi, Belge Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Tüzün, S. (1996), Türk Toplum Bilimcileri 1 (İç.), Der.: E. Kongar, Remzi Kitabevi, 3.Basım, İstanbul.
- Vergin, N. (1986). “*Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları*”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, (İç.) , Sisav Yayınları, İstanbul.
- Vergin, N. (2000). Din ,Toplum ve Siyasal Sistem ,Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Wang, D., Vd. (2011). “*Human mobility, social ties, and link prediction*”, Proceedings of the 17th ACM SIGKDD International conference on Knowledge discovery and data mining. ACM.
- Weber, M. (2003). Şehir Modern Kentin Oluşumu, *Giriş: Martindale D. ve Neuwirth G.* Çev.: M. Ceylan, Bakış Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
- Wirth, L. (2002) “*Bir Yaşama Biçimi Olarak Kentlileşme*”, Yirminci Yüzyıl Kenti (İç.), Der.: B. Duru ve A. Alkan, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yasa, İ. (1970). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunlar, Todaie Yayınları, No:119 Sevinç Matbaası, Ankara.
- Yavuz, F., Keleş, R. ve Geray, C. (1973). Şehircilik (Sorunlar-Uygulama ve Politika) Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları,,No :358 Sevinç Matbaası, Ankara.
- Yıldız, M. Z. ve Zümrüt, M. S. (2012). “*Toplu Konut İdaresi (Toki)' nin Kentsel Dönüşüme Etkisi ve Konut Üretim Faaliyetlerine Eleştirel Bir Bakış (Diyarbakır Kenti Örneği)*”, Kent Sosyolojisi (İç.), Ed.: K. Alver, Hece Yayınları, Ankara.
- Yörükan, A. (1968). Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1992). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul.
- Zengin, B. (2005). Geçmişten Günümüze Batman, Matris Yayıncılık, Batman.

Sürekli Yayınlar

- Alaeddinoğlu, F. (2010). “*Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları*”, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 24.
- Çakır S. (2011). “*Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu Ve Üretilen Politikalar*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, S.209-222
- Güllüpnar, F. (2012). “*Kent Sosyolojisi Kuramları Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi*”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 21, Sayı 3, S. 1-29.
- Parin S., Bilgili A., Menak, Z. (2012) “*Kent(li)leşme Pratiğinde Yeni Bir Olgu: Taziye Evleri Ve Farklılaşan Sosyo-Kültürel Pratikler*”, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: V Sayı: 2., S.212-229.
- Subaşı, N. (2001). “*Dinsel İtibarın Göstergeleri- Doğu Ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi Örneğinde Bir Yaklaşım*” Avrupa Günlüğü, Sayı:1, S. 95-126, Köln.
- Tatlıldil, E. (1992). “*Göç ve Kentleşmenin Sosyal Boyutu*”, Sosyoloji Dergisi, (İç), Ege Ün. Edebiyat Fak. Yay. Sayı:3, İzmir.
- Tatlıldil, E. (1993). “*Türkiye’de Kentleşme ve İşgücünün Değişen Nitelikleri*”, Sosyoloji Dergisi, (İç), Ege Ün. Edebiyat Fak. Yay. Sayı:4, İzmir.
- Tekin, F. (2014). “*Söylem ve Gerçeklik Arasında Aşiret Reisi*”, Sosyoloji Divanı, Yıl: 2, Sayı: 3 Ocak-Haziran. S. 85-97.
- Türk, E. (2015). “*Sosyolojik Düşüncede Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu Ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz*”, Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (*The Journal Of Social And Cultural Studies*). Cilt/Volume: I, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2015, Ss. 127-149.
- Türk, E. (2016). “*Postmodernite Ve Kültürel Farklılıkların Tanınması Bağlamında Çokkültürlülük Tartışmaları*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 42 S. 1153-1166, Sakarya.
- Zengin, H. S. (2014). “*Kentsel Siyasetin Öteki Yüzü: Kentsel Yoksulluk*” Kent Ve Politika (İç.) Ed.: Mustafa Altınoğlu, Zafer Çelik, Orçun İmga, İdeal Kent Dergisi Sayı: 12, Ankara.

Tezler

Koyuncu, A. (2011), “1980’den Önce Kente Göç Edenlerin Tutunma Yolları: Konya Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Mazlum, A. (2010). Kentleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma Ve Bütünleşme: Mersin İli Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Parin,S. (2008). Kentsel Ortamda Bir Getto: Fatih Kadınlar Pazarı Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İstatistikî Kayıtlar

Türkiye İstatistik Kurumu (2012) Veriler. (E.T. 21.01.2016)

Türkiye İstatistik Kurumu (2015) Veriler. (E.T. 20.01.2016)

İnternet Erişim Kaynakları

Batman Çağdaş, 16.05.1990 tarihli haberi (E.T. 09.04.2016)

Batman Çağdaş, 09.04.2016 tarihli haberi (E.T. 09.04.2016)

Batman Postası, , 28.01.2015 tarihli haberi (E.T. 07.04.2016)

Gazetearşivi, Milliyet-1,14.04.1990 Tarihli Haberi (E.T. 09.04.2016)

Gazetearşivi, Milliyet-2, 25.05.1990 Tarihli Haberi (E.T. 09.04.2016)

İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, (E.T. 02.04.2016)

Mack, N., (2005).Qualitative research methods: a data collectors field guide. (E.T. 14.02.2016)

Memur-Sen Ocak 2016 Açlık ve Yoksulluk Sınırı (2016). (E.T. 24.02.2016)

TÜRK-İŞ Ocak 2016 Açlık ve Yoksulluk Sınırı. (2016) (E.T. 24.02.2016)

Sondakika haber sitesi, 3 Günde 27 Hırsızlık Vakası, (E.T. 23.03.2016)

Türkiye Petrolleri.(E.T. 12.12.2015)

Türkiye Petrol Rafinerileri A. Ş. (E.T. 12.12.2015)

Yeni Türk Medeni Kanunu 1 Ocak 2002. (E.T. 12.02.2016)

EKLER

EK 1: ÇALIŞMADA KULLANILAN ANKET FORMU

Anket No:

Bu soru formu Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde hazırlanmakta olan doktora tez çalışmasının bir parçası olarak hazırlanmıştır. Bu araştırmada Batman kent merkezinde ikamet eden insanların kentleşme ile birlikte değişim gösteren aile ilişkileri, sosyo-ekonomik durumları, kültürel değişimleri, dini tutumları ve kentleşme düzeylerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Sorulara vereceğiniz samimi ve içten cevaplar doğru sonuçlara ulaşmamız noktasında belirleyici olacaktır. Kimlik bilgileriniz istenmediğinden dolayı sizler adına olumsuzluk yaratabilecek hiçbir durum bulunmamaktadır. Söz konusu bilgiler sadece bilimsel çalışmalar doğrultusunda kullanılacak olup, başka bir amaç barındırmamaktadır. İlginizden dolayı teşekkür ederiz.

Emrullah TÜRK
Araştırma Görevlisi

S.1. Cinsiyet	1 [] Erkek	2 [] Kadın
S.2. Medeni durum	1 [] Evli	4 [] Ayrı yaşıyor
	2 [] Bekar	5 [] Boşanmış
	3 [] Eşi ölmüş	6 [] Başka
S.3. Yaş	1 [] 20 Yaş ve -	
	2 [] 21-30 Yaş	
	3 [] 31-40 Yaş	
	4 [] 41-50 Yaş	
	5 [] 51-60 Yaş	
	6 [] 61 Yaş ve +	
S.4. Eğitim durumu	1 [] Okur-yazar değil	
	2 [] Okur-yazar	
	3 [] İlkokul	
	4 [] Ortaokul	
	5 [] Ortaöğretim (Lise)	
	6 [] Ön lisans (Yüksek Okullar)	
	7 [] Üniversite	
	8 [] Yüksek Lisans (Master)	
	9 [] Doktora	
	10 [] diğer	
S.5 Çalışma Durumu	1 [] Çalışıyor	
	2 [] Çalışmıyor	
	<i>Anketör Dikkat! Çalışıyor ise 7. Soruya geçiniz.</i>	
S.6. Çalışmıyor İse nedeni?	1 [] Bağımlı yaş grubundan (evhamımı, öğrenci, yaşlı vb)	
	2 [] Emekli (SSK,Bağ-Kur,Emekli S.)	
	3 [] Engelli	
	4 [] Hasta	
	5 [] Hüküm giymiş iş vermiyorlar	
	6 [] Mesleği var ama işsiz	
	7 [] Mesleği yok işsiz	
	8 [] Başka: ...	

S. 7. Mesleğiniz?
-------------------	-------

S.8. Ailenizin Aylık geliri ne kadardır?	1 [] 1000 TL ve altı
	2 [] 1001-2000TL arası
	3 [] 2001-3000 TL arası
	4 [] 3001-4000 TL arası
	5 [] 4001-5000 TL arası
	6 [] 5001 TL ve üzeri

S.9. Doğum yeri	1 [] Batman kent merkezi
	2 [] Batman ilçe/belde/köy
	3 [] Başka kent merkezi
	4 [] Başka İlçe/belde/köy
	5 [] Yurtdışı.....

S.10.Şu an aynı çatı altında (hanede) kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?
---	-------

S.11. Oturulan konutun mülkiyet durumu	1 [] Ev sahibiyim
	2 [] Kiracı
	3 [] Lojman
	4 [] Diğer (Belirtin): ...

Anketör Dikkat! Ev sahibi değilse 13. Soruya geçiniz.

S.12- (Ev sahibi ise) mülkü nasıl edindiniz?	1 [] Miras yoluyla
	2 [] Kazancımla
	3 [] Diğer (Belirtin):

S.13- Şu an Oturulan konutun türü	1 [] Lüks apartman dairesi (Site tarzı, özel güvenlikli binalar)
	2 [] Orta standart apartman dairesi
	3 [] Düşük standart apartman dairesi
	4 [] Lüks müstakil ev (villa)
	5 [] Orta standart müstakil ev
	6 [] Düşük standart müstakil ev (gecekondü türü)
	7 [] Kerpiç
	8 [] Diğer (Belirtin):.....

S.14- Oturulan konutun oda sayısı?	1 [] 1+1	2 [] 2+1
	3 [] 3+1	4 [] 4+1 ve çok

S.15- Aşağıda sıralananlardan sahip olduklarınızı işaretleyiniz.	
1 [] Çocuk odası	2 [] Bulaşık makinesi
3 [] Banyoda duşa kabin veya küvet	4 [] Deepfreeze/Nofrost buzdolabı
5 [] LCD veya LED TV	6 [] Klima
7 [] Bilgisayar	8 [] İnternet
9 [] Ücretli yayın (Digitürk, Dsmart vb)	10 [] Bina güvenliği (özel koruma, kamera)
Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.	

S. 16.1 Size veya ailenize ait taşıt var mı?	0 [] Yok	1 [] Var	2 [] Almak üzere
S. 16.2 Taşıt Modeli/Yaşı	0 [] 0 - 5 yaş	1 [] 6 - 10	2 [] 11 yaş ve üstü

S.17- Sizin veya ailenizin sosyal güvencesi var mı?	0 [] Yok
	1 [] Var (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı)
	2 [] Genel Sağlık Sigortası
	3 [] Özel Sigorta
	4 [] 65 yaş üstü Genel Sağlık Sigortası
Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.	

S.18 Çocuk Sayısı	0 [] Çocuğum yok
	1 [] 1
	2 [] 2
	3 [] 3
	4 [] 4
	5 [] 5
	6 [] 6 ve üzeri

Anketör Dikkat! Çocuğu olmayan kişiler için 20. soruya geçiniz.

S. 19. Sizce kız ve erkek çocuklarının eğitim derecesi ne olmalıdır?	20.1.Kız	20.2. Erkek
	20.1.1[] Hiç okumamalı	20.2. 1[] Hiç okumamalı
	20.1.2[] İlkokul	20.2. 2[] İlkokul
	20.1.3[] Ortaokul	20.2. 3[] Ortaokul
	20.1.4[] Lise	20.2. 4[] Lise
	20.1.5[] Üniversite	20.2. 5[] Üniversite
	20.1.6[] Master -Doktora	20.2. 6[] Master-Doktora
20.1.7[] diğer (Belirtin):.....	20.2. 7[] diğer(Belirtin):	

S. 20. Sizce kaç çocuk sahibi olmak gerekir?	0 [] Hiç istemem
	1 [] 1
	2 [] 2
	3 [] 3
	4 [] 4
	5 [] 5
	6 [] 6 ve üzeri

S.21. Evlendiğinizde başlık parası verildi mi?	1 [] Evet
	2 [] Hayır

S.22. Çocukların evliliklerinde başlık parası alınıp verilmesini doğru buluyor musunuz?	1 [] Evet
	2 [] Hayır

S.23. Evlilik usulünüz nasıldı?	1 [] Hiç görmeden Anne-Babanın isteğiyle/onayıyla
	2 [] Görücü
	3 [] Anlaşarak/ Kendi isteğiyle
	4 [] Kaçırarak
	5 [] Berdel
	6 [] Diğer (belirtin):.....

S.24. Çocukların evlilik usulü nasıl olmalıdır?	1 [] Hiç görmeden Anne-Babanın isteğiyle/onayıyla
	2 [] Görücü
	3 [] Anlaşarak/ Kendi isteğiyle (Anne-Babanın rızasını da alarak)
	4 [] Kaçırarak
	5 [] Berdel
	6 [] Diğer (belirtin):.....

S. 25. Eşiniz ile yakınlık dereceniz nedir?	1 [] Akrabam		
	2 [] Köylüm		
	3 [] Yakın Köy/Belde/İlçe		
	4 [] Aynı kentten		
	5 [] Farklı bir kentten		
	6 [] Yurtdışı		
S. 26. Sizce, Çocukların evleneceği kişilerin yakınlık derecesi ne olmalıdır?	1 [] Akrabaları		
	2 [] Aynı köyden		
	3 [] Kültürünün bir olduğu kişiler		
	4 [] Farklı kültürden kişiler		
	5 [] Diğer(Belirtin):.....		
S. 27. Düğün töreniniz nasıl yapılmıştır?	1 [] Geleneksel bir şekilde yapılmıştır.(Köy düğünü)		
	2 [] Kent şartlarında geleneksel bir şekilde yapılmıştır. (Mahalle/sokak düğünü)		
	3 [] Köy şartlarında geleneksel bir şekilde çalgısız yapılmıştır.		
	4 [] Kent şartlarında geleneksel bir şekilde çalgılı yapılmıştır.		
	5 [] Kent şartlarında modern bir şekilde çalgılı yapılmıştır. (Düğün salonu)		
	6 [] Diğer(Belirtin):.....		
S. 28. Sizce Düğün törenleri nasıl olmalıdır?	1 [] Geleneksel bir şekilde yapılmalıdır (köy düğünü)		
	2 [] Kent şartlarında geleneksel bir şekilde yapılmalıdır (Mahalle/sokak düğünü)		
	3 [] Eğlenceli ancak içkisiz olmalıdır. (Düğün salonu)		
	4 [] Eğlenceye gerek yok, düğün yemeği (Mevlüt)verilse yeterlidir. (Düğün salonu ya da Evde)		
	5 [] Kent şartlarında eğlenceli ve içkili olabilir.(Düğün salonu)		
	6 [] Diğer (Belirtin):.....		
S.29. Yakın çevrenizde boşanan biri(leri) var mı?	1 [] Evet	2 [] Hayır	
S.30. Eşlerin boşanması ile ilgili düşünceniz nedir?	1 [] Gayet Normal bir olay		
	2 [] Çok olumsuz/kötü bir olay (Olağanüstü bir durum)		
	3 [] İstenmediği halde Zaruri durumlarda olabilecek bir olay		
	4 [] Diğer		
S.31. Sizce ne gibi durumlar boşanma nedeni olabilir? Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir	1 [] Geçim sıkıntısı		
	2 [] Geçimsizlik/Anlaşamama		
	3 [] Dinsel nedenler		
	4 [] Hastalık		
	5 [] Suçluluk		
	6 [] Eşlerden birinin aldatması		
	7 [] Cinsel iktidarsızlık ve isteksizlik		
	8 [] Diğer (Belirtin):.....		
S.32. Ailenizde önemli konularda karar yetkisi kime veya kimlere aittir?	1 [] Aile reisi		
	2 [] Aile reisi ve Eşi birlikte		
	3 [] Aile reisi- Eşi ve çocuklar		
	4 [] Aile ve Aile büyükleri/yakın akrabalar		
	5 [] Diğer (Belirtin):.....		
S. 33. Sizce Kadın gelir getiren bir işte çalışabilir mi?	0 [] Hayır	1 [] Kararsız	2 [] Evet

S.34. (Cevap Evet ise) Nasıl bir işte çalışabilir?	1 [] Devlet dairelerinde	
	2 [] Özel sektörde	
	3 [] Sadece Kadın istihdamının sağlandığı işletmelerde	
	4 [] Sadece ev temizlik işlerinde	
	5 [] Evde ürettiği ürünlerin çarşı veya pazar satışında	
	6 [] İsteddiği/Benimsediği/Yapabileceği her işte	
	7 [] Diğer (Belirtin): ...	
Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.		

S.35. Batman'da akraba durumunuz nedir?	0 [] Batman'da hiç akrabam yok	
	1 [] 1-15hane	2 [] 16-30hane
	3 [] 31-45 hane	4 [] 46 hane ve çok

S.36. Akrabalarınızla ne sıklıkla görüşürsünüz?	0[] Hiç görüşmüyorum	
	1[] Az görüşürüm	
	2[] ihtiyaç oldukça görüşürüm	
	3 [] Sürekli görüşürüm	

S.37. Batman'daki sosyal çevrenizin içinde kimlerle daha çok görüşürsünüz?	0 [] Hiç kimseyle görüşmem		1 [] Aile dışında pek kimseyle görüşmem	
	2 [] Akrabalarım ile daha çok görüşürüm		3 [] Hemşerilerimle daha çok görüşürüm	
	4 [] Komşularım ile daha çok görüşürüm		5 [] İş arkadaşlarımla daha çok görüşürüm	
	6 [] İnsanları kişilik özelliklerine göre seçerek görüşürüm		7 [] Ayırt etmeden herkesle görüşürüm (sen iyiyse herkes iyidir)	
	8 [] Diğer (Belirtin): ...			
Anketör Dikkat! Yanıtlar çelişmiyorsa, birden çok seçenek işaretlenebilir.				

S.38. Komşularla İlişki Düzeyiniz nedir?	0 [] Semte yeni taşındık henüz tanı(ş)mıyoruz	
	1 [] Semtte eskiyim ama komşularıyla görüşmüyorum	
	2 [] Bir iki iyi komşum var	
	3 [] Çevremdeki komşularımın yaklaşık yarısıyla iyi ilişkilerim Var	
	4 [] Çevremdeki komşularımın çoğuyla iyi ilişkileri var	
5 [] Diğer (Belirtin): ...		

S.39 Mutlaka borç almanız gereken bir durum olsa, parayı nereden temin edebilirsiniz?	0 [] Hiçbir yerden borç temin edemem	
	1 [] Aile Bireylerinden	2 [] Akrabalarımın
	3 [] Komşularımın	4 [] Hemşerilerimden
	5 [] Arkadaşlarımdan	6 [] Bankadan
	7 [] Tefeciden (senet)	8 [] Diğer (Belirtin):
Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.		

S.40. Hastalık, ölüm, düğün gibi özel ya da güç durumlarınızda kimlerden veya nerelerden yardım istersiniz?	0 [] Hiç kimseden ya da hiçbir yerden	
	1 [] Aile Bireylerinden	
	2 [] Akrabalarımın	
	3 [] Komşularımın	
	4 [] Hemşerilerimden	
	5 [] Arkadaşlarımdan	
	6 [] Bankadan	
	7 [] Tefeciden (Senet)	
8 [] Diğer (belirtiniz).....		
Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.		

S.41. Şu anki mahallenizin adı nedir?.....
--

S.42. Mahalle değiştirdiniz mi?	1 [] Evet	2 [] Hayır
---------------------------------	------------	-------------

Anketör Dikkat! Mahalle değiştirmemiş ise 46. Soruya geçiniz

S.43. İlk oturduğunuz mahalle adı?.....

S.44. (Mahallenizi değiştirdiyse) şu an oturduğunuz mahalleyi seçme nedeniniz nedir?	1 [] Akriba, hemşeri, arkadaşlar olduğu için
	2 [] Ucuz arsa bulduğum için
	3 [] Temiz, sakin olduğu için
	4 [] Merkezi konumda olduğu için
	5 [] Diğer(belirtiniz)

S.45. Batman'a farklı bir yerden mi geldiniz? 1 [] Evet 2 [] Hayır

Anketör Dikkat! Kişi Batman doğumlu ise 61. Soruya geçiniz.

S.46. Batman'a geldiğiniz yıl ?

S.47. Önceki yerdeki hane fert sayınız kaçtı?	1 [] 1
	2 [] 2
	3 [] 3
	4 [] 4
	5 [] 5
	6 [] 6
	7 [] 7
	8 [] 8 ve üzeri

S.48.Daha önce yaşadığınız yerde aynı çatı altında (hanede) kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?
.....
.....

S.49. (Daha önce yaşadığı yerde) Oturulan konutun türü	1 [] Lüks apartman dairesi (Site tarzı, özel güvenliklı binalar)
	2 [] Orta standart apartman dairesi
	3 [] Düşük standart apartman dairesi
	4 [] Lüks müstakil ev (villa)
	5 [] Orta standart müstakil ev
	6 [] Düşük standart müstakil ev (gecekondü türü)
	7 [] Kerpiç
	8 [] Diğer (Belirtin):

S.50. (Daha önceki yerden) Sizi Batman'a gelmeye Zorlayan en önemli neden neydi?	1[] Devletin güvenlik amaçlı zorunlu göç uygulaması (Köy boşaltmaları)
	2[] Memlekette işlerimin kötü gitmesi
	3[] Kent imkânları, iş bulma, iş genişletme
	4[] Tayin
	5[] Daha gelişmiş bir yerde yaşama arzusu
	6[] Memlekette toprağımın/işimin olmayışı
	7[] Çocukların eğitimleri
	8[] Kan davası ve töre baskısı
	9[] Köy kavgası
	10[] Diğer (Belirtin): ...
Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlebilir.	

S.51. Batman'ı tercih etmenizdeki önemli nedenler neydi?	1 ☐ Memlekete yakın oluşu
	2 ☐ İş imkânlarının fazlalığı veya iş bulabilme ümidi
	3 ☐ Akrabalarımın burada oluşu
	4 ☐ Hemşerilerimin teşviki
	5 ☐ Batman'ın geçim için ucuz bir kent olması
	6 ☐ Batman'ın iklimi, doğası
	7 ☐ Tayin
	8 ☐ Diğer (Belirtin): ...
<i>Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.</i>	

S.52. Batman'a gelmenize yardım eden kimse var mı?	0 ☐ Kimse yardım etmedi
	1 ☐ Akrabalarım yardım etti
	2 ☐ Memleketten komşular yardım etti
	3 ☐ Hemşehrilerim yardım etti
	4 ☐ Devlet kurumları yardım etti
5 ☐ Diğer (Belirtin): ...	

S.53. Batman'a geldikten sonra karşılaştığımız en önemli güçlük(ler) ne(ler)di?	0 ☐ Güçlük çekmedim
	1 ☐ İşsizlik
	2 ☐ Geçim sıkıntısı
	3 ☐ Barınma sorunu
	4 ☐ Kente yabancılık
	5 ☐ Dil güçlüğü
	6 ☐ Toplum Baskısı
	6 ☐ Aile geçimsizliği
	7 ☐ Akraba ve hemşehrilerle anlaşmazlık
8 ☐ Hastalık	
9 ☐ Diğer (belirtiniz).....	
<i>Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.</i>	

Güçlük çekmediyse 55.soruya geçiniz.

S.54. Bu güçlüğü çözümlenmesinde kimlerden veya nelerden yardım gördünüz?	0 ☐ Hiçkimseden
	1 ☐ Akrabalarımın
	2 ☐ Hemşehrilerimden
	3 ☐ Komşularımın
	4 ☐ İş arkadaşlarımdan
	5 ☐ Esnaf/Tüccar
	6 ☐ Devlet kurumlarından
	8 ☐ Diğer (belirtiniz).....

S.55. Batman'a gelmeden önceki yeri (Memleketi) ziyaret eder misiniz?	1 ☐ Evet
	2 ☐ Hayır
<i>Hayır ise 60 . Soruya geçiniz.</i>	

S.56. Batman'a gelmeden önceki yeri (Memleketi) ne sıklıkla ziyaret edersiniz?	1 ☐ Birkaç yılda bir
	2 ☐ Yılda bir
	3 ☐ Bayramdan bayrama
	4 ☐ Ayda bir
	5 ☐ Sık Sık
	6 ☐ Diğer (belirtiniz).....

S. 57. Batman'a gelmeden önceki yeri (Memleketi) ziyaret sebebi ya da sebepleriniz nelerdir?	1 ☐ Anne-baba ziyareti
	2 ☐ Akraba ziyareti
	3 ☐ Taziye ve düğün gibi durumlar
	4 ☐ Arazi, malvarlığı ve hasat
	5 ☐ Diğer (belirtiniz)
<i>Dikkat! Birden fazla seçenek işaretlenebilir.</i>	

S. 58. Batman'a gelmeden önceki yerdeki (Memleket) ekonomik durumunuz ile karşılaştığınızda Batman'daki ekonomik durumunuz sizce nasıldır?	1 [] Çok Kötü
	2 [] Kötü
	3 [] Aynı
	4 [] İyi
	5 [] Çok iyi

S. 59.(Başka yerden geldiyse) Günün birinde geldiğiniz yere dönme imkanınız olsa, döner misiniz?	0[] Hayır	1[] Kararsız	2[] Evet
---	------------	---------------	-----------

S. 60. Kaç yıldan beri Batman kent merkezinde yaşıyorsunuz?	1 [] Burada doğdum	2[] 0-5 yıl
	3 [] 6-10 yıl	4 [] 11- 15 yıl
	5 [] 16-20 yıl	1 [] 21 yıl ve üstü

S. 61. İmkanınız olsa farklı bir kentte yaşamak ister misiniz?	0[] Hayır	1[] Kararsız	2[] Evet
--	------------	---------------	-----------

Anketör Dikkat! Cevap Hayır ya da Kararsız ise 64. Soruya geçiniz

S.62- (Cevap Evet ise) Neden?	1 [] Daha iyi iş imkanları
	2 [] Daha güvenli bir yaşam
	3 [] Daha temiz ve düzenli bir kentte yaşama isteği
	4 [] Daha iyi eğitim imkanları
	5 [] Daha iyi iklim,doğa şartlarında yaşama isteği
	6 [] Diğer (Belirtin): ...

Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.

S. 63. Sizce Batmanın kentleşmesinde Petrol Rafinerisinin (TPAO/Tüpraş) başlangıçtaki dinamik etkisi sürmekte midir?	1[] Hiç etki etmemekte	2[] Etki etmemekte	3 [] Kısmen etki etmekte	4 [] Etki etmekte	5[] İlk günkü gibi etki etmekte
---	-------------------------	---------------------	---------------------------	--------------------	----------------------------------

S.64. Sizce Kentli(Şehirli) kime denir?	1 [] Kentte yaşayan kişilere
	2 [] Kentteki zengin kişilere
	3 [] Kente özgü kurallara uygun davranışlar sergileyen kişilere
	4 [] Diğer(belirtin).....

S.65. Kentleşme ile İlgili Aşağıda Sıralanan Soruların Yanıtlayınız			
S. 65.1. Kamu birimleri oturduğunuz yerleşime yönelik yeterli hizmet sunuyor mu?	0[] Yetersiz	1[] Kısmen	2[] Yeterli
S. 65.2. Belediye oturduğunuz yerleşime yönelik yeterli hizmet sunuyor mu?	0[] Yetersiz	1[] Kısmen	2[] Yeterli
S. 65.3. Yaşadığınız şehirde resmi kurumlara sık sık işiniz oluyor mu?	0[] Hayır	1[] Kısmen	2[] Evet
S. 65.4. Kendinizi kentli (şehirli) olarak görüyor musunuz?	0[] Hayır	1[] Kısmen	2[] Evet
S. 65.5. Kendinizi kente ait hissediyor musunuz?	0[] Hayır	1[] Kısmen	2[] Evet
S. 65.6. (Çalışıyorsa) Mesleki bir kuruluşa üye misiniz?	0[] Hayır		1[] Evet
S. 65.7.(Dernek, okul aile birliği gibi) herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz?	0[] Hayır		1[] Evet
S. 65.8. Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz?	0[] Hayır		1[] Evet
S. 65.9. Herhangi bir dini gruba üye misiniz?	0[] Hayır		1[] Evet
S. 65.10. Kent hayatı (dernek gibi) sivil toplum kuruluşlarına üyeliği zorunlu kılıyor mu?	0[] Hayır	1[] Kısmen	2[] Evet
S. 65.11. Şehir dışına sık çıkar mısınız?	0[] Hiç	1[] Arasına	2[] Çok
S. 65.12. 2011 Milletvekili seçimlerinde oy kullandınız mı?	0[] Hayır	1[] Hatırlamıyor	2[] Evet
S. 65.13. 2014 Yerel seçimlerinde oy kullandınız mı?	0[] Hayır	1[] Hatırlamıyor	2[] Evet
S. 65.14 "Evliliklerde resmi nikâh zorunlu olmalıdır"?	0[] Yanlış	1 [] Kararsız	2[] Doğru

S. 66. Geçmiş yıllarla kıyasladığımızda Batman'ın kentleşme sürecinde olumlu ve olumsuz anlamda değişen üç durum/şey sizce ne(ler)dir?	66.1 Olumlu Anlamda	66.2 Olumsuz Anlamda
	1).....	1).....
	2).....	2).....
	3).....	3).....

S. 67. Geçmiş yıllarla kıyasladığımızda Kültürel (gelenekler,aile ilişkileri,manevi değerler... gibi) unsurlarla ilgili olarak olumlu ve olumsuz anlamda değişen üç durum/şey sizce ne(ler)dir?	69.1 Olumlu Anlamda	69.2 Olumsuz Anlamda
	1).....	1).....
	2).....	2).....
	3).....	3).....

S.68. Kendinizi daha çok hangisiyle tanımlarsınız?	☐ 1 [] Bağılı bulunduğum aşiretle
	☐ 2 [] İçerisinde yaşadığım kentle (Batmanlı)
	☐ 3 [] Doğduğum köy/ilçe/kentle (Memleketimle)
	☐ 4 [] Diğer (belirtin).....

S. 69.1. Genel olarak düşündüğünüzde çevrenizdeki (Batman'daki) insanların çoğuna güvenilir mi?	0 [] Cevapsız	1 [] İnsanların çoğuna güvenilebilir.	2 [] Çok dikkatli olmak gerekir
S.69.2. Sizce, insanlar (Batman'daki) genellikle yardımsever midir ya da kendi çıkarlarını mı gözetirler?	0 [] Cevapsız	1 [] İnsanlar genellikle yardımsever olmaya çabalarlar.	2 [] İnsanlar çoğunlukla kendi çıkarlarını gözetirler.
S.69.3. Sizce, İnsanların(Batman'daki) çoğu fırsat bulduklarında, menfaat teminine mi çalışırlar, yoksa dürüst mü olurlar?	0 [] Cevapsız	1 [] Menfaat temin ederler	2 [] Dürüst olurlar

S. 70. Serbest zamanınızı genellikle nasıl geçirirsiniz? (Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir)	☐ 1 [] Kahvehane/çay ocaklarına giderek
	☐ 2 [] Aileme vakit ayırarak
	☐ 3 [] Akraba ve Dostlarını ziyaret ederek
	☐ 4 [] Televizyon izleyerek
	☐ 5 [] İnternette gezinerek
	☐ 6 [] Sinemaya giderek
	☐ 7 [] Tiyatroya giderek
	☐ 8 [] Sportif faaliyetlerde bulunarak
	☐ 9 [] Kitap,dergi,gazete okuyarak
	☐ 10 [] Çocuklarını oyun alanlarına götürerek
	☐ 11 [] Diğer

S.71. Etnik Kimliğiniz nedir?	☐ 1 [] Türk (Yörük, Türkmen, vd)	☐ 2 [] Kurmanç
	☐ 3 [] Arap	☐ 4 [] Zaza
	☐ 5 [] Ermeni	☐ 6 [] Diğer:
	☐ 7 [] Etnik kimlik beni ilgilendirmiyor	☐ 8 [] Bilmiyorum, araştırmadım
	☐ 9 [] Türkiyeliyim	☐ 0 [] Cevap yok

Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.

S.72- Dil ve İletişim					
72.1 Gündelik ilişkilerde daha çok hangi dili kullanırsınız ?	Dil Grupları				
		0 [] Cevapsız	1 [] Türkçe	2 [] Kürtçe	3 [] Arapça
72.2- Aile içinde en çok kullandığımız dil hangisidir?	0 [] Cevapsız	1 [] Türkçe	2 [] Kürtçe	3 [] Arapça	4 [] Diğer
72.3 -Yakın çevrenizde (komşu, akraba gibi birincil ilişkilerde) en çok kullandığımız dil hangisidir?	0 [] Cevapsız	1 [] Türkçe	2 [] Kürtçe	3 [] Arapça	4 [] Diğer
72.4- Uzak çevrenizde (okul, işyeri, dernek gibi ikincil ilişkilerde) en çok kullandığımız dil nedir?	0 [] Cevapsız	1 [] Türkçe	2 [] Kürtçe	3 [] Arapça	4 [] Diğer

Anketör Dikkat! Birden çok seçenek işaretlenebilir.

S.73. Size en yakın dünya görüşü (ideoloji) hangisidir?	1 [] Dindar	2 [] Muhafazakar	3 [] İslamcı
	4 [] Türk Milliyetçisi	5 [] Kürt Milliyetçisi	6 [] Arap Milliyetçisi
	7 [] Solcu	8 [] Laik	9 [] Anarşist
	10 [] Başka(belirtin).....	11 [] Hiçbiri	0 [] Cevapsız

S.74. Din/Mezhep olarak kendinizi Nasıl tanımlarsınız?	1 [] Şafii	2 [] Hanefi
	3 [] Alevi	4 [] Şiilik/ Caferilik
	5 [] Zerdüşt Dini	6 [] Dini kimlik beni ilgilendirmiyor
	7 [] Bilmiyorum, araştırmadım	8 [] Diğer:.....
	0 [] Cevap vermek istemiyorum	

S. 75. Dini görevlerinizi yerine getiriyor musunuz?	1 [] Kesinlikle evet	2 [] Evet	3 [] Kısmen	4 [] Hayır	5 [] Kesinlikle hayır
S. 76. Sizce dini görevleri yerine getirme noktasında aile zorlayıcı olmalı mıdır?	1 [] Kesinlikle evet	2 [] Evet	3 [] Kısmen	4 [] Hayır	5 [] Kesinlikle hayır
S.77. Sizin üzerinizde aileniz bu konuda zorlayıcı oldu mu?	1 [] Kesinlikle evet	2 [] Evet	3 [] Kısmen	4 [] Hayır	5 [] Kesinlikle hayır
S.78. Sız dini görevlerin yerine getirilmesi noktasında aileniz üzerinde zorlayıcı olur musunuz?	1 [] Kesinlikle evet	2 [] Evet	3 [] Kısmen	4 [] Hayır	5 [] Kesinlikle hayır
S. 79. Sizce kent ortamı dini görevleri yerine getirme noktasında insanlarda zaafllara(eksiklik,yetersizlik,zayıflık) yol açmakta mıdır?	1 [] Kesinlikle evet	2 [] Evet	3 [] Kısmen	4 [] Hayır	5 [] Kesinlikle hayır

S.80. Size göre bu kentin en önemli sorunu nedir?

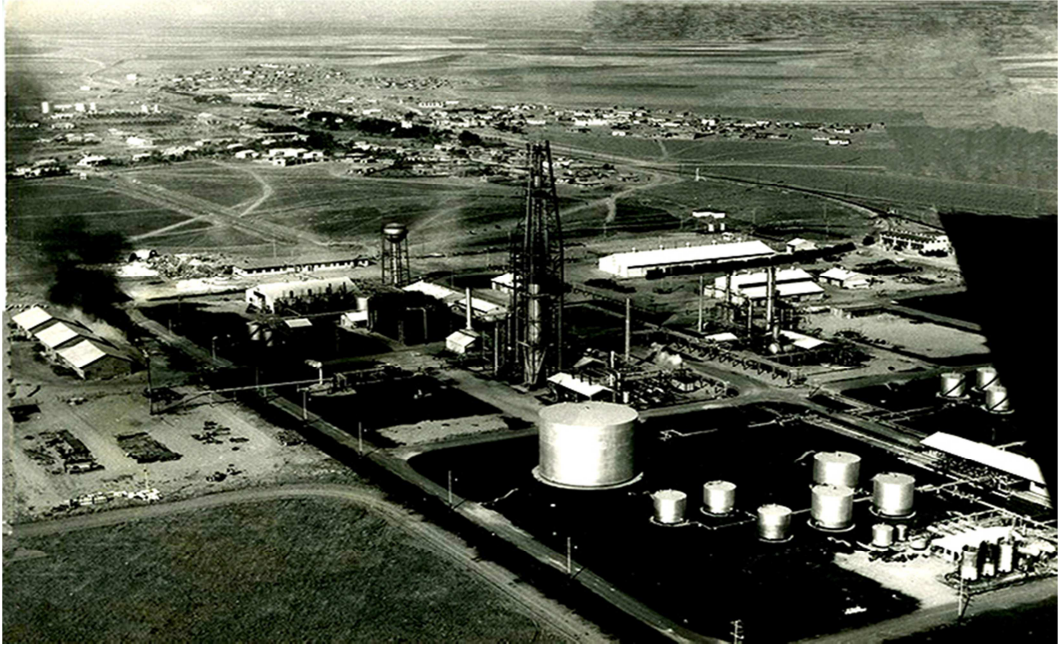
Anket Sona Erdi. Verdiğiniz Samimi Cevaplardan Dolayı Teşekkür Ederiz.

Uygulama Tarihi :
Anketör İsmi :
(Varsa) Anketör Gözlemleri :

EK 2: YILLARA GÖRE BATMAN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ

Fotoğraf 6: İluh Köyü ve Pilot Rafineri(1950)

Fotoğraf 7: Rafineri ve Etrafında Başlayan Yapılaşma (1955)

Fotoğraf 8: Demiryolu/Çarşı (1960)

Fotoğraf 9: Çarşı Mahallesi (1970)

Fotoğraf 10: Turgut Özal Bulvarı (1983)

Fotoğraf 11: Esentepe' den Kente Bakış (1984)

Fotoğraf 12: Yıllarda Esentepe Çevresi (1992)

Fotoğraf 13: Genel Görünüm Batman (2013)

Fotoğraf 14: Turgut Özal Bulvarı (2014)

Fotoğraf 15: Turgut Özal Bulvarı Devamı (2014)

Kaynak: Yıllara Göre Batman Kentsel Gelişim Süreci ile ilgili tüm görseller fotoğraf sanatçısı İrfan TAPAN'ın albümünden alınmıştır. Ayrıca çalışma boyunca kullanılan bazı fotoğraflar ise fotoğraf sanatçısı Serdal Çelik tarafından çekilmiştir.

EK 3: GÖRÜŞÜLEN KURUM VE KİŞİLER LİSTESİ

Görüşülen Yetkili Kodlamaları	Görüşülen Kurum/Kuruluş	Görüşme Tarihi
G.1	Batman Garı	12.01.2015
G.2	Batman Belediyesi	21.05.2015
G.3	Petrol İş Sendikası	22.02.2016
G.4	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	12.04.2016
G.5	Türkiye Petrolleri	15.04.2016

Görüşülen Kişi Kodlamaları	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Ekonomik Durumu
G.6	Kadın	75	Ev Hanımı	Orta
G.7	Kadın	65	Ev Hanımı	Düşük
G.8	Kadın	70	Ev Hanımı	Düşük
G.9	Kadın	85	Ev Hanımı	Düşük
G.10	Kadın	70	Ev Hanımı	Orta
G.11	Erkek	85	Esnaf	Yüksek
G.12	Erkek	82	Emekli	Orta
G.13	Erkek	79	Emekli	Orta
G.14	Erkek	82	Emekli	Orta
G.15	Erkek	80	Esnaf	Yüksek

EK 4: ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ

EK 4: Araştırma İzin Belgesi

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 36289645/044/
Konu : Anket Çalışması İzni

BATMAN VALİLİĞİNE

İlgi : Emrullah TÜRK'ün 05.05.2015 tarihli dilekçesi.

Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi Emrullah TÜRK'ün hazırladığı "Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Kent Merkezi Örneği" adlı akademik çalışması kapsamında, yazımız ekindeki Anket Onay Formunda belirtilen Batman merkezinde TÜİK tarafından belirlenen adreslerdeki hane reislerine yönelik anket çalışması yapılabilmesi için gerekli izinlerin verilmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Doç.Dr. Haşim ŞAHİN
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EKLER :
1- İlgi dilekçe (1 sayfa)
2- Anket Onay Formu (1 sayfa)
3- Anket Soruları (14 sayfa)

16302
Emniyet Müdürlüğüne
07 Mayıs 2015

Güvenli Elektronik
İmzalı Aslı ile Aynıdır.
05.05.2015

Mehmet UYMAZ
V.H.K.i

Evrak Doğrulamak İçin : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=6ENU2M5D>

Yazı İşleri Birimi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187 Serdivan
SAKARYA
Tel:0264 295 5544 Faks:0264 295 5562
E-Posta :sbe@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ :www.sbe.sakarya.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Emrullah Türk 1980 yılında Batman'da doğdu. İlköğretimi Batman'da orta öğretimi İstanbul'da tamamlayarak, 1998 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden 2002'de mezun oldu. 2002 yılında girdiği Yüzüncü Yıl Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 2007 yılında Sosyoloji Ana Bilim dalından "Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri İle Mezun Olunan Okul Ve Özel Dershanenin Öğrencilerin Kontrol Odakları, Akademik Tutumları ve Liselere Giriş Sınavındaki Başarıları Üzerindeki Etkileri: Batman Örneği" adlı tez çalışmasıyla mezun oldu. "Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği" adlı doktora tez çalışmasını 2016 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji anabilim dalında tamamlamıştır. 2002 yılından 2012'ye kadar Milli Eğitim kurumlarında öğretmen olarak çalışan Emrullah Türk 2013 Ocak ayından itibaren Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.